อัตตโนประวัติ

เดิมชื่อ **เทสก์** สกุล **เรี่ยวแรง** เกิดเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๖ เมษายน ๒๔๔๕ เวลาประมาณ ๐៩.๐๐ น. ๗ $\frac{ฯ}{๔}$ ๕ ปีขาล ณ บ้านนาสีดา ตำบลกลางใหญ่ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี บิดาชื่อ **อุส่าห์** มารดาชื่อ **ครั่ง** อาชีพทำนา ทั้งสองเป็นกำพร้าพ่อด้วยกัน ซึ่งได้อพยพมาคนละถิ่น คือบิดาอพยพมาจากอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มารดาอพยพมาจากเมืองฝาง (บัดนี้เป็นตำบล) ขึ้นอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ แล้วได้มาแต่งงานกัน ณ บ้านนาสีดา ตั้งหลักฐานทำมาหากินจนกระทั่งบัดนี้ มีบุตรธิดาร่วมกัน ๑๐ คน คือ

นายคำดี เรี่ยวแรง	*(ถึงแก่กรรม)*
นางอาน ปราบพาล	*(ถึงแก่กรรม)*
ด.ช.แกน เรี่ยวแรง	*(ถึงแก่กรรมแต่เยาว์)*
ด.ญ.ใคร เรี่ยวแรง	*(ถึงแก่กรรมแต่เยาว์)*
นางแนน เชียงทอง	*(ถึงแก่กรรม)*
นายเปลี่ยน เรี่ยวแรง	*(ถึงแก่กรรม)*
นางนวล กล้าแข็ง	*(ถึงแก่กรรม)*
พระเกต ขันติโก (เรี่ยวแรง)	*(มรณภาพ)*
พระราชนิโรธรังสี (เทสก์ เทสรังสี)	
นางธูป ดีมั่น	*(ถึงแก่กรรม)*

เมื่ออายุได้ ៩ ขวบ ได้เข้าวัดไปเรียนหนังสือไทยแลหนังสือพื้นเมือง (หนังสือธรรมแลขอม) กับเพื่อนๆ พระเณรเป็นอันมากที่วัดบ้านนาสีดานี่เอง โดยพี่ชายคนหัวปีซึ่งยังบวชเป็นพระอยู่เป็นผู้สอน และสอนตามแบบเรียน ประถม ก กา มูลบทบรรพกิจ เราเรียนอยู่สามปีแต่ไม่เก่ง เพราะเราชอบเล่นมากกว่าเรียน สมัยนั้นโรงเรียนประชาบาลยังขยายไปไม่ทั่วถึง พี่ชายเราคนนี้แกบวชแล้วชอบเที่ยวหาประสบการณ์ต่างๆ และจำแม่นเสียด้วย เมื่อแกไปได้หนังสือไทยมาจึงนำมาสอนพวกเรา มีพระเณรแลเด็กมาเรียนด้วยเป็นอันมาก จนบางคนมาเห็นเข้าถามว่าเป็นโรงเรียนหรือ พวกเรามิใช่เรียนแต่เฉพาะหนังสือไทยเท่านั้น สวดมนต์ หนังสือธรรม ขอม พวกเราก็เรียนควบคู่กันไปด้วย เราเรียนอยู่สามปีจึงได้ออกจากวัดไปเพราะพี่ชายเราลาสิกขา เพื่อนๆ นักเรียนของเราโดยมากก็ออกจากวัดไปด้วย เพราะไม่มีใครสอนหนังสือต่อ

ถึงแม้เราจะออกจากวัดไปแล้วก็ตาม ชีวิตของเราคลุกคลีอยู่กับพระเณรในวัดโดยส่วนมาก เนื่องจากเมื่อพี่ชายของเราสึกออกไปแล้ว พระที่เป็นสมภารอยู่ที่วัดไม่มี มีพระอาคันตุกะมาอยู่เป็น

ครั้งคราว เราเองต้องเป็นสื่อกลางระหว่างพระกับชาวบ้าน รับใช้เป็นประจำ เช้าไปประเคนสำรับ เย็นตักน้ำกรองน้ำ เก็บดอกไม้ถวายท่านบูชาพระ พระมามากน้อย อาหารพอไม่พอ เราต้องวิ่งบอกชาวบ้าน เราปฏิบัติอยู่อย่างนี้มาเป็นอาจิณวัตรตลอด ๖ ปี บิดามารดาของเราก็สนับสนุนเราอย่างเต็มที่ ที่เราปฏิบัติพระท่านยิ่งเพิ่มความรักใคร่ให้แก่เรามากขึ้น เมื่อถึงเวลาเห็นเราช้าอยู่ ท่านจะต้องเตือนเสมอ มิใช่แต่บิดามารดาของเราเท่านั้นที่เห็นเราปฏิบัติพระได้เป็นอย่างดี แม้ชาวบ้านก็ดูเหมือนรักแลเอ็นดูเราเป็นพิเศษ จะเห็นได้ในเมื่อมีกิจอะไรเกี่ยวกับพระกับวัดแล้ว จะต้องตามเรียกหาเราเสมอ **ตอนนี้เรารู้สึกสนใจเรื่องบาปเรื่องบุญมากขึ้น สงสัยแลขัดข้องอะไรมักไต่ถามบิดาเสมอ บิดาก็มักจะสนใจในเรามากขึ้น ตอนกลางคืนเวลาว่าง ท่านมักจะสอนให้รู้คติโลกคติธรรมเสมอ เรายังจำคำสอนของท่านไม่ลืม ท่านสอนว่า เกิดเป็นลูกคนชายอย่าได้ตายร่วมเร่ว (เร่ว คือป่าช้า)** หมายความว่า เกิดเป็นลูกผู้ชายต้องพยายามขวนขวายหาความรู้วิชานอกบ้านเดิมของตน ถึงแม้จะตายก็อย่าได้มาตายบ้านเกิด คติของท่านนี้ถูกใจเรานัก เพราะเรามีนิสัยชอบอย่างนั้นอยู่แล้ว เมื่อเราถามท่านว่า *ผู้บวชกับผู้ไม่บวชทำบุญ ใครจะได้บุญมากกว่ากัน* ท่านตอบว่า *ผู้บวชทำบุญเท่าโป้มือ ได้บุญเท่าสองกำปั้น* แล้วท่านกำมือชูให้ดู *ผู้ไม่บวชทำบุญเท่าสองกำปั้น ได้บุญเท่าหัวโป้มือ* เราได้ฟังเท่านั้นก็เต็มใจ ทั้งๆ ที่ยังไม่ทราบคำอธิบายของท่าน เพราะนิสัยของเราชอบสมณเพศอยู่แล้ว เรายังจำได้อยู่ เมื่อเราเข้าไปอยู่วัดใหม่ๆ ไปที่วัดแห่งหนึ่งกับพี่ชาย แลเห็นสามเณรรูปหนึ่ง ผู้มีมารยาทดีเข้าแล้ว มันนึกให้เลื่อมใสเจือด้วยความรักมากในสามเณรรูปนั้นเป็นพิเศษ ไม่ว่าแกจะเดินเหินไปมา ทำธุรกิจใดๆ อยู่ก็ตาม สายตาของเราจะต้องจับจ้องส่ายไปตามแกทุกขณะ ยิ่งเพ่งก็ยิ่งน่ารักเลื่อมใสขึ้นเป็นลำดับ เวลากลับมาแล้วภาพอันนั้นก็ยังติดตาเราอยู่เลย ในใจนึกอยู่อย่างเดียวว่า *เมื่อไหร่หนอเราจึงจะได้บวชๆ* อย่างนี้อยู่ตลอดเวลา

ประวัติของบิดามารดา

มาตอนนี้ เราอดที่กล่าวถึงประวัติของบิดามารดาไม่ได้ **เพราะเราระลึกถึงพระคุณของท่านทั้งสองมากเป็นพิเศษ เกี่ยวกับในระยะนี้ท่านอบรมเราในด้านต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องศีลธรรมมาก แล้วก็ดูเหมือนท่านจะรักเรามากเป็นพิเศษอีกด้วย พร้อมกันนั้น ท่านก็เคยเล่าประวัติชีวิตผจญภัยของท่านทั้งสองมาให้ฟังโดยละเอียด เราได้ฟังเข้าแล้วทำให้เศร้าใจและเกิดความสงสารท่านมาก**

ดังได้กล่าวแล้วในข้างต้น บิดามารดาของเราทั้งสองเป็นชาวอพยพและกำพร้าพ่อด้วยกันทั้งสอง **โยมพ่อ** นั้นภูมิลำเนาเดิมอยู่บนที่สูง อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ได้พากันอพยพหนีความอดอยากแร้นแค้นลงมาสู่ที่ลุ่ม เพราะมีคนเขาไปเล่าให้ฟังว่า ทางเมืองหนองคายข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์มาก ถิ่นเดิมนั้นถึงแม้จะมีอาชีพทำนาก็ไม่พอกิน เพราะพื้นที่เป็นภูเขามาก ต้องทำไร่ตามดอยเพิ่มอีก แล้วก็ทำกันมากๆ เสียด้วย โยมพ่อเราเคยเล่าให้ฟังว่า ท่านกำพร้าพ่อ ต้องพาน้องอีก ๔ ชีวิตกับแม่อีกหนึ่งคนทำงานหาเลี้ยงกัน ทำไร่กว้างจนสุดลูกตาไร่ไม่ต้องทำห้างนา รับประทานข้าวกลางแจ้ง เพราะกลัวน้องๆ กินแล้วจะขี้เกียจไม่ลงทำงาน ถึงขนาดนั้นถ้าปีไหนฟ้าแล้งฝนไม่ดีก็ยังไม่พอรับประทานเลย บางครอบครัวอดข้าว รับประทานลูกมะก่อแทนข้าวพอประทังชีวิตไปตั้งเป็นเดือนก็มี

การอพยพลงมาครั้งนี้มีน้อง ๔ คน กับแม่อีกคน คือ **นางบุญมา ๑ นายกัณหา เรี่ยวแรง ๑ นายเชียงอินทร์ เรี่ยวแรง ๑ นางแตงอ่อน ๑** นอกจากนี้ยังมีญาติๆ แลผู้สมัครใจมาด้วยกันอีกเป็นอันมาก การอพยพจะต้องผ่านภูเขาสูงๆ เช่น ภูฟ้า ภูหลวง และป่าดงทึบมาเป็นลำดับ ผู้มีช้างมีต่างเป็นพาหนะก็ค่อยยังชั่วหน่อย ผู้ไม่มีอะไรนั้นสิใช้บ่า แรงของใครของมันเป็นพาหนะหาบหาม กว่าจะถึงบ้านนาจิ้วก็กินเวลานานกว่าอาทิตย์ เมื่อมาถึงครั้งแรกได้มาตั้งที่พักลงที่ริมหนองปลา ที่หนองเต่าเลย แล้วภายหลังจึงได้ย้ายมาอยู่ ณ บ้านนาจิ้วจนกระทั่งบัดนี้

ฝ่าย **โยมแม่** เป็นชาวพวนที่ทัพไทยกวาดต้อนมาจากประเทศลาวสมัยรัชกาลที่ ๓ แล้วได้เอาไปปล่อยทิ้งไว้เขตอุตรดิตถ์ จึงได้ตั้งรกรากลงที่เมืองฝาง (ปัจจุบันเป็นตำบล) อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ มารดาของเราเคยเล่าว่า *"แม่ได้เล่าให้ฟังว่า เมื่ออพยพลงมาจากเมืองเชียงขวาง ยังเป็นเด็กอยู่มากเดินไม่ไหว ผู้ใหญ่เอาท่านใส่กระบุงหาบคู่กับของ บุกป่า ข้ามห้วย หุบเขา มาเป็นลำดับ จนถึงเมืองฝาง ณ ที่นี้เอง ยายโตขึ้นแล้วได้แต่งงานจนมีลูกสองคน คือตัวท่านและน้องชายอีกคนหนึ่ง ต่อมาพ่อก็ตายยังคงเหลือแต่สามแม่ลูก ในสมัยนั้นเกิดโจรขโมยอันธพาลเต็มบ้านเต็มเมือง เจ้าหน้าที่ก็อ่อนแอไม่สามารถจะปราบได้*

สิ่งแวดล้อมมันทำให้คนดีกลับเป็นคนเลวไปได้เหมือนกัน ***เชียงทอง*** *ซึ่งเป็นคนพวกชาวอพยพนั้นเอง ก็เป็นนักเลงกับเขาไปด้วย จนอยู่บ้านไม่ติด ได้หนีเตลิดเปิดเปิงลงมาเที่ยวหลบภัยอยู่ทางแถวตำบลกลางใหญ่ อำเภอบ้านผือนี้เอง เมื่อมาเห็นนิสัยใจคอและความสงบสุขของผู้คนพร้อมด้วยความ*

อุดมสมบูรณ์ในอาชีพของคนถิ่นนี้แล้ว จึงได้กลับไปชักชวนเอาญาติๆ และพรรคพวกพากันอพยพลงมา”

การมาครั้งนี้โยมแม่เล่าให้ฟังว่า มาด้วยกันมาก ตั้งหลายสิบคน พากันเดินทางมาทางเพชรบูรณ์ แล้วเดินเรื่อยลงมาพักอยู่ที่วัดบ้านห้วยพอด จังหวัดเลย ได้เกิดโรคไข้ทรพิษตายกันก็มาก ด้วยคุณงามความดีของชาวบ้านห้วยพอดที่เอาใจใส่ช่วยเหลือยามขัดสน บางคนก็เลยตั้งหลักฐานอยู่ ณ ที่นั้นก็มี ส่วนคณะของเชียงทองได้เตลิดเลยลงมาจนถึงบ้านกลางใหญ่ โดยมแม่ของเรามีลูกสามคน กับน้ำผู้ชาย (น้องของโยมยาย) ได้อาศัยเพื่อนผู้ใหญ่เขามา คนเราคราวจะได้รับทุกข์อับจนมันหากมีอันเป็นไปเมื่อเดินทางมาด้วยกันดีๆ ไม่เคยมีปากเสียงอะไรกันเลย น้องชายโยมแม่ไปพบพ่อค้าชาวพม่าเข้าเลยติดตามเขาไปเฉยๆ จนกระทั่งบัดนี้ไม่ได้ทราบข่าวเป็นตายร้ายดีอย่างไรเลย เมื่อมาถึงบ้านกลางแล้ว หมู่หนึ่งได้ย้ายลงไปอยู่บ้านนาบงภูเผด อำเภอโพนพิสัย น้าผู้ชายของโยมแม่ก็แยกตามเขาไปอีกคน คงยังเหลือแต่สองแม่ลูกกำพร้าพ่ออยู่อาศัยเพื่อนร่วมทุกข์ผู้ใหญ่เขาต่อไป ภายหลังจึงได้มาพบเนื้อคู่โยมผู้ชาย รักและแต่งงานอยู่กินร่วมกัน ตั้งหลักฐานลง ณ ที่บ้านนาสีดา จนมีบุตรร่วมกันดังกล่าวแล้วข้างต้น

ส่วนยายก็ได้แต่งงานกับเชียงทอง ซึ่งมาด้วยกันแต่ทุ่งล่าง อยู่ด้วยกันตามประสาคนแก่ แต่เคราะห์ร้ายมาถึงเข้ากิ่งไม้หักลงตกถูกศีรษะแตกเลยตาย เชียงทองคนนี้บาปกรรมของแกไม่ดี บาปกรรมตามสนอง เมื่อยายตายแล้วแกยังได้ภรรยาคนใหม่ซึ่งเป็นคนอพยพหมู่เดียวกันนั้นเอง ต่อมาภรรยาคนใหม่นี้ก็มาผูกคอตนเองตายอีก แกจึงรู้ตัวว่าบาปกรรมแกมากจึงเข้าวัด นุ่งขาวรักษาศีล ๘ จนแก่ อายุราว ๑๐๐ ปี แต่ไม่ได้อยู่ที่วัด แกอยู่กับลูกหลานที่บ้านนั้นเอง จะไหว้พระสวดมนต์ลูกหลานก็รำคาญหนวกหู ไหว้พระทีไรลูกก็เอ็ดเอา แก่มากแล้วไปไหนไม่ได้ กินแล้วก็บอกว่าไม่ได้กิน ลูกหลานรำคาญแช่งให้แกตายทุกวัน ส่วนแกก็แช่งลูกๆ หลานๆ ให้เป็นอย่างแกแลให้ฉิบหายด้วยประการต่างๆ นานา เป็นที่น่าทุเรศมาก **คนเราทำความชั่วไว้แล้ว เมื่อตนยังไม่ตายความชั่วนั้นย่อมติดตามมาทัน เมื่ออยู่ในหมู่คนไม่ดี ไม่มีศีลธรรมด้วยแล้ว ย่อมทำคนหมู่มากพลอยเป็นบาปไปด้วย**

ความทุกข์ของคนเราไม่มีที่สิ้นสุด ปลดนี่แล้วไปติดโน่นอยู่อย่างนี้ร่ำไปตลอดชาติ ฉะนั้น ผู้มีปัญญาท่านจึงเบื่อทุกข์ในโลกนี้ แล้วหาทางหนีจากทุกข์

เมื่อแม่ของท่านมาตายจากไป ก็พอได้อาศัยลูกๆ แลผัวเป็นที่พึ่ง การอาชีพก็พอเลี้ยงตัวคุ้ม ถึงแม้จะมีเงินเพียง ๖ บาทติดกระเป๋า ก็ไม่เดือดร้อน เพราะสมัยนั้นข้าวปลาอาหารยังอุดมสมบูรณ์มาก เงินทองไม่จำเป็นต้องใช้ ทำแต่นาพอคุ้มกินไปเป็นปีๆ ทำมากไม่มียุ้งใส่ ถึงขนาดนั้นก็ยังมีข้าวเปลือกเหลือเป็นอันมาก อยู่มาลูกชายที่สามมาตายลง ลูกชายคนนี้โยมพ่อรักมาก กลุ้มใจแทบจะเป็นบ้าตาย เพราะเขาเป็นคนฉลาด ช่างพูด แลพูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ น่ารัก ว่านอนสอนง่าย รักพ่อแม่ เอาใจใส่ในคำสอนของพ่อแม่ ลูก ๖ คนกับเมียคนหนึ่งที่ยังเหลืออยู่ ดูเหมือนไม่มีอะไรเหลืออยู่เสียเลย มองเห็นแต่ลูกคนที่ตายนั้นคนเดียว ความทุกข์กลุ้มรุมมืดมิดไปหมด เมื่อนานวันมา ฝ้าความมืดมิดแห่งความโศกค่อยสร่างลง สงธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงค่อยฉายส่องเข้าไปในหัวใจ พอให้เห็น

เป็นทางบ้างพอรางๆ คิดว่าเมื่อห่างไกลจากกังวล คือ การบวชอาจระงับความโศกได้บ้าง อนึ่งเราบวชเพื่อแบ่งบุญไปสู่ลูกผู้ตาย เมื่อเขาได้รับส่วนบุญแล้วจะได้ไปเกิดในสุขคติเป็นแน่แท้ โยมพ่อจึงได้ลาลูกเมียออกบวชอยู่ได้สองพรรษา **การบวชในพระศาสนามิใช่จะทำให้ผู้คนได้รับความทุกข์แล้วหมดทุกข์ไปเลยทีเดียวก็หาไม่ เพราะทุกข์มันเกิดจากกิเลสภายใน คนเราเกิดมาสะสมเอากิเลส อยู่ในโลกนี้จนนับภพชาติไม่ถ้วน ไม่ต้องไปแจงตัวกิเลสออกมานับละ แม้แต่ชั้นของกิเลสที่มันสะสมทับถมกันไว้ก็ไม่ทราบกี่ชั้นแล้ว คนไม่มีปัญญาไม่สามารถจะขุดค้นเอากิเลสที่เนืองนองอยู่ในใจมาเผยแพรให้เห็นได้ จึงไม่สามารถจะทำลายให้หมดสิ้นได้ (แต่ก็ยังดี การได้บวชก็พอมองเห็นทางอยู่บ้าง)**

เมื่อฝ้าของความโศกค่อยจางลงไป ความอาลัยในลูกตาดำๆ ๖ ชีวิต กับภรรยากำพร้าผู้ไร้ญาติขาดมิตรค่อยเคลื่อนเข้ามาสู่หัวใจ จึงได้ลาสิกขาออกมาครองเรือนอีก แต่ก็เป็นโชคดีของเราผู้มีอันจะต้องมาเกิดอีก เรากับน้องสาวของเราได้มาเกิดในเรือนร่างของท่านทั้งสอง ผู้ที่ท่านได้สร้างไว้ดีแล้ว (คือเป็นผู้มีศีลธรรมอันดีงาม) เราเกิดมาแล้วก็ภูมิใจว่า เราไม่เคยยอมแพ้ใครบางคนที่เกิดมาร่วมโลกด้วยกันเมื่อเกิดมาแล้วก็พบแต่ศีลธรรมที่สุจริต แล้วก็ได้มาเจริญเติบโตอยู่ใต้ร่มผ้ากาสาวพัสตร์ ในพระพุทธศาสนาจนตราบเท่าทุกวันนี้ **ที่เราปลาบปลื้มอย่างยิ่งก็คือ ถึงแม้เราจะไม่ได้เลี้ยงดูท่านทั้งสองเยี่ยงฆราวาสทั่วๆ ไป แต่เราก็ได้หล่อเลี้ยงน้ำใจของท่านด้วยการครองเพศพรหมจรรย์และอบรมจิตใจท่านเป็นลำดับมาจนถึงอวสานแห่งชีวิตของท่าน แล้วท่านทั้งสองก็ดูเหมือนจะไม่ผิดหวังในการเลี้ยงเรามาเพราะเราได้ทำหน้าที่ของอุตมบุตรอย่างเต็มที่แล้ว กล่าวคือ เราได้ฝึกหัดอบรมทางด้านศีลธรรม ซึ่งท่านทั้งสองได้ปฏิบัติยู่แล้วให้เจริญยิ่งๆ ขึ้น ที่เราภูมิใจอย่างยิ่งก็คือ เราได้ให้สติและคติโยมบิดาในด้านภาวนากัมมัฏฐานจนในวันอวสานแห่งชีวิตของท่าน และตัวท่านเองก็ยินดีและยอมรับเอาอุบายของเราไว้ปฏิบัติตาม จนเห็นผลชัดแจ้งด้วยใจของตนเอง จนท่านรับและอุทานออกมาว่า ในชีวิตนี้ ๗๕ ปีมาแล้วไม่เคยได้รับความสงบสุขอย่างนี้เลย**

ที่เราดีใจแสนจะดีใจ ก็คือเราได้อบรมโยมแม่จนตลอดกาลอวสานแห่งชีวิตของท่านเหมือนกันแม้ในนาทีสุดท้ายแห่งลมปราณของท่าน เราก็ได้นั่งเฝ้าอบรมให้สติแก่ท่าน ท่านก็มีสติยอมรับเอาโอวาทของเราอย่างหน่ำชื้นตาบานจนนาทีสุดท้ายแห่งลมปราณของท่านเหมือนกัน หากราจำพุทธพจน์คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ตรัสโดยสรุปว่า *กุลบุตรใดเกิดมาตั้งใจจะทดแทนบุญคุณของบิดามารดา แล้วนำท่านทั้งสองมาปรนปรืออย่างดียิ่ง จนยากที่ใครๆ ในโลกจะกระทำได้ แม้สมบัติจักรพรรดิจะยกให้เป็นเครื่องบูชาก็ตาม ยังไม่ได้ชื่อว่าทดแทนบุญคุณแก่ท่านอย่างยิ่ง เพราะเรื่องเหล่านั้นเป็นแต่ให้ความสุขแก่ท่านในเมื่อยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น ตายแล้วหาได้เอาติดตัวไปได้ไม่ ส่วนกุลบุตรใดอบรมบิดามารดาผู้ไม่มีศีลธรรมให้มีศีลธรรมอันดีงาม หรือเมื่อท่านมีอยู่แล้วก็อบรมส่งเสริมให้ท่านมีหรือเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป กุลบุตรนั้นได้ชื่อว่าทดแทนบุญคุณของท่านโดยแท้ เพราะอริยสมบัติเป็นของมีค่ามากและสามารถจะติดตามตนไปได้ในที่ทุกสถาน* ดังนี้ไม่ผิดแล้วไซร้เราก็ได้ชื่อว่าเราได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า

แล้วทุกประการ อนึ่งเราก็ได้ทำหน้าที่ของลูกหนี้ผู้ซึ่งไม่ได้ทำสัญญาไว้กับเจ้าหนี้ให้ถูกต้องโดยสมบูรณ์แล้ว

ศุภนิมิตรและความรู้ที่เป็นธรรมเกิดขึ้นในสมัยเป็นเด็ก

เนื่องจากในระยะนี้...จะเพราะชีวิตเรากำลังจะก้าวเข้าสู่วัยหนุ่มหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ โยมพ่อของเราจึงสนใจในตัวเรามากเป็นพิเศษ ตอนรับประทานอาหารเย็น (ราว ๑ ทุ่ม) เสร็จแล้วท่านมักหาเรื่องแลชักอุทาหรณ์ไม่ว่าด้านทางโลกแลทางธรรมมาสอนเราอยู่เสมอ บางทีก็ถามปัญหาหยั่งความคิดเห็นของเราบ้าง เช่น ท่านถามว่า *"มึงชอบผู้หญิงและเมื่อจะแต่งงาน จะแต่งงานกับผู้หญิงชนิดไหน"* ดังนี้เป็นต้น คำตอบเรายังจำได้ไม่ลืมว่า *"ชอบผู้หญิงผิวขาวเหลือง เนื้อกลมเกลี้ยงและสุภาพเรียบร้อยพร้อมทั้งกายแลวาจาใจ ส่วนสกุลไม่ค่อยมีปัญหา หากมีสกุลด้วยยิ่งดี"*

วันหนึ่งเรานอนหลับกลางคืนได้เกิดสุบินนิมิตรว่า เรากับเพื่อหลายคนด้วยกันออกจากบ้านไปเที่ยวตามท้องทุ่งนาตามประสาของเด็กสมัยนั้น ขณะนั้นได้มีพระกัมมัฏฐานสองรูปสะพายบาตรแบกกลดเดินมา เห็นเราเข้าแล้วหนึ่งในสองนั้นวิ่งปี่เข้ามาหาเราเลย เรากลัว วิ่งหนีไม่คิดชีวิตชีวาเอาทีเดียว เพื่อนๆ เขาก็เฉยๆ ดูเหมือนไม่มีเหตุการณ์อะไรเลยอย่างนั้นแหละ เมื่อเป็นเช่นนั้น โน่นแน่ะ ที่พึ่งขั้นสุดท้ายของเราก็คือบ้านแลพ่อแม่ แต่ที่ไหนได้เมื่อวิ่งขึ้นไปบนบ้าน เรียกร้องขอให้พ่อแม่ท่านช่วยบ้าง ท่านกลับเฉย ดูเหมือนไม่มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นเหมือนกัน ส่วนพระกัมมัฏฐานรูปนั้นท่านก็วิ่งติดตามมามิได้หยุดจนกระชั้นชิด เราวิ่งเข้าไปในห้องนอนมุดเข้ามุ้งเลย ท่านก็บุกเข้าไปจนได้ เลิกมุ้งขึ้นแล้วใช้แส้หวดเราลงไปอย่างเต็มแรง เราตกใจสะดุ้งเฮือกตื่นขึ้นมาได้สติ ตัวสั่นเหงื่อเปียกโชกไปหมดทั้งตัว หัวใจยังสั่นริกๆ อยู่เลย ที่ถูกแส้ท่านฟาดก็ดูยังปรากฏแสบๆ อยู่ เราเข้าใจว่าเป็นความจริงเอามือลูบๆ ดูก็ยังเข้าใจว่าเป็นจริงอย่างนั้นอีกด้วย เมื่อเรามาตั้งสติกำหนดทวนเหตุการณ์ไปมาโดยรอบคอบจนกระทั่งจิตสงบหายกลัวแล้ว เรื่องทั้งหลายแหล่จึงค่อยสงบลง เรื่องนี้เราได้ลืมไปแล้วเป็นเวลาช้านานจนกระทั่งเราได้ออกเดินรุกขมูลกัมมัฏฐานกับท่านอาจารย์ของเรา เราจึงได้ระลึกถึงนิมิตรความฝันของเราแต่เมื่อครั้งกระโน้น เหตุการณ์ชี้อนาคตในชีวิตของเราถูกต้องสมเป็นจริงทุกประการ

อีกเรื่องหนึ่งในระยะเดียวกันนี้ คืนวันหนึ่ง...แต่มิใช่นิมิตรความฝัน แต่เป็นนอนไม่หลับจนดึก **เพราะมาระลึกถึงพระคุณของบิดามารดามาก คิดไป พิจารณาไปว่าบิดามารดาของเราเลี้ยงเราด้วยความทุกข์ยากกรากกรำตั้ง ๑๐ ชีวิตจนเติบโตขึ้นมา ต่อไปไม่นานลูกๆ เหล่านั้นเมื่อเขาแต่งงานมีครอบครัวแล้ว ต่างก็จะแยกย้ายกันออกไปอยู่เป็นของใครของมัน พอคิดมาถึงตอนนี้ทำให้ระลึกถึงบิดามารดาว่าเอ๊ะ บิดามารดาของเราล่ะใครจะเลี้ยงดูท่าน โดยที่มิได้คิดถึงอนาคตว่าจะเป็นอย่างไรตามวิสัยของเด็กแล้ว ทำให้เกิดเศร้าสลดใจในความอนาถาของบิดามารดาเป็นอย่างยิ่ง จนสะอื้นน้ำตาร่วงเปียกหมอนไป**

หมด อาการเช่นนี้เป็นอยู่นานครันทีเดียว ยิ่งคิดจิตก็ยิ่งละห้อยถึงท่านทั้งสองเป็นกำลัง ภายหลังมาตัดสินใจด้วยตนเองว่า เราล่ะ โตมาเราจะไม่แต่งงานอย่างเขา เมื่อเขาแยกย้ายกันออกจากบ้านไปแล้ว เราจะรับเลี้ยงบิดามารดาของเราแต่ผู้เดียวให้เต็มที่ เมื่อเราตกลงตัดสินใจของเราคนเดียวอย่างนั้น แล้วก็เกิดความเต็มตื้นอิ่มใจ เวลานั้นก็ดึกครันจึงได้นอนหลับไป

ธรรมทั้งหลายมีอยู่ที่ตัวเราทุกคน ผู้รู้ธรรมคือใจ ที่จะรู้มาก รู้น้อย หยาบ ละเอียด ก็แล้วแต่ความสามารถ บุญบารมีหรือการอบรมของแต่ละบุคคล

การตัดสินใจของเราครั้งนั้น เพราะความกตัญญูระลึกถึงพระคุณของผู้มีพระคุณอย่างยิ่ง

อีกคืนหนึ่งก็เหมือนกัน เราได้นอนคิดหวนลำดับถึงกิจการงานอาชีพความเป็นอยู่ของชาวบ้านเหล่านั้นว่า เริ่มต้นระหว่างเดือน มีนา – เมษา จะต้องถางป่า ทำไร่แห้งแล้วจุดไฟเผา ขุดรากไม้หัวตอทำรั้วกั้น ฝนตกลงมาจะต้องนำพืชพันธุ์ต่างๆ ไปปลูกตามต้องการ พร้อมกันนั้นถ้าครอบครัวไหนคนไม่มากพอจะต้องแบ่งเวลาไถนาแลหว่านกล้าด้วย ทำอย่างนั้นเรื่อยไปจนกล้าจะแก่พอปักดำได้ แล้วก็ลงมือปักดำไปเลย นี่พูดเฉพาะปีที่ฟ้าฝนตกดีเป็นปกติ ถ้าปีไหนแล้งก็จะต้องเสียเวลาและเสียหายมากไปอีกด้วยอีกส่วนหนึ่ง โดยมากแม่บ้านจะต้องเตรียมเสบียงไว้ให้เพียงพอ เป็นต้นว่า ข้าวสาร พริก เกลือ ปลาร้า ยาเส้น เมื่อลงมือทำนาแล้วจะไม่ต้องเป็นห่วงในเรื่องการแสวงหาเสบียง การทำนานี้ถ้าปกติฝนฟ้าดี มักจะไปเสร็จเอาเดือนสิงหาคมหรือต่อเดือนกันยายน เมื่อเสร็จจากการปักดำแล้วต่างก็พากันหาเสบียงกรังไว้เมื่อยามเก็บเกี่ยวอีก นอกจากนี้ก็เตรียมเครื่องมือไว้จับปลาในหน้าแล้งต่อไป พอพระออกพรรษาก็เริ่มเก็บเกี่ยวข้าวนา บางทีก่อนเก็บเกี่ยวข้าวนาต้องไปเก็บเกี่ยวข้าวไร่ไว้ก่อนด้วย ในขณะเดียวกันนี้ยังมีการเก็บพืชผลของไร่เป็นต้นว่า พริก ฝ้าย และถั่วอีกด้วย สมัยเมื่อข้าวนายังดีอยู่การเก็บเกี่ยวมักจะไปเสร็จเอาโน่น สิ้นเดือนมกราคมโน่น แล้วขนขึ้นยุ้งตอนต้นเดือนกุมภาพันธ์ ในขณะเก็บเกี่ยวอยู่นี้ ตอนกลางคืนจะต้องจักตอกสำหรับผู้ฟ่อนข้าวไว้อีกด้วย เมื่อเสร็จจากการทำนาแล้วต่อจากนั้นก็ต้องหาฟืนต้มน้ำอ้อย

การต้มน้ำอ้อย ตอนบ่ายของทุกวันจะต้องเข้าสวนอ้อย ตัดให้พอแก่การที่จะต้มในวันรุ่งขึ้น เมื่อตัดแล้วจะต้องแบกขน ผู้มีเกวียนก็ใช้เกวียนเป็นพาหนะขนมาไว้ในโรงต้มอ้อย ตื่นเช้ามืดต้องออกไปหีบอ้อยจนกว่าจะแล้วเสร็จในสายครันทีเดียว ถ้าคนไม่พอสายมากก็ต้องแบ่งกันมาทำอาหารไว้ท่า เสร็จจากหีบอ้อยแล้วก็รวมกันรับประทานอาหาร แล้วต่างก็แยกกันไปทำงานตามหน้าที่ของตน คงยังเหลือแต่คนเฝ้าหม้อน้ำอ้อยเท่านั้น บางเจ้ามีอ้อยมาก กว่าจะเสร็จก็โน่น เดือนมีนาคมโน่นจึงจะเสร็จ พอเสร็จก็ถึงเวลาเข้าป่าถางไร่อีกแล้ว

แหม คืนวันนั้นทำไมเราจึงมาทบทวนคิดลำดับการงานที่ผู้ใหญ่เขาทำอยู่ได้ละเอียดถูกต้องถี่ถ้วนนี่กระไร **แล้วทำให้ใจเราหดหู่ สงสารในชีวิตของคนเราที่เกิดมา มันช่างไม่มีโอกาสและเวลาว่างเอาเสียจริงๆ เมื่อเกิดมาแล้วมีแต่การกระทำกับกระทำเท่านั้น จะต่างกันก็แต่หน้าที่และฐานะของแต่ละบุคคลเท่านั้น หากยังไม่นอนหลับหรือตายเสียแล้ว ก็จะต้องพากันทำอยู่อย่างนี้ร่ำไป ซึ่งมันตรงกันข้าม**

กับความคิดความเห็นของเราที่กำลังเมาอยู่ในวัยของเด็ก โดยคิดว่า แหม โลกนี้มันช่างน่าสนุกเสียนี่กระไร เพราะเด็กในสมัยนั้นไม่มีการศึกษา และไม่ต้องรับผิดชอบอะไรทั้งหมด รับประทานแล้วก็มีแต่เที่ยวเล่นสนุกๆ ตามเพื่อน หากจะมีการเลี้ยงโค กระบือ อยู่บ้างก็เป็นการสนุกของเขาไปเสียเลย

คืนวันนั้นเราเห็นความทุกข์ของมนุษย์ชาวโลกที่เกิดมาชัดด้วยใจของตัวเองอย่างไม่เคยคิดและเห็นมาก่อนเลย แต่การเห็นความทุกข์ในครั้งนั้นเห็นสักแต่ว่ามนุษย์คนเราเกิดมาเป็นทุกข์เพราะการหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ไม่มีเวลาว่างเว้นแต่ละวัน แต่หาได้รู้ไม่ว่า จะทำอย่างไร จึงจะพ้นจากทุกข์ทั้งหลายเหล่านั้นได้ จึงไม่ได้จัดเข้าในทุกขอริยสัจจ์ เป็นแต่ทุกขสัจจ์เฉยๆ

๑. ความกดดันของกลียุคทำให้ใจหันเหไปได้เหมือนกัน

ในระยะนี้ บ้านเมืองแถบนี้เกิดโจรขโมยลักโคกระบือ มีอันธพาลเต็มไปหมดทั่วบ้านทั่วเมือง แม้แต่เด็กขนาดอายุราว ๑๐ ขวบ และผู้หญิงก็หัดเป็นขโมยกัน เจ้าหน้าที่อ่อนแอ ชาวบ้านต้องพึ่งตัวเอง แต่ละบ้านต้องเลี้ยงสุนัขเป็นฝูง กลางคืนต้องผลัดเปลี่ยนกันอยู่เวร เมื่อโคกระบือถูกขโมยไป เจ้าของต้องตามไปไถ่ถอน มันจะต้องเรียกค่าไถ่เอาอย่างมันมีเอกสิทธิ์ทีเดียว ถ้าใครใจเด็ดตามล่าเอาอย่างล่าสัตว์ในป่าแล้ว คนนั้นจะค่อยมีความสุขหน่อย การทำแบบนั้นเจ้าหน้าที่ก็ดูเหมือนจะชอบใจและสนับสนุนเสียด้วยซ้ำไป เราตัวนิดเดียวก็อยากดังกับเขาบ้าง แต่มิใช่อยากดังเป็นนักเลงทางขี้ขโมย มันอยากดังด้านปราบขี้ขโมย ในใจมันคิดคำนึงอยู่เสมอว่า ทำอย่างไรหนอเราจึงจะเหนียวจนคนฆ่าด้วยอาวุธไม่ตาย แล้วจะมาปราบอ้ายเจ้าพวกเหล่านี้ให้ราบคาบไปจนสิ้นซากเสียที ในขณะนั้นมีพระขี้คุยรูปหนึ่ง (ขอโทษ พูดให้สมเกียรติท่าน) ซึ่งเรากำลังอุปัฏฐากอยู่นั้น ภูมิลำเนาเดิมท่านอยู่บ้านม่วงไข่ เขตอำเภอวานรนิวาส ติดต่อกับอำเภอบึงกาฬ ท่านคงแทงใจเราถูกทีเดียว จึงพูดว่า *“ออกพรรษแล้ว มาไปกับฉัน ที่บ้านฉันมีสารพัดทุกอย่าง ต้องการตะกรุดเอย ว่านเอย หรือสรรพเครื่องคงกระพัน ทุกอย่างของฉันมีพร้อม”* เราดีใจพร้อมด้วยชายหนุ่มใหญ่สามคน คือ พี่ชายเราคนหนึ่งกับเพื่อนๆ เขาอีกสองคน สี่ทั้งตัวเราซึ่งเป็นเด็กกว่าเขา ออกพรรษาแล้วได้ติดตามท่านไปจนถึงบ้านเดิมของท่าน พอไปถึงแล้ว ตาย ที่ไหนได้กลายเป็นพระที่เท็จหลอกให้พวกเราไปส่งท่าน ชาวบ้านแถบนั้นไม่มีใครนับถือเลย ท่านบวชแล้วสึก บวชแล้วสึกตั้งหลายครั้ง ตอนหลังสุดได้ทราบข่าวว่า สึกออกไปมีเมียแล้วสูบฝิ่นด้วยทั้งผัวทั้งเมีย สองหนุ่มใหญ่ที่ไปด้วย เขาพยายามอ้อนวอนขอเรียนแลขอของดีต่างๆ ท่านก็พูดกลบเกลื่อนไปๆ มาๆ อ้างโน่นอ้างนี้ แก้ตัวพอพ้นๆ ไป เมื่อถามพระที่อยู่วัดนั้นจึงได้ความจริงว่า ท่านไม่มีของวิเศษวิโสอะไรดอก แต่ท่านเป็นคนช่างพูด

พวกเราอยู่ด้วยท่านราว ๑๐ วัน จึงได้พากันลาท่านกลับด้วยความผิดหวัง ในขณะที่อยู่ด้วยท่านนั้น ท่านจะรบเร้าให้พวกเราหาปลาไหลมาให้ฉันทุกวัน ปลาไหลท่านชอบนัก ปลาอื่นท่านก็ไม่ชอบ พวกเราเดินทางกลับสามคืนจึงถึงบ้าน โดยเฉพาะตัวเราแล้วรู้สึกละอายแก่ใจมาก เพราะที่ตั้งเจตนาไว้ว่าออกจากบ้านไปครั้งนี้ จะไปแสวงหาเรียนวิชาคงกระพันเอาให้เชื่อมั่นได้ในใจ ว่าเราจะไม่ยอมตายด้วยศาสตราวุธของคนอื่นแล้วจึงจะกลับบ้าน เมื่อกลับมาถึงบ้าน เพื่อนๆ เขาพากันพูดสัพยอกต่างๆ นานา ยิ่งละอายเขามาก ก็ดีเหมือนกัน มันเป็นเหตุให้เราหายจากความเชื่องมงายในเรื่องเครื่องรางของขลังตั้งแต่วันนั้นจนกระทั่งบัดนี้ ใครจะมาพูดว่าดีอย่างไรๆ ในใจมันเฉยเอาเสียเลย สมัยเมื่อเป็นสามเณร เพื่อนๆ เขามาชวนให้ไปเรียน ขนาดเขาจะออกค่ายกครูให้และรับรองให้ทดลองเอาเลย ใจมันก็ไม่ยอม

นับว่าเป็นโชคดีของเราอย่างหนึ่ง เราเกิดมาในสกุลที่มีศีลธรรมและได้อบรมอยู่ในวัดกับพระที่นับได้ว่าเป็นพระ เมื่อสิ่งแวดล้อมมันบีบบังคับ จึงทำให้ใจของเราหันเหไปในทางที่เลว แต่สิ่งเลวที่เราต้องการนั้นก็ไม่สมประสงค์ หากสิ่งนั้นเป็นไปตามปรารถนาแล้ว ป่านนี้ตัวของเราก็ไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไร เรียกว่าบุญกรรมนำส่ง หรือบุญวาสนาช่วยรักษาไว้ก็ว่าได้

การออกจากบ้านไปทางไกลในชีวิตของเราครั้งนี้เป็นครั้งแรก ขณะที่เราพากันอยู่บ้านม่วงไข่นั้น กำลังเริ่มข่าวสงครามโลกครั้งที่หนึ่งจะระเบิด ใครมาวัดก็พากันเล่าแต่เรื่องสงคราม เราคิดถึงบ้านน้ำตาร่วงทุกวัน บางวันนอนดึกกว่าจะหลับคิดถึงพ่อแม่มาก เมื่อเรากลับมาถึงบ้านแล้วก็ปฏิบัติพระในวัดเช่นเคย เว้นแต่เราไม่นอนวัดประจำ ตอนนี้เราทำหน้าที่เป็นไวยาวัจกรติดต่อพระกับชาวบ้านได้เป็นอย่างดีมาก ชาวบ้านทุกคนก็ดูเหมือนจะชอบเรามากขึ้น เพราะใช้เราคล่อง ประกอบด้วยขณะนั้นเรากำลังแตกเนื้อหนุ่ม เขาทั้งใช้ทั้งสัพยอกไปในตัวด้วย เราเข้าวัดสนิทติดต่อกับพระเณรมาเป็นเวลายาวนานประมาณหกปี แต่ไม่เคยมีพระองค์ไหนจะสอนให้เรารักษาศีลห้า ศีลแปด ที่จริงก็น่าเห็นใจเหมือนกัน เพราะพระสงฆ์ในสมัยนั้นขาดการศึกษาเอามากๆ ทีเดียว

๒. พบพระอาจารย์สิงห์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ **พระอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโม*** กับ **พระอาจารย์คำ** ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของ **พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ** ได้เดินรุกขมูลไปถึงบ้านนาสีดาเป็นองค์แรก ทั้งๆ ที่พระในวัดนั้นก็มีอยู่แต่ท่านไปขอพักอยู่ด้วย คล้ายๆ กับว่าท่านมุ่งจะไปโปรดเราพร้อมด้วยบิดาเราก็ได้ เมื่อท่านทั้งสองไปถึง เรากับบิดาของเราก็ได้ปฏิบัติท่านด้วยความเคารพและเลื่อมใสเป็นอย่างดียิ่ง เพราะเห็นปฏิปทาของท่านผิดแผกจากพระกัมมัฏฐานคณะอื่น (เมื่อก่อนบิดาของเราเคยปฏิบัติอาจารย์สีทัด) โดยเฉพาะท่านสอนเราในข้อวัตรต่างๆ เช่น สอนให้รู้จักของที่ควรประเคนและไม่ควรประเคน **ท่านสอนภาวนาบริกรรมพุทโธเป็นอารมณ์ จิตของเรารวมได้เป็นสมาธิ จนไม่อยากพูดกับคนเลย เราได้รับรสชาติแห่งความสงบในกัมมัฏฐานภาวนาเริ่มแรกจากโน่นมาไม่ลืมเลย** เมื่อไปเรียนหนังสือเป็นสามเณรอยู่กับหมู่มากๆ เวลากลางคืนอากาศเย็น สงบดี เราทำกัมมัฏฐานของเราอยู่คนเดียวหามีใครรู้ไม่

ท่านมาพักอยู่ด้วยเราราว ๒ เดือนเศษ ทีแรกท่านตั้งใจจะอยู่จำพรรษา ณ ที่นั้น แต่เนื่องจากท่านมีเชื้อไข้ป่าอยู่แล้ว พอมาถึงที่นั้นเข้า ไข้ป่าของท่านยิ่งกำเริบขึ้น พอจวนเข้าพรรษาท่านจึงได้ออกไปจำพรรษา ณ ที่วัดร้างบ้านนาบง ตำบลน้ำโมง อำเภอท่าบ่อ เราก็ได้ตามท่านไปด้วยในพรรษานั้น ท่านเป็นไข้ตลอดพรรษา ถึงอย่างนั้นก็ตาม ในเวลาว่างท่านยังได้เมตตาสอนหนังสือและอบรมเราเป็นครั้งคราว จวนออกพรรษา ท่านจะมีความรู้สึกภายในใจของท่านขึ้นอย่างไรก็ไม่ทราบ ท่านบอกว่าออกพรรษาแล้วจะต้องกลับบ้านเดิม แล้วท่านถามเราว่า *เธอจะไปด้วยไหม ทางไกลและลำบากมากนะ* เราตอบท่านทันทีว่า *ผมไปด้วยครับ* ยังไม่กี่วันจะออกพรรษา เราขออนุญาตท่านกลับบ้านไปลาบิดามารดา ท่านทั้งสองมีความดีใจมากที่เราจะไปด้วยอาจารย์ รีบเตรียมดอกไม้ธูปเทียนให้เราเพื่อขอขมาบิดามารดา (ธรรมเนียมอันนี้ท่านสอนเราดีนัก เราหนีจากบ้านไปครั้งก่อน ท่านก็ให้เราทำเช่นนี้เหมือนกัน) คืนวันนั้นเราขอขมาบิดามารดา แล้วไปขอขมาญาติผู้เฒ่าผู้แก่จนถึงทั่วหมด เมื่อเราไปหาใครทุก

---

* ต่อมาเป็น พระญาณวิศิษฏ์สมิทธิวีราจารย์

คนพากันร้องไห้เหมือนกับเราจะลาไปตายนั่นแหละ เราเองก็ใจอ่อนอดน้ำตาร่วงไม่ได้ รุ่งเช้ามารดาและป้าได้ตามมาส่งถึงอาจารย์ พากันนอนค้างคืนหนึ่ง วันนั้นเป็นวันปวารณาออกพรรษา รุ่งขึ้นฉันจังหันแล้วท่านอาจารย์พาเราออกเดินทางเลย ตอนนี้ป้าและชาวบ้านที่นั่นพากันมารุมร้องไห้อีก

๓. ออกจากบ้านครั้งที่สอง ตามพระอาจารย์สิงห์ไป

อาจเป็นประวัติการของเด็กคนแรกในจำพวกเด็กวัยเดียวกันในแถบนี้ ที่จากบ้านไปสู่ถิ่นทางไกล ทั้งไร้ญาติขาดมิตรอันเป็นที่อบอุ่นอีกด้วย แล้วก็ดูจะเป็นเด็กคนแรกอีกด้วยที่ออกเดินรุกขมูลติดตามพระกัมมัฏฐานไปอย่างไม่มีความห่วงใยอาลัยทั้งสิ้น ออกเดินทางจากท่าบ่อลุยน้ำลุยโคลนบุกป่าฝ่าต้นข้าวตามทุ่งนาไปโดยลำดับ เวลาท่านจับไข้ก็ขึ้นนอนบนขนำนา หรือตามร่มไม้ที่ไม่มีน้ำชื้นแฉะ รุ่งเช้าท่านยังอุตส่าห์ออกไปบิณฑบาตมาเลี้ยงเราเลย เดินทางสามคืนจึงถึงอุดรแล้วพักอยู่วัดมัชฌิมาวาสสิบคืน จึงได้ออกเดินทางต่อไปทางจังหวัดขอนแก่น ผ่านมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร การเดินทางครั้งนี้เราสองคนกับอาจารย์ใช้เวลาเดือนเศษ จึงถึงบ้านหนองขอน ตำบลหัวตะพาน อำเภออำนาจเจริญ อันเป็นบ้านโยมแม่ของท่าน ท่านพักอบรมโยมแม่ของท่าน ณ ที่นั้นราวสามเดือน

๔. บรรพชาเป็นสามเณรแล้วเรียนต่อ

ณ ที่นั้น ท่านให้เราไปบรรพชาที่พระอุปัชฌาย์ลุย บ้านเค็งใหญ่ เมื่ออายุย่างเข้า ๑๘ ปี ตอนนี้เราอ่านหนังสือคล่องขึ้นบ้าง เราได้อ่านหนังสือ **ไตรโลกวิตถาร ตอนโลกเสื่อมจนเกิดสัตถันตรกัปป์** ทำให้สลดใจมาก น้ำตาไหลพรากอยู่เป็นเวลาหลายวัน เวลาฉันอาหารก็ไม่ค่อยรู้สึกรสชาติ ใจมันให้มัวแต่คิดถึงความเสื่อมวิบัติของมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย คล้ายๆ จะมีภาพให้เห็นปรากฏในวันสองวันข้างหน้าอย่างนั้นแหละ แล้วท่านก็พาเราไปพักอยู่ **วัดสุทัศนาราม** ในเมืองอุบล ซึ่งเคยเป็นที่พักอยู่เดิมของท่าน แล้วเราก็ได้เข้าเรียนหนังสือไทยต่อที่ **โรงเรียนวัดศรีทอง** ออกพรรษาแล้วท่านปล่อยให้เราอยู่ ณ ที่นั้นเอง ส่วนตัวท่านได้ออกเที่ยวรุกขมูลกลับมาทางจังหวัดสกลนครอีก เพราะในขณะนั้นคณะของท่านอาจารย์มั่นยังเที่ยวอยู่แถวนั้น คืนก่อนที่จะไปท่านได้ประชุมพระเณร บอกถึงการที่ท่านจะจากไป ขณะนั้นเรารู้สึกอาลัยอาวรณ์ท่านมากถึงกับสะอื้นในที่ประชุมหมู่มากๆ นั้นเอง เรารู้ตัวละอายเพื่อน รีบหนีออกมาข้างนอก แล้วมาตั้งสติใหม่ มาระลึกได้ถึงเรื่องพระอานนท์ร้องไห้เมื่อพระพุทธองค์ทรงปลงพระชนมายุสังขาร จิตจึงค่อยคลายความโศกลงบ้าง แล้วจึงได้เข้าไปในที่ประชุมใหม่ ท่านได้ให้โอวาทด้วยประการต่างๆ เรารู้ตัวดีว่าเราอายุมากแล้วเรียนจะไม่ทันเขา ขณะที่เรียนหนังสือไทยอยู่นั้น เราได้แบ่งเวลาท่องสวดมนต์ ท่องหลักสูตรนักธรรม เรียนนักธรรมตรีไปด้วย แต่ก็ไม่ได้สอบ เพราะเจ้าคณะมณฑลท่านมีกำหนดว่า ผู้มีอายุไม่ถึง ๒๐ ปี ไม่ให้สอบนักธรรมตรี ปีที่ ๓ จึงได้สอบนักธรรมตรี และก็สอบได้ในปีนั้น แล้วเราท่องบาลีต่อพร้อมกันนี้ก็ท่องปาฏิโมกข์ไปด้วย เพราะเราชอบปาฏิโมกข์มาก เราเรียนหนังสือไทยจบแค่ประถมบริบูรณ์ (เพราะโรงเรียนรัฐบาลมีแค่ประถม ๓ เท่านั้น) เมื่อเราออก

จากโรงเรียนภาษาไทยแล้ว เราก็ตั้งหน้าเรียนบาลี แต่ในปีการศึกษานั้น บังเอิญพระมหาปิ่น ปัญญาพโล น้องชายของท่านอาจารย์สิงห์ กลับมาจากกรุงเทพฯ มาเปิดสอนนักธรรมโทเป็นปฐมฤกษ์ในมณฑลหัวเมืองภาคอีสาน เราจึงได้สมัครเข้าเรียนด้วย แต่ทั้งบาลีและนักธรรมโทเราเรียนไม่จบ เพราะศกนั้นอาจารย์สิงห์ ท่านได้กลับไปจำพรรษา ณ ที่วัดสุทัศนารามอีก ออกพรรษาแล้วท่านได้พาเราพร้อมด้วยมหาปิ่นออกเที่ยวรุกขมูลก่อนสอบไล่

๕. สามเณรได้เป็นเศรษฐีของรัฐบาล

นั่นคือสามเณรเทสก์ กล่าวคือสมัยนั้นรัฐบาลคิดจะสร้างให้มีเศรษฐีขึ้นในเมืองไทยปีละหนึ่งคน จึงได้ออกล็อตเตอรี่ปีละครั้ง ตั้งรางวัลที่หนึ่งให้เจ็ดแสนบาท พอแก่ฐานะของเศรษฐีเมืองไทยพอดี เพื่อจะได้ไม่อับอายขายหน้าแก่นานาประเทศเขาบ้าง บังเอิญคืนวันหนึ่งสามเณรเทสก์แกนอนไม่หลับ เพราะแกไปถูกล็อตเตอรี่รางวัลที่หนึ่งเข้า แล้วแกก็ลงมือจัดแจงหาที่ สร้างอาคารหลังใหญ่โตมโหฬาร เป็นบ้านตึกสามชั้น ตกแต่งด้วยเครื่องเฟอร์นิเจอร์อย่างดีทันสมัย ณ ท่ามกลางย่านการค้า ให้ลูกน้องขนสรรพสินค้ามาใส่เต็มไปหมด ตัวแกมีความสุขกายสบายจิตไม่คิดอะไรอีกแล้ว นอนเก้าอี้ยาวทำตาปริบๆ มองดูบรรดาสาวๆ สวยๆ ที่พากันเร่เข้ามาหาซื้อสินค้าต่างๆ ตามชอบใจ คนไหนชำเลืองตามาดูแกแล้วยิ้มๆ แกก็จะยิ้มตอบอย่างมีความสุข ในชีวิตของแกแต่เกิดมา ๑๘ - ๑๙ ปีนี้แล้ว ไม่มีความสุขครั้งไหนจะยิ่งใหญ่ไปกว่าความสุขครั้งนี้เลย แกได้ตำแหน่งเศรษฐีตามความประสงค์ของรัฐบาลแล้วในพริบตาเดียว ทั้งๆ ที่อะไรๆ ของแกก็ยังไม่มีเสียด้วย แต่อนิจจาเอ๋ย ความเป็นเศรษฐีของแกมาพลันเสื่อมสูญไปจากจิตใจของแกอย่างน่าเสียดาย เพราะแกมาสำนึกรู้สึกตนเอาตอนดึกอันเป็นเวลาพักผ่อนนอนหลับเสียแล้วว่า เอ๊ะ นี่อะไรกันล็อตเตอรี่ก็ยังไม่ทันจะออก แล้วก็ยังไม่ทันจะซื้อเสียอีกด้วย ทำไมจึงมาเป็นเศรษฐีกันเสียแล้วนี่ เรานี่ชักจะบ้าเสียแล้วกระมัง คืนวันนั้น แกเกิดความละอายแก่ใจตนเองอย่างพูดไม่ถูกเสียเลย นี่หากมีท่านผู้รู้มารู้เรื่องของเราเข้าจะว่าอย่างไรกันนี่ แล้วแกก็นอนหลับพักผ่อนไปจนสว่าง พอตื่นเช้ามาแกยังมีความรู้สึกละอายแก่ใจตัวเองอยู่เลย โดยที่เรื่องนั้นแกก็มิได้เล่าให้ใครฟัง

เศรษฐีอย่างนี้ ใครๆ ก็สามารถจะเป็นได้ มิใช่แต่สามเณรเทสก์คนเดียว แต่ที่ข้าพเจ้าเรียกแกว่าเป็นเศรษฐีนั้น เพียงแต่แกมโนภาพสมบัติอันเหลือหลายอย่างเดียว **แต่รู้จักพอ ยังดีกว่าผู้ที่มีทั้งมโนภาพสมบัติและวัตถุสมบัติ แต่ไม่มีความพอแล้วเป็นทุกข์เดือดร้อน มันจะมีประโยชน์อันใดแก่เขาผู้นั้นเล่า ความมีหรือจนอยู่ที่มีความสุขนั้นต่างหาก หาใช่เพราะมีของมากเหลือหลายไม่ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ความพอใจของตนที่มีอยู่แล้วนั้นแลเป็นทรัพย์อันมีค่ามาก เราเลื่อมใสในธรรมวินัยคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว จึงได้มาบวชแล้วปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ เห็นจริงตามที่พระพุทธองค์ทรงชี้ลงไปที่ถุงทรัพย์ให้พระอานนท์ดูว่า นั่นอานนท์ ของมีพิษมิใช่จะเป็นพิษแต่แก่สมระผู้เข้าไปเกี่ยวข้องเท่านั้นก็หาไม่ ถึงแม้คฤหัสถ์ก็ทำให้เกิดพิษได้เหมือนกันถ้านำมาใช้ไม่ถูกต้องตามหน้าที่ของมัน แต่**

ก็เป็นการจำเป็นที่จะต้องมี เพราะภาวะความเป็นอยู่ผิดแผกแตกต่างจากสมณะ ยิ่งกว่านั้น หากผู้มีทรัพย์แล้วแต่ใช้ทรัพย์นั้นไม่เป็น ก็ไม่ผิดอะไรกับบุคคลผู้ถือดุ้นฟืนที่มีไฟติดข้างหนึ่ง ไฟจะต้องลามมาไหม้มือจนได้

เราบรรพชาได้ ๕ พรรษา จึงได้อุปสมบทเป็นพระ นับว่าได้เปรียบเขามากในด้านอยู่วัดนานแก่วัด รู้จักเรื่องของวัดได้ดี พระที่บวชรุ่นเดียวกันแล้ว เราได้เปรียบด้านสวดมนต์และได้พระปาฏิโมกข์เป็นต้น

๖. อุปสมบท ณ วัดสุทัศนาราม

เมื่ออายุของเราย่างเข้า ๒๒ ปี เราได้ **อุปสมบทที่พัทธสีมา ณ วัดสุทัศน์** นั่นเอง โดย **พระมหารัฐ รัฏฐปาโล** เป็นพระอุปัชฌาย์ **พระมหาปิ่น ปัญญาพโล** เป็นกรรมวาจาจารย์ **เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๔๖๖ ตรงกับ ๔ $\frac{๒}{๗}$ ๗ ค่ำ เวลา ๑๑.๔๘ น.** ปีนี้ท่านอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโม พระอาจารย์ของเราได้พาคณะรวม ๖ องค์ คือ พระ ๔ องค์ สามเณร ๒ องค์ มาจำพรรษที่วัดสุทัศน์ นับว่าเป็นปฐมฤกษ์ที่พระกัมมัฏฐานจำพรรษาในเมืองอุบลครั้งแรก เหตุที่ท่านจะกลับมาจำพรรษาที่อุบลก็เนื่องจากได้ข่าวว่า พระมหาปิ่น (น้องชายท่าน) กลับจากกรุงเทพฯ มาอยู่ ณ ที่นั่น ท่านตั้งใจจะมาเอาน้องชายของท่านออกเที่ยวรุกขมูลด้วย คือ ก่อนที่ท่านมหาปิ่นจะไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ ท่านปฏิญาณกับท่านอาจารย์มั่นไว้ว่า *ผมไปเรียนหนังสือเสียก่อน แล้วจะออกไปปฏิบัติตามหลัง* ท่านอาจารย์สิงห์พอได้ทราบข่าวว่าน้องชายมาแล้วก็ดีใจ จึงได้มาจำพรรษา ณ วัดสุทศนาราม ออกพรรษาหมดเขตกฐินแล้วท่านอาจารย์สิงห์ได้พาพวกเราเป็นคณะใหญ่ออกเดินธุดงค์ การออกเดินธุดงค์ครั้งนี้ ผู้ที่ออกใหม่นอกจากพระมหาปิ่นกับเราแล้ว ยังมีพระคำพวย พระทอน และสามเณรอีก ๒ รูป รวมทั้งหมดแล้ว ๑๒ รูปด้วยกัน (พระมหาปิ่น ปัญญาพโล ป.ธ.๕ นับว่าเป็นพระมหาองค์แรกในเมืองไทยที่ออกธุดงค์ในยุคนั้น ในหมู่พระเปรียญโดยมากเขาถือกันว่าการออกธุดงค์เป็นเรื่องขายขี้หน้า การออกธุดงค์ของเราครั้งนี้ถ้าไม่ได้ท่านอาจารย์สิงห์เป็นผู้นำแล้ว เราคงไม่ได้ออกธุดงค์ เมื่อเราหนีมาแล้วท่านพระอุปัชฌาย์ท่านต้องสวดปาฏิโมกข์เอง)

๗. เราพึ่งรู้จักรสชาติของความอาลัยครั้งแรก

เราได้ไปอยู่วัดสุทัศน์ อุบล เป็นเวลา ๖ ปีเต็ม โดยที่ปราศจากญาติมิตรและคนสนิทมาก่อน เมื่ออยู่ต่อมาได้มีคนเอาลูกหลานมาฝากให้เป็นศิษย์อยู่ด้วย รวม ๔ คนด้วยกัน คือ เป็นสามเณร ๒ เป็นเด็ก ๒ เขาเหล่านั้นได้อยู่ด้วยเรามาแต่เมื่อครั้งเรายังเป็นเณรอยู่ จนกระทั่งเราได้อุปสมบทเป็นพระ ทั้งเราและเขานับถือกันอย่างพ่อกับลูก พอตอนเราจะจากเขาไป เขาพากันร้องไห้อาลัยเรา เราก็แทบกลั้นน้ำตาไม่อยู่เหมือนกัน แต่เราเป็นอาจารย์เราจะร้องไห้ก็ละอายเขา จึงกัดฟันอดกลั้นไม่แสดงความ

อาลัยออกมา แต่ถึงกระนั้นมันก็ทำให้เสียงเครือไปเหมือนกัน ตอนนี้ไม่สู้กระไรนัก พอออเดินทางไปแล้วนั่นซี มันทำให้เราซึมเซ่อไปเป็นเวลานานทีเดียว จะเดิน ยืน นั่ง นอน แม้แต่พูดและฉันอยู่ก็ตาม ใจมันให้ละห้อยอาลัย คิดถึงเขาว่าเขาจะอยู่อย่างไร กินอะไร อดอิ่มอย่างไร แล้วใครจะมาสั่งสอนเขา หรือจะมีใครมากดขี่ข่มเหงเบียดเบียนเขาอย่างไร ความกลุ้มใจอย่างนี้ยังไม่เคยมีมาเลยในชีวิตของเรา ครั้งนี้เป็นครั้งแรก

เราจึงได้ทบทวนคิดค้นไปมาว่า เขาเหล่านั้นก็มิใช่ลูกหลานว่านเครือของเรา เป็นแต่เขามาอาศัยเราเท่านั้น อนึ่งเราก็ได้อบรมเขาและคุ้มครองเขาเป็นอย่างดีที่สุดแล้ว เท่าที่เราสามารถจะทำได้ ทำไมจึงอาลัยอาวรณ์ถึงเขาหนักหนา มาตอนนี้มันให้ระลึกถึงผู้ที่มีบุตรมีภรรยาว่า โอ้โฮ หากเป็นบุตรที่เกิดโดยสายเลือดของเราแล้ว ความอาลัยมันจะหนักขนาดไหน เราเห็นโทษในความอาลัยในครั้งนั้น มันวาบซึ้งเข้าไปตรึงหัวใจของเราไม่มีวันหายเลย มนุษย์เรานี้ไม่ผิดอะไรกับลูกลิง ซึ่งปราศจากแม่แล้วอยู่ตามลำพังตัวเดียวไม่ได้ มันทำให้เรากลัวความอาลัยแทบพูดไม่ถูกเอาเสียเลย ความอาลัยเป็นทุกข์ทั้งที่มีอยู่และพลัดพรากจากกันไป ทำอย่างไรคนเราจึงจะทำให้เป็นอิสระในตัวของตนเองได้เล่า

๘. ออกจากอุบลเป็นคณะเที่ยวรุกขมูล

คณะของเรา พระ ๘ สามเณร ๔ รวมเป็น ๑๒ รูป โดยพระอาจารย์สิงห์เป็นหัวหน้า ได้เดินทางออกจากเมืองอุบลในระหว่างเดือน ๑๒ ได้พักแรมมาโดยลำดับ จนถึงบ้านหัวตะพาน หยุดพักที่นั่นนานพอควร แล้วย้ายไปพักที่บ้านหัวงัว เตรียมเครื่องบริขารพร้อมแล้ว จึงได้ออกเดินรุกขมูลต่อไป

การออกเดินรุกขมูลครั้งนี้ ถึงแม้จะไม่ได้วิเวกเท่าที่ควร เพราะเดินด้วยกันเป็นคณะใหญ่ แต่ก็ได้รับรสชาติของการออกเที่ยวรุกขมูลพอน่าดูเหมือนกัน กล่าวคือ คืนวันหนึ่งพอจัดที่พัก แขวนกลดกางกลดตกมุ้งไหว้พระสวดมนต์เรียบร้อยแล้ว ฝนตกเทลงมาพร้อมด้วยลมพายุอย่างแรงนอนไม่ได้ นั่งอยู่น้ำยังท่วมก้นเลยพากันหอบเครื่องบริขารหนีเข้าไปขออาศัยวัดบ้านเขา แถมยังหลงทางเข้าบ้านไม่ถูก เดินวกไปเวียนมาใกล้ๆ ริมบ้านนั้นตั้งหลายชั่วโมง พอดีถึงวัด

ณ ที่นั้นมีโยมเข้าไปนอนอยู่ก่อน คือโยมที่เขาเดินทางมาด้วย ๖ คน เขามีธุระการค้าของเขา แต่เขาเห็นก้อนเมฆในตอนเย็น เขาบอกว่าพวกผมไม่นอนละ จะเข้าไปพักในบ้าน พอพวกเราไปถึงเข้าเขาจึงช่วยจัดหาที่นอนตามมีตามได้ หมอนเสื่ออะไรก็ไม่มีทั้งนั้น แล้วจึงรีบกลับไปรับอาจารย์กับพวกเพื่อนอีก ๗ - ๘ รูป พอถึงเก็บบริขารเรียบร้อยแล้วก็นอนเฉยๆ ไปอย่างนั้น เพราะกุฏิก็เปียกไปหมดทั่วทั้งห้อง เสื่อหมอนก็ไม่มีเพราะเป็นวัดร้าง แต่เมื่อความเหนื่อยเพลียมาถึงเข้าแล้วก็นอนหลับได้ชั่วครู่หนึ่งทั้งๆ ที่นอนเปียกๆ อยู่นั่นเอง แถมรุ่งเช้าบิณฑบาตรก็ไม่ได้อาหาร ได้กล้วยน้ำว้ากับข้าสุก ฉันข้าวกับกล้วยคนละใบ แล้วก็ออกเดินทางต่อ ท่านอาจารย์พาพวกเราบุกป่าฝ่าดงมาทางร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ ผ่าดงลิงมาออกอำเภอสหัสขันธ์ เข้าเขตกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี แต่ไม่ได้เข้าในเมือง เว้นไปพักอยู่บ้านเชียงพิณตะวันตกของอุดร เพื่อรอการมาจากกรุงเทพฯ ของเจ้าคณะมณฑล การที่ท่านให้พวกเรา

มารออยู่ที่อุดรครั้งนี้ ท่านมีจุดประสงค์อยากให้พระมหาปิ่นมาประจำอยู่ที่อุดร เพราะที่อุดรยังไม่มีคณะธรรมยุต แต่ที่ไหนได้ เมื่อเจ้าคณะมณฑลมาจากกรุงเทพฯ ครั้งนี้ พระยาราชนุกูล (ทีหลังเป็นพระยามุขมนตรี) ได้นิมนต์พระมหาจูม พันธุโล (ภายหลังเป็นพระธรรมเจดีย์) มาพร้อมเพื่อจะให้มาอยู่ที่วัดโพธิสมภรณ์ที่อุดร ฉะนั้นเมื่อเจ้าคณะมณฑลมาถึงแล้ว พวกเราจึงได้เข้าไปกราบนมัสการท่าน ท่านจึงได้เปลี่ยนโปรแกรมใหม่ จะเอาพระมหาปิ่นไปไว้สกลนคร แล้วจะให้พวกเราอยู่ด้วยพระมหาจูม *เพราะทางนี้ก็ไม่มีใครและเธอก็คนทางเดียวกัน อนึ่งเธอก็ได้เรียนมาบ้างแล้วจงอยู่บริหารหมู่คนช่วยดูแลกิจการคณะสงฆ์ด้วยกัน* เราได้ถือโอกาสกราบเรียนท่านว่า *กระผมขอออกปฏิบัติเพื่อฉลองพระเดชพระคุณ เพราะผู้ปฏิบัติมีน้อยหายาก ส่วนพระปริยัติและผู้บริหารมีมาพอจะหาได้ไม่ยากนัก* ท่านก็อนุญาตและแนะให้เราอยู่ช่วยพระมหาปิ่น

๕. พบท่านอาจารย์มั่นครั้งแรก

เมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ท่านอาจารย์สิงห์ได้พาพวกเราออกเดินทางไปนมัสการกราบ**ท่านอาจารย์มั่น ที่บ้านค้อ อำเภอบ้านผือ ขณะนั้นพระอาจารย์เสาร์ก็อยู่พร้อม เป็นอันว่าเราได้พบท่านอาจารย์ทั้งสองแลได้กราบนมัสการท่านเป็นครั้งแรกในชีวิต** ตกกลางคืนท่านอาจารย์มั่นได้เทศนาอบรมพวกเราด้วยความเต็มอกเต็มใจในการที่ท่านได้เห็นพวกเราเป็นครั้งแรก **โดยเฉพาะแล้ว ได้เห็นพระมหาปิ่นผู้ซึ่งได้เคยปฏิญาณตนไว้ก่อนที่จะไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ เมื่อท่านได้ฟังพระธรรมเทศนาของท่านอาจารย์มั่นพร้อมกันกับพระอาจารย์สิงห์ที่เมืองอุบลว่า ผมไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ ก่อน จึงจะออกปฏิบัติตามท่านอาจารย์มั่นภายหลัง** ส่วนตัวของเรานั้น ท่านคงได้ทราบจากท่านอาจารย์สิงห์เล่าให้ฟัง นอกจากนี้แล้วท่านคงไม่ทราบ

คืนวันนั้นเสร็จจากการอบรมแล้วท่านก็สนทนาธรรมสากัจฉากันตามสมควร จบด้วยการพยากรณ์พระมหาปิ่นแลตัวของเราในด้านความสามารถต่างๆ นานา ตอนนี้ทำให้เรากระดากใจตนเองในท่ามกลางหมู่เพื่อนอย่างยิ่ง **เพราะตัวของเราเองพึ่งบวชใหม่แลมองดูตัวเราแล้วก็ไม่เห็นมีอะไรพอที่ท่านจะสนใจในตัวของเรา ความจริงตั้งแต่ตอนเย็น พอย่างเข้ามาในเขตวัดของท่าน มันทำให้เราขวยเขินอยู่แล้ว แต่คนอื่นเราไม่ทราบ เพราะเห็นสถานที่แลความเป็นอยู่ของพระเณรตลอดถึงโยมในวัดเขาช่างสุภาพเรียบร้อยนี่กระไร ต่างก็มีกิจวัตรและข้อวัตรประจำของตนๆ พอท่านพยากรณ์พระมหาปิ่นแล้วมาพยากรณ์เราเข้า ยิ่งทำให้เรากระดากใจยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณ** แต่พระมหาปิ่นคงไม่มีความรู้สึกอะไรนอกจากท่านจะตรวจดูความสามารถของท่านเทียบกับคำพยากรณ์เท่านั้น

รุ่งเช้าฉันจังหันแล้ว ท่านอาจารย์สิงห์ได้พาคณะของเราเดินทางต่อไปบ้านนาสีดา ได้พาพักอยู่ ณ ที่นั่นสี่คืนแล้วย้อนกลับทางเดิม มาพักที่พระอาจารย์มั่นอีกหนึ่งคืน จึงเดินทางกลับอุดร แล้วได้เดินทางต่อไปสกลนครตามที่ได้ตกลงกันไว้กับเจ้าคณะมณฑล แต่กิจการนั้นไม่เป็นไปตามจุดประสงค์ของเจ้าคณะมณฑล เพราะพระมหาปิ่นอาพาธไม่สามารถจะไปรับหน้าที่ที่มอบหมายให้ได้ ฉะนั้นในพรรษา

นั้น ท่านอาจารย์สิงห์จึงได้พาคณะเราไปจำพรรษาที่วัดป่าหนองลาด เรื่องนี้ทำให้เจ้าคณะมณฑลไม่พอใจอย่างยิ่ง จึงได้เอาพระบุญ นักธรรมเอกไปไว้ที่สกลนครต่อไป

๑๐. พรรษา ๒ จำพรรษาบ้านหนองลาด (พ.ศ. ๒๔๖๗)

ก่อนเข้าพรรษาเราได้พระกลมชาวจังหวัดเลยเป็นกัลยาณมิตรดีมาก ขึ้นไปทำความเพียรที่ถ้ำพวง บนภูเขาเหล็กสองครั้ง ครั้งที่หนึ่งสี่คืน ครั้งที่สองหกคืน โดยมีผู้ใหญ่บ้านอ่อนสี (ภายหลังเป็นกำนันขุนประจักษ์ แล้วบวชพระ มรณภาพในเพศสมณะนั้นเอง) ได้ส่งคนให้ขึ้นไปจัดอาหารถวายเป็นประจำ เราได้จารึกพระคุณของแกไว้ในใจไม่รู้หายเลยจนกระทั่งบัดนี้ ผู้ใหญ่บ้านคนนี้ท่านอาจารย์มั่นทักว่าเป็นคนฉลาด แคล่วคล่องทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นด้านคำพูดปฏิภาณโต้ตอบและการงานตลอดถึงการสังคม ทันกับเหตุการณ์แลสมัยทุกอย่าง โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับฝ่ายพระแล้วยกให้แกเลย ไม่ว่าจะต้องการอะไร ไม่ถึงกับพูดตรงๆ ดอก พอปรารภเท่านั้นแกจัดการให้เรียบร้อยเลย **พวกเราได้สัปปายะครบทั้งสี่แล้วก็เริ่มประกอบความเพียรอย่างสุดเหวี่ยง ยิ่งทำความเพียรก็ยิ่งระลึกถึงคุณของผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านเป็นกำลัง อาหารพริกแห้งผงกับข้าวเหนียววันละหนึ่งก้อนเท่าผลมะตูม เราอยู่ได้พอทำความเพียรไม่ตาย เมื่อเราลดอาหารแต่มาเพิ่มความเพียร กายเราเบา สติเราดี สมาธิเราก็ไม่ยาก เราปรารภความเพียรมาก สติของเราก็ดีขึ้นแลมั่นคงดี เราหัดสติอยู่ ณ ที่นั้นเอาให้สม่ำเสมอตลอดกลางวันกลางคืน มิให้เผลอส่งออกไปตามอารมณ์ภายนอกได้ ให้ตั้งมั่นอยู่ที่กายที่ใจแห่งเดียว แม้ก่อนนอนหลับตั้งไว้อย่างไรตื่นขึ้นมาก็ให้ตั้งอยู่อย่างนั้น จะมีเผลออยู่บ้างก็ตอนฉันอาหาร** เมื่อปรารภความเพียรมากเท่าไร การระลึกถึงคุณของชาวบ้านก็ยิ่งมีมากขึ้นเป็นเงาตามมา **เรารู้ตัวดีว่าเราเป็นพระ ชีวิตของเราฝากไว้กับชาวบ้าน ฉะนั้นเราจะปรารภความเพียรเพื่อใช้หนี้บุญคุณของชาวบ้าน แล้วเราก็แน่ใจตนเองว่า เรามาทำความเพียรครั้งนี้ เราได้ทำหน้าที่ของลูกหนี้อย่างสมบูรณ์แล้ว** จวนเข้าพรรษาจึงได้ไปจำพรรษาร่วมกับท่านอาจารย์สิงห์ที่บ้านป่าหนองลาด ในพรรษานี้เราเป็นพระใหม่ไม่ต้องรับภาระอะไรนอกจากจะประกอบอาจริยวัตร แล้วก็ปรารภความเพียรเท่านั้น ท่านอาจารย์เองก็อนุญาตให้พวกเราเป็นพิเศษ เราได้ประกอบความเพียรตามแนวนโยบายที่เราได้กระทำมาแต่บนภูเขาตลอดพรรษา แล้วยังได้ประกอบแบบโยคะเพื่อทดลองเพิ่มเติมอีกด้วย กล่าวคือฉันอาหารผ่อน ตั้งแต่ ๗๐ คำข้าวเหนียวลงมาจนถึง ๓ คำ แล้วเขยิบขึ้นไปจนถึง ๓๐ คำ แล้วผ่อนลงมาถึง ๕ คำ ไปๆ มาๆ อย่างนี้เป็นระยะๆ ๓ - ๔ วัน ทำอย่างนี้อยู่ตลอดพรรษา แต่ระยะที่ยาวนานกว่าเขาหน่อยคือ ๑๕ คำ แล้วก็ฉันแต่อาหารมังสวิรัติด้วย ร่างกายของเราผอมอยู่แล้วก็ยิ่งซูบซีดลงไปอีก จนเป็นที่แปลกตาของชาวบ้านใครๆ เห็นก็ถามว่าเป็นอะไรไปหรือ แต่เราก็มีกำลังใจประกอบข้อวัตรและทำความเพียรได้เป็นปกติ พอออกพรรษาเราจึงเริ่มฉันอาหารเนื้อปลา แต่แหม! มันคาวนี่กระไร มนุษย์คนเรานี้กินเนื้อเขาเอามาเป็นเนื้อของเรา เหมือนกับไปฉกขโมยของสกปรกเขามากินอย่างนั้นแหละ เทพยดาทั้งหลายจึงเข้าใกล้มนุษย์ไม่ได้ มันเหม็นสาบ แต่มนุษย์ทั้งหลายก็ยังกอดชมซากศพกันอยู่ได้

ออกพรรษาแล้ว เราสองรูปกับท่านอาจารย์สิงห์ได้ขึ้นไปอีก คราวนี้อยู่ ๔ คืน ท่านอาจารย์สิงห์อาพาธได้ให้ไปตามพรรคพวกขึ้นมา เมื่อเห็นว่าที่นั้นมันไม่สะดวกแก่การพยาบาลกัน จึงได้อพยพกันลงมาพักรักษาตัวอยู่ ณ ป่าหนองบัว (บัดนี้เป็นบ้านแล้ว) พอดีท่านอาจารย์มั่นสั่งให้เราเดินทางไปพบท่านที่อำเภอท่าบ่อ เราจึงได้ลาท่านอาจารย์สิงห์ไปตามคำสั่งของท่าน พอดีมาพบท่านอาจารย์มั่นกับพระอาจารย์เสาร์ซึ่งได้รับนิมนต์จากวัดโพธิสมภรณ์ อุดรฯ ขณะนั้นคุณยายน้อย (มารดาพระยาราชนุกูล) มาในงานผูกพัทธสีมาวัดโพธิสมภรณ์ คุณยายน้อยได้พบและฟังเทศน์ท่านอาจารย์มั่นครั้งนี้เป็นครั้งแรก เกิดความเลื่อมใสตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เราได้อยู่ร่วมท่านอาจารย์มั่นเป็นเวลาหลายวันแล้วเดินทางกลับท่าบ่อพร้อมท่าน

๑๑. พรรษา ๓ จำพรรษาบ้านนาช้างน้ำ (พ.ศ. ๒๔๖๘)

พรรษานี้เราได้จำพรรษาที่บ้านนาช้างน้ำ ซึ่งไม่ไกลจากท่าบ่อที่ท่านอาจารย์มั่นอยู่ เรากับพระอาจารย์อุ่นได้หมั่นมาฟังท่านเทศน์เสมอ พรรษานี้เราก็ไม่มีภาระอะไรนอกจากจะปรารภความเพียรเฉพาะส่วนตัวเท่านั้น ภาระอื่นๆ มีการรับแขกเป็นต้น เราได้มอบท่านอาจารย์อุ่นทั้งหมด เพราะท่านเคยเป็นอาจารย์เขามาแล้ว ท่านเคยบวชมหานิกายมาได้ ๘ พรรษา เพิ่งมาญัตติฝ่ายคณะธรรมยุตนี่เอง

ในพรรษานี้มีสิ่งที่น่าสลดใจสังเวชอยู่เรื่องหนึ่ง คือ พระอาจารย์ทา ซึ่งเป็นพระผู้ใหญ่แล้วก็ดูเหมือนจะเป็นลูกศิษย์คนแรกของท่านอาจารย์มั่นเสียด้วย ถ้าจำไม่ผิดพรรษาราว ๑๖ - ๑๗ พรรษานี่แหละ เดิมท่านไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ แต่ไม่สำเร็จ พอท่านได้ทราบกิตติศัพท์ของท่านอาจารย์มั่น ซึ่งเจ้าคุณอุบาลีฯ (จันทร์ สิริจันโท) สรรเสริญจึงได้ออกติดตามท่านมา ในพรรษานั้นท่านได้ไปจำพรรษาที่ถ้ำผาบิ้ง จังหวัดเลย กับอาจารย์ขันธ์ ท่านเกิดสัญญาวิปลาสหนีมาหาท่านอาจารย์มั่นกลางพรรษา บอกว่า ท่านเองต้องอาบัติถึงที่สุดแล้วร้อนไปหมดทั้งตัว เห็นผ้าเหลืองเป็นฟืนเป็นไฟไปหมด เมื่อซักไซ้ไล่เลียงไปในสิ่งที่ว่าผิดนั้นก็ไม่มีมูลความจริงสักอย่าง เป็นแต่ตัวเองสงสัยสิ่งเล็กๆ น้อยๆ แล้วก็เดือดร้อนเองเท่านั้น สิ่งหนึ่งซึ่งท่านเดือดร้อนมากก็คือ เมื่อท่านไปทำความเพียรอยู่ที่บ้านโพนสว่าง สมาธิมีกำลัง ทำให้สว่างไสวมาก จะคิดค้นพิจารณาธรรมหมวดใดก็ดูเหมือนหมดจดไปหมดแล้วลงสู่ที่ใจแห่งเดียว แล้วตัดสินใจตนเองว่า เราถึงที่สุดแห่งพรหมจรรย์แล้ว จนปฏิญาณตนในท่ามกลางสงฆ์เอาเสียเลย ต่อมาอาการนั้นเสื่อมไปเลยสงสัยตนว่า เราอวดอุตริมนุสสธรรม เป็นอาบัติถึงที่สุดแล้ว ถึงแม้จะมีผู้อธิบายให้ฟังว่า เราพูดด้วยสำคัญผิด พระวินัยมิได้ปรับโทษดอก ท่านก็ไม่เชื่อความจริงความวิปฏิสารเดือดร้อนอันนี้ท่านมีหลายปีแล้ว แต่ก็พออดทนอยู่มาได้ พอมาถึงพรรษานี้จึงเหลือทน มีแต่จะสึกอย่างเดียว ท่านอาจารย์มั่นก็แก้ไม่ไหวจึงทิ้งไป ให้อยู่ด้วยท่านอาจารย์เสาร์ ปีต่อมาท่านอาจารย์เสาร์ก็เอาไม่อยู่ ผลที่สุดสึกจนได้ สึกแล้วก็หายเข้ากลีบเมฆกลีบฟ้าไปไหนก็ไม่รู้ ไม่มีใครทราบจนบัดนี้

เราได้เห็นเข้าแล้วทำให้ใจหดหู่เกิดสลดสังเวชในใจว่า *แม้ท่านเป็นผู้ใหญ่ปฏิบัติมานานถึงขนาดนี้ ยังเกิดวิปลาสไปได้ ตัวของเราเล่าจะทำอย่างไร จึงจะพ้นความวิปลาสนี้ไปได้* คิดแล้วก็นึกหวาดเกรงตนเอง แล้วได้นำเอาความวิตกนั้นไปกราบเรียนท่านอาจารย์มั่น ท่านบอกว่า *นั่นซี ต้องระวังตนเองและอย่าห่างไกลท่านผู้รู้ เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นรีบไปปรึกษาหารือกับท่าน* ออกพรรษาแล้วท่านอาจารย์มั่นพร้อมด้วยคณะได้ออกเดินทางลงไปทางสกลนคร

๑๑.๑ กลับไปสงเคราะห์โยมแม่ อาว์ พี่ชาย

ตัวเราคิดถึงโยมแม่ จึงได้กลับไปบ้านเพื่อสงเคราะห์ก็สมประสงค์ คือ ได้แนะนำให้ท่านนุ่งขาว รักษาศีล ๘ ครั้งนี้โยมป้า อาว์ผู้ชายแลพี่ชายก็เกิดศรัทธา ได้พากันนุ่งขาว รักษาศีล ๘ ด้วย โดยเฉพาะพี่ชายซึ่งได้มีครอบครัวแล้ว มีบุตรคนหนึ่งอายุไม่กี่เดือนก็ได้ออกบวชด้วย เพื่อให้ท่านเหล่านั้นได้สมาคมกับหมู่เพื่อนและอบรมกับครูบาอาจารย์หลายองค์ด้วย จึงให้ออกจากบ้านเดินทางตามครูบาอาจารย์ไป ส่วนเรากับพี่ชายและอาว์ผู้ชายได้ตามไปทีหลัง ได้ตามไปทันกันที่บ้านปลาโหล อำเภอพรรณานิคม ซึ่งท่านอาจารย์สิงห์จำพรรษาอยู่ ณ ที่นั้น แล้วท่านได้พาพวกเราไปตั้งสำนักที่บ้านอากาศอำนวย อยู่ไม่นานท่านอาจารย์มั่นได้ตามไปถึง แล้วท่านให้เราตามท่านไปตั้งสำนักที่บ้านสามผง การอยู่ใกล้ผู้ใหญ่ดีมาก มีสติระวังตัวอยู่ตลอดเวลา วันหนึ่งสามเณรผู้ที่ปฏิบัติท่านไม่อยู่ เราจึงได้ไปนอนที่ระเบียงกุฏิของท่านอาจารย์แทนสามเณร ปกติท่านอาจารย์มักตื่นนอนทำความเพียรเวลาตี ๓ ทุกคืน เวลาท่านตื่นหยิบไม้ขีดไฟก๊อกแก๊ก เราต้องลุกก่อนท่านทุกทีเพื่อเข้าไปถวายการปฏิบัติท่าน เราไปนอนอยู่หลายคืนจนท่านแปลกใจถามเราว่า *ท่านเทสก์ไม่นอนหรือ* เราตอบท่านว่า *นอนอยู่ครับ* ในที่นั้นโรคของเราไม่ถูกกับอากาศ ฉันได้แต่ไม่มีกำลังปวดเมื่อยระบบไปหมดทั้งตัวตลอดเวลา **แต่ความเพียรของเราไม่ท้อถอย ฉันแล้วเข้าป่าหาที่วิเวกทำความสงบอยู่คนเดียวตลอด กลางวันกลางคืนเดินจงกรม แล้วขึ้นฟังเทศน์ตั้งแต่ ๒ ทุ่ม จนถึง ๔ ทุ่ม ถ้าวันไหนมีพระมากท่านก็เทศน์จนถึง ๖ ทุ่ม หรือตี ๒ จึงเลิก ท่านอุตส่าห์เทศน์อบรมอยู่อย่างนี้เป็นนิจ บรรดาลูกศิษย์ก็มีกำลังใจกล้าหาญทำความเพียรอยู่เช่นเดียวกัน** หลังจากท่านอาจารย์มั่นไปแล้ว ท่านอาจารย์เสาร์ไปอยู่แทน ๓ พรรษา ได้ข่าวว่าพระไปมรณภาพที่นั่นหลายองค์ พระอาจารย์ภูมีก็ไปตายคืน ณ ที่นั้นเหมือนกัน

๑๒. พรรษา ๔ จำพรรษาที่ป่าช้าทิศเหนือของอำเภออากาศอำนวย (พ.ศ. ๒๔๖๙)

จวนเข้าพรรษา เราได้ย้อนกลับมาจำพรรษาที่ป่าช้าทิศเหนือของอำเภออากาศอำนวย ท่านอาจารย์สิงห์จำพรรษาทางทิศใต้ของอำเภออากาศอำนวย ในพรรษานี้ผู้ที่จำพรรษาด้วยกันมีพี่ชาย อาผู้ชาย โยมแม่ โยมป้า และแม่ชีบ้านโพนสว่างอีกคนหนึ่ง พระคงมีแต่เราคนเดียวกับสามเณรชื่นบ้านท่าบ่อ พอจวนเข้าพรรษาโดยมอามาเสียไปคนหนึ่ง คงยังเหลือเพียง ๖ คนด้วยกัน ในพรรษานี้ชาวบ้านเกิดฝีดาษผู้คนแตกหนีไปยู่ตามป่าตามทุ่งนาเกือบหมด แม้พระตามวัดในบ้านก็ตามโยมไปด้วย

แทบจะไม่มีคนตักบาตรให้ฉัน เพราะคนในเมืองอากาศนี้เขาไม่เคยเป็นฝีดาษกัน บ้านมีพันกว่าหลังคาเรือน คนเป็นฝีดาษ ๕ คนเท่านั้น ใครเกิดเป็นฝีดาษแล้วจะต้องปกปิดไม่ให้ใครรู้ กว่าคนอื่นจะรู้มันลุกลามไปมากแล้ว และเมื่อเกิดฝีดาษแล้วจะต้องเอาไปไว้ในป่า ปลูกกระต๊อบให้อยู่คนเดียว เพียงเอาอาหารไปส่งให้กิน ดีหนักหนาที่ท่านอาจารย์สิงห์ท่านรู้จักยาสมุนไพรอยู่บ้าง ท่านจึงบอไม่ให้เอาไปทิ้งไว้ในป่า ท่านหายามารักษากัน จึงมีตายเพียงไม่กี่คนเท่านั้น พอทางการรู้เข้าจึงมาฉีดวัคซีนป้องกันให้

เดชะบุญเขายังนับถือพระกัมมัฏฐานอยู่ ถึงแม้ไม่มีคนนอนเฝ้าบ้านเลยสักคนเดียว ขนาดนั้นแล้วตอนตี ๔ - ๕ ยังอุตส่าห์ด้อมๆ มาหุงข้าวไว้สำหรับตักบาตร พวกเราไปบิณฑบาตเขาจะออกมาตักบาตร แล้วรีบกลับเข้าป่าไป

ขอขอบบุญขอบคุณชาวเมืองอากาศไว้ ณ ที่นี้ เป็นพิเศษ

บุญกุศลนี้เป็นของสูงเหนือชีวิตจิตใจ เป็นที่พึ่งของมนุษย์ผู้ได้รับความทุกข์ทั้งที่มีชีวิตอยู่และละโลกนี้ไปแล้วได้อย่างแท้จริง คนเราเมื่อได้รับทุกข์หากไม่พึ่งบุญแล้วจะพาไปพึ่งอะไรเล่า

คนเมืองอากาศกลัวฝีดาษยิ่งกว่ากลัวเสือ คนบ้านใกล้เรือนเคียงกันทั้งเป็นญาติกันด้วยก็ไม่พูดกัน เราถามเขาว่า *เมื่อไรจะพูดด้วยกัน* เขาบอกว่า *โน่นละ ออกพรรษาแล้วเดือนสามจึงจะพูดกัน*

ในพรรษานี้เราได้ไปฟังเทศน์ท่านอาจารย์สิงห์บ่อยๆ การไปจะต้องเดินผ่านเมืองอากาศนี้ไปไกลเป็นระยะทางเกือบ ๓ กิโล (ในบ้านไม่มีคน แม้แต่สุนัขตัวเดียวก็ไม่เห็น) ถูกท่านอาจารย์สิงห์เทศน์กระเทือนใจเราอย่างหนัก หรือท่านไม่รู้นิสัยของเราตามความเป็นจริงก็เหลือที่จะเดาถูก ท่านว่า *นิสัยของเราเป็นคนกระด้าง หัวดื้อ ไม่ค่อยจะลงคน* ขณะที่ท่านเทศน์อยู่นั้น เราได้กำหนดจิตตรวจดูภายในใจของเรา เราเองก็เคารพนับถือท่านอย่างสุดซึ้ง คอยรับโอวาทของท่านอยู่เสมอ ทำไมท่านจึงว่าอย่างนั้น แต่ที่ท่านว่าไม่ค่อยจะลงคนนั้นเป็นความจริง เราเป็นคนเช่นนั้นแต่ไหนแต่ไรมา สิ่งใดถ้าไม่สมเหตุสมผลแล้วไม่ค่อยเชื่อง่ายๆ เหมือนกัน แม้ความเห็นของตนเอง หากไม่เทียบดูโน่นดูนี่แล้ว ถ้าไม่มีหลักฐานยืนยันแล้ว หัวเด็ดตีนขาดก็ไม่ยอมเชื่อเอาเสียดื้อๆ อย่างนั้นแหละ (เรื่องนี้จะได้นำมาเล่าให้ท่านผู้อ่านฟังข้างหน้า) ในขณะที่นั่งฟังเทศน์ท่านอยู่นั้นพร้อมทั้งตรวจใจของตนไป มันยิ่งทำให้เกิดมานะกล้าขึ้นเหมือนกับเอาน้ำมันมารดดับไฟอย่างนั้นแหละ ขากลับมาเดินตัวปลิว จิตมันกำหนดเอาเรื่องนั้นมาเป็นอารมณ์ไม่หาย คืนวันนั้นเรายิ่งปรารภความเพียรเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณด้วยคิดว่า

เราได้ปรารถนาความเพียรมาถึงขนาดนี้แล้ว กิเลสซึ่งมีอยู่ในใจของเราแท้ๆ ทำไมเราจึงรู้ไม่ได้ แต่คนอื่นกลับมาล่วงรู้ของเราได้น่าขายขี้หน้า ท่านก็เป็นคนเกิดจากบิดามารดา เติบโตมาด้วยน้ำนมข้าวป้อนเหมือนๆ กับเรา ท่านยังสามารถล่วงรู้กิเลสภายในของเราได้ วันนี้หากเราไม่สามารถรู้เรื่องกิเลสของเราแล้ว เราจะยอมตายกับการทำความเพียรของเรานี้แหละ

เมื่อปรารภความเพียรอยู่นั้นก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้น เป็นแต่พิจารณาไปว่า **ท่านเห็นอย่างนั้น ท่านก็เทศน์ไปอย่างนั้นตามสิทธิของท่าน เมื่อของเราไม่เป็นอย่างท่านว่าเราก็ปรารภชำระตนเอง ใครจะไปรู้ยิ่งกว่าเราแล้วไม่มี** ใจก็สงบเย็นไปเฉยๆ เมื่อทำความเพียรมากเข้าธาตุก็ไม่ค่อยปกติ จึงได้เอนกายลงพัก

ผ่อน แต่นอนไม่ค่อยจะหลับ พอเคลิ้มก็ได้เรื่อง ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ผีอำ เรื่องผีอำไม่ต้องอธิบาย ใครๆ ก็รู้กันดีอยู่แล้วว่ามันมีอาการอย่างไร แต่ข้อสำคัญมันเป็นผีอำจริงหรือไม่ คืนวันนั้นเราได้ทดสอบหาความจริงหลายอย่าง เบื้องต้นมันเป็นตัวคล้ายๆ กับตัวอะไรใหญ่โตดำทะมึนเข้ามานั่งทับอกเรา แล้วหายใจไม่ออก พยายามดิ้นกว่าจะรู้สึกตัวหายใจได้แทบขาดใจทีเดียว เขาว่า ผีสัตว์ที่เราฆ่ามันอยู่ที่หัวโป้มือ เอามือทับหน้าอกมันจึงอำเอา ทีนี้เอามือออกจากหน้าอกแล้วมาวางเหยียดแนบลำตัว มันก็ตามมาอำอีก เอ นี่อะไรกัน เป็นเพราะเรานอนหงายกระมัง ลองนอนตะแคงดูมันก็ยังมาอำอีก เวลามันอำทำเอาจนหายใจจะขาดให้ได้ จึงได้มากำหนดดูว่าอาการของคนจะตายมันเป็นอย่างไร ครั้งแรกเรามีสติตามรู้ตัวจิตอยู่ว่าเวลาใจจะขาดนั้นเป็นอย่างไร สติตามรู้จิตจนวาระสุดท้าย ยังเหลือสติตามรู้จิตอยู่นิดเดียวในความรู้สึกนั้นว่า ถ้าเราปล่อยสติที่ยังตามรู้จิตนิดเดียวนี่แหละเมื่อไร นั่นแหละคือความตาย บัดนี้เราจะปล่อยให้มันตายหรือไม่ปล่อยดี เวลานี้จิตของเราก็บริสุทธิ์ดีอยู่แล้ว หากจะปล่อยให้มันตายก็ไม่เสียที มันยังมีความรู้สึกนิดๆ หนึ่งว่า **ถ้าเราไม่ปล่อยให้มันตาย มีชีวิตอยู่ ก็ยังสามารถทำประโยชน์ให้แก่คนอื่นได้อีกต่อไป ถ้าตายเสียเวลานี้ก็จะได้แต่ประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น แล้วคนที่อยู่ภายหลังก็จะไม่รู้ต้นสายปลายเหตุแห่งความตายนี้อีกด้วย ถ้าอย่างนั้นก็อย่าให้มันตายเลย** แล้วพยายามกระดุกกระดิกมือเท้าให้มันเคลื่อนไหวจนรู้สึกตัวขึ้นมา ตอนที่สองไม่เห็นตัวดอก แต่มันเป็นก้อนดำทะมึนๆ เข้ามา ทีนี้เราทราบแน่แล้วว่าไม่ใช่ผี มันเป็นเรื่องของลมตีขึ้นข้างบนต่างหาก เราพยายามเคลื่อนไหวมือเท้าแล้วก็หายไป ตอนที่สามไม่ถึงขนาดนั้น เป็นแต่ซึมๆ เคลิ้มๆ แล้วเราพยายามลุกขึ้นเสีย ผู้อ่านทั้งหลายพึงสังเกตตัวเมื่อรู้สึกตัวขึ้นมา จะมีอาการมึนศีรษะและซึมเซ่อ ถ้าไม่พยายามรับประทานยาแก้ลมแล้ว นอนไปอีกก็จะเป็นเช่นนั้นอีก เฉพาะตัวข้าพเจ้าแล้วแก้ได้เฉพาะดมพิมเสนอย่างเดียว

๑๒.๑ ตำรานอนหลับหรือไม่หลับ

ในระยะเดียวกันนี้ ได้พยายามจับอาการของคนนอนหลับว่าเป็นอย่างไร โดยมากเราไม่รู้ตัวขณะที่มันจะหลับจริงๆ ตื่นแล้วจึงรู้ว่าตนนอนหลับ คนเราก่อนหลับมักมีอาการเมื่อยอ่อนเพลียและง่วงซึมเซ่อทั้งกายและใจ ความนึกคิดสั้นเข้า ที่สุดปล่อยวางสติอารมณ์ทั้งหมดแล้วหลับผล็อยไปเรียกว่าหลับ **เมื่อมาตั้งสติคอยจับอาการ ขณะที่มันปล่อยวางขั้นสุดท้ายนั้น สติจะยังเหลือน้อยมากแทบจะจับไม่ได้เลยทีเดียว อารมณ์ต่างๆ ไม่มีเหลือเลย จะยังเหลือสติตามเพ่งดูจิตซึ่งปรากฏในขณะนั้นนิดเดียว คล้ายๆ กับว่าจิตจะตกภวังค์ ตอนนี้ถ้าหากเราไม่ต้องการจะให้มันหลับ พยายามค้นหาอารมณ์อันใดอันหนึ่งให้มันเอามายึดแล้วคิดค้นและปรุงแต่งต่อไป จิตใจก็จะแช่มชื่นเบิกบานหายจากความง่วงไม่หลับ แล้วจะมีคุณค่าเท่ากับเรานอนหลับตั้ง ๔ - ๕ ชั่วโมง** ถ้าเราประสงค์จะให้มันหลับเราก็ปล่อยสติที่ว่ายังเหลืออยู่นิดเดียวนั้นเสีย แล้วจะหลับไปอย่างสบาย แต่ดีไม่เสียเวลา จะหลับน้อยมากไม่เกิน ๕ - ๑๐ นาที หรือถ้าเราตั้งสติกำหนดได้ดังอธิบายมานี้จริงๆ แล้ว รับรองว่าไม่เกิน ๕ นาที

อนึ่ง ถ้าเราไม่ต้องการให้มันหลับละ แต่จะพักกายพักจิตเฉยๆ ก็ให้หาที่พักอันสงัดพอสมควร จะเป็นที่ลับตาหรือท่ามกลางผู้คนก็ตาม แล้วเอนกายนอนทอดเหยียดให้สบาย อย่าให้เกร็งส่วนใดๆ ทั้งหมดของร่างกาย แล้วให้กำหนดจิตให้อยู่ในอารมณ์เดียวในความปล่อยวาง ให้มันว่างอยู่เฉยๆ เฉพาะมันสักพักหนึ่ง แล้วเราลุกขึ้นมา อาการทั้งหมดก็จะเหมือนกับว่าเราได้นอนหลับไปแล้วตั้ง๔ - ๕ ชั่วโมงก็เหมือนกัน

ความจริงคำที่ว่า "นอนหลับ" นั้น ใจมิได้หลับ แต่กายพักผ่อนไม่ต้องเคลื่อนไหวทั้งหมดต่างหาก แม้ท่านที่เข้านิโรธสมาบัติก็มิใช่อาการของคนนอนหลับ เป็นอาการของท่านคุมสติให้จิตแน่วอยู่ในอารมณ์อันเดียว แล้วละอารมณ์นั้นละเอียดลงไปโดยลำดับพร้อมทั้งสติและจิตด้วย จนขาดจากความรู้สึกนึกคิดอะไรทั้งหมด ด้วยอำนาจการอบรมของท่าน ขณะนั้นสติไม่มีงานทำ สติจึงหมดไป แม้ลมในร่างกายจะเดินอยู่ แต่ก็เป็นของละเอียดที่สุดจนจะเรียกว่ามีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ คือมี แต่ไม่ปรากฏเดินทางจมูก ถ้าจะอุปมาก็เหมือนลมภายนอก ลมมีอยู่ไม่ถึงกับพัดเอาใบไม้หรือสิ่งใดๆ ให้หวั่นไหวปรากฏ ลักษณะเช่นนั้นใครจะพูดว่าลมไม่มีไม่ได้ ถ้าลมไม่มีคืออากาศไม่มีนั่นเอง มนุษย์สัตว์ทั้งหลายที่อยู่อาศัยในโลกนี้ก็ต้องตาย ท่านเรียกว่าเข้านิโรธสมาบัติ ตอนนี้ประสาทในอายตนะทั้ง ๖ ไม่ยอมรับสัมผัสอะไรทั้งนั้น แต่มิใช่นอนหลับ การนอนหลับถ้ามีอะไรมากระทบอาจรู้สึกขึ้นมาได้ทันที ส่วนท่านผู้ที่เข้านิโรธสมาบัตินั้น เข้าด้วยอาการอบรมฝึกฝนจิตของท่านให้ชำนาญแล้วจึงเข้า เมื่อเข้าแล้วจึงมีปาฏิหารย์มาก ถึงแม้ใครๆ จะมาทำร้ายท่านในขณะนั้น ขนาดเอาไฟมาเผาก็ไม่ไหม้ ส่วนนิพพานธาตุขันธ์แตกดับได้ หากท่านจะออกจากนิโรธสมาบัติด้วยอำนาจแรงอธิษฐานของท่าน เมื่อถึงกำหนดแล้วลมหายใจจะค่อยๆ หยาบขึ้นโดยลำดับ ต่อจากนั้นไปทุกสิ่งทุกอย่างในตัวของท่านก็จะปกติเช่นเดิม นิโรธสมาบัติไม่ใช่พระนิพพาน เป็นฌาน เพราะขาดปัญญาสัมมาทิฏฐิที่จะวินิจฉัยเหตุปัจจัยของกิเลสนั้นๆ คือกามาพจรและรูปาพจร อันเป็นภูมิของวิปัสสนาญาณ ญาณทัสสนะ มัคควิถี ฌานทั้งหมดเป็นแต่เครื่องสนับสนุนและขัดเกลามรรคให้มีกำลังเท่านั้น

ฉะนั้น พระพุทธองค์ก่อนจะปรินิพพานจึงเข้าฌานผ่านไปโดยลำดับ แล้วกลับเข้าจตุตถฌานอันเป็นพื้นฐานของวิปัสสนา แล้วนิพพานในระหว่างกามาพจรกับรูปาพจรที่เป็นฐานของโลกุตรธรรม

หากจะมีคำถามว่า เอ ตานี่ ทำไมแกจึงพูดถึงนิโรธ นิพพาน ฌานสมาบัติ แกได้ แกถึงแล้วหรือเปล่า แกก็จะตอบว่า มิได้ จะหาว่าข้าพเจ้าพูดอวดอุตริมนุสสธรรมอย่างนั้นหรือ ความจริงท่านผู้เข้าถึงสัญญาเวทยิตนิโรธก็ดี ถึงมรรคผลนิพพานก็ดี หรือเข้าถึงฌานสมาบัติก็ดี ท่านมิได้สำคัญว่าเราเข้าอยู่ เราถึงแล้วหรือถึงอยู่ เป็นแต่ท่านชำนาญในอุบายที่จะให้เข้าถึงเท่านั้น ขณะที่เข้าถึงจริงๆ ถ้ายังมีความสำคัญอยู่อย่างนั้นก็จะไม่เข้าถึง แล้วคนทั่วไปที่เรียนรู้แลฉลาดในธรรมวินัยทั้งหลายก็จะพากันถึงมรรคผลนิพพาน ฌานสมาบัติกันไปทั้งหมดทั้งบ้านทั้งเมืองละซี ขณะนั้นไม่ใช่วิสัยของใครที่จะไปแต่งตั้งสมมุติบัญญัติขึ้นมา เมื่อพ้นจากภาวะเช่นนั้นแล้ว ท่านจึงมาอนุสรณ์ตรวจตราลำดับเหตุผล แล้วบัญญัติเรื่องทั้งหลายเหล่านั้นขึ้น ผู้อธิบายทั้งหลายไม่จำเป็นจะต้องถึงขั้นนั้นๆ แล้วจึงจะอธิบายได้ เมื่อ

มีบัญญัติไว้แล้ว เข้าใจเนื้อความแล้ว ก็อธิบายตามความเข้าใจของตนๆ ผิดบ้างถูกบ้าง ถ้ามิฉะนั้นแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ไหนจะจีรังถาวรมาได้จนบัดนี้ ผู้ฟังก็เถอะน่า ฟังเรื่องเดียว หัวข้ออันเดียวกัน แต่เข้าใจไปคนละแง่ก็เยอะ ถ้าแม้ผู้ที่เข้าถึงขั้นนั้นอย่างเดียวกันด้วยอุบายอันเดียวกัน แต่ก็ยังใช้แยบคาย คนละอย่างกัน ธรรมที่เห็นด้วยตัวเองจึงจะเป็นอัศจรรย์และทำได้ด้วยยาก ทำไมจึงมาปรักปรำใส่โทษข้าพเจ้าแต่ผู้เดียว ไม่ยุติธรรมเลย

ขออภัยด้วยที่ข้าพเจ้าได้นำท่านผู้อ่านแหวกแนวพาไปเที่ยวโลกเมืองผี บัดนี้ขอนำเข้าสู่เรื่องอัตตโนประวัติต่อไป

ออกพรรษาแล้วท่านอาจารย์สิงห์ได้พาคณะเราไปกราบนมัสการท่านอาจารย์มั่นที่บ้านสามผง ดังเคยปฏิบัติกันมาเป็นอาจิณ ในระหว่างทางเราได้เล่าเรื่องทั้งหมดนั้นถวายท่านอาจารย์สิงห์ ท่านก็ไม่ว่ากระไร ได้แต่นิ่งๆ เมื่อพวกเราไปถึงท่านอาจารย์มั่นแล้ว ท่านได้นำเรื่องนั้นกราบเรียนท่านอาจารย์มั่นอีกที ขณะนั้นเรายังนั่งอยู่ห่างท่านไปหน่อย ไม่ทราบว่าท่านพูดอย่างไรในเรื่องของเรา เราก็ไม่ได้ยิน เข้าใจว่าเป็นเรื่องไร้สาระ มิใช่มัคควิถีท่านจึงไม่ปรารภต่อเหมือนกับเรื่องอื่นๆ

การไปรวมกันกราบนมัสการพระอาจารย์ผู้ใหญ่ในครั้งนี้ ถึงแม้พระเณรทั้งหมดรวมกันจะหย่อนร้อย ก็นับว่ามากเอาการอยู่ในสมัยนั้น แล้วท่านอาจารย์มั่นได้ให้เราและพระอีกองค์หนึ่งกับสามเณรองค์หนึ่งตามท่านออกเดินทางไปบ้านข่าโนนแดง ซึ่งอาจารย์อุ่น อาจารย์กู่ และอาจารย์ฝั้นจำพรรษาอยู่ ณ ที่นั่น ได้พักอยู่ ณ ที่นี้สามวัน ได้เล่าเรื่องที่เราหัดนอนหลับและไม่หลับให้เพื่อนฟังทุกองค์พากันเงียบไม่พูดว่าอย่างไร โดยเฉพาะท่านอาจารย์อุ่น ซึ่งเป็นผู้ปรารภเรื่องนี้ก่อนตั้งแต่เรายังทำไม่ได้ ขณะที่ท่านอาจารย์มั่นอยู่ที่วัดป่าสามผงท่านเทศน์ทุกวัน ถ้าใครอ่อนแอท้อแท้เจ็บป่วยท่านก็เทศน์ว่า *นั่นมิใช่กลัวตาย แต่อยากตายหลายหน* (คือหมายความว่า ถ้าทำความเพียรกล้าแข็งเข้า ใจบริสุทธิ์แล้วความกลัวตายก็จะลดน้อยลง) พอท่านออกจากวัดไปไม่มีใครเทศน์ให้ฟัง จิตใจของลูกศิษย์อ่อนลงจึงอยู่ไม่ได้ ที่วัดนี้อากาศร้ายนัก ไข้มาลาเรียก็ชุม ใครใจอ่อนแอจะต้องโดนเป็นไข้ทุกๆ คน หมู่คณะที่อยู่บ้านสามผงได้ตามมาทั้งหมดวัดเลย บอกว่า แย่ อยู่ไม่ไหว อากาศวัดบ้านสามผงมันร้ายกาจมาก ทำให้ซึมมึนเมาง่วงนอนตลอดทั้งวัน เมื่อหมู่คณะไปรวมพร้อมกันแล้ว ท่านอาจารย์มั่นได้ปรารภถึงการเที่ยววิเวกของหมู่คณะเพื่อเผยแพร่ศีลธรรมต่อไปว่า ในสามสี่จังหวัดแถบนี้คือ สกลนคร อุดร หนองคาย เลย พวกเราก็ได้เที่ยวมามากแล้ว ต่อไปนี้พวกเราจะไปจังหวัดไหนดี ส่วนมากเห็นว่าลงไปทางอุบล แต่ตัวท่านเองไม่ค่อยพอใจเพราะหาป่าเขาและถ้ำยาก แต่ว่ามติส่วนมากเห็นเช่นนั้นท่านก็อนุโลมตาม เมื่อตกลงกันแล้วก็เตรียมออกเดินทางเป็นกลุ่มๆ หมู่ๆ ส่วนเราจำเป็นต้องตามส่งโยมแม่กลับบ้านจึงไม่ได้ติดตามท่านด้วย การที่คณะท่านอาจารย์มั่นไปครั้งนี้ ถูกมรสุมอย่างหนัก มีทั้งผลดีและผลเสีย **ดี** ก็คือ ได้ขยายจำนวนวัดมากขึ้น ซึ่งแต่ก่อนพระกัมมัฏฐานวัดป่าไม่มีเลย ที่จังหวัดอุบลพึ่งมามีและตั้งรกรากลงได้ครั้งนี้เอง แล้วก็ขยายออกไปเรื่อยๆ ทุกวันนี้มีวัดพระธรรมยุตแทบทุกอำเภอ

แล้ว ที่ **เสีย** ก็คือ เสื่อมคุณภาพในทางปฏิบัติก็ครั้งนี้...เป็นประวัติการณ์จนท่านอาจารย์มั่นผละหนีจากคณะขึ้นไปเชียงใหม่เสียเลย

๑๓. พรรษา ๕ จำพรรษาอยู่ที่บ้านนาช้างน้ำอีก (พ.ศ. ๒๔๗๐)

พรรษานี้ เราได้วกกลับมาจำพรรษาที่บ้านนาช้างน้ำอีกเป็นครั้งที่สอง พี่ชายของเราได้จำพรรษาที่บ้านนาสีดากับโยมพ่อ ออกพรรษาแล้วเราได้พาพี่ชายของเราไปทำความเพียรที่ถ้ำพระนาผักหอก ตอนหลังนี้พี่ชายของเราได้กลับลงไปหาพระอาจารย์เสาร์ ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่นครพนม ออกพรรษาแล้วได้อุปสมบทเป็นพระ ณ ที่วัดศรีเทพนั่นเอง

๑๔. พรรษา ๖ จำพรรษาอยู่ที่ถ้ำพระนาผักหอก (พ.ศ. ๒๔๗๑)

เราได้พาเอาโยมพ่อไปอยู่ถ้ำด้วย ตั้งแต่ท่านบวชเป็นชีปะขาวมาได้ ๑๑ ปีแล้ว เรายังไม่เคยได้ให้ท่านอยู่จำพรรษาด้วย และก็ไม่เคยมาจำพรรษาใกล้บ้านอย่างปีนี้เลย ปีนี้นับว่าเป็นโอกาสันดีที่เราจะได้อุปการะท่านในด้านทางธรรม และท่านก็ได้ทำภาวนากรรมฐานอย่างสุดความสามารถของท่านได้ผลอย่างยิ่ง จนท่านอุทานออกมาว่า *ตั้งแต่เกิดมาในชีวิตพึ่งได้ซาบซึ้งในรสชาติของพระธรรมในครั้งนี้เอง* ท่านนั่งภาวนากัมมัฏฐานได้นานเป็นเวลาถึง ๓ - ๔ ชั่วโมงทีเดียว เราดีใจมากที่ได้สงเคราะห์ท่านสมเจตนารมณ์ของเรา แต่เมื่อถึงกาลเวลาเข้าแล้ว คนเรามันมักมีอันเป็นไป กล่าวคือ ท่านมาเกิดอาพาธลูกหลานเขามองเห็นความลำบากเมื่อเจ็บมากในเวลาค่ำคืน เพราะอยู่สองคนพ่อลูกด้วยกันเท่านั้นไม่ทราบว่าจะวิ่งไปพึ่งใคร เขาจึงได้พากันมารับเอาลงไปรักษาที่บ้าน แต่ท่านก็ไม่ยอมกลับไปอยู่ที่วัดเดิม ให้เขาเอาไปไว้ที่ห้างนาของท่านที่กลางทุ่ง เราได้ตามไปให้สติบ่อยๆ

ในปีนั้น มีสิ่งที่น่ามหัศจรรย์อยู่อย่างหนึ่งสำหรับโยมพ่อของเรา กล่าวคือ ข้าวกล้าในนาของชาวบ้านทั้งหมดแถบนั้นไม่ดีเลย ทั้งๆ ที่ฟ้าฝนก็พอปานกลาง ต้นข้าวแดงไปหมด มีข้าวที่เขียวงามผิดหูผิดตาของคนทั้งหลายเฉพาะที่ทุ่งนาที่ท่านอยู่เท่านั้น จนชาวบ้านเขาพูดกันว่า คุณพ่อปะขาวคงจะไม่รอดปีนี้ แล้วก็เป็นความจริงอย่างที่เขาพูด วันนั้นเราได้ไปให้สติและอุบายต่างๆ จนเป็นที่พอใจของท่าน ท่านก็ยังแข็งแรงดี จวนค่ำเราจึงกลับที่อยู่ถ้ำพระนาผักหอก กลางคืนวันนั้นเองท่านได้ถึงแก่กรรมด้วยอาการมีสติสงบอารมณ์อยู่ตลอดหมดลมหายใจ รุ่งเช้าเขาได้ไปตามเรามา แล้วก็ทำการฌาปนกิจศพของท่านให้เสร็จเรียบร้อยในวันนั้นเอง ถึงแก่กรรมเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ อายุได้ ๗๗ ปี บวชชีปะขาวอยู่ ๑๑ ปี

ก่อนโยมพ่อของเราจะไปอยู่ด้วย เราอยู่คนเดียว หลังจากโยมพ่อของเราถึงแก่กรรมแล้วเราก็อยู่คนเดียวอีก นับว่าหาได้ยากที่จะได้วิเวกอย่างนี้ เราได้กำหนดในใจของเราไว้ว่า **ชีวิตและเลือดเนื้อตลอดถึงข้อวัตรที่เราจะทำอยู่ทั้งหมด เราขอมอบบูชาพระรัตนตรัยเหมือนกับบุคคลเด็ดดอกไม้บูชาพระฉะนั้นแล้วเราก็รีบเร่งปรารภความเพียรอย่างแรงกล้า ตั้งสติกำหนดจิตมิให้คิดนึกส่งออกไปภายนอก ให้**

อยู่ในความสงบเฉพาะภายในอย่างเดียว ตลอดวันยังค่ำคืนยังรุ่ง ก่อนจะนอนตั้งสติไว้อย่างไรตื่นมาก็ให้ได้อย่างนั้น แม้บางครั้งนอนหลับอยู่ก็รู้สึกว่าตัวเองนอนหลับแต่ลุกขึ้นไม่ได้ พยายามให้กายเคลื่อนไหว แล้วจึงจะรู้สึกตัวตื่นขึ้นมาโดยความเข้าใจในตนเองว่า จิตที่ไม่คิดนึกส่งส่ายออกไปภายนอก สงบนิ่งอยู่ ณ ที่เดียว นั่นแลคือความหมดจดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ปัญญาก็เอามาใช้ชำระใจที่ส่งส่ายแล้วเข้ามาหาความสงบนั่นเอง ฉะนั้นจึงไม่พยายามที่จะใช้ปัญญาพิจารณา ธาตุ ขันธ์ อายตนะ เป็นต้น หาได้รู้ไม่ว่า **กายกับจิตมันยังเกี่ยวเนื่องกันอยู่ เมื่อวัตถุหรืออารมณ์อันใดมากระทบส่วนใดส่วนหนึ่งเข้าแล้ว มันจะต้องกระเทือนถึงกัน ทำให้ใจที่สงบอยู่แล้วนั้น หวั่นไหวไปตามกิเลสได้**

เราทำความเพียรเดินจงกรมจนเท้าทะลุเลือดออกแล้วก็เป็นไข้ตลอดพรรษา แต่เราก็หาได้ท้อถอยในการปรารภความเพียรไม่ เราเคยได้อ่านเรื่องของพระเถระบางองค์ในสมัยก่อนเดินจงกรมจนเท้าแตก เราไม่ค่อยจะเชื่อ คำว่า แตก คงหมายเอาไปกระทบของแข็งอะไรเข้าแล้วก็แตก ก็เดินจงกรมสำรวมในทางเรียบๆ จะไปกระทบอะไร ความจริงศัพท์บาลีคำว่า แตก เกิดจาก กรรม ฤดู น้ำดีกำเริบ การกระทบสิ่งภายนอก แลเกิดจากทำความเพียร ก็พึ่งมาเข้าใจเอานี่เองว่า ความเพียรที่จิตมีกำลังกล้าไม่มีปัญญา แต่นี่เราอยู่คนเดียวไม่มีกัลยาณมิตร กล้าแต่ความเพียรจิตไม่กล้าปัญญาไม่ค่อยดี จึงทำให้เป็นไข้

ออกพรรษาแล้ว เราจึงได้ย้อนกลับไปหาพี่ชายของเราและพระอาจารย์เสาร์ที่นครพนม เพราะเราห่างจากหมู่เพื่อนและครูบาอาจารย์มาสองปีแล้ว ตั้งแต่ท่านอาจารย์เสาร์และท่านอาจารย์มั่น พร้อมทั้งหมู่คณะจากท่าบ่อไปในแถบนี้ยังเหลือพระคณะนี้เฉพาะเราองค์เดียว

๑๔.๑ เรื่องของหลวงตามั่น

ขณะนั้นหลวงตามั่นบ้านค้อ ได้มาจำพรรษาบ้านนาสีดาอันเป็นบ้านเกิดของเรา แกเที่ยวคุยและอาละวาดพระที่มีความรู้น้อยกว่าว่า แกเป็นผู้เก่งทางศาสนา สามารถโต้ตอบให้ใครต่อใครให้ปราชัยได้ แม้พระกัมมัฏฐานทั้งหลายอยู่ไม่ได้หนีไปหมดเพราะกลัวเรา ยังเหลือแต่คุณเทสก์องค์เดียว นี่อยู่ไม่กี่วันก็จะไปแล้ว เขาได้ยินแล้วเบื่อไม่อยากพูด ถึงพูดแกก็ว่าถูกแต่แกคนเดียว โต้กันไปเป็นเรื่องเป็นราว

พอดีพรรษานั้นเกิดอธิกรณ์กับพระบ้านกลางใหญ่ เขาแอบไปนิมนต์เราให้ลงมาจากถ้ำพระเพื่อมาชำระอธิกรณ์ พอเราลงมาแกกลับให้ล้มเลิกอธิกรณ์นั้นเสีย แกชวนทำอย่างนี้อยู่ร่ำไปจนเป็นเหตุให้พระแถวนั้นเอือมระอาไปหมด นี่จะเป็นเพราะบ้ายอดังคนปักษ์ใต้พูดก็ได้ เพราะเขาขี้เกียจพูด พูดไปก็ไร้สาระประโยชน์

พอดีวันนั้นเป็นวันปวารณา เขาทำบุญตามประเพณี เขาไปนิมนต์แกมาร่วมเทศน์ด้วย และเขาได้นิมนต์เราลงมาร่วมด้วยเหมือนกัน แต่เขาไม่ได้บอกให้แกรู้ พอดีเราเดินผ่านบ้านมาไม่เห็นมีคนเขาไปรอคอยเราอยู่ที่วัดหมดแล้ว ซึ่งผิดปกติจากทุกวัน ก็แต่ไหนแต่ไรมาพอรู้ว่าเราจะเดินผ่านบ้านเขาจะมารอดูเราเต็มไปหมดสองข้างทาง บางคนร้องเรียกจ้าละหวั่น จนเราไม่อยากเดินผ่านบ้านกลางใหญ่

พอแกเทศน์จบ เราเรียกประชุมสงฆ์ทั้งหมดแล้วปรารภเรื่องที่แกพูดว่า ไหว้พระเอาอะระหังขึ้นก่อนนั้นผิด เราไม่ได้เป็นพระอรหันต์ไหว้พระอรหันต์ไม่ได้ ให้แกอ้างเหตุผลประกอบ แกบอกว่า *ต้องว่า นะโมขึ้นก่อนซิแล้วว่า นะโม อรหโต สัมมาสัมพุทธัสสะ* เราชี้ให้แกเห็นว่า *มันก็ไหว้อรหโตเหมือนกัน หลวงตาเป็นพระอรหันต์หรือ จึงไหว้อรหโต*

ถึงตอนนี้ แกชักจะโกรธอย่างแรงทีเดียวว่า *ถ้าไม่ได้เป็นพระอรหันต์แล้วไม่บวชอยู่อย่างนี้ดอก สึกออกไปนอนกับเมียดีกว่า* และพูดหยาบคาย...หลายอย่าง ล้วนแต่คำไม่น่าฟังทั้งนั้น จึงย้อนถามต่อไปว่า *ที่เราเป็นพระอรหันต์มีอะไรเป็นเครื่องวัด* แกตอบว่า *ดูดินเป็นเครื่องวัด* เราบอกว่า *ดินใครๆ ก็ดูได้ แม้แต่วัวควายมันกินหญ้าก้มดูดินอยู่ตลอดวันยังค่ำ มันเป็นอรหันต์หมดด้วยกันละซิ หลวงตานี้อวดอุตริมนุสสธรรมแล้ว* พอเราพูดเท่านี้แกตกใจหยุดชะงักพูดอะไรไม่ได้เลย เราได้พูดหลายเรื่องเป็นต้นว่า แกพูดท้าทายหมู่เพื่อนและพระกัมมัฏฐานต่างๆ นานา เป็นจริงไหมขอให้พูดออกมา แกไม่พูดเลยเด็ดขาด

เวลานั้นจวนค่ำแล้ว พระเขาจะปวารณา แกเข้าไปในอุโบสถจะปวารณากะเขาบ้าง แต่พระไม่ให้ปวารณาด้วย แกเลยกลับบ้านนาสีดาคนเดียว วันนั้นคนทั้งบ้านแทบจะไม่มีคนอยู่เฝ้าบ้านเลย มารวมกัน ณ ที่วัดนั้นหมด กำนันตัวเอกซึ่งไม่เคยเข้าวัดเลยแต่ไหนแต่ไรมา ก็เข้าวัดตั้งแต่วันนั้นมาจนกระทั่งวันตาย พอดีเย็นวันนั้นเราไม่ได้กลับถ้ำพระ แต่นอนวัดบ้านนาสีดา หลวงตามั่นได้กระหืดกระหอบมาหาเราแล้วพูดแทบไม่เป็นศัพท์เป็นแสงด้วยความน้อยใจ แล้วจะหนีไปในคืนนั้น ได้บอกว่าอับอายขายหน้าเขา อยู่ไม่ได้ เราได้ขอร้องให้อยู่ต่อไป รุ่งเช้าจึงไป ผมพูดตามเหตุผล ผมไม่มีความอิจฉาริษยาอะไรดอก คืนนั้นแกนอนไม่หลับหมดคืน เช้ามืดแกก็ไปโน่นไปหาเจ้าคณะอำเภอเขาโน่น แกไปขอลาสึก คืนเดียวเสียงกระฉ่อนดังไปหมด เจ้าคณะอำเภอเขาก็รู้เรื่องนี้ด้วย บอกว่าไม่ต้องลาก็ได้สึกเลย แกมาบ้านค้อ ลาพระเป็นครูสอนนักธรรม พระเขาก็รู้อีกเหมือนกัน เขาบอกว่าไม่ต้องลาก็ได้สึกเลย

ผลสุดท้าย สึกแล้วเข้าห้องนอนเงียบอยู่บ้านภรรยาเก่า เป็นตั้งหลายวัน จึงค่อยมาให้คนเห็นหน้า

เรื่องไร้สาระนำมาประกอบอัตตโนประวัติเพื่อให้สมบูรณ์ฉบับ ไม่นำมาหรือก็จะขาดเรื่องไม่สมบูรณ์ไป

๑๔.๒ เรื่องของหลวงเตี่ยทองอินทร์

นำเรื่องไร้สาระมาเล่าสู่กันฟังแล้ว ทีนี้จะนำเอาเรื่องที่มีสาระมาเล่าสู่กันฟัง หลวงเตี่ยทองอินทร์เดิมแกเป็นคนโคราช บ้านโคกจอหอ แกมาค้าขายอยู่ท่าบ่อ เป็นพ่อค้าใหญ่มีชื่อเสียงคนหนึ่งในแถบนี้ แกเป็นคนมีศรัทธาทั้งผัวทั้งเมีย คนท่าบ่อรู้การรักษาศีลก็เพราะแก แกถวายสวนทำเป็นวัดชื่อวัดอัมพวันเอาชื่อของสองผัวเมียใส่ด้วย เพราะผัวชื่ออินทร์ เมียชื่ออ่ำ แล้วแกก็บวชทั้งสองผัวเมียอยู่มาได้ ๔ - ๕ พรรษา แกเป็นโรคฟกบวมไปไหนไม่ได้ นอนอยู่กับที่ ถึงปีมาลูกๆ เขาจะต้องทำบุญบังสุกุลเป็นให้แก

เราเลยถูกนิมนต์ไปทำบุญด้วย ทั้งที่เราไม่เคยเห็นหน้ามาแต่ก่อนเลย เราได้ ๕ พรรษา แกได้ ๗ พรรษา แก่กว่าเรา ๒ พรรษา แกบอกว่า *เวลานี้ผมเหมือนคนตายแล้วครับ* เราบอกว่า *คนตายแล้วมันดีซิ* แกบอกว่า *ผมไม่ห่วงอะไรทั้งหมด จิตจดจ่อแต่มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ เท่านั้นแหละ* เราบอกว่า *ถ้ายังปรารถนาอยู่ก็เรียกว่ายังไม่ตาย คนตายแล้วไม่ปรารถนาอะไรเลย* ตอนนี้แกชักจะอึ้งแล้ว แกซักว่า *ไม่ให้ปรารถนาจะให้ผมทำอย่างไร* เราบอกว่า *ให้ภาวนาพุทโธๆ เป็นอารมณ์อย่างเดียว*

ตอนนี้เรามองดูข้างล่างมีพระมาอยู่เต็มไปหมด เราจึงรีบทำพิธีเสร็จแล้วก็ลงไป ให้พระวัดอื่นมาทำพิธีต่อ (ตามปกติแล้ว เมื่อแกดีๆ อยู่ขยันไหว้พระสวดมนต์มาก ๗ วันจึงจะรอบของเก่า เวลาพระอาจารย์ผู้ใหญ่มา เช่น อาจารย์มั่น อาจารย์เสาร์ เป็นต้น แกเข้าไปหาและออกมาบอกลูกและเมียว่า ทำบุญทำทาน ตักบาตรเท่านั้นก็พอแล้ว ไม่ต้องอะไรหนักหนา แต่ลูกสาวปฏิบัติได้ดีมาก)

พอรุ่งเช้ามีคนมาบอกว่า *นิมนต์ไปหาหลวงเตี่ยด้วย แกมีเรื่องจะเล่าให้ฟัง* เราบอกว่า *ฉันเช้าแล้วจะไปให้รอประเดี๋ยว* พอเราไปถึงแกรีบเล่าเรื่องมหัศจรรย์ให้ฟังว่า *อาจารย์ คืนนี้ผมแปลก ไก่ซึ่งแต่ก่อนมันขันเสียงว่า เอ้กอี๊เอ้ก – เอ้ก แต่เมื่อคืนนี้ไม่ยักเป็นอย่างนั้น มันบอกว่า จิตเจ้าเป็นเอกๆ ดังนี้*

(เมื่อจิตเป็นเอกคตารมณ์แล้ว เสียงมันจะปรากฏเป็นอย่างนั้น)

อาจารย์ – ตุ๊กแก เมื่อก่อนมันร้องว่า ตุ๊กแกๆ คืนนี้มันบอกว่า ตัวเจ้าแก่แล้วๆ (เป็นธรรมเทศนาเสียงอะไรซึ่งมีอาการคล้ายกันเป็นเครื่องสอนและจะสอนทันที) เราได้บอกแกว่า *ถูกแล้ว ให้ตั้งใจภาวนาเข้า ทำให้ใจแน่วแน่ ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน อย่าให้เผลอได้ ไหนๆ เราก็ตั้งต่อความตายแล้ว*

วันหลังมีคนมาบอกว่า *ขอให้อาจารย์รีบไปเร็ว หลวงเตี่ยจะสึกแล้ว* เราตกใจ เรื่องอะไรทำไมจะสึกเสียแล้ว ภาวนาพึ่งเป็น เราบอกว่า *เดี๋ยวก่อนอย่าพึ่งสึก ฉันข้าวเสร็จแล้วจะไป* พอเราไปกุฏิแกมีลูกกรงกั้นสองชั้น เราเปิดชั้นนอกเข้าไป แล้วให้เด็กเฝ้าแกอยู่นั้น เปิดอีกชั้นหนึ่ง แกได้ยินเสียงของเราเท่านั้นแหละ ความสงสัยหายหมดเหมือนปลิดทิ้ง แล้วเล่าให้ฟังว่า *ผมได้เล่าเรื่องต่างๆ ที่ผมภาวนาเป็นให้ลูกสาวฟังดังผมได้เล่าถวายอาจารย์นั้น พอเล่าไปเกิดวิตกขึ้นมาว่าตายจริง กูนี่เป็นปาราชิก ข้อที่ว่าอวดอุตริมนุสสธรรมให้คนฟังแล้ว เกิดความร้อนใจแล้วจะสึกให้ได้ พอดีได้ยินเสียงอาจารย์มา ความเดือดร้อนอันนั้นเลยหายวาบไป ผมไม่สึกแล้วคราวนี้* เราได้บอกว่า *ไม่เป็นการอวดอุตริมนุสสธรรมดอก เราไม่ได้หวังลาภหวังยศและความสรรเสริญ เราพูดเพื่อศึกษาธรรมกันต่างหาก ไม่เป็นอาบัติ*

หลังจากนั้น เราเป็นห่วงคิดถึงครูบาอาจารย์เพราะเราหนีจากอาจารย์มาได้ ๒ ปี จึงได้ลาท่านไปนครพนมเพื่อเยี่ยมอาจารย์เสาร์

๑๔.๓ อยู่ด้วยท่านอาจารย์เสาร์

ท่านอาจารย์เสาร์ปกติท่านไม่ค่อยเทศนา ถึงจะเทศน์ก็เป็นธรรมสากัจฉา ปีนี้เราไปอยู่ด้วยก็เป็นกำลังของท่านองค์หนึ่ง คือเดิมมีท่านอาจารย์ทุมอยู่แล้ว เราไปอยู่ด้วยอีกรูปหนึ่ง จึงเป็นสองรูปด้วยกัน และเราก็ได้ช่วยท่านอบรมญาติโยมอีกแรงหนึ่ง ปีนี้เราได้ขออาราธนาให้ท่านถ่ายรูปไว้เป็นที่ระลึก

ทีแรกท่านก็ไม่อยากถ่าย พอเราอ้อนวอนอ้างถึงเหตุผลความจำเป็น เพื่อให้บรรดาศิษยานุศิษย์และลูกหลานยุคต่อไปได้มีโอกาสกราบไหว้เคารพบูชาท่านถึงได้ยอม แต่กระนั้นเรายังเกรงท่านจะเปลี่ยนใจ ต้องรีบให้ข้ามไปตามช่างภาพมาจากฝั่งลาวมาถ่ายให้ เราดีใจมาก ถ่ายภาพท่านได้แล้วได้แจกท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์ และท่านพระครูสีลสัมปัน (ภายหลังได้เลื่อนเป็นเจ้าคุณธรรมสารมุนี) รูปท่านอาจารย์เสาร์ที่เราจัดการถ่ายครั้งนี้ ดูเหมือนจะเป็นรูปของท่านครั้งเดียวที่มีโอกาสถ่ายไว้ได้ แม้ท่านอาจารย์มั่นก็เช่นเดียวกัน การถ่ายรูปเป็นที่ระลึกเป็นเรื่องที่ท่านปฏิเสธเสมอ เราอาราธนาอ้อนวอนบ่อยๆ ท่านก็ว่า ซื้อขนมให้หมากินดีกว่า แต่เมื่อเราอ้อนวอนชี้แจงเหตุผลหนักเข้า สุดท้ายท่านก็ใจอ่อน ทำให้เป็นบุญของคนรุ่นหลังๆ ได้มีโอกาสมีรูปของท่านไว้กราบไหว้สักการะ ออกพรรษาแล้วท่านพระอาจารย์เสาร์ได้เที่ยวไปฟากโขงฝั่งโน้น ไปพักอยู่ถ้ำส้มป่อย ซึ่งถ้ำนี้เมื่อท่านออกวิเวกครั้งแรก ท่านได้มาอยู่กับท่านอาจารย์มั่น เป็นถ้ำใหญ่ มีหลายซอกหลายถ้ำติดกัน มีตู้พระไตรปิฎกอยู่ในนั้นด้วย แต่ไม่มีหนังสือ เราได้ตามท่านไป แต่ท่านไม่ได้อยู่เสียแล้ว ท่านเข้าไปในถ้ำเสือ ซึ่งเดินไปอีกไกลจึงจะถึง ทางเข้าไปเป็นเขาวงกต มีภูเขาสลับซับซ้อนกันเป็นคู่ๆ ถ้ำที่ท่านอยู่มีเสือมาออกลูกทางใต้ถ้ำ เขาจึงเรียกถ้ำเสือ ทางบนขึ้นไปสูงราวเส้นหนึ่ง เป็นถ้ำยาวไปทะลุฟากโน้น ชาวบ้านเขาบอกว่าจุดไต้ไปหมด ๕ เล่ม จึงทะลุออกฟากโน้น ท่านอยู่ปากถ้ำนี้ มีพระเณร ๒ - ๓ รูป ไปด้วย มีตาแก่คนหนึ่งตามไปปฏิบัติท่าน ตาแก่คนนี้แกสุมไฟนอนอยู่ปากถ้ำ กลางคืนวันหนึ่งได้ยินเสียงดังฮือๆ แกลุกขึ้นมาก็ไม่เห็นมีอะไร แกสงสัยรุ่งเช้าเดินไปดูที่ตรงได้ยินเสียงนั้น ปรากฏว่า เห็นรอยเสือมายืนอยู่ตรงนั้น เข้าใจว่ามันจะเข้าไปในถ้ำ พอเห็นคนนอนอยู่มันเลยกลับ

ถ้ำนี้ราบเกลี้ยงสองข้างเป็นเหมือนหิ้งตู้รถไฟ มีน้ำย้อยอยู่ข้างใน พระไปตักเอาน้ำที่นั้นมาฉันไม่ต้องกรอง สะอาด ไม่มีตัวสัตว์ พระพาเราไป จุดเทียนไขหมดราวครึ่งเล่ม สบายมากไม่มีอึดอัดใจ ห่างไกลจากหมู่บ้านราวหนึ่งกิโลเมตร เราอยู่ด้วยท่านสองคืนแล้วเดินทางกลับ เมื่อสงครามโลกครั้งที่สอง เราได้ข่าวว่าพวกคอมมิวนิสต์ขนครัวไปซุกอยู่ในนั้น อเมริการู้เข้าเอาลูกระเบิดไปทิ้งใส่ถ้ำ ลูกระเบิดถล่มปากถ้ำเป็นเหตุให้พวกคอมมิวนิสต์ตายอยู่ ณ ที่นั้นเป็นอันมาก ไม่มีใครไปรื้อออก น่าสลดสังเวช ชีวิตของคนเรานี้หาค่าไม่ได้เสียเลย

๑๕. พรรษา ๗ จำพรรษาบ้านนาทราย (พ.ศ. ๒๔๗๒)

จวนเข้าพรรษาท่านอาจารย์เสาร์ได้ให้เราไปจำพรรษาที่บ้านนาทราย พระอาจารย์ภูมีไปจำที่บ้านนาขี้ริ้นเพื่อฉลองศรัทธาญาติโยม พรรษานี้สุขภาพของเราไม่ดีเลย แต่เราก็ไม่ท้อถอยในการทำความเพียรภาวนากัมมัฏฐาน จนถึงขนาดพลีชีพเพื่อบูชาพระรัตนตรัยเอาเลย มันให้คำนึงถึงอนาคตภัยทั้งส่วนตัวและพุทธศาสนาว่า *บรรพชาเพศของเราจะอยู่ตลอดไปได้หรือไม่หนอ บางทีบ้านเมืองเกิดจลาจลประเทศชาติถูกข้าศึกรุกราน เราอาจถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร หรือมิฉะนั้นชาติบ้านเมืองตกไปเป็นขี้ข้าของชาติอื่น เราจะบวชอยู่ได้อย่างไร ถึงแม้จะอยู่ไปก็ไม่สะดวกแก่การปฏิบัติธรรมวินัย เมื่อเป็น*

เช่นนั้นเราจะทำอย่างไร อนึ่งเวลานี้ครูบาอาจารย์ของเราก็ยังมีหลายท่านหลายรูปอยู่ เมื่อท่านเหล่านั้นแก่เฒ่าชราร่วงโรยไปหมดแล้ว ใครหนอจะเป็นผู้นำหมู่นำคณะในทางปฏิบัติศีลธรรมเล่า แสงแห่งพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าก็มีแต่จะหรี่ลงทุกที เมื่อคิดไปๆ ก็ทำให้ใจเศร้าสลดสังเวชทั้งตัวเองแลพุทธศาสนาคล้ายๆ กับว่ากาลนั้นจะมาถึงเข้าในวันสองวันข้างหน้า ทำให้ใจว้าเหว่ยิ่งขึ้นทุกที **พอมาถึงจุดนี้ เราหวนระลึกย้อนกลับเข้ามาหาตัวว่า ขณะนี้สถานการณ์บ้านเมืองยังปกติดีอยู่ ครูบาอาจารย์ผู้นำก็ยังมีอยู่พร้อม และเราก็ได้อบรมมาพอสมควรแล้ว เมื่อมีโอกาสเช่นนี้ เราจะต้องรีบเร่งทำความเพียรภาวนา จนให้เข้าใจในธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจนพึ่งตนเองได้ หากจะมีอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นข้างหน้า ไม่ว่าจะเป็นส่วนตัวหรือพุทธศาสนา เราก็จะได้ไม่เสียที**

พอได้อุบายอันนี้ขึ้นมามันทำให้ใจกล้าปรารภความเพียรอย่างเด็ดเดี่ยว ทั้งๆ ที่ในพรรษานั้นเรานั่งไม่ได้ ต้องใช้อิริยาบทเดินเป็นส่วนใหญ่ ออกพรรษาแล้วได้ทราบข่าวว่าคณะท่านอาจารย์สิงห์และพระมหาปิ่นกลับจากอุบลไปถึงขอนแก่นแล้ว เราจึงได้ลาท่านอาจารย์เสาร์แล้วออกเดินทางไปเพื่อนมัสการท่านทั้งสอง พอดีในปีนั้นทางราชการได้ประกาศไม่ให้ประชาชนนับถือภูติผีปีศาจ ให้พากันปฏิญาณตนถึงพระรัตนตรัย ทางจังหวัดจึงได้ระดมคณะของท่านอาจารย์สิงห์ให้ช่วยปราบผี เมื่อเราไปถึงก็เลยชวนเข้าขบวนกับท่านบ้าง

๑๖. พรรษา ๘ จำพรรษาที่บ้านพระครือกับพระมหาปิ่น (พ.ศ. ๒๔๗๓)

เราได้พาชาวบ้านย้ายวัดจากริมห้วยบ้านพระครือ ไปตั้งตอนกลางทุ่งริมหนองบ้านแอวมอง ภายหลังท่านอาจารย์มหาปิ่นจึงได้มาร่วมจำพรรษาด้วย ในพรรษานี้พระผู้ใหญ่มี พระอาจารย์ภูมี อาจารย์กงมา แลเรา โดยพระอาจารย์มหาปิ่นเป็นหัวหน้า ตลอดพรรษาเราได้รับภาระแบ่งเบาเทศนาและรับแขก ช่วยท่านเป็นประจำทุกๆ วันพระ พระเณรและญาติโยมก็พากันตั้งใจปรารภความเพียรโดยเต็มความสามารถของตนๆ นับว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจมาก บางคนภาวนาเห็นนั่นเห็นนี่ต่างๆ นานา จนลืมบ้านลืมลูกเมียด้วยการเพลินใจในการภาวนา ออกพรรษาแล้วเราพร้อมด้วยอาจารย์ภูมีและคณะได้ลาท่านอาจารย์มหาปิ่น ออกไปเที่ยววิเวกทางบ้านโจด หนองบัวบาน อำเภอกันทรวิชัย (โคกพระ) จังหวัดมหาสารคาม เขาได้นิมนต์ให้ไปพักที่หนองแวงข้างโรงเรียนนั้นเอง ได้เทศนาอบรมประชาชนอยู่ ณ ที่นั้นพอสมควร แล้วญาติโยมทางบ้านโจด หนองบัวบาน ไปตามกลับมา ภายหลัง ณ ที่นั้นได้กลายเป็นวัดถาวรไปแล้ว การกลับมาบ้านโจดหนองบัวบานครั้งหลังนี้ ได้ไปพักที่ป่าดง ข้างหนองตากแป้น คราวนี้มีผู้คนมาอบรมกัมมัฏฐานมากแลเป็นแม่ชีและชีปะขาวก็มาก ผู้ที่เข้ามาอบรมได้ผลเป็นที่อัศจรรย์ใจอย่างยิ่ง ลูกหลานผิดด่าว่าร้ายกันอยู่ในบ้านโน้น ภาวนาอยู่ที่วัดก็รู้ได้ คนที่ภาวนาเป็นก็เป็นอย่างน่าอัศจรรย์ คนที่ภาวนาไม่เป็นเพียงแต่บวชกับเพื่อนไปก็มี วันหนึ่งพระภาวนาได้นิมิตรแม่ชีสาวมาขอจับเท้าพระ เราได้เรียกแม่ชีมาเทศน์ **ให้เห็นโทษในกามทั้งหลายว่าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ แล้วชี้ลงที่รูปเป็นเหตุให้ติดหลายอย่าง จนเป็นเหตุให้แม่ชีคนนั้นรู้ตัว** แกได้พูดว่า **รู้ได้อย่างไร**

จวนเข้าพรรษา ท่านอาจารย์สิงห์ได้สั่งให้เราไปจำพรรษาที่อำเภอพล ให้อาจารย์ภูมีอยู่แทนต่อไป

๑๗. พรรษา ๕ จำพรรษาที่อำเภอพล (พ.ศ. ๒๔๗๔)

พรรษานี้ท่านเกตพี่ชายของเราก็ได้ไปอยู่ด้วย เรื่องการอบรมญาติโยมก็เป็นไปตามปกติ ด้านความเพียรส่วนตัวและพระเณรที่อยู่ด้วยก็เป็นไปโดยสม่ำเสมอ มีพิเศษอยู่ก็ที่โยมผู้หญิงคนหนึ่งแกเป็นหมอผี มีลูกน้องสิบกว่าคน แกเที่ยวรักษาคนป่วยเป็นอาชีพ **เราได้แนะนำให้แกทิ้งผีเสีย แล้วมาตั้งมั่นในพระรัตนตรัย ถือผีเป็นมิจฉาทิฏฐิไม่เป็นบุญ ถือเอาคุณรัตนตรัยไว้เป็นสรณะ จึงเป็นบุญเป็นกุศลและได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกอุบาสิกา เป็นสัมมาทิฏฐิในพุทธศาสนาด้วย** แกบอกว่า *ของแกก็ดี เวลาผีเข้าทรงแล้ว นำไปเอาทรัพย์ในดินแลกระโดดเข้าไปในกอไผ่หนามไม่เกี่ยวเลย* เราบอกแกว่า *อันนั้นก็ดีดอกสำหรับผู้เชื่อ แต่ผีไม่เคยสอนให้ผู้ถือละบาปบำเพ็ญบุญ และรักษาศีลเลย มีแต่จะบอกให้เซ่นไหว้ด้วยหัวหมูและเป็ดไก่เท่านั้น มันสอนให้เซ่นแล้วมันก็ไม่กิน แต่คนเป็นผู้ฆ่าสัตว์แล้วเซ่นผี เมื่อผีไม่กินคนก็เอามากินเสียเอง ผีไม่ต้องรับบาป คนเป็นผู้รับบาปแล้วผีจะมาช่วยอะไรเราได้* ***พระพุทธเจ้านิพพานแล้วมิได้ไปเกิดเป็นผี นิพพานแล้วทิ้งคำสอนไว้สอนคนให้ละความชั่ว บำเพ็ญแต่ความดี ทั้งเพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น แล้วพระสงฆ์นำคำสอนนั้นมาสอนพวกเรา ตามแนวที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ เราจึงได้รู้จักบาปบุญคุณโทษมาจนตราบเท่าทุกวันนี้มิใช่คำสอนของผี***

แกตัดสินใจตกลงทิ้งผีมาปฏิญาณตนถึงพระรัตนตรัย ในคืนวันนั้นแกนำเอาคำสอนของเราไปปฏิบัติตามได้ผลเป็นที่น่าอัศจรรย์ คือก่อนนอนไหว้พระสวดมนต์แล้วนั่งกัมมัฏฐาน ปรากฏว่าแกเห็นเด็กสองคน ผู้หญิงคนหนึ่ง ผู้ชายคนหนึ่ง มาโหนชิงช้าอยู่ที่ราวมือจับกระเดื่องตำข้าวที่ตีนบันไดบ้านแกนั้นเอง ไม่พูดไม่ทำอะไรทั้งนั้น การเห็นครั้งนี้คล้ายกับว่าเห็นด้วยตาเปล่า แต่ขณะนั้นแกยังหลับตาอยู่ แกเลยมั่นใจว่า เออนี้ ผีมันเข้ามาหาเราไม่ได้แล้วนี่ คุณพระรัตนตรัยนี้ดีจริง สามีของแกก็เป็นหมอวิชาเหมือนกัน ถือเคร่งขนาดไม่ไหว้พระ ก่อนจะเข้าวัดต้องยกเท้าขึ้นไหว้ก่อน (ขอโทษ) เมื่อถือได้เคร่งตามครูสอนจริงๆ เหนียวทดลองได้เลย ฟันแทงตีไม่เข้าไม่แตกจริง คืนวันนั้นแกนอนไม่หลับ พอเคลิ้มๆ ทำให้สะดุ้งตื่นตกใจเหมือนกับมีอะไรมาทำให้กลัว ฉะนั้นรุ่งเช้ามาจึงถามภรรยาว่า เธอไปหาอาจารย์ได้ของดีอะไร เมื่อคืนนี้ฉันนอนไม่หลับทั้งคืน ภรรยาบอกว่าอาจารย์ให้ของดีฉันมา ฉันจะพาไปหาอาจารย์ ในที่สุดก็ได้พากันทิ้งผี มาปฏิญาณตนของถึงพระรัตนตรัยทั้งสองตายาย

นี่เป็นเหตุการณ์ในพรรษานั้น

๑๘. พรรษา ๑๐ จำพรรษาที่โคราช (พ.ศ. ๒๔๗๕)

จังหวัดนครราชสีมา พระกัมมัฏฐานคณะลูกศิษย์ของท่านอาจารย์มั่นไม่เคยไปกล้ำกรายเลยแต่ไหนแต่ไรมา เพราะเคยได้ยินมาว่า คนในจังหวัดนี้ใจอำมหิตเหี้ยมโหดมาก กลัวจะไม่ปลอดภัย **สมเด็จพระมหาวีรวงศ์** สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็น **พระธรรมปาโมกข์** ได้นิมนต์ท่านอาจารย์สิงห์ พระมหาปิ่นลงไป แล้ว พ.ต.ต. หลวงชาญนิคม ผู้กองเมืองสองเกิดศรัทธาเลื่อมใส ได้ถวายที่สร้างวัดป่าข้างหัวรถไฟโคราช ท่านอาจารย์สิงห์จึงได้เรียกลูกศิษย์ที่อยู่ทางขอนแก่นลงไป เราพร้อมด้วยคณะได้ออกเดินทางไปพักที่สวนของหลวงชาญฯ พาหมู่จัดเสนาสนะชั่วคราวขึ้น ซึ่งเวลานั้นท่านอาจารย์สิงห์ไปกรุงเทพฯ ยังไม่กลับ พอท่านกลับมาถึงแล้ว เราได้ไปช่วยพระอาจารย์มหาปิ่น สร้างเสนาสนะในป่าช้าที่ ๒ แล้วได้จำพรรษา ณ ที่นั้น **(วัดศรัทธาราม)** พรรษานั้นมีพระผู้ใหญ่ด้วยกันหลายองค์ คือเราอาจารย์ฝั้น อาจารย์ภูมี อาจารย์หลุย อาจารย์กงมา โดยมีท่านอาจารย์มหาปิ่นเป็นหัวหน้า พรรษานี้เราและอาจารย์ฝั้นได้รับภาระช่วยท่านอาจารย์มหาปิ่นรับแขกและเทศนาอบรมญาติโยมตลอดพรรษา ปีเดียวเกิดมีวัดป่าพระกัมมัฏฐานขึ้นสองวัดเป็นปฐมฤกษ์ของเมืองโคราช และเป็นปีประวัติศาสตร์ของประเทศไทย โดยการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นประชาธิปไตย

ออกพรรษาแล้ว เราพร้อมด้วยคณะออกเที่ยววิเวกไปทางอำเภอกระโทก กิ่งแฉะ แล้วย้อนกลับมาที่อำเภอกระโทกอีก ได้พานายอำเภอขุนอำนาจฯ สร้างที่พักสงฆ์ขึ้น ณ ดอนตีคลี แต่ยังไม่เรียบร้อยดี มีเหตุจำเป็นต้องกลับมาจำพรรษาที่ อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย ในพรรษานั้นได้ทราบว่าท่านอาจารย์สิงห์ให้อาจารย์ลีไปอยู่พรรษาแทนที่อำเภอกระโทก

๑๘.๑ ความปริวิตกที่ไม่เป็นธรรม

ในขณะที่เราได้พาหมู่เพื่อนจัดเสนาสนะอยู่ที่วัดป่าสาลวันนั้น อากาศมันร้อนเป็นบ้าเลย เราไม่ชอบอากาศร้อน แต่กัดฟันต่อสู้ทำความเพียรไม่ท้อถอย สติที่เราอบรมดีแล้วสงบอยู่ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืนนั้น บางครั้งก็รวมเข้าภวังค์แล้วก็หายไปเลยเป็นเวลานานนับชั่วโมงก็มี แล้วไม่ทำให้เกิดปัญญาอะไรเลย

เราพยายามแก้ด้วยตนเองแลให้ผู้อื่นช่วยแก้เป็นเวลานานก็ไม่เป็นผลสำเร็จ **มาคราวนี้เราแก้ได้แล้วด้วยตนเอง นั่นคือ คอยจับจิตที่มันจะรวมเข้าเป็นภวังค์ ซึ่งมีอาการเผลอๆ สติ แล้วน้อมส่งไปยินดีในความสงบสุขจนเผลอสติ แล้วก็รวมเข้าสู่ภวังค์ เมื่อเราจับตรงที่มันกำลังเผลอๆ น้อมไปหาความสงบสุขอันละเอียดนั้นแล้ว รีบตั้งสติให้แข็งแกร่งปรารภอารมณ์ที่หยาบๆ เพ่งพิจารณานอกๆ อย่าให้เข้าไปหาความสงบสุขได้ก็จะหายทันที พูดง่ายๆ ว่า อย่าให้จิตรวมได้ ให้เพ่งพิจารณาอยู่เฉพาะกายนี้แห่งเดียว** อาการอย่างนี้เราเป็นมาตั้งแต่ออกป่าครั้งแรก พึ่งมาแก้ตนเองได้ ถ้าจะคิดรวมเวลาประมาณถึง ๑๐ กว่าปี เราหัดได้ถึงขนาดนั้นแล้วเมื่อมีอารมณ์มากระทบเข้าจิตของเราก็ยังหวั่นไหวได้ ผู้ปฏิบัติบางคนแม้แต่ความสงบสุขของจิตก็ยังไม่ทราบเสียเลย เมื่อมีอารมณ์กระทบเข้าแล้วจะเป็นอย่างไรกัน

เกิดความสงสัยในธรรมวินัยขึ้นมาว่า *ความบริสุทธิ์มรรคผลนิพพาน อันสุดยอดในพุทธศาสนานี้เห็นจะไม่มีเสียแล้วกระมัง คงยังจะเหลือแต่ฌานสมาบัติอันเป็นโลกีย์เท่านั้นเอง* แต่เราก็ปรารภความเพียรไม่ท้อถอยทั้งๆ ที่อากาศร้อนแทบเป็นบ้าตาย

วันหนึ่งจิตรวมอย่างน่าประหลาดใจ คือรวมใหญ่เข้าสว่างอยู่คนเดียว แล้วมีความรู้ชัดเจนจนสว่างจ้าอยู่ ณ ที่เดียว จะพิจารณาอะไรๆ หรือมองดูในแง่ไหนในธรรมทั้งปวง ก็หมดความลังเลสงสัยในธรรมวินัยนี้ทั้งหมด คล้ายๆ กับว่าเรานี้ถึงที่สุดแห่งธรรมทั้งปวงแล้ว แต่เราก็มิได้สนใจในเรื่องนั้น มีแต่ตั้งใจไว้ว่า ไฉนหนอเราจะชำระใจของเราให้บริสุทธิ์หมดจด เราทำได้ขนาดนี้แล้วจะมีอะไรแลดำเนินอย่างไรต่อไปอีก เมื่อมีโอกาสจึงเข้าไปศึกษากับท่านอาจารย์สิงห์ ท่านแนะให้เราพิจารณาอสุภะเข้าให้มาก เพ่งให้จนเป็นของเน่าเปื่อย แล้วสลายเป็นธาตุสี่ในที่สุด เราได้สอดขึ้นโดยความสงสัยว่า *ก็เมื่อจิตมันวางรูปยังเหลือแต่นาม แล้วจะกลับมายึดเอารูปอีก มันจะไม่เป็นของหยาบไปหรือ* แหม ตอนนี้ท่านทำเสียงดังมาก หาว่าเราอวดมรรคอวดผลเอาเสียเลย ความจริงนับตั้งแต่ออกปฏิบัติมา เราไม่มีความชำนาญในการพิจารณาอสุภะจริงๆ อะไรๆ ก็กำหนดเอาที่จิตเลยโดยเข้าใจเอาเองว่ากิเลสเกิดที่จิต เมื่อจิตไม่ส่งส่ายวุ่นวายสงบดีแล้ว สิ่งอื่นใดๆ มันก็บริสุทธิ์ไปหมด เมื่อเราสอดแทรกขึ้นด้วยความสงสัยเท่านั้น เป็นเหตุให้ท่านขึ้นเสียงดังตามอุดมคตินิสัยของท่านอย่างนั้นแล้วจะทำอย่างไร เราก็นิ่งนึกขยิ้มอยู่ในใจแต่ผู้เดียว โดยคิดว่า *มติของท่านทำไมไม่ตรงตามความคิดเห็นของเราเสียนี่กระไร เรื่องนี้อย่างไรเสีย นอกจากท่านอาจารย์มั่นแล้วเราคงไม่มีที่พึ่งแน่*

สักพักใหญ่เสียงของท่านเบาลงแล้วหันมาถามเราว่า *ยังไง*

เราก็ยังยืนกรานว่า *ยังไม่เห็นด้วย ที่ว่ากระผมมาอวดมรรคอวดผลนั้น ขออย่าได้สงสัยเลยครับ กระผมเคารพนับถือครูบาอาจารย์ด้วยความบริสุทธิ์ใจจริงๆ ที่มาเปิดเผยความเห็นและความจริงใจในครั้งนี้ก็เพราะหมดหนทางจริงๆ ว่า อาการของจิตอย่างนี้พึ่งได้ประสบเป็นครั้งแรก ก็ไม่ทราบว่าถูกหรือผิด แล้วจะแก้ไขหรือดำเนินการอย่างไรต่อไปอีก กระผมไม่ถือโกรธครูบาอาจารย์ หากท่านยังมีอุบายอะไรอีกที่จะแก้ไขความข้องใจของกระผมได้ กรุณาโปรดได้เมตตาให้เต็มที่เลยครับ* แล้วท่านปลอบใจว่า *ค่อยทำค่อยไปนั่นแหละหากมันจะเป็นไป* แหม วันนั้นใจเลยหมดที่พึ่งเอาเสียจริงๆ ไม่มีความเยื่อใยอาลัยในหมู่คณะเสียเลย ตามปกติท่านอาจารย์ไม่อยากให้หมู่คณะแตกแยกกัน อยากให้ช่วยกันเผยแพร่พระศาสนาในจังหวัดนี้ แต่เราอยากปลีกตัวหาวิเวกมานานแล้ว ตั้งแต่ได้พบเพื่อนเมื่ออยู่ขอนแก่นโน้น เพราะรู้ตัวดีว่าความเพียรและอุบายของเรายังอ่อน พยายามจะปลีกตัวอยู่เรื่อยมา โดยมิให้ครูบาอาจารย์และหมู่เพื่อนสงสัยว่าเราไม่ชอบหมู่ แต่ก็ไม่สำเร็จสักที คราวนี้ออกพรรษาแล้วจึงได้มีโอกาส

๑๙. พรรษา ๑๑ จำพรรษาที่วัดอรัญวาสี ท่าบ่อ หนองคาย (พ.ศ. ๒๔๗๖)

ในพรรษานี้ เราเตรียมพร้อมที่จะไปตามท่านอาจารย์มั่นที่จังหวัดเชียงใหม่ ตลอดพรรษาเราปรารภความเพียรและอุบายแนวเดิมที่ใช้อยู่วัดป่าสาลวัน โคราช แล้วก็ยึดเหนี่ยวเอาท่านอาจารย์มั่นมา

เป็นเครื่องเร่งเร้าทำความเพียร แต่จิตก็ไม่ละเอียดเหมือนเดิม เมื่อออกพรรษาจึงปรารภกับท่านอ่อนสี* (พระครูสีลขันธ์สังวร) ว่า *ผมจะไปตามท่านอาจารย์มั่นที่จังหวัดเชียงใหม่ ท่านจะไปด้วยผมไหม ถ้าจะไปด้วยผมขอกติกาไว้ก่อนว่า*

(๑) การไปอย่าได้บ่นถึงความทุกข์ยากลำบากต่างๆ เป็นต้นว่า การเดินทาง อาหาร ที่อยู่อาศัย แม้ที่สุดถ้าอาพาธ เราสงเคราะห์กันจนสุดความสามารถแล้วตายเป็นตายกัน

(๒) เมื่อคิดถึงบ้าน หรือหมู่คณะ มีบิดามารดา เป็นต้น จะไม่ยอมนำส่ง

(๓) ต้องเป็นผู้ยอมสละตายในที่ทุกสถาน ไม่ว่าจะเพราะกรณีใด

ถ้าท่านตัดสินตกลงปลงใจจะทำตามกติกาทั้ง ๓ ข้อนี้ได้จึงไป ถ้ายังไม่สามารถทำตามได้ก็อย่าไปเลยท่านจะเสียใจภายหลัง และก็จะเป็นเรื่องทำให้ผมเป็นทุกข์อีกด้วย

ท่านบอกว่า *ผมชอบใจผมขอไปด้วย* ยังมีโยมอีกคนหนึ่งบวชเป็นชีปะขาวขอร่วมเดินทางไปกับเรา

พวกเราลงเรือยนต์จากนครเวียงจันทน์ ทวนกระแสน้ำขึ้นไปนครหลวงพระบาง พักแรมคืนตามบ้านบ้าง กลางหาดทรายบ้าง สามคืนสี่วันจึงถึงนครหลวงพระบาง ตามระยะทางสองข้างริมแม่น้ำโขง เราชมวิวธรรมชาติ อากาศเยือกเย็นทำให้ใจเราวิเวกวังเวงมีความสุขมาก ประกอบกับคนโดยสารน้อย เขาพากันนอนหลับหมด ยังคงเหลือแต่กัปตันกับลูกเรือไม่กี่คน ภาพทิวทัศน์อันปราศจากหมู่บ้านมีแต่ป่าดงพงไพรและชะโงกหินที่ยื่นออกมาคลุมแม่น้ำ ทั้งบางทีมีสัตว์ เช่น ลิง ค่าง กระโดดโลดโผนไล่เย้าหยอกกันสนุกตามประสาสัตว์ พอเรือเข้าไปใกล้ต่างก็จับกลุ่มชุมนุมกันมองดูพวกเรา ภาพอันนั้นทุกวันนี้เราเข้าใจว่าจะหาดูได้ยาก เราอนุสรณ์ถึงภาพอันนั้นแล้วทุกวันนี้ก็ยังวิเวกใจอยู่เลย พวกเราถึงนครหลวงพระบางแล้ว ได้ขอเข้าพักที่วัดใหม่ใกล้กับพระราชวังพระเจ้ามหาชีวิต ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบาง อันเป็นมิ่งขวัญของชาวนครหลวงพระบาง พอดีเป็นวันที่อัครมเหสีท่านฉลองแท่นพระบางอีกด้วย นับว่าเป็นโชคดีของพวกเราที่จะได้ชมประเพณีการทำบุญของชาวหลวงพระบาง แต่เราจะไม่ขอกล่าวในที่นี้ หลังจากฉลองแท่นพระบางเสร็จแล้ว เราขอลาท่านสมภารไปพักวัดหนองสระแก้ว ซึ่งอยู่บนภูเขาคนละฟากฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามกับนครหลวงพระบาง เพื่อรอเรือที่จะขึ้นไปอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย พวกเรารออยู่ ๔ คืน จึงได้ลงเรือขึ้นไปอำเภอเชียงแสน ระยะทางก็สี่คืนเท่ากันกับลงมานครเวียงจันทน์ พวกเราพักอู่ที่อำเภอเชียงแสน ๔ - ๕ คืน จึงได้เดินทางไปเชียงรายลำปาง แล้วได้อยู่ที่สวนของแขกที่พระบาทตากผ้า ปากทางจะเข้าเขา เวลานั้นปะขาวที่ไปด้วยป่วยไม่มีไข้แต่เมื่อยอ่อนเพลีย น้ำปัสสาวะข้นแดงคล้ายกับน้ำล้างเนื้อ พวกเราไกลหมอ ใช้ยาพระพุทธเจ้ารักษากันเอง กล่าวคือให้เธอฉันน้ำมูตรของตนเอง ทั้งๆ ที่มีสีแดงร่าๆ นั้น พอถ่ายออกมาอุ่นๆ ก็ดื่มเข้าไปเลยแหมวิเศษจริงๆ ดื่มอยู่ไม่ถึง ๑๐ วัน หายเป็นปกติเลย หลังจากนั้นพวกเราออกเดินทางด้วยเท้าเปล่าได้

---

* พระครูสีลขันธ์สังวร (อ่อนสี สุเมโธ)

ระยะทางราว ๓๕ กิโลเมตร ต่อจากนั้นขึ้นรถบ้างเดินบ้างถึงลำพูน เชียงใหม่ เมื่อเข้าไปที่วัดเจดีย์หลวง สืบถามดูเรื่องราวของท่านอาจารย์มั่นก็ไม่ค่อยได้ความ มิหนำซ้ำพระบางองค์ก็ยังพูดเป็นอาการดูถูกเหยียดหยามท่านเสียด้วยซ้ำไป

๑๙.๑ ชีวิตผจญภัยในสมณเพศ

เราขออภัยท่านผู้อ่านทั้งหลายสักเล็กน้อย ในการที่จะเล่าเรื่องชีวิตผจญภัยในสมณเพศนี้ ดูจะหาสาระอันใดมิได้ และเมื่อกล่าวไปก็เป็นที่อับอายขายขี้หน้าตนเอง หากจะไม่กล่าวหรือชีวประวัติก็จะไม่สมบูรณ์

อตีเต กาเล ขณะเมื่อเราพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงเชียงใหม่นั้น รู้สึกว่าสุขภาพของเราสมบูรณ์ดี ซึ่งไม่เคยมีมาแต่กาลก่อนเลย เห็นจะเพราะเราชอบอากาศเย็นก็ได้ เราได้ไปถ่ายภาพเป็นอนุสรณ์ หลังจากนั้นมาสองวันเราได้ไปรับภาพที่ร้านด้วยตนเอง ขณะที่เราเอาภาพมาดูอยู่นั้นเอง มีผู้หญิงคนหนึ่งไม่ทราบว่าเป็นคนชนิดไหนเดินมาข้างหลังแล้วพูดว่า *คุณพี่ขา ดิฉันขอสักแผ่นบ้าง* พร้อมทั้งแสดงกิริยาส่อไปในทางยั่วยุ เราได้ยินเสียงดังนั้นก็ตกใจ เพราะเราเพิ่งมาไม่รู้จักกับใครทั้งนั้น พอมองไปดูอาการดังนั้น เราจึงทำปฏิกิริยาที่ตรงกันข้าม แล้วเขาก็หันกลับหลบหน้าหนีไป

หลังจากได้ฟังคำพูดและเห็นอากัปกิริยาของเขานั้นแล้ว เหมือนกับได้รับฟังธรรมเทศนากัณฑ์ใหญ่ เราจึงมาจินตนาการถึงเรื่องของมาตุคามอย่างกว้างขวาง ซึ่งกิริยาในทำนองนี้ของมาตุคาม เราได้พบเห็นมามากต่อมากแล้ว **แต่หากเราไม่สนใจ เพราะเรามุ่งมั่นอยู่แต่ในธรรมวินัยคำสอนของพระพุทธเจ้า เห็นมาตุคามเป็นภัยของพรหมจรรย์อย่างเดียว** เมื่อมาประสบเหตุการณ์ครั้งนี้เข้า จึงเป็นเหตุให้เราทบทวนย้อนหลังกลับไปถึงเหตุการณ์ในอดีตเป็นตอนๆ ไป คือ มีผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งเราก็นับถือเขาว่าเป็นผู้มีจิตศรัทธาและเขาก็มีอายุมากพอสมควร เราได้หัดให้เขาอบรมภาวนาตามวิธีของเราดังได้เคยอบรมคนอื่นๆ มาแล้ว ทีหลังเขาบอกว่า *ถ้ามาอยู่ใกล้ๆ เรา จิตค่อยหายกลุ้มหน่อย* บางทีหมู่มาอยู่ด้วยเรามากๆ เขาก็มานั่งอยู่ด้วยเป็นเวลานานๆ ตอนนี้เรารู้เล่ห์ของเขาแล้ว เราได้สอนให้เขาแก้จิตด้วยวิธีภาวนา แต่ก็ไม่ได้ผล เราใช้วิธีพูดขู่และกล่าวคำหนักๆ เพื่อให้เขาโกรธก็ไม่ได้ผลอีก วันหนึ่งเป็นเวลาจวนจะค่ำโพล้เพล้ เขาได้ผลุนผลันขึ้นไปบนกุฏิของเรา เราจะห้ามอย่างไรๆ ก็ไม่เชื่อ ขึ้นไปแล้วนั่งซึมไม่พูดอะไร เราได้เรียกให้ญาติของเขามากระชากแขนลงไป เขาโกรธใหญ่ ตอนเช้าเรากำลังเดินจงกรมอยู่ เขาได้เดินตรงขึ้นมาหาเราแล้วยืนอยู่ในที่ไม่ไกลนัก แล้วตะโกนใส่เราบอกว่า *สอนกัมมัฏฐานทำไมแบบนี้ สอนให้คนเป็นบ้า อาจารย์ไหนๆ ก็ไม่พ้นจากกามกิเลส* ว่าแล้วก็หันหลังกลับไป เราเห็นแล้วไม่สบายใจเลย ญาติของเขาได้เอาไปที่โรงพยาบาล หมอตรวจดูแล้วก็บอกว่าไม่มีอะไร ต่อจากนั้นก็ได้ไปอยู่ในสำนักชีอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเขาเคยสนิทคุ้นเคยมาแต่เมื่อก่อน สามเดือนล่วงไปแล้วเขาจึงได้กลับมาหาเราอีก ตอนนี้เขาสำนึกรู้สึกความผิดของเขาเอง ได้มาสารภาพรับผิดโดยคิดว่า *เรามีมหานิยม ได้ทำให้เขาหลงรักเรา* แล้วเขาก็ได้ขอขมาโทษเราไปแล้ว เป็นอันจบเรื่องที่หนึ่ง

เรื่องที่สอง หลังจากเรื่องนั้นอีกนาน เราได้อบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนไปตามชนบทในที่ต่างๆ โดยความเมตตาปรารถนาดีด้วยความจริงใจ ไม่เห็นแก่ความลำบากตรากตรำ ตอนกลางคืนบางทีเราอบรมสั่งสอนเขาสองยามสามยามเราก็ทนได้ โดยเฉพาะสงสารผู้หญิงที่ยังสาวๆ ไม่มีพันธะอะไร อยากให้เขาเห็นทุกข์ในภาวะเพศของตน แล้วรักษาศีลพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ เมื่อตายแล้วเกิดใหม่จะได้พ้นจากภาวะเดิม หรือเกิดเป็นผู้ชายแล้วจะได้บวชเป็นพระเณรต่อไป ความนึกคิดอันโง่ๆของเรานี้ได้มีต่อสตรีเพศทั่วไป มิใช่เฉพาะคนนั้นคนนี้ ความเมตตานั้นได้กลายเป็นมหานิยมไปโดยเราหารู้ตัวไม่ กล่าวคือ มีผู้นิยมนับถือเรามาก จนมีผู้หญิงผู้ชายทั้งหนุ่มแก่แลเป็นสาวมาบวชอยู่ป่ากับเราด้วยเป็นอันมาก ซึ่งบางคนภาวนาก็ได้ผลเป็นที่น่าอัศจรรย์ประจักษ์แก่ตนเองและหมู่คณะด้วย แต่ผู้ที่ภาวนาไม่เป็นนั่นซิมาทำเหตุกลับมาสร้างกิเลสให้หนักขึ้น วันหนึ่งเรามีธุระต้องจากที่นั้นไป มีแม่ชีคนหนึ่งมาขอติดตามไปด้วย เราได้ห้ามแล้วก็ออกเดินทางไป หลังจากนั้นแม่ชีคนนั้นงงเซ่อไปเลย ไม่พูดอะไรทั้งหมด ใครจะถามอย่างไรๆ ก็ไม่พูด มีแต่ยิ้มๆ อย่างเดียว เราไปเสียหลายวัน พอกลับมาเห็นอาการอย่างนั้น เราได้พยายามพูดคำหนักๆ ให้แกโกรธ เพื่อให้ลืมอารมณ์เดิม แกก็ยิ้มๆ อยู่อย่างนั้น เราใช้วิธีทางศาสนาช่วยก็ไม่ได้ผล เราจึงใช้ให้คนนำไปส่งญาติๆ ของเขา ตอนนี้เราไม่สนใจอะไรมาก คิดได้แต่ว่า **เหตุทั้งหลายนี้เกิดจากความใคร่ในกามเท่านั้น**

หลังจากนั้นเราได้อบรมศีลธรรมแก่พุทธศาสนิกชนด้วยความเมตตาปรารถนาดีเป็นทุนมาโดยลำดับ เรื่องภัยอันตรายแก่พรหมจรรย์ของเราเล็กๆ น้อยๆ โดยทำนองนี้เราได้ผ่านมามาก แต่เราไม่สนใจและไม่คิดว่าจะเป็นไปได้ ทั้งในใจก็ละอายต่อเหตุการณ์เช่นนี้มากเสียด้วย จึงไม่ขอกล่าว

จะไปกล่าวถึงเหตุการณ์อันน่าหวาดเสียวที่สุดในชีวิตพรหมจรรย์ คือ เมื่อครั้งเราเข้ามาในเพศบรรพชิตใหม่ๆ ปกติกลางคืนเวลาว่าง บางทีเราก็พาเด็กไปเยี่ยมบรรดาโยมซึ่งเคยอุปัฏฐากค้ำจุนเรามา มาวันหนึ่ง พอเราขึ้นไปบนบ้านของโยมผู้หนึ่ง แกออกมาปิดประตูเลย เราตกใจ เวลานั้นแกอยู่กับลูกเล็กๆ คนหนึ่ง แล้วเราก็เริ่มคุยสนทนากันในเรื่องที่ต่างๆ ตามประสาของคนนับถือกัน แต่ไหนแต่ไรมาไปทีไรแกมักถามเสมอว่า *เราอยากสึกไหม* เราคนใจซื่อแล้วก็ขี้อาย จะบอกทุกครั้งว่า *ไม่* แล้วก็พูดเรื่องธัมมะธัมโมเรื่อยไป มาคราวนี้ก็เช่นกัน แกถามอย่างเดิมแล้วแกยังคุยถึงเรื่องอดีตของแกว่า *เมื่อก่อนแต่งงานมีพระมารักมาชอบแกแต่ไม่ได้แต่งงานกัน สามีคนปัจจุบันแต่งงานกันเพราะญาติทั้งสองฝ่ายเห็นชอบด้วยกันแล้วจัดการให้ แล้วก็อยู่กันไปอย่างนั้นแหละ ไม่ทราบว่าจะแตกร้าวกันเมื่อไร* เราก็นั่งฟังเฉยๆ โดยถือว่าคนคุ้นเคยกัน พูดกันโดยความสุจริตใจ

แต่แปลกที่กิริยาของแกมีกระเถิบเข้ามาใกล้ทุกที แสงไต้หรี่จวนจะดับไม่ดับแหล่ บอกให้เขี่ยแกก็ยิ้มๆ เฉยๆ (สมัยจุดไต้) เราชักใจไม่ดีแลร้อนด้วยความใคร่ขึ้นมาบ้าง แลความกลัวบาปพร้อมทั้งกลัวคนจะรู้เข้าก็มาก ในขณะนั้นถึงแม้จะให้เราพูด เวลานี้เราก็พูดอะไรไม่ถูกเลย มันตื้อไปหมด ถึงตัวแกเองเท่าที่สังเกตดูก็เป็นอันมากๆ ทีเดียว ดูสีหน้าแล้วเกือบจะไม่มีสติเอาเสียเลย แกทนไม่ไหวต้องลุกออกไปข้างนอกดื่มน้ำ เอาน้ำลูบหน้า แล้วจึงกลับเข้ามาใหม่ตั้งหลายหน แต่กลับเข้ามาทีไร นั่งใกล้ชิด

เราเข้าทุกที เราใจไม่ดี มันงงมึนไปหมด ทำให้เราหงุดหงิดรำคาญจึงลากลับวัด ที่ไหนได้มองดูเด็กที่ไปด้วยนั่งพิงฝาหลับแล้ว แกขอร้องให้เรานอนพักที่บ้านด้วย เช้าจึงกลับ เรายิ่งงงใหญ่พร้อมด้วยความกระดากใจเอามากๆ ทีเดียว เราบอกให้ปลุกเด็ก ครั้งที่สองจึงยอม เด็กตื่นแล้ว เราสองคนกับเด็กเดินลงบันไดบ้านด้วยความมึนงงแลละอายแก่ใจตนเองมาก กลัวหมู่เพื่อนแลครูบาอาจารย์จะรู้เข้าด้วย ถึงวัดราวเที่ยงคืนแล้วปรารภถึงเรื่องนั้นว่า อะไรหนอๆ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น นอนไม่หลับจนสว่าง เป็นอันว่าเราตลอดปลอดภัยพ้นอันตรายมาได้อย่างปาฏิหารย์

เรื่องทั้งหลายแหล่ในอดีตที่เราเล่ามาทั้งหมดนั้นเกิดจากผู้หญิงสาวที่เราไม่รู้จักหน้าตาเขามาก่อนเลย ซึ่งเดินเข้ามาขอรูปภาพของเราในวันนั้นเท่ากับเทศนาให้เราฟังแท้ๆ อ๋อ เล่ห์เหลี่ยมของหญิงทั้งหลายผู้ยังหลงมัวเมาอยู่ในกามโลกีย์ในโลกนี้เป็นอย่างนี้แลหนอ เราจึงขอขอบพระคุณเขาไว้เป็นอย่างมาก ณ โอกาสนี้ด้วย เรื่องแรกที่ยกมาเล่านั้นเกิดขึ้นเหมือนเราได้ฟังเทศน์เขา จึงไม่มีอะไรแปลก สองเรื่องหลังต่อไปนั้นจะเป็นเพราะเราไม่สนใจในเรื่องโลกีย์วิสัย หรืออีกทีเขาเรียกกันว่าโง่ก็ได้ **แต่เรายอมเป็นคนโง่ในเรื่องพรรค์นั้นแล้ว จึงยอมสละชีวิตออกบวช แล้วก็บวชอย่างชนิดที่ยอมถวายชีวิตเพื่อบูชาพระพุทธศาสนาเอาจริงๆ ด้วย** อนึ่ง หากเราไม่โง่เช่นนั้นก็ดี หรือบุญกุศลของเราไม่ช่วยค้ำจุนไว้ก็ดี และเราไม่ยอมสละชีวิตบูชาพระศาสนาก็ดี ป่านนี้ตัวของเราคงจะเป็นมูลเหยี่ยวมูลกาแล้วแต่นานก็ได้

เมื่อเราได้อนุสรณ์ถึงเหตุการณ์ที่ได้ผ่านพ้นอันตรายมาอย่างน่าหวาดเสียวแล้ว ทำให้เราเกิดความปลื้มปีติอิ่มใจจนทำให้ร่างกายสั่นสะท้านอยู่หลายวัน แม้หลังจากนั้นแล้วเมื่อเราปรารภถึงเรื่องนั้นขึ้นมาทีไร ก็เกิดปีติขึ้นมาเช่นเคยตลอดกาลเวลาเกือบยี่สิบปีทีเดียว เราละอายแก่ใจมาก ไม่อยากจะพูดเลยว่ามาตุคามเป็นภัยแก่พรหมจรรย์ เพราะมารดาของเราก็เป็นผู้หญิง และพุทธศาสนาที่เราซุกหัวพึ่งร่มเงาอยู่ในขณะนี้ โดยมากก็อาศัยผู้หญิงค้ำจุนไว้แท้ๆ ถึงสมัยพุทธกาลนางวิสาขาก็มีนามกระเดื่องเลื่องลือว่าเป็นมหาอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาคนหนึ่ง แต่ถึงกระนั้น เมื่อพระพุทธองค์จะเตือนพระสาวกให้ระวังสังวรในพรหมจรรย์แล้ว ก็เตือนให้ระวังสังวรในเพศตรงข้ามโดยส่วนมาก เช่น ในปัจฉิมโอวาทคราตรัสตอบคำถามของพระอานนท์ที่เกี่ยวถึงการปฏิบัติต่อสตรีเพศหลังจากพระองค์ปรินิพพานแล้ว *"การที่ไม่ได้เห็นไม่ได้ยินนั้นแลดี หากจะมีการได้เห็นได้ยิน ก็อย่าทำความสนิทแลพูดคุยด้วย หากจำเป็นจะต้องพูดคุยด้วยแล้ว ก็จงสำรวมใจไว้ให้ดี"* ดังนี้เป็นต้น ส่วนสตรีเพศเล่าผู้จะอบรมใจของตนให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ก็มาปรารภบุรุษเพศที่ตรงกันข้ามอันเป็นอิฏฐารมณ์จนให้เห็นโทษแล้วเบื่อหน่ายเหมือนกัน ดังเรื่องนางอุบลวรรณาเถรีภิกษุณีกล่าวตอนหนึ่งใจความว่า *"เราเห็นโทษในกามทั้งหลาย เมื่อกามเข้าไปกลุ้มรุมอยู่ในหัวใจของคนใดแล้วย่อมทำให้บอดให้มืด แม้บิดาก็สามารถสังวาสกับบุตรสาวของตนได้"*

เป็นอันสรุปได้ว่า ภัยอันตรายที่ร้ายกาจของพรหมจรรย์ ตัวสำคัญตัวหนึ่งคือ กามโลกีย์ แต่มิได้หมายเอาเพศตรงข้ามแต่อย่างเดียว เพราะมนุษย์สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในกามภูมินี้ ย่อมเกิดจากบิดามารดาสองคนจึงเกิด ฉะนั้นใครๆ จะทำอย่างไรๆ ก็ต้องหนีไม่พ้นเพศตรงข้ามอยู่ดีๆ นี่เอง แต่ผู้จะ

ไปให้พ้นจากกามทั้งหลาย ต้องยกเอากามมาเป็นเหตุมาเป็นเครื่องปรารภทั้งนั้น โดยเฉพาะก็คือ เพศตรงข้าม อันเป็นวัตถุที่ตั้งเครื่องหมายของกามราคะ เพราะความใคร่ความกำหนัดเป็นนามธรรมซึ่งมีอยู่แล้วในจิตของทุกๆ คน เมื่อมันเกิดขึ้นแล้วก็จะต้องเพ่งลงไปในรูปธรรมให้เป็นเครื่งหมายแล้วก็ยึดเอาเป็นอารมณ์ อนึ่ง รูปธรรมที่จิตไปเพ่งเล็งอยู่นั้น ก็มีพร้อมที่จะสนองความใคร่ความกำหนัดทุกประการ เป็นต้นว่า รูป เพศ สี สัณฐาน กิริยา มารยาท และวาจา

ฉะนั้น เพศที่ตรงกันข้ามก็ดี หรือวัตถุกามทั้งหลายก็ดี จึงได้ชื่อว่าเป็นของมีอุปการะแก่ผู้ซึ่งเห็นโทษในกามทั้งหลาย แล้วจะทำตนให้พ้นจากกามโลกนี้ได้เป็นอย่างดี ถ้าหาไม่แล้ว พระธรรมวินัย พุทธบัญญัติ หรือการปฏิบัติพระกัมมัฏฐานทั้งหลาย ตลอดถึงอุบายและปัญญาทั้งปวง ก็จะไร้ค่าหาประโยชน์มิได้

มนุษย์สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในกามภพนี้ ทุกคนจำจะต้องต่อสู้กับภัยอันตรายพรรค์นี้ด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าผู้อยู่ในสมณเพศหรือฆราวาส อย่างน้อยถึงจะไม่มีอาวุธทันสมัย ก็ต้องใช้อาวุธที่บิดามารดาปั้นให้ (คือกำปั้น) ต่อสู้ ผู้ใดไม่ลุกขึ้นทำการต่อสู้ ผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นผู้ไร้สาระในชีวิตที่เกิดมา แต่ยุทธวิธีของสมณะกับของฆราวาสมีผิดแผกกันอยู่ที่ตรง *สมณะต่อสู้เพื่อชิงชัย ฆราวาสต่อสู้เพื่อปราชัย* ผู้ไม่ต่อสู้เสียเลย คือผู้ที่เน่าทั้งเป็นๆ เรื่องทั้งหมดนี้ก็เพื่อเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้บวช เพื่อรักษาซึ่งพรหมจรรย์ อันจะสืบศาสนาของพระพุทธเจ้าต่อไป อันมาตุคามเป็นภัยแก่พรหมจรรย์อย่างมหันต์ แต่ก็มีคุณอนันต์แก่พระศาสนาเท่ากัน เพราะมาตุคามเป็นเรือนร่างที่เกิดของพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย และยังเป็นที่ปรารภให้เกิดธรรมของท่านเหล่านั้นด้วย **ในทัศนะของเราแล้ว ภิกษุผู้ล่วงละเมิดในพระธรรมวินัยที่น่าเกลียดที่สุด คือสิกขาบทที่เกี่ยวด้วยรูปิยะ เรื่องความรักๆ ใคร่ๆ ที่เรียกว่ากามโลกีย์นี้ นับประสาอะไรแต่สมณะผู้ละกามทั้งหลายแล้วออกบวช แม้แต่ฆราวาสผู้หมกมุ่นข้องใจอยู่ในกามคุณ ๕ แท้ๆ หากผู้ใดไปปรารภหรือแสดงปฏิกิริยาออกมาในที่ประชุมชนผู้ดีแล้ว เขาถือกันว่าเป็นคนเลว**

เราได้นำท่านผู้อ่านเข้าบุกป่าฝ่าภัยอันตรายที่ร้ายแรงมาจนอ่อนเพลียแล้ว บัดนี้ขอวกเข้ารายการติดตามท่านอาจารย์มั่นต่อไป

๑๙.๒ ตามท่านอาจารย์มั่นเข้าเขตพม่า (พ.ศ. ๒๔๗๖)

พวกเราพากันพักอยู่วัดเจดีย์หลวง ๒ - ๓ คืน แล้วก็ลาสมภารท่านออกเดินทางเพื่อตามหาท่านอาจารย์มั่นต่อไป เมื่อสืบถามดูตามสำนักต่างๆ ที่ท่านเคยพักอาศัยไม่ได้เรื่องแล้ว เพื่อให้สิ้นความสงสัย พวกเราจึงตัดสินใจเดินทางออกนอกประเทศ เข้าเขตพม่าไปทางเมืองหาง – เมืองต๋วนหมอกใหม่ รางเครือ ขึ้นไปถึงผาฮังฮุ้ง (รังรุ้ง) ติดเขตเมืองปั่นแม่น้ำสาละวิน แต่ก็ผิดหวัง ไม่ปรากฏวี่แววว่าท่านจะไปทางนั้น พวกเราทนหนาวไม่ไหว พักอยู่ด้วยชาวเขาเผ่าปะหล่อง ๒ คืน แล้วก็กลับลงมา หนาวอะไรถึงขนาดเดือนมีนา – เมษาแท้ๆ นอนกองไฟตลอดกลางวันกลางคืนเลย หากเป็นฤดูหนาวหรือปีที่หนาวจัดแล้วจะขนาดไหนกัน**เหตุที่ท่านอาจารย์มั่นจะหนีเข้าป่าเนื่องด้วยเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์**

(จันทร์ สิริจันโท) นับถือท่านอาจารย์มั่นมาก เมื่อท่านเห็นว่าจะมีชีวิตอยู่ไม่รอดแล้ว พร้อมทั้งขณะนั้นพระผู้ใหญ่ผู้ซึ่งสมควรจะครองวัดเจดีย์หลวงไม่มี ท่านจึงมอบภาระวัดเจดีย์หลวงให้ท่านอาจารย์มั่นต่อไป ท่านอาจารย์มั่นท่านชอบสงบไม่ต้องการความยุ่ง ท่านได้อยู่จำพรรษาเพื่อสนองเจตนาของเจ้าคุณอุบาลีฯ เพียงพรรษาเดียว ออกพรรษาแล้วก็ลาเข้าป่าหายไป พอดีกับท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ท่านก็มรณภาพในพรรษานั้น ต่อจากนั้นสองพรรษาไม่มีใครทราบข่าวคราวว่า ท่านไปอยู่ไหน เราทั้งสองกับท่านอ่อนสีจึงได้ค้นหาตามไปพบท่าน

การเดินรุกขมูลคราวนี้ เป็นการแสวงหาท่านอาจารย์มั่นไปในตัว อยู่ในเขตเมืองไทยของเราถึงแม้จะกันดารด้วยนานัปการก็เป็นธรรมดาของผู้เดินรุกขมูล พอออกนอกเขตเมืองไทยเราไปแล้วแสนจะรำคาญและกันดารหลายอย่าง เช่น คำพูดและขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งบางครั้งทั้งๆ ที่ถือพุทธด้วยกันแต่การถือผิดแผกจากที่เราเคยถือมาจนบางอย่างไม่ตรงกับธรรมวินัยพุทธบัญญัติเลยก็มี มันลำบากใจแก่เราผู้เป็นอาคันตุกะอย่างยิ่ง ยิ่งเที่ยวไปตามหมู่บ้านชาวเขาต่างๆ แล้ว แสนจะกันดาร หนทางยิ่งแล้วใหญ่ บางแห่งต้องเดินตามลำธารหุบเขา มิฉะนั้นก็เดินเลียบหน้าผาที่สูงชัน ตอนขากลับลงมาลื่นก้อนหินหกล้มหัวเข่าแตกเหวอะหวะ ต้องอุตส่าห์เดินกะเผลกๆ จนถึงบ้านโป่งป่าแขม อันเป็นเขตแดนไทยพม่าติดต่อกัน แล้วมานอนพักรักษาตัวอยู่ที่ถ้ำปล่อง ๑๐ คืน

เมื่อเราเข้าไปในเขตพม่ามีสิ่งที่น่าชมคือ เขาเป็นคนชอบสงบ ใจบุญ ไม่มีขี้ขโมย ขี้โกง แม้เป็ดไก่สุกรเขาก็ไม่เลี้ยง เพราะเขาไม่ฆ่าสัตว์ รับประทานผักปรุงด้วยพริกเกลือและถั่วงาเป็นพื้น นานทีปีครั้งจะมีปลากรอบจากเขมรขึ้นไปให้ชิม ได้ข่าวว่าหลังสงครามญี่ปุ่น จอมพล ป. บังคับให้เลี้ยงสัตว์เดือดร้อนกันมาก เราชอบใจน้ำใจศรัทธาของเขามาก และความสงบเรียบเขาก็ดี ขนาดวัดติดเขตรั้วบ้านเขา กลางคืนไม่มีเสียงอึกทึกเลยเหมือนกับไม่มีบ้านอย่างนั้นแหละ

แผลที่หัวเข่าเราหายพอเดินได้แล้ว เราสองคนเดินตัดข้ามเขาม่อนอางขาง (ขาง หมายความว่า หวง เขาผีหวงหรือดุ) วันนั้นพวกเราเดินไม่ถึงหมู่บ้านชาวเขา เพราะภูเขาลูกนี้สูงมาก เที่ยงวันถึงยอดเขา ขาลงมาชันมาก ถึงตีนเขามืดพอดี เดินมากลางทางได้ยินเสียงเสือร้องอยู่ไม่ไกลนักจากพวกเรา เรากลัวเสือแทบตายแต่ก็ไม่บอกเพื่อนของเราให้รู้ว่าเป็นเสียงเสือ เพราะท่านเป็นคนบ้านทุ่ง ไม่รู้จักเสียงเสือ หากเราบอกให้ท่านทราบ เดี๋ยวท่านจะกลัวไปด้วยอีกคน พ้นจากเสือร้องไปแล้วสักครู่หลงทาง เลยพากันแวะนอนในป่านั้นเอง คืนนั้นเรากลัวเสือจนนอนไม่หลับตลอดคืน เรากลัวเสือได้ยินจะตาย ท่านนอนสบายไปเลย เช้ามืดพากันเก็บเครื่องบริขารแล้วก็หอบทั้งเปียกๆ นั่นเองออกเดินทางต่อไป ขณะเดินทางเราได้บอกท่านว่า ที่ร้องเมื่อคืนนี้ทำเสียงดังเหมือนกับสุนัขเจ็บจะตายนั่นแหละ คือเสียงเสือโคร่ง เมื่อมันได้กินอาหารอิ่มแล้ว มันก็สนุกร้องอย่างนั้นเอง พวกเราเดินทางราว ๒ โมงเช้าจึงถึงหมู่บ้าน เตรียมตัวออกบิณฑบาต ฉันจังหันแล้วก็ออกเดินทางต่อไปอีก มาพักอยู่ที่ถ้ำตับเต่าชั่วระยะหนึ่งเพื่อพักเอากำลัง หายเหนื่อยแล้วจึงออกเดินทางไปทางอำเภอพร้าว

๑๙.๓ ลางร้ายของผู้เดินทาง

สิ่งที่ไม่น่าเชื่อแต่มันได้เป็นไปแล้ว กล่าวคือ วันนั้นพวกเราฉันจังหันแล้วออกเดินทางจากถ้ำตับเต่า มีอีเก้งวิ่งผ่านหน้าออกจากข้างบ้านสองหลังคาเรือน ซึ่งเขาปลูกอยู่กลางทุ่งหญ้าแฝกริมประตูวัดนั้นเอง แล้วเขาวิ่งช้าๆ อย่างขี้เกียจอย่างนั้นแหละ พวกเราก็ไม่สนใจถือเสียว่าเรามาหาบ้านเมืองของเขา พอเดินผ่านหมู่บ้านแล้วตัดข้ามทุ่งนา ซึ่งจะไปเข้าปากทาง อีเก้งสองผัวเมียปนฝูงควายอยู่ เห็นพวกเราก็วิ่งออกหน้าอีกแล้วพวกเราก็ไม่สนใจเช่นเคย พอพ้นจากนั้นไปไม่กี่เส้น ทั้งๆ ที่พวกเราก็เดินเข้าทางเดินเท้า แล้วทำไมพากันแวะออกจากทางเดิมแล้วเข้าทางเก่าๆ เข้าไปในหุบเขาได้

พวกเราเดินตามลำธารไปไม่มีทางขึ้นตลิ่งเลย อยู่ราว ๑๐ ชั่วโมง เพราะสองข้างเป็นภูเขาสูงชันตลอดเวลาเดินทางแดดไม่ส่องเลย พวกเราไม่ได้พักแม้แต่ฉันน้ำ พอเหนื่อยเพลียชวนเพื่อนกลับทางเก่าเพื่อนก็ไม่ยอม ในใจเรานึกว่ายอดห้วยมันต้องเกิดจากน้ำไหลจากโคกมารวมกัน เหมือนห้วยทางภาคอีสาน ที่ไหนได้ พอเดินไปถึงยอดห้วยมันเป็นหน้าผาเสียฉิบ ไปเจอะรอยกวางและหมูป่านอนปลักเราหมดหนทางเดินต่อ พอย้อนหลังกลับเท่านั้นแหละ เจ้ากรรมเราเหยียบก้อนหินพลาด หกล้มหินบาดพื้นเท้าแผลลึก พอดีจวนจะมืดอยู่แล้วหยิบเอาผ้าอังสะมาพันแผล แล้วตัดสินใจพากันปีนป่ายขึ้นตลิ่งชันๆ กอปรด้วยหินลูกรัง แม่เอ๋ย เหยียบลงตรงไหนคอยแต่จะกลิ้ง

พอถึงยอดเขาราวหนึ่งทุ่ม ได้เห็นทางคนเดินวกไปวกมาตามยอดเขาพอรางๆ เราดีใจว่ามีทางคงใกล้หมู่บ้านแล้ว ทันใดนั้น กวางมันเห็นแสงไฟเทียมโคมผ้าพวกเรา มันตื่นตกใจร้องปิ๊บปิ๊บพร้อมทั้งกระทืบเท้า เราก็ตกใจแทบหัวใจหยุดเต้น พอตั้งสติได้ เอ๊ะ นี่เสียงกวางแน่ แล้วมองไปที่เสียงเห็นหน้าอกมันขาวๆ จึงเชื่อแน่ชัดลงไปอีกว่ากวาง ทีหลังมันร้องปิ๊บอีกแล้วมันก็กระโดดลงเขาหายไป เมื่อพิจารณาดูทับนอนของเขาที่อยู่ตามทางที่ผ่านๆ ไปแล้วเห็นว่ายังไกลบ้านคนนัก อนึ่งก็เป็นเวลาดึกพอพักนอนแล้ว จึงได้พากันจัดหาที่นอนตามชอบใจในป่าหญ้าที่รกๆ นั้นเอง แต่ตลอดคืนนอนไม่หลับกลดมุ้งกางไม่ได้ ลมแรง ทางพื้นดินนอกจากปลวกจะมารบกวนแล้ว เจ้ามดก็พากันแห่มารุมกินเลือดที่แผลและเหงื่อตามตัว ที่ตาต้องเอาผ้าพันไว้ มิฉะนั้นแล้วมันจะมารุมกินน้ำตาเรา พอสว่างลุกขึ้นมามองดูข้างหลังทางเข้ามา เห็นทุ่งนาเท่าบิ้งนานิดเดียว เรากำหนดทิศได้ว่าถ้าตรงไปทางนี้คงจะเจอทางที่เราหลงนั้นแน่ จึงเดินตรงลัดป่าลัดโคกตามกำหนดหมายไว้ แหมเท้าเจ็บ เราเดินฝ่าก้อนกรวดหินลูกรังกลางโคกแทบจะไปไม่รอดอยู่แล้ว แต่กัดฟัน จำเป็นจำใจต้องเดินเพราะไม่มีหมู่บ้านอยู่ใกล้ เดินไปพักใหญ่ๆ ก็ไปตกทางที่คาดไว้จริงๆ เดินไปกว่าจะถึงหมู่บ้านก็ราว ๓ โมงเช้า เราค่อยโล่งใจหน่อย แล้วได้พากันปลงเครื่องบริขารไว้ริมท่าน้ำข้างๆ บ้านเขานั้นเอง สักครู่มีคนเดินออกมาหา เราได้เล่าพฤติการณ์ทั้งปวงให้เขาทราบ เราคิดจะขอข้าวเขาฉันตรงๆ ก็กลัวจะเป็นโทษ จึงพูดเป็นอุบายว่า *พวกเรายังไม่ได้ฉันข้าวเลย แล้วก็เจ็บเท้าจะไปบิณฑบาตก็ไม่ได้ เราอยู่ ณ ที่นี้จะได้ฉันข้าวไหม* เขาบอกว่า *ได้ฉันเจ้า* แล้วเขากลับเข้าไปในบ้าน พวกเราเชื่อว่าเขาคงจะนำข้าวมาให้ฉัน แล้วก็พากันลงอาบน้ำ พอลงอาบน้ำแล้วขึ้นมาเท่านั้นแหละ แม่โอ๊ย แผลที่เท้าเจ็บเดินไม่ได้เลย เมื่อคืนนี้ตลอดคืนมันก็ไม่เจ็บ เช้านี้เดินมา

ก็พอทนไหว นี่ทำไมจึงเจ็บเอาจนลุกไม่ได้ ท่านอ่อนสีเพื่อคู่ทุกข์ก็เป็นลมหน้ามืดลุกไม่ขึ้น คอยเขาจะเอาข้าวมาให้ฉันก็หายเงียบ ความหิวความเพลียก็ประดังเข้ามา ดีที่มียาแก้ลมติดถุงย่ามไปด้วย ช่วยกันพยาบาลท่านอ่อนสี กว่าจะลุกขึ้นได้ก็สายร่วม ๑๐ โมงเช้าแล้ว เราจึงให้ท่านไปถามเขาดู เห็นแต่เด็กสองคนเฝ้าบ้านอยู่ ถามได้ความว่าผู้ใหญ่เข้าป่าไปหากินหมดแล้ว หมู่บ้านนี้มีสองหลังคาเรือน อาชีพเขาไปหาตัดยอดตองอ่อนมารีดขายมวนบุหรี่กิน พอท่านอ่อนสีมารายงานแล้ว เราให้ท่านไปตามเอาเด็กสองคนนั้นมาแล้วถามแลกข้าวด้วยไม้ขีดไฟเพราะสมบัติอะไรเราไม่มี ยังเหลือแต่ไม้ขีดไฟคนละสองกล่อง แลกข้าวได้ข้างเหนียวสองกระติบ น้ำพริกถั่วเน่าสองจาน กับต้มผักชะอมสองมัด พวกเราพากันฉันอย่างเอร็ดอร่อยนี่กระไร พอฉันเสร็จแล้วเท้าเรายิ่งเจ็บใหญ่ เจ็บเอาจนเนื้อแข็งเต้นเลย เราพากันทนทรมานอยู่ที่นั้นจนตะวันบ่ายสามโมงเศษๆ จึงได้พากันเดินเขยกๆ ไปอีกราว ๓ กม. จึงถึงอีกหมู่บ้านหนึ่ง แล้วพยาบาลแผลและพักเอาแรงอยู่ ณ ที่นั้น ๑๑ คืน จึงได้เดินข้ามเขาบ้านกะเหรี่ยงมาตกเขตอำเภอพร้าว ณ ที่บ้านมโนรา (ลูกสั้น)

เย็นวันนั้นพวกเราได้ทราบข่าวดี มีคนมาบอกว่าท่านอาจารย์มั่นอยู่ที่ป่าเมี่ยง แม่ปั๋ง ท่านอาจารย์สานอยู่ที่ปากทางเข้าไปถ้ำคอกคำ พวกเราดีใจคิดว่าสมความปรารถนาแล้วครั้งนี้ ฉันเช้าแล้วเตรียมตัวออกเดินทาง ค่ำถึงถ้ำคอกคำที่ท่านอาจารย์สานอยู่พอดี พักอยู่ด้วยท่านคืนหนึ่ง สนทนาธรรมสากัจฉาและเรื่องราวต่างๆ พอควรแล้ว เช้าฉันแล้วท่านแนะทางให้พวกเราสองคนจึงได้ลาท่านไป

พวกเราไปถึงที่อยู่ของท่านอาจารย์มั่นราวบ่าย ๔ โมง ท่านกำลังเดินจงกรมอยู่ พอท่านมองมาเห็นเราท่านจำได้แม่นเรียกชื่อเราเลย แล้วท่านพักเดินจงกรม เดินเข้าไปนั่งที่อาศรมของท่าน พวกเราปลงเครื่องบริขารไว้ข้างนอก ท่านไม่ยอม ท่านให้เอาไปไว้ที่เฉลียงอาศรมของท่าน แล้วพวกเราเข้าไปกราบนมัสการท่าน ท่านได้ถามสารทุกข์สุกดิบพอเป็นเครื่องระลึกเล็กน้อย แล้วเราจึงได้กราบเรียนท่านว่า *"ที่ต้องตามหาท่านอาจารย์ในครั้งนี้ ด้วยจุดประสงค์อยากจะมาขอความกรุณา ให้ท่านอาจารย์ได้ช่วยแก้อุบายภาวนาให้ เพราะกระผมได้คิดและได้ศึกษาจากหมู่คณะมามากแล้ว เห็นว่านอกจากท่านอาจารย์แล้ว คงไม่มีใครแก้อุบายนี้ของผมได้แน่"*

แล้วก็ได้เล่าความเป็นมาของเราถวายให้ท่านทราบทุกประการ เริ่มต้นแต่ได้ปฏิบัติมาจนกระทั่งถึงเรื่องที่ได้นำเข้าไปเรียนท่านอาจารย์สิงห์ที่โคราช ท่านจึงเล่าถึงการที่ท่านได้อบรมสานุศิษย์มาแล้วเป็นทำนองว่า ให้เราทบทวนดูหมู่เพื่อนที่ท่านอบรมมาว่า

"ถ้าองค์ไหนดำเนินตามรอยของผมจนชำนิชำนาญมั่นคง องค์นั้นย่อมเจริญก้าวหน้า อย่างน้อยก็คงตัวอยู่ได้ตลอดรอดฝั่ง ถ้าองค์ไหนไม่ดำเนินตามรอยของผม องค์นั้นย่อมอยู่ไม่ทนทาน ต้องเสื่อมหรือสึกไป ผมเองหากมีภาระมากๆ ยุ่งกับหมู่คณะ การประกอบความเพียรไม่สม่ำเสมอ เพ่งพิจารณาในกายคตาไม่ละเอียด จิตใจก็ไม่ค่อยจะปลอดโปร่ง การพิจารณาอย่าให้จิตหนีออกนอกกาย อันนี้จะชัดเจนแจ่มแจ้งหรือไม่ก็อย่าได้ท้อถอย เพ่งพิจารณาอยู่ ณ ที่นี่ละ จะพิจารณาให้เป็นอสุภหรือให้เห็นเป็นธาตุก็ได้ หรือจะพิจารณาให้เห็นเป็นขันธ์หรือให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ได้ทั้งนั้น แต่ให้พิจารณาเพ่งลง

เฉพาะในเรื่องนั้นจริงๆ ตลอดอิริยาบททั้งสี่ แล้วก็มิใช่ว่าเห็นแล้วจะหยุดเสียเมื่อไร จะเห็นชัดหรือไม่ชัดก็พิจารณาอยู่อย่างนั้นแหละ เมื่อพิจารณาอันใดชัดเจนแจ่มแจ้งด้วยใจตนเองแล้ว สิ่งอื่นนอกนี้จะมาปรากฏชัดในที่เดียวกันดอก" ท่านบอกว่าอย่าให้จิตมันรวมเข้าไปภวังค์ได้

๒๐. พรรษา ๑๒ จำพรรษาที่ป่าเมี่ยง แม่ปั๋ง เราตั้งต้นเรียนกัมมัฏฐานใหม่ (พ.ศ. ๒๔๗๗)

พอท่านพูดจบ เรานึกตั้งปณิธานในใจว่า **เอาละคราวนี้เราจะเรียนกัมมัฏฐานใหม่ ผิดถูกเราจะทำตามท่านสอน ขอให้ท่านเป็นผู้ดูแลและชี้ขาดแต่ผู้เดียว นับแต่วันนั้นเป็นต้นมา เราตั้งสติพิจารณาอยู่แต่เฉพาะกาย โดยให้เป็นอสุภเป็นธาตุสี่ เป็นก้อนทุกข์อยู่ตลอดทั้งกลางวันกลางคืน เราใช้เวลาปรารภความเพียรอยู่ด้วยความไม่ประมาท สิ้นเวลา ๖ เดือน (พรรษานี้เราจำพรรษาอยู่ที่นี้) โดยไม่มีความเบื่อหน่าย ใจของเราจึงได้รับความสงบและเกิดอุบายเฉพาะตนขึ้นมาว่า**

ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกนี้เป็นเพียงสักแต่ว่าเป็นธาตุสี่เท่านั้น แต่คนเราไปสมมติแล้วหลงสมมติตนเองต่างหาก มันจะต้องยุ่งและเดือดร้อนด้วยประการทั้งปวง

เราได้อุบายครั้งนี้ทำให้จิตหนักแน่นมั่นคง ผิดปกติกว่าเมื่อก่อนๆ มาก แล้วก็เชื่อมั่นในตัวเองว่าเราเดินถูกทางแล้ว แต่ยังไม่ได้กราบเรียนท่านอาจารย์ เพราะความเชื่อในอุบายของตนเองว่าเราจะกราบเรียนท่านเมื่อไรก็คงได้

ปีนั้นอากาศเย็นจัดมากจนได้สุมไฟนอน ไม้บาตที่มือเลือดไม่มีเลย ออกพรรษาแล้วท่านอาจารย์มั่นลงมาที่บ้านทุ่งหมกข้าว เราสองคนกับพระอ่อนสี (พระครูสีลขันธ์) ยังคงอยู่ที่เดิมแต่เปลี่ยนที่กัน คือเราลงมาอยู่ที่ท่านอาจารย์มั่นกับพระอ่อนสีจำพรรษา พระอ่อนสีขึ้นไปอยู่บนเขาที่เราจำพรรษา กลางคืนเสือมานั่งเฝ้าพระอ่อนสีที่นอนอยู่ข้างกองไฟ พอไฟดับมันหนาวลุกขึ้นจะใส่ไฟ เสือร้องโฮกแล้วโดดเข้าป่าไป ท่านเป็นชาวทุ่งไม่รู้จักเสียงเสือ เราก็ไม่บอกให้ทราบเลย กลัวท่านจะกลัว ต่อมาท่านอาจารย์มั่นมีหนังสือให้พวกเราลงไปหา เราไปช่วยทำธุระท่านอยู่ ๑๐ คืน เอ๊ะ อุบายที่เราเคยพิจารณาอยู่ชัดเจนแจ่มแจ้ง ชักจะไม่ค่อยชัดเจนเสียแล้ว นี่เห็นคนเป็นคนไปตามสมมติเสียอีกแล้ว พอเสร็จธุระเรากับอาจารย์แหวนขอลาท่านออกเที่ยววิเวกอีก ส่วนท่านอ่อนสีให้อยู่อุปัฏฐากท่านอาจารย์มั่น เราพากันออกเดินทางราวสามร้อยเส้นก็แวะเข้าป่าพักรุกขมูลแห่งหนึ่ง คืนวันนั้นได้ยินเสียงเสือร้องบนยอดเขาทำให้ใจเราวิเวกมาก **ระลึกเอาพุทธคุณมาเป็นอารมณ์ ต่อนั้นก็ทำให้เกิดความรู้มหัศจรรย์แปลกๆ อยู่หลายอย่างๆ ไม่คิดและไม่เคยเป็นมาแต่เมื่อก่อนเลย** พวกเราพัก ณ ที่นั้นสองคืน แล้วออกเดินทางต่อไปพบท่านอาจารย์สานที่อำเภอพร้าว แต่เราอยู่กับท่านไม่ได้นาน เพราะคิดถึงวิเวก จึงได้ลาท่านขึ้นไปบนภูเขามูเซอ ไปทำความเพียรอยู่ ๘ คืน โดยคิดว่าเราจะไปอยู่กับหมู่คนที่พูดไม่รู้ภาษากันแล้วจะได้ประกอบความเพียรให้เต็มที่ ส่วนอาหารเราทราบดีแล้วว่าเขาใจบุญพอจะได้ฉันแน่

๒๐.๑ เกิดวิปลาส

เราได้ปรารภความเพียรอย่างสุดความสามารถจนเกิดวิปลาสขึ้นว่า พระพุทธเจ้าพระสงฆ์ไม่มี มีแต่พระธรรม เพราะพระพุทธเจ้าก็คือพระสิทธัตถะกุมาร มารู้พระธรรมจึงได้เป็นพระพุทธเจ้า แม้ตัวพระพุทธเจ้าเองก็เป็นรูปธรรมนามธรรม พระสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน ที่ได้มาเป็นพระสงฆ์ทั้งที่เป็นอริยะและปุถุชนก็มาดำรงอยู่ในพระธรรมนี้ทั้งนั้น รูปกายของท่านเหล่านั้นก็เป็นรูปธรรมนามธรรม ความเห็นอันนี้ดิ่งแน่วแน่ลงว่า ต้องเป็นอย่างนั้นแท้จริง

แต่เราได้ย้อมมาตรวจดูความสมมติบัญญัติแล้ว เอ นี่มันไม่ตรงกันนี่ ความเห็นของเราสองแง่นี้ได้โต้กันอยู่หลายวัน ไม่ตกลง ดีที่เราไม่ยอมทิ้งสมมติบัญญัติ ถ้าหาไม่แล้ว ดูเหมือนจะสนุกใหญ่เหมือนกัน พอดีท่านอาจารย์สานให้คนมานิมนต์ลงไปรับไทยทาน ใจหนึ่งมันก็ยังไม่อยากไป แต่มาคิดถึงบริขารผ้าสบงว่าเราใช้มาร่วมสามปีแล้ว เกรงจะใช้ได้ไม่คุ้มพรรษาไหนๆ เราไปแสวงหาบริขารให้สมบูรณ์แล้วจึงกลับขึ้นมาใหม่ จึงรับนิมนต์ท่าน เมื่อลงมาก็ได้สมประสงค์ทุกอย่าง แลความเห็นวิปลาสนั้นก็หายไปเอง

๒๑. พรรษา ๑๓ จำพรรษาที่บ้านมูเซอ (บ้านปู่พญา) (พ.ศ. ๒๔๗๘)

เมื่อตัดเย็บย้อมสบงเสร็จแล้วเราจึงได้ขึ้นไปใหม่ แต่ไปคราวนี้มิได้ไปที่เดิม ขึ้นไปทางบ้านปู่พญา เมื่อเราไปถึงเขาพากันใจดีจัดเสนาสนะให้เราอยู่อย่างพร้อมใจกัน โอ้โฮ เบื้องต้นเราผิดหวังไปถนัดทีเดียว เรานึกว่าพูดไม่รู้ภาษากันคงไม่มีใครมายุ่งเกี่ยว ที่ไหนได้ขึ้นไปครั้งแรกพักบ้านร้าง เขาไม่เคยเห็นพระธุดงค์ ทั้งเด็กเล็กหนุ่มแก่พากันมายืนมองดูเรา จากไกลจนใกล้เข้าชิดขนาดจะเหยียบเท้าเราเลย มึงไปกุมา จากเที่ยงถึงราวบ่ายสี่โมงเย็น จากยืนลงนั่ง จากนั่งลงนอน ความสกปรกเหม็นสาบ ไม่ทราบว่าอะไรต่ออะไร ทำเอาเราเป็นลมมืดหน้าแทบตาย เขาทำทางให้เดินจงกรม พอเราออกเดินเท่านั้นแหละ แม่เอ๊ยพากันกรูตามเป็นหางยาวเหยียดสุดทาง เราทนไม่ไหวกลับมานั่งลง เขายังพากันเดินเป็นกลุ่มสนุกอยู่เลย ทีหลังทำความเข้าใจกันกับหัวหน้าเขา (ปู่พญาเท่ากับกำนัน) ว่า *ไม่ควรเดินตามท่าน หากต้องการบุญเมื่อเราเห็นท่านเดินอยู่ เราต้องพากันปี๊ (ประนมมือ) ก็ได้บุญดอก* คราวนี้เมื่อเห็นเราออกเดินจงกรมทีไร พากันมาปี๊เป็นแถวๆ ผู้ที่ยังไม่มาก็ไปเรียกกันมาเป็นกลุ่มๆ คิดดูแล้วก็น่าสงสารคนบ้านป่าไกลความเจริญแต่ซื่อสัตย์สุจริต ไม่มีใครไปอบรมเขาเป็นสิบๆ ปี หากไม่มีคดีอุกฉกรรจ์แล้วเจ้านายก็ไม่ขึ้นไปให้เขาเห็นหน้าเลย เขาบริหารกันเอง เชื่อถือหัวหน้าอย่างเคร่งครัด ใครไม่ดี เช่นเป็นคนหัวแข็งหาเรื่องทะเลาะวิวาทเพื่อนบ่อยๆ หัวหน้าตักเตือนไม่เชื่อฟัง หัวหน้าต้องขับหนีจากหมู่บ้าน เมื่อแกไม่ไปเขาก็ต้องหนีจากแกไป ส่วนการขโมยรับรองไม่มีเด็ดขาด เมื่อเราเดินทางไปตามภูเขา เห็นบ้านหนึ่งหลังหรือสองหลัง เราทายได้เลยว่าแค่นี้อยู่กับเขาไม่ได้เลย ชาวบ้านแถบนี้เขาอดข้าวทำไร่ไม่ได้ผลมาแต่ปีกลาย หมู่บ้านที่เราไปอยู่อาศัยนี้มี ๑๒ หลังคาเรือน มีข้าวกินเพียง ๓ เรือนเท่านั้น เขามีศรัทธาดีมาก เวลาเราออกบิณฑบาต มีคนตักบาตรเพียงสามคนเท่านั้น แต่เขาใส่มากเราก็

พอฉันอิ่ม ทีหลังหัวหน้าเขามาเล่าให้เราฟังว่า *ทุกคนมีศรัทธาอยากใส่บาตรอยู่ แต่เขาละอายไม่มีข้าว เขาพากันรับประทานมันป่าต้มแทนข้าว* เราเกิดสงสารเขา พอดีเราก็ชอบมันนึ่งอยู่แล้ว จึงบอกเขาว่า *ฉันชอบมันนึ่งจึงได้ขึ้นมาอยู่ด้วยพวกเธอ ถ้าหาไม่แล้วฉันไม่ได้มาดอก* พอเขารู้เรื่องนั้นแล้ว วันหลังเขาพากันขุดมันป่ามานึ่งตักบาตรเราเต็มบาตรทุกวันๆ แล้วก็พากันชอบใจหัวเราะ ยิ้มแย้มแจ่มใสอย่างน่าเอ็นดู เขากลัวเราจะไม่ฉันให้เขาตามมาดูถึงที่เลย เราได้แล้วก็ตั้งใจฉันให้เขาเห็น แม้ปีนั้นปลูกข้าวแล้วฝนไม่ดี ทำให้ข้าวที่ปลูกไว้เหี่ยวแห้งเหลืองซีดไปหมด ยังเหลืออีกสิบวันจะเข้าพรรษา เขาพากันจัดเสนาสนะให้เราอยู่เสร็จเรียบร้อย ฝนตกลงมาอย่างน่าอัศจรรย์ เขาพากันดีใจอย่างล้นพ้นว่าเป็นเพราะบุญของเขาที่ทำวัดให้เราอยู่ ข้าวได้เขียวขจีงามทันหูทันตา ปีนั้นเขาทำไร่ได้ข้าวมากจนเหลือบริโภค บางคนจนได้ขายก็มี แท้จริงแต่ไหนแต่ไรมาไม่เคยมีพระไปอยู่จำพรรษากับมูเซอ เราอาจเป็นพระองค์แรกในเมืองไทยก็ได้ที่ได้ไปจำพรรษาอยู่ด้วยมูเซอ

เมื่อเขาจัดเสนาสนะให้เราเรียบร้อยแล้ว เราได้ระลึกถึงพุทธประวัติว่า พระสิทธัตถะบำเพ็ญเพียรได้ตรัสรู้เมื่อพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา ปีนี้อายุของเราก็เท่ากับพระชนมายุของพระองค์ในครั้งกระโน้น (คือเราอุปสมบทเมื่ออายุย่าง ๒๒ ปี) ฉะนั้นปีนี้เราจะบำเพ็ญภาวนาเพื่อบูชาการตรัสรู้ของพระองค์ แม้ชีวิตของเราจะแตกดับเพราะการภาวนา เราก็จะยอมทุกๆ วิถีทาง ชีวิตนี้ของเราขอให้เป็นเหมือนดอกบัวบูชาพระฉะนั้นเถิด แล้วเราก็ทำความเพียรตามที่เราได้ตั้งปณิธานไว้ตลอดพรรษา แต่แล้วการภาวนาของเราก็ไม่เจริญก้าวหน้า เป็นแต่ทรงอยู่ เพื่อให้สาสมแก่เจตนาของเรา จึงได้ทรมานตนด้วยการอดอาหารอยู่ ๕ วัน ชาวมูเซอเขาไม่เคยเห็น กลัวเราจะตาย พากันมาขอร้องให้เราฉันตามปกติ เราได้ปฏิเสธเขาไป แล้วทำตามปณิธานของเราอยู่จนครบ ๕ วัน เขาได้ผลัดเปลี่ยนกันแอบมามองดูเราถ้าเราปิดประตูทำความเพียรอยู่ในห้อง เขาจะมาเรียกให้เราขานตอบ เมื่อเห็นเราขานตอบแล้วเขาก็กลับไป แท้จริงการอดอาหารมิใช่ทางให้ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าของเราได้ทรงบำเพ็ญมาแล้ว บอกว่าเป็นอัตตกิลมถานุโยค แม้ครูบาอาจารย์ของเราทุกๆ ท่านก็บอกเราเช่นนั้นเหมือนกัน ตัวเราเองก็เคยได้กระทำมาแล้ว มันเป็นเพียงเครื่องทรมานกายเท่านั้น หาได้เกิดปัญญาฉลาดค้นคว้าในธรรมให้ฉลาดเฉียบแหลมอะไรไม่ แต่นี่เราทำเพื่อทดสอบกำลังใจของตนเองดูว่า ความอาลัยในชีวิตกับความเชื่อมั่นในคุณธรรมที่เราเห็นแล้ว อะไรจะมีน้ำหนักกว่ากัน เมื่อเราได้ความจริงด้วยใจตนเองแล้ว เราก็กลับฉันอาหารตามเคย แต่เราไม่ฉันข้าว ฉันแต่หัวมันหัวเผือกนึ่ง ฉันอยู่ ๔ - ๕ วันแล้วจึงฉันข้าว ชาวมูเซอเห็นเรากลับฉันอาหารแล้วเขาพากันดีใจ ในพรรษานี้เราได้นิมิตในภาวนาอันอสดงถึงความมั่นคงในด้านอุบายภาวนาเป็นที่พอใจของเรามาก

มูเซอคุยโม้อวดเราว่า *ตุ๊เจ้า (ท่าน) มาอยู่ด้วยดีมาก ข้าวไร่อุดมได้มากเหลือกิน บางคนจนได้ขายวัว ควาย (เขาเลี้ยงไว้ไม่ได้ใช้งาน) ที่ไม่เคยได้ขายก็ได้ขาย (ปกติเขาเลี้ยงหมูขายเป็นรายได้ประจำครอบครัว) พริกแห้งเป็นรายได้ประเภทหนึ่ง นอกนี้แล้วไม่มีรายได้อะไรเลย เงินทองเราก็เก็บไว้ได้เหลือใช้ ตุ๊เจ้ามาสอนไม่ให้เราเล่น ไพ่ ถั่ว เบี้ย เราก็ไม่เล่น เมื่อก่อนมีพวกกะเราะ (ชาวเมือง) เขามา*

หลอกให้เราเล่น บัดนี้เราฟังคำตุ๊เจ้าสอน เราไม่เล่นแล้ว ออกพรรษาแล้วหัวหน้าเขาคนเดียว ได้นำผ้าขาวหนึ่งพับมาทอดผ้าป่าเรา แล้วเราได้ลาชาวมูเซอ เพื่อกลับลงมาเยี่ยมนมัสการท่านอาจารย์มั่น ที่บ้านทุ่งมะข้าว ตำบลแม่ปั๋ง เขาพากันอาลัยเรามาก พากันร้องไห้ขอให้เรากลับมาอีก เราไม่แน่ใจได้บอกกับเขาไปว่า ให้ไปหาอาจารย์ดูก่อน บางทีอาจได้กลับมาอีก เมื่อเราไปถึงท่านอาจารย์มั่นแล้ว ได้เล้าพฤติการณ์ต่างๆ ถวายท่านทุกประการ ท่านชอบใจชวนเรากลับไปอีก การกลับไปครั้งนี้เป็นสามองค์ด้วยกัน คือ ท่านอาจารย์ เรา ท่านอ่อนสี เมื่อจะขึ้นไปจริง ท่านอ่อนสีไม่สบายให้รออยู่ข้างล่างก่อน

๒๒. พรรษา ๑๔ จำพรรษาที่เดิม สามองค์ด้วยกัน (พ.ศ. ๒๔๗๙)

การกลับไปครั้งนี้ทำให้เราลำบากใจ เพราะเขาทำความสนิทสนมกับเรามากกว่าท่านอาจารย์ อนึ่ง ท่านอาจารย์ท่านไม่ค่อยถูกกับอากาศเย็น เมื่อไปถูกกับอากาศเย็นเข้าอาพาธของท่านก็กำเริบแทบจะอยู่ไม่ไหว แต่ด้วยใจนักต่อสู้ท่านก็เอาชนะจนอยู่ได้ตลอดพรรษา คราวนี้เราทำความเพียรดีมาก เพราะนอกจากใช้อุบายของตนเองแล้ว ก็ได้อาจารย์ช่วยให้อุบายเราศึกษากับท่านอยู่ตลอดเวลา พอจวนเข้าพรรษาท่านอาจารย์ให้เราลงมาเอาท่านอ่อนสีไปอยู่ด้วย พอเราจากท่านไป ๕ คืน ท่านอยู่องค์เดียวได้วิเวกปรารภความเพียรอย่างเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ ท่านกลับได้อุบายดีโด่งเลย อาพาธของท่านก็หายไปพร้อมๆ กัน พรรษานี้เราทั้งสามต่างก็ตั้งใจปรารภความเพียรจนเต็มความสามารถของตนๆ แม้เหตุการณ์บางอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภายนอกหรือเนื่องด้วยอุบายในทางธรรม ใครมีอะไรเกิดขึ้นเกือบจะเรียกได้ว่ารู้ด้วยกันทั้งนั้น พรรษานี้ท่านอาจารย์ได้พยากรณ์อายุของท่านอย่างถูกต้อง บางครั้งท่านก็พยากรณ์ลูกศิษย์ของท่านรูปนั้นบ้าง รูปนี้บ้างต่างๆ นานา ตามนิมิตและความรู้อันเกิดเองเป็นเองในภาวนาของท่าน แต่แล้วท่านก็บอกว่า *อย่าได้หลงเชื่อทั้งหมด อาจผิดได้* สำหรับเรานั้นตั้งตัวเป็นกลางเฉยๆ **เพราะเรื่องเหล่านั้นเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน เรื่องนั้นมิใช่วัตถุประสงค์ของผู้กระทำความเพียรภาวนาอย่างแท้จริง จุดประสงค์ที่แท้จริงคือ การกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปโดยไม่มีเหลือต่างหาก** ในพรรษานี้ท่านอาจารย์ได้อบรมด้วยเล่ห์เหลี่ยมแลอุบายต่างๆ อย่างไม่เคยเห็นท่านทำมาแต่ก่อนเลย เราก็ได้ทำตามแลทำทันถูกต้องตามอุบายนั้นๆ ของท่านทุกประการ จนท่านออกอุทานเปรยๆ ว่า ท่านเทสก์นี้ใจร้อน แล้วท่านแสดงนิสัยตามความจริงของท่านออกมาตรงๆ เลย นับว่าเป็นโชคดีของเราที่ได้อาจารย์ผู้อบรมเช่นนั้นให้แก่เรา เราเข้าใจว่าท่านอบรมลูกศิษย์ผู้เช่นอย่างเราคงจะหาโอกาสได้น้อย เพราะบุคคล สถานที่ และโอกาส เวลาไม่อำนวยเช่นนั้น **ถึงแม้ท่านจะอำนวยพรให้เราอยู่ในฐานะธรรมทายาท เราก็ไม่เคยจะลืมตัวและยอมรับเลย เราถือเสียว่าความจริงมันก็อยู่แค่ความจริงนั่นแหละ หาพ้นความจริงไปได้ไม่**

๒๒.๑ เรื่องแทรกของคนป่าเข้าบ้าน

ในพรรษานี้มีคนป่าซึ่งเรียกกันว่า "ผีตองเหลือง" แต่พวกเขาเองไม่ชอบคำคำนั้น เขาบอกว่าอย่าได้เรียกเขาว่า "ผีตองเหลือง" เพราะพวกเขากลัวผีเหมือนกัน ให้เรียกพวกเขาว่าคนป่า ชาวมูเซอเขาบอกว่าเขามาอยู่ที่นี่ได้ ๕๐ กว่าปีมาแล้ว เขาไม่เคยเห็นพวกเหล่านี้เข้ามาหาเลย คนเผ่านี้เป็นคนไทยเดิม เท่าที่เคยสนทนากับชาวเมืองยอง เมืองรวง ซึ่งอยู่เหนือเชียงตุงขึ้นไป สำเนียงคำพูดภาษาเหมือนๆ กัน ที่อพยพลงมาทำมาหากินอยู่เชียงใหม่ด้วยการจักสาน ทำขันโตกขันพาน เรียกว่าขันเขิน (คือฝีมือของคนเผ่าเขินนั่นเอง) เรื่องของคนป่าเผ่านี้แต่เดิมเขาบอกว่ามีราว ๖๐ คน มาภายหลังเกิดไข้ทรพิษตาย เดี๋ยวนี้มีหญิงชายรวมกันราว ๓๐ คน พอจะสรุปเรื่องของเขาดังนี้

ความเป็นอยู่ ไม่มีหลักแหล่ง ตัดไม้เล็กๆ สักแต่ว่าเป็นเสาปัก แล้วเอากิ่งไม้ใบไม้อะไรปกคลุมพอนอนบังน้ำฝนน้ำค้างเล็กๆ น้อยๆ บางทีก็นอนตามถ้ำเพิงหินหรือใต้ต้นไม้โคนต้นไม้ สักแต่พอบังๆ ผ้านุ่งห่มไม่มี ที่ไปขอมาได้ไว้ปกปิดกายในเวลาเข้าไปในหมู่บ้าน อยู่เป็นกลุ่มๆ กัน กลัวผี กลัวเสือเหมือนกัน ที่อยู่เขาในขณะที่เขาอาศัยอยู่ไม่ค่อยมีคนไปเห็น หากบังเอิญมีคนไปเห็นเข้าผู้หญิงจะต้องวิ่งหนี ถ้าวิ่งไม่ทันก็ล้มตัวนอนกลิ้งไป ถ้ามีผู้ชายจะต้องออกมาต่อสู้ด้วยอาวุธหอก (เข้าใจว่าเนื่องจากผู้หญิงไม่มีผ้าหุ้มตัวนั่นเอง) เขาถือกันว่าผู้หญิงเห็นผู้อื่นนอกจากหมู่ของเขาแล้วเป็นเคราะห์ร้าย เสือกินตาย อยู่ที่ไหนถ้าอาหารอุดมสมบูรณ์ก็อยู่ได้นาน อาหารหมดก็อพยพกันไปอยู่ที่อื่น เขาจึงเรียกชื่อนิมิตว่า ผีตองเหลือง คือพอใบไม้เครื่องมุงเหี่ยวแห้งเหลืองก็หนีไป

อาหารการกิน อยู่ได้ด้วยเนื้อสัตว์และหัวมันป่า รวงผึ้ง น้ำผึ้ง สัตว์บางชนิดเขาไม่รับประทาน เช่น งู เป็นต้น แล้วก็กินสุก จี่เผาแล้วจึงกิน กินแต่กับ ไม่มีข้าวและข้าวสาลีเป็นหลักอย่างคนธรรมดา ถ้าเป็นน้ำผึ้งก็จะเอามาคลุกกับไม้ผุหรือดินเพื่อให้มีเนื้อมากๆ แล้วจึงจะกิน ไฟใช้เหล็กตีกับหิน (ที่เรียกเหล็กไฟพราน) หรือมิฉะนั้นก็ใช้ไม้สีกัน เอาไม้ขีดกล่องให้ก็กลัว เพราะเวลาขีดมันฟู่

วิธีล่าสัตว์ ล่าด้วยหอกป้ายน้ำยาพิษ (ยางน่อง) เมื่อเห็นรอยสัตว์ก็จะค่อยๆ ย่องตามไป พอเห็นสัตว์นอนกลางวันเข้าใกล้แล้วก็จะพุ่งหอกใส่เลย ถ้าเห็นสัตว์กำลังหากินอยู่ก็จะค่อยๆ หาที่กำบัง แอบเข้าไปให้ใกล้เท่าที่จะใกล้ได้ แล้วพุ่งหอกขึ้นบนอากาศให้ตกใส่เอง เขาบอกว่าระยะไกลราว ๒๐ - ๓๐ เมตรก็ได้กิน หากหอกเข้าลึกถึง ๑ นิ้วฟุตแล้ว เนื้อสัตว์เป็นพิษกินไม่ได้ เข้าตื้นกว่านั้นกินได้ เขาเคยเอามาให้เรา เนื้อย่างเหม็นเขียวควันไฟมาก เขาเอามาวางไว้คาคบต้นไม้ไกลขนาด ๑๐ เมตร เหม็นเขียวตลอดคืนแทบนอนไม่หลับ ท่านอาจารย์บอกให้มูเซอเอาไปต้มดู แหมเป็นดินเกือบครึ่งหนึ่ง ฉันไม่ได้เลย

ขนบธรรมเนียมประเพณี อยู่ป่าเป็นพื้น โดยไม่ยอมออกมาให้คนเห็น โดยมากหากจะออกมาก็จะมาขอผ้าขอข้าวแลกเกลือแลเหล็กไปทำเหล็กไฟ คนเผ่านี้บรรพบุรุษเดิมเขาเข้าใจว่าคงจะหนีเจ้าหนีนายเข้าป่ามานานแล้ว ดังจะเห็นได้จากประเพณีเขาที่ว่า ห้ามเดินผ่านที่เตียนโล่ง และที่ซึ่งเขาปลูกฝังไม่ว่าอะไรทั้งหมด แม้แต่ของปลูกในไร่ หรือไร่ที่ได้ปลูกพืชลงแล้ว พวกเขาเหล่านี้จะไม่เดินเข้าไป

กล้ำกรายเลย ไร่จะกว้างทางแสนจะกันดารเขาก็จะต้องเว้น ทั้งๆ ที่ไม่มีห้ามเขา นี่แสดงถึงคนเก่าเผ่าแก่เขาจะหลอกลวงไม่ให้ออกไปในที่โล่ง กลัวคนจะเห็นเอานั้นเอง และที่ว่าผู้หญิงเห็นคนเข้าแล้วก็จะต้องถูกเสือกินก็เหมือนกัน การเข้ามาขอกินข้าวหรือข้าวสาลี หัวเผือกมันต่างๆ เขากินจนหมดไม่มีเหลือ เราได้บอกให้เขาเอาไปปันผู้หญิงกินบ้าง เขากลับตอบว่าไม่ได้ เขาได้กินแล้วมันจะติดรสเคยตัว เมื่อเขาเข้ามาอยู่ในสังคมคนมูเซอ ดูท่าทีของเขาเหล่านั้นแสดงอาการกลัวคนแปลกหน้าโดยเฉพาะคือกลัวเจ้านายนั้นเอง เดินไปช้าๆ มีการสำรวมระมัดระวังตัวอยู่ตลอดเวลาอย่างน่าสงสาร เวลาเข้าป่าจะคล่องตัวเรามองตามแทบไม่ทัน เห็นแต่ใบไม้ปลิวกับเสียงควบคาบๆ เท่านั้นเอง

การสมรส หญิงชายต่างมีอิสระในตัวของตนเองเช่นธรรมดาสามัญของคนทั่วไป ต่อเมื่อชายใดมีโชคลาภร่ำรวยได้เนื้อได้อาหารมา หญิงใดชอบรักก็จะไปนอนเป็นคู่เคียงด้วย ส่วนจะแบ่งกันอย่างไรเราลืมถามเขา การเลี้ยงลูกจะเป็นภาระของผู้หญิงแต่ฝ่ายเดียว เขาเคยเข้ามาหาเรา เราได้สัมภาษณ์เขาหลายเรื่อง จึงรู้เรื่องของเขาดี **เราเห็นเขาแล้วคิดสงสาร เพราะเขาเป็นคนเผ่าไทยเดียวกับเรา พูดรู้เรื่องกันทุกๆ คำ รูปร่างหน้าตาก็เหมือนกันกับพวกเราทั้งสิ้นทุกอย่าง ในใจเราคิดอยากสงเคราะห์เขาให้มีอาชีพเป็นหลักแหล่ง** อย่างน้อยก็ให้เหมือนกับเผ่ามูเซอหรือเผ่าอื่นๆ ที่อยู่บนเขา หากเขาจะรับสงเคราะห์แล้วเราตั้งใจจะรายงานเป็นทางการไปหาเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องเพื่อจะได้สงเคราะห์เขาต่อไปด้วยเครื่องมือและเครื่องใช้ตลอดจนพืชพันธุ์ต่างๆ ทีหลังเขามาหาเรา เราได้ทาบทามเขาดูว่า *การที่ได้บริโภคข้าวก็ดี บริโภคข้าวโพดและเผือกมัน ตลอดถึงพริกเกลือก็ดี รู้สึกอย่างไร อร่อยไหม* เขาตอบว่า *อร่อยดี* เราบอกว่า *ถ้าอย่างนั้นให้พากันมาอยู่เป็นกลุ่มอย่างมูเซอเหล่านั้น แล้วทำไร่ปลูกข้าวและเผือกมันกินเสียจะดีไหม* พอเราพูดได้เท่านั้น เขารีบพูดสวนค้านขึ้นมาทันทีว่า *พวกข้าน้อย (ผม) เป็นคนป่าทำไม่ได้ ถ้าทำเข้า แผ่นดินจะปลิ้น* (เป็นคำพูดของคนรุ่นเก่าที่พูดคัดค้านอย่างรุนแรง) คือหมายความว่าสิ่งนั้นมันเป็นไปไม่ได้ ถ้าทำได้จะต้องทำให้แผ่นดินพลิกกลับเอาข้างล่างขึ้นมาเป็นข้างบน) พอเราได้ยินเขาพูดดังนั้น โครงการของเราก็เลยยุติลงเพียงแค่นั้น

เป็นที่น่าเสียดายผู้ที่ได้มนุษย์สมบัติอันล้ำค่า แต่หาได้ทำให้เกิดประโยชน์เท่าที่ควรไม่ เพราะเกิดในถิ่นอันไม่สมควร แต่บุคคลที่น่าสงสารมากกว่านั้น คือผู้ที่เกิดมาแล้วได้รับความสมบูรณ์พูนสุขพร้อมด้วยประการทั้งปวง ตลอดถึงการศึกษาแล้วประมาทจมอยู่ในความสุขนั้นๆ อันหาสาระมิได้ นอนให้กาลเวลาเขมือบอายุชีวิตให้สิ้นไปโดยไร้ประโยชน์ก็ยังมีเป็นอันมาก

ในพรรษานี้ นอกจากท่านอาจารย์จะพยากรณ์สิ่งต่างๆ แล้วยังปรารภว่า ท่านยังมีภาระที่จะต้องรับหมู่คณะต่อไปอีก แล้วก็ปรารภที่จะตั้งสำนักทางเชียงใหม่เสนอให้เราช่วยพิจารณาอีกด้วย เราดีใจที่ท่านคิดจะรับเป็นภาระหมู่อีก แล้วเราจึงปรารภถึงคนทางภาคอีสานว่า เหาะสมควรแก่การปฏิบัติธรรมมากกว่าทุกๆ ภาค โดยเฉพาะภาคเหนือแล้วได้ผลน้อย เราได้ชี้ให้ท่านเห็นว่า *ดูแต่ท่านอาจารย์มาอยู่ทางนี้ได้ ๗ - ๘ ปีแล้ว มีใครบ้างที่ออกปฏิบัติตาม หมู่ที่ตามๆ ท่านอาจารย์มานี้ล้วนแต่ลูกศิษย์เก่าคนภาคอีสานทั้งนั้น บัดนี้คนทางภาคอีสานไม่ว่าพระหรือฆราวาส มีเจ้าคุณธรรมเจดีย์ เป็นต้น ต่างก็พา*

กันบ่นถึงท่านอาจารย์ กระผมมานี้ทุกคนร้องขอให้กระผมอาราธนาให้อาจารย์กลับทั้งนั้น ส่วนการจะกลับทางไหนเขายอมยินดีรับภาระทั้งหมด ขอให้กระผมบอกข่าวเขาก็แล้วกัน แล้วท่านก็ปรารภถึงภูเขาทางอำเภอนาแกว่าน่าอยู่น่าสบายมาก ท่านชอบภูเขาเช่นนี้ *พวกเราพากันไปอยู่ทางโน้นเถอะ แต่ว่าท่านต้องเป็นนายประตูให้ผมนะ หากใครมาหาถ้าท่านเห็นไม่สมควร ขออย่าได้ปล่อยให้เข้ามาหาผม* หลังจากออกพรรษาแล้วท่านได้กลับมาทางอำเภอพร้าวอีก (ตามที่เพื่อนๆ เล่าให้ฟังว่า ท่านได้มาปรารภกับหมู่คณะในทำนองนั้นอีกเหมือนกัน) ส่วนเรากับท่านอ่อนสีได้ขออนุญาตท่านอาจารย์อยู่ประกอบเพียรในบริเวณนั้นต่อไปเพื่อให้สาสมแก่ใจอีก ต่อมาไม่กี่วัน ท่านได้พาอาจารย์สาน อาจารย์แหวน อาจารย์ขาว กลับคืนมาหาเราอีก แล้วท่านก็ปรารภในการที่จะจัดตั้งสำนักรับหมู่คณะอีก เราได้ยืนกรานคำเดิม *หากตั้งทางภาคนี้ผมไม่เห็นด้วย แต่ถึงอย่างไร ถ้าท่านอาจารย์ตั้งอยู่ทางภาคนี้จริงแล้ว หลังจากท่านอาจารย์ตั้งสำนักแล้วสามปีผมจึงจะไปช่วยเหลือ* คณะของท่านอาจารย์ได้พักอยู่ด้วยสองคืนแล้วก็แยกย้ายกันไป ท่านอาจารย์สาน อาจารย์แหวน และอาจารย์ขาว กลับลงมาอำเภอพร้าว ท่านอาจารย์มั่นกับท่านมนูเลยลงไปทางอำเภอแม่สายจังหวัดเชียงราย แล้วจำพรรษาทางโน้นเลย ส่วนเรากับท่านอ่อนสียังพากันประกอบความเพียรอยู่ ณ ที่นั้นต่อไป เมื่อท่านแยกย้ายกันไปหมดแล้ว เรากับท่านอ่อนสีได้แยกกันอยู่คนละแห่ง คือท่านอ่อนสีอยู่ที่เดิม เราได้แยกไปอยู่ภูเขาอีกลูกหนึ่ง

๒๒.๒ จิตมีกิเลสใต้สำนึกหรืออนุสัยกิเลส

เรื่องที่จะนำมาเล่าต่อไปนี้ เมื่อพูดแล้วก็ขายขี้หน้าตัวเอง แต่กิเลสมันยิ่งขายขี้หน้าตัวมันเองเสียยิ่งกว่าเราเสียอีก นั่นคืออะไร กล่าวคือ เมื่อเราแยกจากท่านอ่อนสีไปอยู่องค์เดียวแล้ว คืนวันหนึ่งเสือร้องเรากลัวเสียงเสือจนตัวสั่นสะท้านนอนไม่ได้ ภาวนาไม่ลงเลย ผู้คนก็ช่วยไล่ขนาดยิงปืนขู่ เอาดุ้นฟืนติดไฟแดงโร่อยู่อย่างนั้นแหละขว้างใส่แล้วมันก็หนีไปครู่หนึ่งแล้วก็กลับมาอีก บางทีตื่นเช้ามาเขาออกไปทำงาน เห็นนั่งตงโมงดักหน้าอยู่แล้วก็มี เขาเห็นแล้วก็พากันวิ่งหนี แต่มันก็ไม่เห็นทำอะไรใคร เรานั่งภาวนาอย่างไรๆ ก็ไม่รวมลงได้ แต่เราก็หาได้รู้ตัวไม่ว่ามันกลัวเสือเหงื่อเปียกโชกหมดทั้งตัว เอ๊ะนี่อะไรกัน หนาวทำไมจึงมีเหงื่อ ลองเอาผ้าห่มออกดูก็ยังสั่นเทาอยู่ เมื่อภาวนาไม่ลงแล้วมันเหนื่อยมาก นึกว่าเอนหลังลงนอนพักเอาแรงสักหน่อยก่อนแล้วจึงจะลุกขึ้นมาภาวนากันใหม่ ขณะนั้นเองพอดีได้ยินเสียงเสือร้องขึ้น เลยสั่นสะบั้นกันใหญ่เหมือนกับเป็นไข้จับสั่น จึงได้รู้ว่ามันกลัวเสียงเสืออย่างไรเล่า เราได้ลุกขึ้นตั้งสติกำหนดจิต ให้อยู่นิ่งในอารมณ์เดียวยอมสละชีวิตว่า *เรายอมสละความตายแล้วมิใช่หรือ จึงได้มาอยู่ ณ ที่นี้ เสือกับคนก็ก้อนธาตุ ๔ เหมือนกันมิใช่หรือ ตายแล้วก็มีสภาพเช่นเดียวกันแล้วใครกินใคร ใครเป็นผู้ตายและใครเป็นผู้ไม่ตาย* เมื่อยอมสละพิจารณาด้วยความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวอยู่นั้น เสียงเสือก็ไม่ได้ยิน ภายหลังเมื่อได้ยินเสียงมัน ใจก็เฉยๆ เห็นเป็นลมกระทบวัตถุอันหนึ่งแล้วมันเกิดเสียงออกมาเท่านั้น นิสัยของเราขี้ตกใจเป็นโรคประสาทมาตั้งแต่เด็กแล้ว เมื่อมีเสียงเสือสัญญาเดิมมาปรากฏ จึงทำให้เรากลัวโดยไม่รู้ตัว **กิเลสานุสัยที่นอนจมอยู่ในห้วงลึกของดวงใจจึงยากที่จะละได้ ถ้าหากไม่ยอมสละความยึกถืออุปาทานในสังขารอันไร้สาระ แลกเอาอมตรสที่ปรากฏอยู่เฉพาะกับใจแล้ว**

ก็จะเอาชนะกิเลสไม่ได้เลย แม้พระสารีบุตรอัครสาวก ผู้ถึงอรหันต์แล้วก็ละได้ แต่วาสนานิสัยยังละไม่ได้เลย ไม่เหมือนกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในช่วงระยะที่เรากำลังทำความเพียรด้วยความกล้าหาญอยู่นั้น ได้เกิดมีภาพนิมิตอันน่าเกลียดขึ้นมาเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องที่น่าเอามาประจานขายขี้หน้ากิเลสให้กับท่านผู้อ่านได้รู้บ้าง บางทีอาจเป็นประโยชน์ของผู้เห็นโทษของกิเลสจำพวกนี้แล้วจะได้ระวังสังวรต่อไป ภาพนั้นปรากฏเป็นหญิงวัยกลางคนซึ่งเมื่อปรากฏขึ้นเราก็จำได้ชัดเจน เพราะเมื่อราว ๕ - ๖ ปีล่วงมาแล้ว เราได้เห็นเขาแล้วเขาก็ได้อุปัฏฐากเราด้วยเจตนาศรัทธาอันจริงใจ เรานึกว่าเขาเป็นคนดีมีศีลธรรม สุภาพเรียบร้อยน่าคบ สมเป็นอุบาสิกาในพระพุทธศาสนาโดยแท้ ส่วนรูปร่างเราก็เห็นว่าเป็นธรรมดาอย่างสามัญชนหญิงทั่วไป จากนั้นแล้วเราก็ไม่นึกคิดอะไรอีก นอกจากจะระลึกถึงอุปการคุณของเขาตามวิสัยของพระผู้ซึ่งมีชีวิตอยู่ได้เนื่องด้วยคนอื่น ขณะที่ปรากฏภาพของเขามานั่งแอบสนิทเคียงข้างขวาอยู่นั้น ภายในใจของเราในขณะนั้น มันให้รู้สึกว่าเป็นกันเองนี่กระไร ทั้งตัวเราและตัวเขาดูเหมือนว่าเคยได้อยู่กินร่วมกันมานานเป็นสิบๆ ปี แต่หาได้มีความใคร่กำหนัดอะไรไม่ เราตกใจออกจากภาวนาแล้วตรวจดูจิตของตนก็ไม่มีสัญญาอารมณ์ในเรื่องนั้น แล้วก็ลืมไม่เคยนึกถึงเลยตั้ง ๕ - ๖ ปีมาแล้ว ทำไมถึงมาเป็นเช่นนี้ได้ **เมื่อมาพิจารณาไปๆ ก็มารู้เรื่องกามกิเลสานุสัยที่มันจมดิ่งอยู่ก้นทะเลลึกจนเหลือวิสัยของผู้ประมาทแล้วจะตามจับตัวมันได้**

ผู้มีปัญญา แต่ขาดศรัทธาความเพียรแลความอดทนกล้าหาญ ก็ไม่สามารถจะค้นคว้าจับเอาตัวของมันออกมาประจันหน้าได้

ผู้มีศรัทธา มีความเพียรกล้าหาญแต่ขาดปัญญา ก็ไม่สามารถจะประหารมันได้เหมือนกัน

ผู้มีศรัทธา มีความเพียรด้วย และมีความอดทนกล้าหาญประกอบด้วยปัญญา ประกอบความเพียรรักษาความดีนั้นๆ ไว้ติดต่อกันอย่าให้ขาด นั่นแลจึงสามารถขจัดกิเลสานุสัยให้มดสิ้นไปได้

แล้วเรายังพิจารณาต่อไปอีกว่า นักภาวนาผู้ได้ฌานทั้งหลาย กามกิเลสมันลวงให้ตกหลุมลึกด้วนเหตุนี้เอง กล่าวคือเมื่อปรากฏภาพนิมิตดังกล่าว ก็เลยถือเอาเป็นจริงเป็นจังว่าเคยเป็นบุพเพเสน่หาสันนิวาสแต่ชาติก่อน แล้วก็เกิดความเอ็นดูสงสารกำหนัด รักใคร่เป็นไปตามสายของมัน จนกระทั่งเสาะแสวงหาภาพนั้นแล้วก็เล่าความจริงในสิ่งที่ไม่น่าเล่าสู่กันฟัง ไฟฟ้าสายคู่ไฟมันเดินอยู่แล้ว แม้โลหะของแข็งเมื่อเข้าใกล้กันแล้วไหนจะทนอยู่ได้ จำจะต้องดึงดูดสัมพันธ์ให้เข้าหากันจนได้ เรื่องในทำนองนี้นักภาวนาโดยเฉพาะพระ บางทีถึงขนาดเป็นคณาจารย์ก็เคยตกหลุมทะเลลึกมากต่อมากแล้ว เมื่อเห็นภาพปรากฏเช่นนั้น แทนที่จะกลัวเห็นเป็นภัยอันตรายอันน่ากลัว แล้วจับเอาอาวุธลุกขึ้นต่อสู้เพื่อชิงชัย กลับไปสวามิภักดิ์ข้าศึกอย่างน่าเสียดาย พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า **มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในโลกนี้ ล้วนแล้วแต่ได้เกิดเป็นพ่อเป็นแม่เป็นพี่เป็นน้องหรือเป็นผัวเป็นเมียแลเป็นญาติซึ่งกันและกันทั้งนั้นไม่ชาติใดก็ชาติหนึ่ง บางทีเนื้อไก่และสุกรที่เราบริโภคนี้อาจเป็นเนื้อบิดามารดาของเราก็ได้**

เพราะคนเราย่อมมีกิเลสอยู่ย่อมตายแล้วเกิดตายแล้วเกิดอีกนับชาติไม่ถ้วน นับประสาอะไรเมื่อมาเห็นภาพปรากฏยั่วยุเพียงครั้งเดียวแล้วตามมันไป

ไหนๆ ก็ได้ประจานขายขี้หน้าข้าศึกมารร้ายมาแล้ว จึงขอนำเอามาเล่าอีกสักเรื่อง คือ มีหญิงสาวสวยคนหนึ่ง ซึ่งเขาและญาติพ่อแม่ก็เคารพนับถือเรามาก และเราก็ได้สงเคราะห์ด้วยการอบรมศีลธรรม โดยเฉพาะก็อยากให้เขาเห็นโทษในภาวะเป็นหญิง แล้วรักษาพรหมจรรย์ให้ตลอดชีวิตสมตามเจตนาของเรา แต่เหตุการณ์หาได้เป็นอย่างนั้นไม่ เขากลับยอมทำความชั่วเสียตัว เมื่อมารู้สึกแล้วเสียใจร้องไห้ เราบังเอิญไปรู้เรื่องนั้นเข้า แล้วเกิดความเบื่อหน่ายอย่างยิ่งในความใจเบาของหญิง จากนั้นมาตัวเขาเองทั้งเคารพและละอายเรามาก เราได้แต่คิดว่าอะไรหนอๆ ทำไมจึงได้เป็นไปถึงเพียงนั้น มองดูตัวเขาแล้วดูเหมือนเป็นรูปคนแต่ร่าง ส่วนใจเป็นสัตว์ดิรัจฉานไปเลย ยิ่งคิดคำนึงถึงเรื่องนั้นขึ้นมาแล้ว มันทำให้เบื่อหน่ายผู้หญิงคนนั้น ขนาดคลื่นไส้แทบอาเจียนออกมาเลย อาการเช่นนั้นเป็นอยู่นานปี คำนึงถึงเรื่องนั้นขึ้นมาเมื่อไรก็ให้เกิดอย่างนั้น เบื่อหน่ายแบบนี้ซึ่งเราไม่เคยเป็นมาแต่ก่อน แล้วก็มิใช่เป็นทางมรรคปฏิบัติแน่ แต่มันได้เกิดเป็นมาแล้ว **ภายหลังเรามาคิดถึงโทษของตัวกามว่า มันร้ายกาจถึงเพียงนี้ เมื่อมันเกิดขึ้นในสันดานของใครเว้นพระอรหันต์และสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ไม่ว่าผู้นั้นจะมีศีลธรรมหรือเป็นอันธพาล แม้แต่ท่านผู้ได้ฌานสมาบัติแล้วก็ตาม มันจะต้องใช้อำนาจขม้ำเอาเป็นเหยื่อของมันถ่ายเดียว โดยปราศจากเมตตาปราณีเอาเสียเลย เหมือนเสือตะครุบลูกสุนัขอันไม่มีทางต่อสู้กินอย่างใจเย็น** แล้วทำให้เอ็นดูผู้หญิงคนนั้นว่า แท้จริงตัวเขาเองก็ยังตั้งใจหวังดีต่อความดีอยู่ แต่ตัวกามกิเลสนั้นสิมันร้ายกาจมาก ใช้อำนาจขม้ำไม่เลือกหน้าใคร จึงน่าตำหนิตัวกามอย่างยิ่งแลไม่น่าให้อภัยในที่ใดๆ ทั้งนั้น แล้วเกิดสงสารผู้หญิงคนนั้นเป็นกำลัง

ผู้ที่ยังตกอยู่ในห้วงของกามโอฆะแล้วจะต้องมาเกิดในกามภพอันนี้ กามภพหรือกามภูมินี้เป็นที่บำเพ็ญบารมีของผู้ต้องการความเจริญก้าวหน้าด้านจิตใจก็ได้ เป็นสนามต่อสู้ของผู้ต้องการชิงชัยก็ได้ หรืออาจเป็นหลุมฝังศพของพวกอันธพาลก็ได้ กามภพหรือกามภูมิอันนี้ มีทรัพยากรธรรมชาติทั้งภายนอกและภายในเสร็จสรรพ เป็นแหล่งของผู้มีปัญญาสามารถหามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ตามต้องการ ต้นไม้ในป่าไม่มีแล้วจะไปหารากยามาจากไหน หมอไม่มีรากยาก็หาประโยชน์ไม่ได้ รากยามีหมอก็มีแต่คนไข้ไม่ยอมรักษาหรือรับประทานยาโรคก็ไม่หาย ผู้เห็นคุณในกามภพแล้วเพลิดเพลินอยู่ในกามทั้งหลาย เรียกว่า กามคุณ ผู้ได้รับพิษสงของกามทั้งหลายเห็นเป็นภัยอย่างร้ายแรงเรียกว่า กามโทษ ผู้สละกามได้ทั้งหมดเรียกว่า เนกขัมมะ

ทีหลังเราได้กลับมาอยู่ที่เดิม เปลี่ยนให้ท่านอ่อนสีไปอยู่ที่เราอยู่ คราวนี้เราได้ผจญภัยกับเสืออย่างจังเลย คือคืนวันหนึ่งเสือได้มาตะครุบกินควายริมกุฏิเรานั้นเอง เราได้เคาะไม้ช่วยไล่ทั้งตะโกนแรงๆ ด้วย แต่เสือก็ไม่ยอมปล่อย ลากไปกินจนได้ คราวนี้เราไม่กลัว แต่ไม่กล้าออกมาช่วยควายได้เพราะกลัวมันจะขม้ำเราเข้าไปอีกคน

เราสองคนอยู่บำเพ็ญ ณ ที่นั้นพอสมควรแล้ว ก็ย้ายไปตามหมู่บ้านมูเซอซึ่งอยู่ตามแถวนั้นโดยลำดับ เมื่อปลูกศรัทธาปสาทะเขาพอควรแก่เวลาแล้วจึงได้กลับลงมาทางอำเภอพร้าว แล้วเที่ยวไปทางอำเภอเชียงดาว วกกลับมาทางอำเภอแม่แตง

๒๓. พรรษา ๑๕ จำพรรษาที่บ้านโป่ง อำเภอแม่แตง (พ.ศ. ๒๔๘๐)

บ้านโป่งเป็นสำนักที่ท่านอาจารย์มั่นเคยไปจำพรรษาแล้ว เจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) ก็เคยไปพักบ้านนี้ ญาติโยมนับว่าฉลาด เข้าใจธัมมะธัมโมได้พอสมควร ปีนี้เราจำพรรษาด้วยกัน ๕ รูป คือ อาจารย์บุญธรรม ๑ พระเขื่อง ๑ พระเมืองเลย ๑ (จำชื่อไม่ได้) พระอาจารย์ชอบ ๑ และเรา เราเป็นหัวหน้าได้เลือกสรรอุบายต่างๆ มาเทศน์อบรมหมู่เพื่อน เพื่อให้ได้หลักธรรมปฏิบัติแน่นแฟ้นมั่นคง เป็นที่พึ่งแก่ตนเองได้ต่อไป ในหมู่นั้นท่านอาจารย์ชอบเป็นผู้เคร่งในธุดงค์กว่าเพื่อน เป็นการหาได้ยากกัลยาณมิตรเช่นในพรรษานี้ เราเทศน์อบรมเกือบแทบทุกคืน ขณะที่เราเทศน์อบรมอยู่นั้นหมู่เพื่อนก็ตั้งมนสิการทำความสงบรับฟังด้วยดี หลังจากเราอบรมแล้วได้เปิดโอกาสให้เพื่อซักถามความข้องใจและออกความเห็นต่างๆ ในหมู่นั้น นอกจากท่านอาจารย์ชอบแล้ว ก็มีพระเขื่องเป็นผู้เก่งในด้านปรจิตตวิชา ใครจะมีอารมณ์อะไรข้องอยู่ภายในจิต หรือไปทำความผิดอันใดก็ตามพระธรรมวินัยแล้ว ทั้งสองท่านนี้จะต้องตามไปรู้เห็นทั้งนั้น ในหมู่นั้นผู้ที่น่าสงสารกว่าเพื่อนคือ ท่านอาจารย์บุญธรรม (เป็นชาวสุรินทร์) มีพรรษามากแต่ยังภาวนาไม่เป็น ทั้งสองท่านนี้จะตามไปรู้เรื่องอะไรต่ออะไรของท่านหมดทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วก็มิใช่เป็นเรื่องที่น่าจะเป็นไปเสียด้วย พอเพื่อนทักเข้าก็ยอมรับสารภาพโดยดี จนยอมลงกราบพระผู้อ่อนพรรษากว่าเสียด้วย ท่านทั้งน้อยใจและอับอายหมู่เพื่อนมาก แล้วก็ไม่เคยพบท่านอาจารย์มั่นเลย แต่เคยเป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์สิงห์ อยากฟังเทศน์ท่านอาจารย์มั่นมาก โดยท่านสำคัญตัวว่าท่านมีความรู้พอ หากได้ฟังเทศน์ท่านอาจารย์มั่นแล้วจะรู้เห็นธรรมโดยพลัน เราเคยเตือนท่านเสมอว่า ให้ระวังเมื่อเห็นและฟังเทศนาของท่านแล้วจะเกิดความประมาทท่าน

ออกพรรษาแล้วท่านอาจารย์มั่นได้ย้อนกลับมาหาพวกเราอีก ท่านอาจารย์บุญธรรมได้ฟังเทศนาของท่านอาจารย์มั่นเท่านั้นแหละ กลับตาลปัตรตรงกันข้ามเลย คือไม่พอใจในอุบายของท่านอย่างน่าเสียดาย ภายหลังท่านจะน้อยใจอย่างไรก็ไม่ทราบ ได้หนีจากหมู่ไปเที่ยววิเวกรูปเดียว แต่โชคไม่อำนวยเป็นไข้ป่ามาลาเรียขึ้นสมอง ท่านอาจารย์เหรียญไปเจอเข้าจึงได้หอบกันมา เลยมามรณภาพที่โรงพยาบาลเชียงใหม่ โดยญาติและลูกศิษย์ไม่มีใครได้ไปปฏิบัติรับใช้ ส่วนเราและพระเขื่องเมื่ออยู่อบรมกับท่านอาจารย์มั่นพอสมควรแก่เวลาแล้ว ได้ขอลาท่านออกไปวิเวกตามลำแม่น้ำแตงขึ้นไป ได้ไปวิเวกอยู่ใกล้ป่าเมี่ยงเขาแห่งหนึ่ง พอไปถึงเราได้ให้พระเขื่องอยู่เฝ้าเครื่องบริขารที่วัดร้างเชิงเขา ส่วนเราได้ขึ้นไปหาที่พักบนเขา มีผู้หญิงคนหนึ่งได้มาเที่ยวเย้าหยอกกับผู้ชายหนุ่มๆ ที่อยู่ในนั้น พระเขื่องเห็นเข้าเกิดความกำหนดอย่างร้ายแรง เรากลับลงมาจากที่พัก เห็นอาการอย่างนั้นเราได้พยายามอบรมและให้อุบายต่างๆ นานา อันจะเป็นทางระงับอารมณ์นั้นแต่ก็ไม่ได้ผล เรื่องนี้เราเข้าใจดีแล้ว ตั้งแต่เมื่อเธอ

จะมาอยู่ด้วยเราทีแรก เธอเล่านิมิตก่อนแต่เธอจะมาหาเรา ขณะที่เธออยู่ที่อำเภอแม่สรวยกับท่านอาจารย์มั่นว่า เธอได้ทราบข่าวเราแล้วทำให้เกิดศรัทธามากอยากจะมาหาเรา เธอได้นิมิตว่า ปรากฏเป็นถนนจากที่อยู่ของเธอตรงแน่วพุ่งมาหาเรา เธอได้เดินตามถนนมาถึงที่อยู่ของเราโดยราบรื่น หัวถนนจดเชิงบันไดกุฏิเราพอดี แล้วเธอเกาะบันไดขึ้นไปหาเราสูงมาก พอถึงได้กราบเราแล้ว เราได้มอบผ้าให้เธอหนึ่งไตร แต่เธอไม่ยอมรับ พอดีเหตุการณ์ได้มาตรงกับนิมิตของเธอพอดี เราเองก็หมดเยื่อใยในตัวเธอลงเพียงเท่านั้น ตอนเช้าเมื่อฉันเช้าอยู่ เธอแสดงความโกรธให้เราด้วยเหตุเล็กน้อย พอตอนเย็นจึงเข้าไปหาเราแล้วได้แสดงโทษต่อเราและบอกว่าเย็นวานนี้มีผู้หญิงมาพูดเย้าหยอกกับผู้ชายหนุ่มให้เห็นแล้วจึงเกิดความกำหนัดจากนั้นภาวนาไม่ลงตลอดคืนเลย แล้วขอลาแยกทางเราเที่ยวไปตามลำพัง หลังจากนั้นมาราวสามเดือนได้เจอเธออีก เราได้ชักชวนให้เธอเริ่มต้นทำภาวนากันใหม่อีก *หากตั้งใจทำกันจริงจังก็คงไม่เหลือวิสัยนา ขอเริ่มทำกันใหม่อีกทีเถอะ* แต่เธอก็ไม่ยอม ภายหลังทราบว่าเธอได้ลาสิกขาออกจากสมณเพศไปแล้วอย่างน่าเสียดาย เธอเป็นคนใจเด็ด ทำอะไรทำจริง มีทิฐิจัด แม้แต่ท่านอาจารย์มั่นเทศน์ก็ไม่ยอมลงด้วย เคยเป็นนักเลงโตมาแล้ว พอบวชก็หนีจากบ้านไปโดยไม่มีจุดหมายปลายทาง บ้านเดิมเธออยู่บ้านน้ำก่ำ อำเภอธาตุพนม

อภิญญา ๖ เช่น ปรจิตตวิชา รู้วาระจิตของผู้อื่นนี้ เป็นต้น เป็นของอสาธารณ์ หาได้เกิดมีแก่ผู้ปฏิบัติทั่วไปไม่ บางท่านปฏิบัติเอาจนจิตละเอียดบริสุทธิ์สักเท่าไรๆ อภิญญาไม่เกิดเลยสักอย่างก็มี บางท่านปฏิบัติพอจิตรวมเป็นขณิกะ อุปจาระนิดหน่อยก็เกิดแล้ว สำหรับพระเขื่องคนที่ว่านี้ เธออบรมจิตให้สงบได้ดีมาก จะทำให้จิตสงบตลอดวันยังค่ำคืนยังรุ่งก็ทำได้ เธอเดินไปตามธรรมดามันปรากฏในใจเธอเหมือนกับเดินอยู่บนอากาศ หรือมิฉะนั้น ก็เหมือนกับอยู่ใต้บาดาลโน่น เพราะจิตของเธอไม่ถอนออกจากสมาธิ แต่ไม่มีปัญญาพิจารณาพระไตรลักษณ์ เรียกว่าโลกิยอภิญญา เกิดจาก โลกิยฌาน นับประสาอะไรแต่พระเขื่อง พระเทวทัตขนาดเหาะเข้าช่องพระแกลไปปรึกษากิจการกับเจ้าชายอชาตศัตรูได้ก็ยังเสื่อม

๒๔. พรรษา ๑๖ จำพรรษาที่บ้านหนองดู่ อำเภอปากบ่อง (อำเภอป่าซาง ในปัจจุบัน) จังหวัดลำพูน (พ.ศ. ๒๔๘๑)

บ้านหนองดู่เป็นบ้านชาวมอญ พระที่วัดดู่เหมือนจะเคร่งครัดในวินัยพอควร แต่สมภารตามที่ชาวบ้านว่าท่านขลังพอดูเหมือนกัน ชาวบ้านจะไปในงานใด ท่านเสกน้ำมันงาให้เขากิน ให้ทาแล้วแทงไม่เข้า ตีไม่แตก คนแถบนั้นเมื่อเห็นชาวหนองดู่ไปในงานไหนแล้วต่างก็จะพากันจ้องจับตาดูกันเป็นแถว ส่วนชาวบ้านได้อาจารย์ดีแล้วก็กำเริบไม่กลัวใครทั้งนั้น เคยมีบ้านแถบนั้นเขารวมหัวกันมีอาวุธครบมือยกขบวนมาล้อมบ้าน จะแก้แค้นเอาให้ตายหมดทั้งบ้าน ผู้ชานรู้ตัวพากันวิ่งเข้าป่าหัวซุกหัวซุน ต่างเอาตัวรอด **สมภารอาจารย์ดีองค์นี้แหละอายุได้ ๘๐ ปีแล้ว ถูกพระกัมมัฏฐานเที่ยวธุดงค์มาขอพัก**

อาศัยได้อบรมเอาเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างน่าอัศจรรย์ เลยเกิดความเลื่อมใสยอมสละมานะทิฐิขอเป็นลูกศิษย์ท่าน ภายหลังพร้อมกันทั้งวัดโดยการสนับสนุนของชาวบ้านด้วย ได้เปลี่ยนแปลงเป็นคณะธรรมยุต สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์) เมื่อครั้งเป็นพระญาณดิลกไปรักษาการที่วัดเจดีย์หลวงเชียงใหม่ ได้ขอร้องให้เราไปเป็นสมภารวัดหนองดู่เป็นองค์แรก มีพระปลัดทองสุกเป็นรองสมภาร ในพรรษานี้พระมหาขันธ์หัดเทศน์เป็นปฐมฤกษ์ เป็นครูสอนปริยัติธรรมด้วย **ในพรรษานี้เราได้อบรมประชาชนให้เกิดศรัทธาปสาทะเข้ามารักษาศีลอุโบสถมากเป็นประวัติการณ์ บางบ้านปิดประตูแล้วพากันมานอนรักษาศีลอุโบสถที่วัดหมดครอบครัวเลยก็มี** ประเพณีคนมอญเด็กสาวๆ จะไม่มีการรักษาศีลอุโบสถเลยซึ่งตรงกันข้ามกับชายหนุ่ม ชายหนุ่มสึกจากพระแล้วจะเข้าวัดรักษาอุโบสถไม่ขาดเลย น่าชมเชยเขา คนบ้านนี้ถึงแม้อาชีพเขาจะไม่ค่อยคล่องแต่เขาก็ศรัทธาดีมาก **นอกจากนี้เรายังได้สอนให้เขามั่นคงอยู่ในพระไตรสรณาคมน์ ละมิจฉาทิฐิถือผีเสีย ได้มีผู้เห็นดีเห็นชอบด้วยพากันยอมสละผีมอญมาขอรับเอาพระไตรสรณาคมน์เป็นสรณะแทนเป็นจำนวนมาก** แต่ออกพรรษาแล้วเราจำเป็นจะต้องเดินทางกลับภาคอีสานเสีย จึงเป็นอันยุติไว้เพียงเท่านั้น

ความเป็นเศรษฐีมีจนคนอนาถา ก็มิได้เป็นอุปสรรคแก่การจับจ่ายอริยทรัพย์ของผู้มีศรัทธาปัญญา ฉะนั้นอริยทรัพย์จึงเป็นของมีคุณค่าเหนือกว่าทรัพย์ทั้งปวง

๒๕. พรรษา ๑๗ - ๒๕ จำพรรษาที่วัดอรัญญวาสี ท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย (พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๙๐)

ก่อนจะกลับเราได้ไปกราบนมัสการลาท่านอาจารย์มั่น ซึ่งได้จำพรรษาอยู่ ณ ที่วัดเจดีย์หลวงจังหวัดเชียงใหม่ ตามคำขอร้องของสมเด็จพระมหาวีรวงศ์เช่นเดียวกัน แล้วเราก็ได้อาราธนาให้ท่านกลับภาคอีสานอีกวาระหนึ่ง คือก่อนเข้าพรรษาเราได้อาราธนาท่านครั้งหนึ่งแล้ว ท่านก็ปรารภว่าเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ก็มีหนังสือมานิมนต์เหมือนกัน แท้จริงเราได้เคยทาบทามท่านเห็นมีทีท่าท่านจะกลับ เราจึงได้มีหนังสือแนะให้เจ้าคุณพระธรรมเจดีย์มีหนังสือมานิมนต์ท่าน เมื่อเราย้ำว่า *แล้วท่านอาจารย์จะกลับไหม* ท่านบอกว่า *ดูกาลก่อน* แล้วกราบเรียนท่านว่า *ผมขอลากลับละ เพราะมาหาวิเวกทางนี้ก็เป็นเวลานานพอสมควร จะดีชั่วขนาดไหนก็พอจะพิสูจน์ตัวเองได้แล้ว*

แล้วเราก็มีจดหมายเรียนท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์อีกฉบับหนึ่ง การเดินทางกลับครั้งนี้เขาให้เด็กคนหนึ่งมาเป็นเพื่อน ส่วนท่านอ่อนสียังอยู่ติดตามท่านอาจารย์มั่นต่อไป เมื่อกลับมาถึงท่าบ่อจังหวัดหนองคายแล้ว เราตั้งใจจะอบรมหมู่เพื่อนให้เคร่งในเรื่องปฏิบัติ แต่ก็ทำมาได้ราว ๓ - ๔ ปี ได้ผลราว ๒๐ - ๓๐ % ต่อจากนั้นมาไม่ค่อยได้ผล จึงได้หันมาส่งเสริมในด้านการศึกษาควบคู่กันไป **พร้อมกันนี้เราได้นำหมู่ไหว้พระสวดมนต์ประจำ หลังจากไหว้พระสวดมนต์แล้ว ได้ซ้อมสวดมนต์ทั้ง**

มคธสังโยคและร้อยแก้วทั้งปาฏิโมกข์ก็สวดต่อท้ายสวดมนต์เป็นประจำ เราผลิตนักสวดได้มากทีเดียว เราเห็นคุณประโยชน์ประจักษ์แล้วจึงได้ทำเช่นนั้นเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้

อนึ่งขณะเราได้กลับมาอยู่วัดอรัญญวาสีได้ ๒ พรรษา คือ ระว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๔ - ๒๔๘๕ เราได้พาลูกหลานญาติโยมไปสร้างสำนักขึ้นที่ตะวันตก บ้านกลางใหญ่ ยังเป็นสำนักถาวร มีพระเณรจำพรรษาตลอดมาทุกปีมิได้ขาดจนกระทั่งทุกวันนี้ ปัจจุบันมีชื่อว่า **วัดนิโรธรังสี** ในระยะนี้ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์กำลังสนใจในกัมมัฏฐานและในตัวของท่านอาจารย์มั่นมาก แท้จริงเจ้าคุณธรรมเจดีย์เมื่อเป็นสามเณรก่อนจะไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ ก็เคยเป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์เสาร์ ท่านอาจารย์มั่นมาก่อนแล้ว แต่ไม่ได้สนใจธรรมปฏิบัติ หลังจากนั้นมาก็เห็นจะเป็นครั้งผูกพัทธสีมาวัดโพธิสมภรณ์นั้นกระมังที่ท่านได้สัมพันธ์ใกล้ชิดกับท่านอาจารย์ทั้งสอง มาตอนนี้ท่านสนใจมากถึงกับถามปฏิปทาและนิสัยใจคอของท่านอาจารย์ทั้งสองกับเราเสมอ บางครั้งยังให้เราแสดงธรรมที่ได้ยินได้ฟังจากท่านทั้งสองให้ฟังอีกด้วย เมื่อเรานำเอาธรรมของท่านอาจารย์มาแสดง รู้สึกว่าท่านตั้งใจฟังโดยความเคารพสงบนิ่งอย่างน่านับถือมาก ภายหลังท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ได้ให้อาจารย์อุ่น ธัมมธโร ไปนิมนต์ท่านอาจารย์มั่นที่เชียงใหม่ แต่ก็ไม่เป็นผล ไปเล่าเรื่องฉันเจ (มังสวิรัติ) ให้ท่านฟังจนเป็นเหตุให้หมู่คณะทะเลาะแตกแยกกัน ท่านอาจารย์มั่นบอกว่า *พระอรหันต์ทั้งหลายท่านไม่ทะเลาะกันเพราะเรื่องกินเรื่องขี้ดอก อะไรพวกเราจะมาทะเลาะกันเพราะเรื่องพรรค์นี้* เมื่อเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ลงไปกรุงเทพฯ ด้วยกิจคณะสงฆ์ พอเสร็จแล้วท่านจึงเลยไปเชียงใหม่แล้วนิมนต์ด้วยตนเอง ท่านอาจารย์มั่นบอกว่า *เออ! อย่างนี้ซิ นิมนต์ด้วยหนังสือใหญ่* (คือนิมนต์ด้วยตนเอง)

เรามีโอกาสได้จำพรรษาที่วัดอรัญญวาสีท่าบ่อ เป็นเวลานานครั้งแรกถึง ๘ ปี เป็นประวัติการณ์ในชีวิตของการบวชมา เมื่อก่อนเราไม่สนใจในการก่อสร้างเพราะถือว่าเป็นเรื่องยุ่ง และไม่ใช่กิจของสมณะ ผู้บวชจำต้องประพฤติเฉพาะสมณกิจเท่านั้น เมื่อเรามาอยู่ ณ ที่วัดนี้แล้ว มองดูเสนาสนะที่อยู่อาศัยล้วนแล้วแต่เป็นมรดกของครูบาอาจารย์ได้ทำไว้ให้เราอยู่ทั้งนั้น แล้วมาคิดค้นถึงพระวินัยบางข้อท่านอนุญาตให้บูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะได้แล้วเกิดความละอายแก่ใจว่า เรามานอนกินของเก่าเฝ้าสมบัติเดิมของครูบาอาจารย์แท้ๆ ต่อจากนั้นจึงได้เริ่มพาญาติโยมทำการก่อสร้างมาจนกระทั่งบัดนี้ **แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ไม่ว่า ณ ที่ใดๆ เราไม่เคยทำการเรี่ยไรมาก่อสร้างเลย ละอายแก่ใจมาก มีก็ทำ ไม่มีก็ไม่ทำ แล้วก็ไม่ยอมติดในงาน ถึงงานไม่เสร็จ เมื่อทุนไม่มีเราทิ้งได้โดยไม่มีเยื่อใยเลย** เรามาอยู่ ณ ที่นี่ได้พาญาติโยมก่อสร้างกุฏิใหม่สองหลัง และศาลาการเปรียญหนึ่งหลัง แล้วก็หลังเล็กๆ อีกหลายหลัง จำเดิมแต่เราออกเที่ยวรุกขมูลมาไม่เคยอยู่จำพรรษาที่เก่าถึง ๓ ปีสักที เพิ่งมาอยู่นานที่ท่าบ่อนี่เอง จะเป็นเพราะเราอยู่นานหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ ภายหลังโรคเส้นประสาทของเรากำเริบ แต่เราก็กัดฟันอดทนอยู่มาเพื่อหวังประโยชน์แก่หมู่คณะซึ่งต้องการอยากจะศึกษาในธรรมปฏิบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ ท่านเกต (พี่ชาย) ได้มาอยู่จำพรรษาด้วย แล้วท่านได้มามรณภาพเสียในกลางพรรษานั้นเองด้วยโรคไส้ติ่ง แต่อุปสมบทมาท่านมีพรรษาได้ ๑๔ พรรษา อายุ ๔๘ ปี ท่านเกต (พี่ชายคนติดกัน) นับแต่บวชมาไม่เคย

จำพรรษาด้วยกันสักที ปีนี้ได้มาอยู่ด้วยกัน ดูเหมือนจะเทพนิมิตสังหรณ์อะไรไม่ทราบ พอมาอยู่ด้วยเรา ก็ไม่ได้เทศนาสั่งสอนญาติโยมอะไร ให้อยู่ภาวนาทำความเพียรสบายๆ ในพรรษานี้เราเป็นโรคประสาท อย่างร้ายแรง ขนาดเทศนาอบรมญาติโยมอยู่บนธรรมาสน์ ไม่รู้ตัวเลยว่าเราพูดอะไรต่ออะไร แต่ก็พูด ได้ เมื่อพูดจบแล้วถามญาติโยมผู้ฟังว่า *เราพูดอะไร ได้ความไหม* เขาก็ตอบว่า *ได้ความดีอย่างเดิมไม่ ผิดแปลกอะไร*

วันหึ่งเราได้นิมิตฝันว่า เรากับท่านเกต (พี่ชาย) ได้เดินรุกขมูลไปในป่าด้วยกัน ไปถึงลำธาร แห่งหนึ่งได้พากันเดินตามลำธารนั้นไป น้ำไม่ลึกเพียงสะเอว แต่เดินไปก็ไม่ปรากฏผ้าเปียก เราเห็นน้ำ ใสจืดสนิทดีอยากวักมาบ้วนปากดู จึงเอามือวักใส่ปากอมแล้วก็พ่นทิ้ง โอ้โฮ ที่ไหนได้ฟันในปากของ เราหลุดออกมากับน้ำ ตื่นขึ้นมานึกว่าเป็นจริง พอคลำดูในปากจึงรู้ว่าเป็นความฝัน เราไม่ค่อยเชื่อความ ฝันว่ามันเป็นจริงเป็นจัง ฝันเพราะเรารักษาจิตไม่ได้มันกวัดแกว่งหลับไป มันจึงฝันไปตามอารมณ์ของ มัน ถ้าเรารักษาสติให้ดีแล้วจะไม่มีฝันเลย ถึงแม้ฝันก็รู้ตัวว่าเราฝันอยู่ แต่ลุกไม่ได้เพราะกายยังไม่ เคลื่อนไหว เมื่อกายเคลื่อนไหวแล้วจึงลุกขึ้นได้ จิตไม่มีหลับ ที่ฝันคือจิตมันไม่หลับ มันส่งส่ายนั่นเอง

เมื่อเราไม่เชื่อในความฝัน คราวนี้นิมิตมาปรากฏให้เห็นด้วยตาใน (คือใจ) ก่อนถึงเดือนสิบเพ็ญ ซึ่งเขานิยมทำบุญกันตามประเพณี เรียกว่าบุญข้าวสลากภัต เราได้ป่วยล่วงหน้ามาก่อน ๔ - ๕ วันแล้ว ดัง กล่าวมาข้างต้น คราวนี้เป็นหนักมากลุกไม่ได้ ลุกขึ้นก็อาเจียน นอนหลับตาอยู่พอลืมตามองเห็นท้องฟ้า มีเมฆเคลื่อนผ่านพระอาทิตย์ ก็เจ็บนัยน์ตาทำให้อาเจียน วันนั้นพอดีเป็นวันพระเราลงเทศน์ไม่ได้ เขา จึงนิมนต์ให้ท่านเกตลงเทศน์ ท่านเทศน์อยู่ชั่วโมงครึ่งจึงจบ ญาติโยมได้ยินแล้วพากันแปลกใจมาก ไม่ นึกว่าท่านจะเทศน์ได้ถึงขนาดนั้น พอดีรุ่งเช้าขึ้นมาเราก็หายจากโรคประสาท และวันนั้นเขานิมนต์เรา ไปประชุมในราว ๑๑ โมงเช้า มีคนไปบอกว่าท่านเกตปวดท้องเราจึงกลับมา เมื่อมาแล้วก็มองดูอยู่เฉยๆ ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร เพราะไม่มียา อนึ่งโรคนี้ท่านเคยเป็นมาสิบกว่าปีแล้ว บางทีฉันยาตามมี ตามได้ก็หาย บางทีไม่มียาฉันมันก็หายเอง มีครั้งหนึ่งไปบวชอยู่บ้านนาสีดา (บ้านเดิม) ๕ วัน ๕ คืน นอนไม่ได้ฉันไม่ได้ เวลาจะหายเอานิ้วมือล้วงเข้าที่ทวารหนัก มีอะไรไม่ทราบออกมาเป็นก้อนเล็กๆ สามสี่ก้อนจากนั้นก็หายเลย

ในสมัยนั้นการแพทย์แผนปัจจุบันยังเจริญไม่ทั่วถึง ปวดท้องก็หายาแก้ปวดท้องมากิน ไม่ทราบ ว่าไส้ติ่งเป็นอย่างไร ถ้าปวดท้องเพราะอาหารเป็นพิษหรือของแสลงหรือท้องมีลมก็หายไป ถ้าเป็นไส้ติ่ง อย่างนี้ก็ไม่หาย คนตายเพราะไส้ติ่งนี้นับไม่ถ้วน ท่านเกตปวดท้องครั้งนี้เป็นเรื่องไส้ติ่งโดยแท้และไม่มี ยา เจ็บเอาเหลือจะทนดิ้นคลั่กๆ แต่ไม่เคยได้ยินเสียงร้อง ในที่สุดพูดหลุดปากออกมาประโยคหนึ่งว่า อดทนไม่ไหวแน่ คิดว่าเดินจงกรมมันจะสบายบ้าง ให้พยุงขึ้นเดินจงกรม เดินไปได้ประมาณ ๔ - ๕ ก้าวเลยอ่อนพับลง พระเณรที่เอาไปเดินเห็นอาการดังนั้นจึงเอามานอนลงที่เดิม เวลานั้นเราอ่อนเพลีย มากเพราะดูกันมาเป็นเวลานานแล้ว จึงขออนุญาตจากเพื่อนไปพักผ่อน พอดีมีเณรไปเรียกว่า ท่านเกต

อ่อนเพลียมากสลบลงเราจึงรีบมาดู เห็นนอนนิ่งเฉยๆ ไม่พูดอะไร เราเตือนสติอยู่ใกล้ๆ บอกว่าได้ยินไหม พูดว่าได้ยิน จนเวลาราว ๒ ทุ่มจึงมรณภาพไป

ท่านเกตเป็นคนอดทนอย่างยิ่ง ทั้งที่ยามปกติและยามโรคกำเริบ โรคมิใช่อย่างเดียว โรคไส้ติ่ง โรคนิ่ว และโรคมาลาเรีย โดยเฉพาะโรคไส้ติ่งนี้ เวลามันอักเสบเป็นตั้งหลายๆ วันจึงจะหาย แต่ไม่เคยทำความเดือดร้อนให้ใครเลย เวลาเป็นมาก็นอนนิ่งอยู่คนเดียว อาหารฉันได้ก็ฉัน ฉันไม่ได้นอนนิ่งอยู่อย่างนั้น ปกติท่านก็ฉันน้อยอยู่แล้ว ฉันง่ายด้วย ฉันข้าวกับเกลือก็อยู่ได้ตั้งเป็น ๑๐ วันกว่าๆ **ได้รับความยกย่องจากครูบาอาจารย์ทุกองค์ว่ามีความอดทนดีมาก** เราทำฌาปนกิจศพท่านเสร็จแล้วออกพรรษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ โยมมารดาก็มาเสียไปอีกคนหนึ่ง ในปีนั้นเขาเป็นโรคแผลเปื่อยกันทั้งบ้านทั้งเมือง โยมเราก็เป็นที่แข้งกับเขาบ้าง เขาพากันรักษาหายหมด โยมเราเป็นรักษาไม่หาย ยาอะไรดีๆ เขารักษาหายเราก็ไปเอามารักษา ก็ไม่หาย เปื่อยจนกระทั่งเนื้อหนังหลุดออกยังเหลือแต่กระดูกแต่ไม่รู้สึกเจ็บ

เราอยู่จำพรรษาที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย โยมแม่ของเราป่วยอยู่ที่บ้านนาสีดา ตำบลกลางใหญ่ โรคที่ไม่เชื่อความฝันว่าจะเป็นจริงก็พลอยหายไปโดยฉับพลัน ในเมื่อฝันว่าฟันหลุดออกจากปาก พอรุ่งเช้ามาเราพยากรณ์ได้เลยว่าวันนี้เราจะต้องออกเดินทางแน่นอน กลับจากบิณฑบาตเห็นคนมารอท่าอยู่แล้ว บอกว่าโยมมารดาป่วยหนัก ใครจะหาว่าความฝันเป็นเรื่องเหลวไหลไม่เชื่อก็ตามใจ แต่เราเชื่อร้อยเปอร์เซ็นต์เลย ถ้าฝันว่าฟันหลุดออกจากปาก ไม่บิดาก็มารดาหรือพี่น้องคนใดคนหนึ่งจะต้องเจ็บหนักหรือถึงแก่ความตายแน่ ถ้ามิฉะนั้นก็คนใกล้ชิดสนิทสนมคุ้นเคยกับเรา

เราได้พยาบาลมารดาด้วยธรรมโอสถและยาภายนอกจนสุดกำลัง แต่สังขารมันแก่หง่อมเต็มทีได้ ๘๒ ปีแล้ว เอายาอะไรมาใส่รักษามันก็ไม่ทุเลา กินไม่ได้ มีแต่ทรุดลงๆ จนทนไม่ไหวร่วงโรยไปเหมือใบไม้แก่ฉะนั้น **แต่ด้านจิตใจ เราได้พยาบาลรักษาให้อยู่ในความสงบอย่างยิ่ง จนวาระสุดท้ายเกือบจะไม่มีลมแล้ว เราจึงหยุดให้สติ**

เราได้ทำหน้าที่อุตมบุตรอย่างยิ่ง ในขณะที่ปกติอยู่ ท่านถือเราเสมออาจารย์คนหนึ่ง ขัดข้องต้องการสิ่งใดปรึกษาหารือเรา เมื่อเราออกความเห็นให้ก็ยอมรับทั้งนั้น ยามป่วยไข้เราได้ให้สติ บางทีถึงกับไม่ต้องรับประทานยาเลย ก็หายด้วยความเชื่อมั่นศรัทธาในคำสอนของเรา ตอนจะถึงแก่กรรมก็เหมือนกัน อาจเป็นเพราะความเชื่อมั่นในคำสอนของเราก็ได้ ทำให้ไม่เจ็บแผลที่ขา

๒๖. พรรษา ๒๖ - ๒๗ จำพรรษาที่เขาน้อย ท่าแฉลบ จังหวัดจันทบุรี (พ.ศ. ๒๔๙๑ - ๒๔๙๒)

ภูเขาลูกนี้ก่อนที่เราจะไปอยู่ เราได้ภาพนิมิตแล้วตั้งแต่อยู่วัดอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ แต่เราก็ไม่ยักเชื่อว่ามันจะมีเช่นนั้น อนึ่งภูเขาลูกนี้มันไม่น่าจะวิเวกเลย เพราะเป็นภูเขาเล็กๆ อยู่กลางทุ่งมีหมู่บ้านรอบเชิงเขา แต่เป็นที่แปลกใจมาก ไม่ว่าใครจะเป็นพระเป็นเณรหรือแม้แต่คฤหัสถ์ชาวบ้าน เมื่อมาอบรมภาวนา ณ ที่นั้นแล้วจะได้รับผลเป็นที่น่าอัศจรรย์ทุกๆ คนไปไม่บ้านก็น้อยตามกำลังของตนๆ

ที่น่าแปลกที่สุดก็คือ มีตาแก่คนหนึ่งอายุ ๗๐ กว่าปีแล้ว อาศัยเขาอยู่ แกเป็นนักดื่มเมาเป๊ตลอดวัน เขาจ้างให้แกไปอุปัฏฐากพระประจำ ให้เดือนละ ๕๐ บาท แกไม่ยอม พอเราไปอยู่แกเกิดศรัทธาเลื่อมใสไม่ต้องจ้าง แกมาภาวนากัมมัฏฐานเกิดภาพนิมิตให้เป็นที่น่าอัศจรรย์ใจ ละสุราเข้ามารักษาอุโบสถได้ ชาวบ้านใครๆ ก็นิยมนับถือแก เข้าบ้านใคร ร้านไหน เขาให้อาหารแกกินฟรีๆ ไม่ต้องซื้อ แกยิ่งเห็นอานิสงส์มากขึ้นและปฏิบัติพระตลอดมา ที่แปลกยิ่งกว่านั้นก็คือ คนใบ้ที่น่าแฉลบนั้นเองนี่ก็อาศัยอยู่กับเขาเหมือนกัน **เราสอนภาษาใบ้ให้เขารักษาอุโบสถและภาวนาจนเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจของเขา แล้วเขาได้สอนคนอื่นด้วยภาษาใบ้ให้เห็นโทษของการดื่มสุรา** เขาภาวนาอยู่ที่บ้านยังสว่างเห็นตัวของเราที่อยู่วัดเลย เวลานี้คนคนนี้ได้ข่าวว่ายังมีชีวิตอยู่ แล้วก็ได้สร้างวัดเฉพาะส่วนตัวอยู่ ได้นิมนต์พระไปอยู่และปฏิบัติด้วยตนเองด้วย

ส่วนตัวของเราเองก็รู้สึกแปลกมาก คือค้นธรรมที่ไม่เคยคิดและรู้ธรรมที่ยังไม่เคยรู้ ลำดับอุบายและแนวปฏิบัติได้ละเอียดถี่ถ้วน จนวงแนวปฏิบัติได้อย่างเชื่อตนเอง จึงได้เขียนหนังสือส่องทางสมถะวิปัสสนาเป็นเล่มแรก เราอยู่บำเพ็ญเพียร ณ ที่นั้นสองพรรษาตามที่เราได้กำหนดเอาไว้พอดี พรรษาสองออกพรรษาแล้วได้ข่าวการอาพาธของท่านอาจารย์มั่น เราจึงจากเขาน้อยไปด้วยการระลึกถึงคุณของเขาลูกนี้อย่างยิ่ง เราได้ไปเยี่ยมไข้ของท่านอาจารย์มั่นจนท่านมรณภาพ แล้วทำฌาปนกิจศพของท่านเสร็จเรียบร้อยแล้ว เราไม่ได้กลับไปอีก ทั้งๆ ที่มีผู้ปวารณาจะให้อุปการะแก่เราอย่างดียิ่งถ้ากลับไปอีก เป็นแต่ได้ส่งพระไปรอท่าด้วยความไม่แน่นอนของเรา

๒๖.๑ ความวิตกของผู้คิดมาก

หลังจากฌาปนกิจศพของท่านอาจารย์มั่นแล้ว เรามารำพึงถึงหมู่คณะว่า เมื่อก่อนเรามีหมู่คณะยังไม่มาก และยังไม่เป็นที่รู้จักของผู้คนกว้างขวาง อนึ่งพระผู้ใหญ่ที่เป็นร่มเงา เช่น เจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิรจันโท) ก็ยังมีเป็นที่พึ่งอาศัยอยู่ หากมีเรื่องเกี่ยวข้องทางคณะสงฆ์ท่านก็รับเอาเป็นภาระเสีย เมื่อท่านมรณภาพไปแล้ว เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (อ้อวน ติสโส) ก็รับภาระแทน เมื่อท่านนั้นมรณภาพไปแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ก็เป็นที่รู้จักและเคารพนับถือของพระผู้ใหญ่เป็นอันมาก เวลานี้ท่านอาจารย์มั่นก็มามรณภาพไปเสียแล้ว คงยังเหลือแต่พวกเรา ในคณะของเรานี้ก็ไม่กี่องค์ที่พระผู้ใหญ่รู้จัก และจะรับเอาภาระของหมู่คณะอย่างจริงจัง ต่อไปนี้พระคณะลูกศิษย์ของพระอาจารย์มั่นก็นับวันแต่จะเป็นที่รู้จักของคนเป็นอันมาก (แต่เรามันโง่ หารู้ไม่ว่าท่านที่ยังมีชีวิตเหลืออยู่ ณ บัดนี้ ต่อไปท่านก็จะเป็นพระผู้ใหญ่ และมีความสามารถด้วยกันทั้งนั้น ความวิตกนี้มันอาจเลอะเลือนไปก็ได้) อย่างเลยถ้ากระนั้นเราจะเดินทางเข้ากรุงเทพฯ หากมีโอกาสจะได้สังสรรค์กับพระผู้ใหญ่เพื่อฟังมติและอุบายของท่านเหล่านั้นว่า ท่านจะมีความคิดเห็นอย่างไรบ้างในคณะของพวกเรา เราได้ออกเดินทางมาพักที่วัดบ้านจิก อุดรฯ เมื่อเราได้มาพักรวมกันกับอาจารย์อ่อน ญาณสิริ พักวัดทิพยรัตน์ที่อุดรฯ ท่านอาจารย์อ่อนเข้าใจว่า เราหนีหมู่คณะเอาตัวรอด เราชี้แจงข้อเท็จจริงให้ท่านฟังทุกประการ ท่านจึงเข้าใจความหมายเรา อนึ่งในพรรษานี้ทราบว่า ท่านอ่อนเองก็ได้ไปจำพรรษาที่ถ้ำ

เขาย้อย จังหวัดเพชรบุรีเหมือนกัน ไม่ทราบว่าท่านจะเข้าใจในคำพูดของเราอย่างไรก็ไม่ทราบ เมื่อเราเข้าไปกรุงเทพฯ แล้วก็ได้มีโอกาสไปกราบนมัสการพระเถระหลายรูป แล้วก็ได้รู้และเข้าใจในทัศนะของท่านแต่ละรูปที่มีต่อคณะของพวกเราพอสมควร อันเป็นเหตุให้เรามั่นใจในตัวของตนเองและหมู่คณะเป็นอย่างดี แต่เรายังต้องการจะชมปฏิปทาและแนวปฏิบัติของสำนักที่มีชื่อเสียงต่างๆ เช่น ที่ราชบุรีและเพชรบุรี เป็นต้น เราจึงได้ออกเดินทางไปขอพักเพื่อศึกษาในสำนักนั้นๆ จนกระทั่งถึงจังหวัดสงขลา ขณะนั้นพระขุนศิริเตโชดม (อำพัน) ซึ่งเคยเป็นอดีตนายอำเภอ แล้วก็เคยมาอยู่ด้วยเรามาแล้วเธอไปเผยแพร่พระธรรมปฏิบัติทางภูเก็ต พังงา ภายหลังมีพระมหาปิ่น ชลิโต (พระครูวิโรจน์ธรรมาจารย์) เป็นชาวนครปฐมซึ่งไม่ใช่คณะของเราไปช่วยประโคมเข้าอีกหนึ่งแรง ทำให้ผู้คนตื่นเต้นแลเอิกเกริกจนเลยขอบเขต เป็นเหตุให้เกิดความแตกร้าวในกลุ่มเป็นก๊ก พระมหาปิ่นคุมสถานการณ์ไว้ไม่อยู่และหมู่ก็ไม่มี เมื่อเธอได้ทราบข่าวว่าเรามาอยู่ที่สงขลา เธอจึงได้ไปขอร้องให้คณะของเราไปช่วยแก้ไขสถานการณ์

๒๖.๒ เข้าไปเกาะภูเก็ตครั้งแรกและผจญภัยอย่างร้ายแรง

เกาะภูเก็ตสมัยนั้น ในมโนภาพของคนโดยมากเข้าใจว่าเป็นดินแดนอยู่โดดเดี่ยวและสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรเป็นอันมาก มีเศรษฐีเต็มไปหมดทั้งเกาะ อนึ่งคนในเกาะนี้นอกจากนักธุรกิจแล้ว อาจไม่ค่อยได้เห็นโลกภายนอกนั้น ความจริงแล้วมีส่วนถูกต้องราว ๓๐ % เพราะการคมนาคมก็ยังไม่สะดวก โดยมากข้ามไปเกาะภูเก็ตทางเรือ เรายังจำได้เราข้ามไปเกาะภูเก็ตครั้งแรกไปเครื่องบิน ขึ้นจากสงขลาไปลงภูเก็ต เที่ยวบินที่เราไปมีพวกเราพระสองรูปกับฆราวาสหนึ่งคนเท่านั้น เมื่อส่งเราแล้วขากลับจากภูเก็ตมาลงสงขลามีคนโดยสารคนเดียวเท้ๆ อนึ่งกรรมกรคนอีสานก็ยังมีไม่กี่คน คนแถบนั้นพากันกลัวคนอีสานเหมือนกันกับกลัวยักษ์กลัวเสืออย่างนั้นแหละ เพราะเขาได้ข่าวลือกันต่อๆ มาว่า คนอีสานใจดำอำมหิต โหดร้าย จับเด็กๆ ฆ่ากินเป็นอาหาร หลังจากเราเข้าไปแล้วหนึ่งปี กรรมกรอีสานพากันแห่เข้าไปเป็นหมู่ แล้วก็เดินตามหลังกันตามถนนยาวเหยียดเลย คนในเมืองพากันมองดูตาตั้งเทียว ส่วนคนที่อยู่ริมเมืองตลอดบ้านนอกเห็นเข้าแล้วพากันวิ่งเข้าบ้าน ถ้าอยู่ป่าก็วิ่งหัวซุกหัวซุนเข้าป่าเลย นี่เราไม่ได้เห็นด้วยตาตนเองดอก แต่คนเขามาเล่าสู่ฟัง ด้านความมีความจนคนไทยเราทุกภาคก็เห็นจะไม่เกินกันถึง ๕% กระมัง คนเรามีมากใช้มากมีน้อยใช้น้อย ที่น่าสงสารคนภูเก็ตมากที่สุดก็คือ คนจนอยากจะทำตนให้เทียมคนมีคนรวยนี่ซี มันแย่หน่อย

เราเข้าไปอยู่เกาะภูเก็ตครั้งแรก นอกจากจะไม่มีความตื่นเต้นอะไรแล้ว ยังไปผจญกับภัยแม่ต่อแม่แตนอีกด้วย นั่นคือ ยังเหลืออีกราว ๑๐ กว่าวันจะเข้าพรรษา ได้มีผู้คนพร้อมด้วยพระคณะหนึ่งเขาร่วมหัวกันกีดกันไม่ยอมให้เราอยู่ หาวิธีกีดกันด้วยประการต่างๆ ถึงกับเอาไฟไปเผาเสนาสนะบ้าง ใส่ยาเบื่อบ้าง เอาก้อนอิฐปาบ้าง ห้ามมิให้คนตักบาตรให้กินบ้าง บางทีพวกเราออกบิณฑบาตเดินตรงมาใส่จะชนเอาบ้าง เราเป็นอาคันตุกะมาอยู่ในถิ่นเขา ต้องของ้องอนเขาได้เข้าไปหาหัวหน้าเขา ร้องขออยู่จำพรรษาอยู่ในถิ่นนี้สักพรรษาบ้าง เพราะจวนจะเข้าพรรษาแล้ว ท่านไม่ยอมแลหาว่าเราเป็นพระจรจัดไปโน่นอีกด้วย เราได้ชี้แจงและอ้างเหตุผลอย่างไรๆ ให้ท่านฟังท่านก็ยืนกรานไม่ให้อยู่ท่าเดียว สุดท้ายท่านบอกว่าผู้ใหญ่ท่านไม่ให้อยู่ (หมายถึงผู้ใหญ่ทางกรุงเทพฯ) เราก็เลยบอกท่านตรงๆ เลยว่า เมื่อผู้ใหญ่

ท่านมี ผู้ใหญ่ผมก็มีเหมือนกัน ภายหลังได้ทราบว่าท้าทายกันอย่างหนักเลย บอกว่า ถ้าพระคณะธรรมยุตอยู่จำพรรษาที่ภูเก็ต – พังงาได้ จะยอมนุ่งกางเกงเอาเสียเลย ฟังดูแล้วน่ากลัวจัง

๒๗. พรรษา ๒๘ จำพรรษาที่โคกกลอย จังหวัดพังงา (พ.ศ. ๒๔๘๓)

ผลที่สุดพวกญาติโยมที่เคารพนับถือพวกเราก็จัดเสนาสนะให้พวกเราอยู่จำพรรษาจนได้ ในปีนี้พระเณรได้ติดตามเราไปด้วยราว ๑๕ รูป รวมทั้งอยู่ก่อนแล้วเป็น ๑๘ รูป แล้วก็แยกกันอยู่สามแห่งด้วยกันคือ ที่ตะกั่วทุ่ง ๑ แห่ง ท้ายเหมือง ๑ แห่ง และที่โคกกลอยที่เราอยู่นี่อีก ๑ แห่ง ในพรรษานี้นอกจากคลื่นบนผิวน้ำจะกระทบอยู่ตลอดเวลาแล้ว ยังมีคลื่นใต้น้ำมากระทบกระหน่ำอีกด้วย นั่นคือคณะธรรมยุตด้วยกันนี่เองเอะอะเอาว่าพวกเราไม่มีธรรมวินัยเป็นเครื่องดำเนินปฏิบัติ ผิดนอกแบบแผนตำราไม่ทำอุโบสถสังฆกรรมในโบสถ์ ใครอยากเป็นพระอรหันต์ให้ไปหาอาจารย์เทสก์โน่น (อาจเป็นการประชดลูกศิษย์ที่หนีมาหาเราก็ได้ เพราะพระทางปักษ์ใต้ออกพรรษาแล้วหาผู้อยู่เฝ้าวัดยาก) หากจะเป็นความเห็นเช่นนั้นจริงถ้าเป็นพระนวกะบวชใหม่ไร้การศึกษาก็ไม่เห็นแปลกอะไร แต่ถ้าเป็นพระที่มีพรรษาและมีการศึกษาพอควรแล้วน่าเห็นใจ เพราะท่านมีแต่ภาคศึกษาไม่ได้ปฏิบัติ ส่วนเราได้ปฏิบัติตามมาเป็นอาจิณตั้งแต่อุปสมบทพรรษาแรก

เรื่องที่เขาไม่ยอมให้พวกเราอยู่จำพรรษายังไม่ยุติ ทราบว่าเรื่องได้ขึ้นไปถึงกรมการศาสนาในทำนองฟ้องว่า พวกเราเป็นพระจรจัดมาทำให้บ้านเมืองวุ่นวายแตกร้าวสามัคคี แล้วมีคำสั่งมาให้บันทึกหนังสือสุทธิพวกเราเพื่อจะสอบสวนข้อเท็จจริง แต่ศึกษาธิการจังหวัดไม่กล้ามาด้วยตนเอง ได้ใช้ให้ศึกษาธิการอำเภอมาขอบันทึก เมื่อเราถามหาหนังสือคำสั่งไม่มี เราจึงไม่ให้บันทึกแล้วได้ชี้แจงระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ให้เขาทราบโดยถ้วนถี่ เมื่อเขากลับไปแล้วไม่ทราบว่าเขาทำอย่างไรกันเราก็ไม่ทราบ ทราบภายหลังว่าเจ้าคณะภาคมีหนังสือมาเทศนาให้เจ้าคณะจังหวัดและผู้ว่าการจังหวัดฟังกัณฑ์เบ้อเร่อ เรื่องที่เล่ามานี้เป็นเพียงเอกเทศของประสบการณ์ปีแรกที่เข้าไปอยู่ในเขตจังหวัดพังงา ถ้าจะเล่าทั้งหมดก็กลัวผู้อ่านจะเบื่อเรื่องขี้หูราขี้หมาแห้ง **คนเราเกิดมาในโลกนี้ ไม่ว่าใครจะทำอะไร ไม่ว่าดีหรือชั่ว จะเป็นไปเพื่อความเสื่อมหรือความเจริญก็ตาม จำต้องมีอุปสรรคด้วยกันทั้งนั้น ที่จะสำเร็จตามเป้าหมายได้ อยู่ที่ความรอบคอบอดทน หาเหตุผลมาแก้ไข ถ้าหาไม่แล้วก็จะไม่บรรลุได้เลย แล้วก็เป็นกำลังใจในอันที่จะทำสิ่งนั้นๆ ให้บรรลุผลรวดเร็วเข้าอีกด้วย** โดยเฉพาะพระคณะธรรมยุตไม่ว่าจะไปอยู่ ณ ที่ไหน ทำอะไรล้วนแต่มีอุปสรรคทั้งนั้น แล้วก็สำเร็จตามเป้าหมายโดยมาก เราเลยอยากจะนำเอานิทานเรื่องสุนัขจิ้งจอกกับลูกแกะมาสาธกไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า *เฮ้ย มึงทำไมมาท่องน้ำของกูให้ขุ่นเล่า* ลูกแกะ *นาย ข้าไม่ได้ทำน้ำของนายให้ขุ่นดอก ข้าเดินอยู่ใต้น้ำต่างหาก* สุนัขจิ้งจอก *เถอะน่า ถึงเอ็งไม่ได้ทำน้ำของข้าให้ขุ่น พ่อของเอ็งก็ทำผิดกับข้ามาแล้วนักหนา* ว่าแล้วก็ตะครุบเอาแกะไปกินเป็นอาหารเอวํ

ออกพรรษาแล้วเราเริ่มสร้างกุฏิสมภารหนึ่งหลัง เป็นเรือนไม้แต่ยังไม่ทันเรียบร้อยดี

๒๘. พรรษา ๒๙ - ๔๑ จำพรรษาที่ภูเก็ต (พ.ศ. ๒๔๙๔ - ๒๕๐๖)

พอดีวันตรุษจีนในแล้งนั้น คุณนายหลุยวุ้น ภรรยาหลวงอนุภาษภูเก็ตการ นายเหมืองเจ้าฟ้ามานิมนต์ให้เข้าไปภูเก็ต เราพร้อมด้วยพระมหาปิ่น และพระเณรอีกรวม ๔ รูปด้วยกัน พวกเราได้รอจังหวะและแสวงหาที่ตั้งสำนักอยู่จนกว่าจะสำเร็จ เราได้ย้อนมาโคกกลอยที่เราจำพรรษาอีก ให้พระมหาปิ่นดูแลการก่อสร้างจนเสร็จเราจึงไปจำพรรษา ปีนี้พวกเราอยู่จำพรรษารวมกันมีพระ ๔ รูป สามเณร ๑ รูป ได้ที่เชิงเขาโต๊ะแซะ ข้างศาลากลางจังหวัดเป็นที่จำพรรษา เบื้องต้นการก่อสร้างทำเป็นเรือนจากห้องเล็กๆ พอหมดกลดหมดมุ้ง เว้นแต่กุฏิสมภารค่อยใหญ่หน่อย เราได้ทำลงที่ป่าหญ้าคาอันหนาทึบอยู่บนเชิงเขาโต๊ะแซะข้างหลังศาลยุติธรรมภูเก็ต ซึ่งคุณนายแขไปตกลงขอซื้อกับเจ้าของคือ นายบวร พ่อค้าแร่ ๔ ไร่ เป็นราคา ๑,๐๐๐ บาท เดิมที่นี้เป็นสวนมะพร้าวของเศรษฐีเก่าแต่ร้างไปนานแล้ว นายบวรรับซื้อไว้ทำเหมืองแร่ต่อ ผลที่สุดแร่ก็ไม่มีจึงขายให้คุณนายแข แต่คุณนายแขได้ซื้อไว้น้อยไป เราจึงได้ซื้อเพิ่มเติมอีก ๔ ไร่ เป็นเงิน ๔,๐๐๐ บาท ที่นี้เดิมเป็นป่าหญ้าคาหนาทึบ มีสัตว์ร้ายต่างๆ เช่น เสือโคร่ง เสือดำ กวาง เก้ง หมูป่า และลิง เราทำกุฏิเล็กและบริเวณก็แคบพอปัดกวาดรอบได้ แล้วก็ทำทางพอเดินไปหากัน กลางคืนเราเปิดกุฏิออกมาจะเดินไปหากัน เสือกระโดดเข้าป่าโครม บางทีพากันนั่งฉันน้ำร้อนตอนเย็นๆ เสียงร้องตะกุยๆ ออกมาจากป่าแทบจะเห็นตัวเลย กลางวันแสกๆ ยังตะครุบเอาสุนัขเอาแมวไปกินก็มี ดีว่าเสือเหล่านี้ไม่อาละวาด เสือก็อยู่ตามเรื่องของเสือ คนก็อยู่ตามประสาคน เสียงเสือโคร่งร้องคนภูเก็ตนี้ยังไม่รู้ตัวด้วยซ้ำไป เราเคยเที่ยวป่ามามากแล้ว เสือมันจะทำเสียงเช่นไรเรารู้เรื่องของมันหมด พวกเราได้อยู่เกาะภูเก็ตตลอดเวลา ๑๕ ปี ไม่เคยได้กลับจำพรรษาในเขตพังงาอีกเลย **แต่พังงาตลอดถึงกระบี่ในสามจังหวัดนี้ อยู่ในคุ้มครองของเราทั้งหมด เปรียบเหมือนกับวัดเดียวกัน มีกติกาข้อวัตรแนวปฏิบัติระเบียบอันเดียวกันทั้งหมด พระเณรรูปไหนไม่ว่าอยู่ ณ สำนักใดก็ตาม หากขัดข้องต้องประสงค์สิ่งใดในสิ่งจำเป็น ใครมีอะไรก็เฉลี่ยแบ่งปันสงเคราะห์กันตามมีตามได้ มีงานในสำนักไหนก็พร้อมใจพร้อมแรงกันทำด้วยความสามัคคี หากจะมีปัจจัยลาภเกิดขึ้นก็พร้อมกันมอบถวายไว้เพื่อบำรุงในสำนักนั้นๆ ต่อไป ปัจจัยเขาถวายเฉพาะส่วนตัวก็พากันเก็บไว้เป็นกองกลาง เราเป็นอุปัชฌาย์เขาถวายส่วนตัวเรามอบถวายไว้เป็นกองกลางยังถูกเขาต่อว่าเลย แต่พวกเราก็มิได้มีความเดือดร้อนเพราะไม่มีเงินในกระเป๋าเลย ญาติโยมเขาเอาใจใส่ดูแลปฏิบัติพวกเราอย่างดีเลิศ ขาดเกินอะไรแม้แต่ค่ารถไฟไปมาเขาก็พากันจัดการให้เรียบร้อยทั้งนั้น เรื่องเหล่านี้ไม่มีที่ไหนอีกแล้ว นับแต่เราบวชมาที่จะได้รับความสะดวกเหมือนครั้งนี้ พวกเราจึงขอขอบพระคุณชาวภูเก็ต – พังงา ที่ได้อุปัฏฐากพวกเราไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย**

ในช่วงระยะที่เราเข้ามาอยู่เกาะภูเก็ตนี้ เราพยายามสร้างแต่ความดีทั้งเพื่อตนแลส่วนรวม ได้ติดต่อกับเจ้าคณะท้องถิ่นทุกๆ รูป และท่านเหล่านั้นก็ให้ความเอื้อเฟื้อแก่พวกเราเป็นอย่างดียิ่ง มีธุระกิจการงานอะไรเกิดขึ้นก็เคยได้ร่วมกันปรึกษาหารือกันบ่อยๆ และเข้าใจกันดี เข้าพรรษาเราได้พาคณะของเราไปถวายเครื่องสักการะแก่พระเถระทั่วทุกๆ รูป ทุกๆ ปี ไม่เคยขาด ไม่เหมือนที่พังงา แม้ที่พังงาก็มี

บางคนส่งข่าวมาบอกเราว่า เขาไม่พากันรังเกียจคณะของเราดอก เขาเกลียดเฉพาะพระมหาปิ่นรูปเดียวเท่านั้น เห็นจะเป็นเพราะพระมหาปิ่นเธอพูดโฮกฮากโปงปางโผงผางลืมตัว เมื่อมีคนยอเข้าก็ได้ใจ คนแบบนั้นถือไม่ได้ดอก เข้าตำราภาษาอีสานว่า ใครถือคนชนิดนั้นจะไม่มีช้อนซดน้ำแกง

ส่วนด้านญาติโยม พวกเราที่อุตส่าห์พยายามอบรมสั่งสอนให้รู้จักขนบธรรมเนียมในทางพุทธศาสนา แล้วก็ทำเป็นตัวอย่างให้ดูตลอดถึงสอนให้รู้จักรักษาอุโบสถ ไม่ใช่แต่ในพรรษา นอกพรรษาก็ให้รักษาด้วย สนับสนุนพระที่ท่านสอนเป็นทุนไว้ก่อนแล้วให้มั่นคงยิ่งๆ ขึ้น ซ้ำพวกเรายังได้ฝึกอบรมภาวนาทำสมาธิทุกๆ คืน จนทำให้เขาเหล่านั้นได้ผลเป็นที่ประจักษ์แก่ตนเอง ตามกำลังศรัทธาของตนๆ อีกด้วย

อนึ่งหมู่เพื่อนทางอีสานที่เป็นคณะเดียวกัน ก็ได้พากันทยอยติดตามเราลงไปมากขึ้นเป็นลำดับ ส่วนกุลบุตรในท้องถิ่นก็เกิดมีศรัทธาพากันมาอุปสมบทเรื่อยๆ คณะธรรมยุตทางปักษ์ใต้ผู้มีใจสมัครรักใคร่ในทางปฏิบัติก็พากันมาอบรมด้วยเป็นอันมาก แล้วก็ได้ขยายสำนักออกไปถึงจังหวัดกระบี่ รวมทั้งสามจังหวัดนี้มีสำนักที่พวกเราไปอยู่จำพรรษา ๑๑ สำนักด้วยกัน ปีหนึ่งๆ ในพรรษามีพระเณรรวมทั้งหมดเฉลี่ยแล้วร้อยกว่ารูป มากกว่าพระเณรในเขตอำเภอเมืองภูเก็ตเมื่อปีเราไปอยู่ครั้งแรกอีกเท่าตัว เมื่อมีพรรคพวกมากขึ้น เราได้จัดให้มีการศึกษานักธรรมเปิดสอนประจำในสำนักของใครของมัน ถึงเวลาสอบแล้วจึงมารวมกันสอบ ปีแรกเราได้ให้ไปสอบที่สำนักวัดมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช ปีต่อมาเราได้ขออนุญาตเปิดสอบขึ้นที่วัดเจริญสมณกิจภูเก็ตเอง มีนักเรียนทั้งสามชั้นเข้าสอบรวมไม่น้อยกว่า ๖๐ รูปทุกๆ ปี แล้วก็สอบได้คะแนนดีเสียด้วย จนมหามกุฏราชวิทยาลัยยกฐานะให้เป็นชั้นโท **เราเห็นคุณค่าในกิจการพระพุทธศาสนาที่มีทั้งปริยัติและปฏิบัติควบคู่กันไป จึงได้ดำเนินตามแนวนั้นสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้**

พวกเราได้ต่อสู้กับอุปสรรคนานาประการเป็นเวลานานถึง ๑๕ ปี เพื่อบำเพ็ญศาสนกิจอันเป็นประโยชน์แก่ตนและประโยชน์ส่วนรวม เพื่อฉลองความต้องการของญาติโยมชาวภูเก็ต – พังงา อันมีพระคุณแก่พวกเราเป็นอันมาก อย่างน้อยเขาเหล่านั้นก็ได้ดูโฉมหน้าอันแท้จริงของพระคณะธรรมยุตและคณะศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ นัยว่าพระคณะธรรมยุตเคยมาเพื่อจะตั้งรกรากลงที่ภูเก็ตนี้ตั้งหลายครั้งแล้วแต่ไม่เป็นผล อนึ่งไม่ต้องพูดถึงเรื่องชื่อนามของท่านอาจารย์มั่นละ แม้แต่ลูกศิษย์ของท่านก็ไม่เคยกล้ำกรายเข้ามาในภูเก็ตนี้เลย คณะของพวกเราเข้ามาตั้งสำนักจนก่อสร้างให้เป็นวัดถาวรลงได้นี้ นับว่าเป็นประวัติการของคณะธรรมยุตและของเกาะภูเก็ตทีเดียว แล้วเราก็ภูมิใจว่า **เราได้ทำการใช้หนี้สินชาวภูเก็ต – พังงา ผู้ไม่เรียกร้องเอาหนี้คืนแล้ว**

๒๘.๑ ความวิตกของเรากลายมาเป็นความจริงขึ้น

ความวิตกของเราเรื่องบริหารหมู่คณะดังกล่าวมาแล้วในบท ๒๖.๑ กลายมาเป็นความจริงขึ้น กล่าวคือ ก่อนจะไปปักษ์ใต้เราได้ติดต่อพระผู้ใหญ่ทางกรุงเทพฯ ให้ท่านได้รู้จักไว้ แล้วเราก็จะลงไปทางปักษ์ใต้ทำความรู้จักกับเจ้าคณะทุกๆ องค์ จนได้เข้าไปอยู่ในเกาะภูเก็ต แท้จริงเกาะภูเก็ตนี้เป็นที่

เลื่องลือโด่งดังมาแต่ก่อนนัก ใครไปอยู่แล้วจะต้องร่ำรวยมาก เราไปอยู่ยังมีคนโจษจันกันว่าเรานั้นร่ำรวยอย่างมหาศาล ความจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เราอยู่เกาะภูเก็ต ๑๕ ปี ไม่มีอะไร ปัจจัยลาภได้มาทุกสตางค์แลทุกๆ องค์ก็เก็บไว้เป็นกองกลางและก่อสร้างหมดเสนาสนะก็มีไม่กี่หลัง เรามาอยู่ทางอีสานไม่ถึง ๑๐ ปี เสนาสนะนับหลังไม่ถ้วน อุโบสถก็เรียบร้อย ศาลาการเปรียญสองชั้นก็เสร็จ

ทั้งนี้เรามิได้เหยียดหยามดูถูกชาวภูเก็ต พังงา เพื่อแก้ความกังขาที่ว่าเรารวยนั้นต่างหาก คนชาวภูเก็ต พังงา ปฏิบัติพวกเราดีเลิศดังกล่าวแล้ว ไม่มีที่ไหนจะปฏิบัติดีเท่าเลย ส่วนวัดเขาไม่นิยมสร้างมันก็ดีเหมือนกันเพราะสร้างหรูหรามากไม่ดี เป็นกังวลไปไหนมาไหนเป็นห่วง

เราหนีจากเกาะภูเก็ตไม่มีอะไรเป็นห่วง น่าสงสารแต่ชาวบ้านที่ได้เคยปฏิบัติพวกเราเท่านั้น เราหนีมาแล้วได้มอบเงินแสนกว่าบาทในพระครูสถิตบุญญารักษ์ (บุญ) เธอได้ทำการก่อสร้างอุโบสถอยู่ ๔ - ๕ ปี จึงสำเร็จเป็นประวัติการณ์อีกเหมือนกัน พระที่ภูเก็ต พังงา ที่จะมาสร้างอุโบสถบนไหล่เขาที่ต้องพังลงมาให้ราบ แล้วจึงทำเป็นอุโบสถได้เช่นนี้ และสร้างเพียง ๔ - ๕ ปีสำเร็จไม่มี

อนึ่ง คณะเราเข้ามาอยู่ในเกาะภูเก็ตนี้ เป็นเหตุให้พระผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ ตลอดจนสาธุชนทั่วไปสนใจในคณะของเรามากขึ้น แต่ส่วนตัวเราแล้วไม่มีอะไร เฉยๆ อุปสรรคต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วก็เป็นธรรมดา เราเคยผ่านมาแล้วนับไม่ถ้วน

ในขณะนั้น วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษดิ์ในกรุงเทพมหานคร กำลังตั้งกัมมัฏฐานแบบพม่ายุบหนอพองหนอ โฆษณาออกแบบแพร่กันมาก แต่มิได้ออกป่า อยู่ตามบ้านตามวัด มีคนได้ขั้นได้ชั้นกันก็มาก บางคนถึงกับตัวแข็งทื่อไม่รู้สึกเลยก็มี ในขณะเดียวกันนั้น วัดราชประดิษฐ์ วัดบวรนิเวศวิหารและวัดอื่นๆ ก็ตั้งคณะลูกศิษย์พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ปฏิบัติมานานกว่า ๕๐ ปีแล้ว แต่ไม่เคยออกโฆษณาเลย เมื่อโฆษณาจากฝ่ายหนึ่ง อีกฝ่ายหนึ่งไม่โฆษณา ก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องดังไปตามกันแต่ดังไม่มีเสียง จะเห็นได้ดังต่อไปนี้คือ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ เจ้าคณะภาค (ธรรมยุต) ได้อาราธนาให้พระอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโม ไปอบรมกัมมัฏฐานแก่พุทธบริษัทชาวเพชรบุรี เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๙๕ ขอสมณศักดิ์พระครูญาณวิศษฏ์ให้พระอาจารย์สิงห์ พร้อมกันนี้ก็ได้ขอให้เราอีกองค์ แต่เรานั้นได้ตกไปเพราะเรายังไม่มีสำนักเป็นที่อยู่ถูกต้องพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๖ แต่งตั้งให้เราเป็นพระอุปัชฌาย์ พร้อมกันนี้ก็ได้แต่งตั้งให้เป็นเจ้าคณะอำเภอภูเก็ต – พังงา – กระบี่ (ธรรมยุต)

เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูนิโรธรังสี

เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๙ ให้รักษาการแทนในตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด (ธรรมยุต) ในจังหวัดภูเก็ต – พังงา – กระบี่ อีกตำแหน่งหนึ่งด้วย พร้อมกันนี้ก็ให้เป็น ผู้อำนวยการศึกษาธรรมในสามจังหวัดนั้นด้วย

เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะสามัญ ฝ่ายวิปัสสนา ที่พระนิโรธรังสีคัมภีรปัญญาจารย์ พร้อมกับพระอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโม พระญาณวิศิษฏ์สมิทธิวีราจารย์ และพระอาจารย์ลี ธัมมธโร พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์

เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ ตั้งให้เป็นเจ้าคณะจังหวัดในสามจังหวัดนั้น

เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้ขอลาออกจากเจ้าคณะทั้งสองตำแหน่งเป็นกิตติมศักดิ์สมณศักดิ์

อาจนับได้ว่าเป็นประวัติการณ์ พระฝ่ายวิปัสสนาได้รับสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ รองจากเจ้าคุณวิปัสสนาโกศลเถระ วัดภาษีเจริญ แต่ก่อนมีแต่ชื่อ ตัวจริงไม่มี ดังเราจะเห็นได้จากชื่อพระราชาคณะผู้ใหญ่ มีสมัญญาห้อยท้ายว่า ฝ่ายอรัญญวาสี เป็นต้น

ต่อจากนั้นมาคณะคณาจารย์ฝ่ายกัมมัฏฐานที่เป็นลูกศิษย์สายของพระอาจารย์มั่น ก็ได้มีผู้ได้รับสมณศักดิ์เรื่อยๆ มาหลายรูป เรื่องสมณศักดิ์ของพระคณะกัมมัฏฐานนี้เราไม่อยากให้มี เพราะมันไม่สมดุลกันโดยเฉพาะคณะลูกศิษย์ของท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ เราเคยมีหนังสือส่วนตัวคัดค้านพระผู้ใหญ่แล้วและต่อหน้าท่านเราก็เคยคัดค้านโดยอ้างสิ่งที่ควรแลไม่ควร อุปมาเหมือนเอาเครื่องเพชรไปแขวนไว้ที่คอลิง มันจะมีความรู้สึกอะไร แต่นี่ก็เป็นความเห็นส่วนตัวของเราอีก แต่มันไม่แน่เหมือนกัน ลิงบางตัวเมื่อถูกแต่งด้วยเครื่องเพชรเข้า มันอาจเข้าใจว่าตัวเป็นมนุษย์ไปก็ได้ แต่ผลที่สุดท่านก็ขอร้องเพื่อประโยชน์แก่การบริหารคณะสงฆ์ส่วนรวมจนได้

เราเกิดมาในโลกอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ ย่อมมีสิทธิเสรีอยู่ได้โดยชอบ แต่ทุกๆ คนจะอยู่ในเพศภูมิและฐานะมีจนใดๆ ก็ตาม โลกธรรมย่อมครอบงำถึงด้วยกันทั้งนั้น เว้นแต่เราจะรับเอาโลกธรรมนั้นมาไว้เป็นเจ้าแห่งหัวใจของเราหรือไม่เท่านั้น เราใช้โลกธรรมให้เป็นประโยชน์ก็ดีเหมือนกัน เมื่อก่อนหมู่เพื่อนและใครๆ เห็นเราแล้วดูเหมือนเราเป็นหลวงตาคนป่าคนหนึ่งอย่างนั้นแหละ แต่เราก็ชอบเป็นหลวงตาคนป่านั้นด้วย แต่พอเราได้มีตำแหน่งและได้รับสมณศักดิ์แล้ว มาเดี๋ยวนี้ใครๆ เห็นเข้าและเรียกออกชื่อทักทายเชื้อเชิญในที่ทุกสถาน แม้เราต้องการจะติดต่องานอะไรก็คล่องตัว **ฉะนั้น สมณศักดิ์จึงเพิ่มภาระและเป็นเกียรติแก่เรามากขึ้น เราจึงไม่เห็นสมควรแก่พระผู้ต้องการความสงบอยู่ป่าเลย**

เราเข้ามาอยู่เกาะภูเก็ต ๒ - ๓ ปีแรกก็ดีดอก สุขภาพก็พอเป็นไป แต่ปีต่อๆ มาโรคของเราไม่ค่อยถูกกับอากาศเสียเลย มันเป็นธรรมดาโรคนักเที่ยวของเรา อยู่ไหน สุขภาพจะดีปกติไม่เกิน ๓ ปี ต่อนั้นไปแล้วจะเปลี่ยนแปลงเป็นอื่นไปเลย แล้วในใจของเราก็มิได้ตั้งใจจะอยู่ ณ ที่ภูเก็ตนี้ตลอดไป เราเคยได้บอกเรื่องนี้กับหมู่เพื่อนและญาติโยมไว้แต่ปีมาอยู่ทีแรกแล้ว แต่เราก็อยู่มาได้นานถึง ๑๕ ปี เพราะการขอร้องของพระผู้ใหญ่และญาติโยมแท้ๆ

มาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ เราได้ขออำลาชาวภูเก็ต – พังงา – กระบี่ ด้วยความสงสารในน้ำตาอันนองหน้าของเขาเหล่านั้น พร้อมด้วยสำนักต่างๆ ที่พวกเราได้ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจ โดยได้ใช้พัสดุและทรัพย์ของชาวปักษ์ใต้ก่อสร้างเป็นถาวรวัตถุทั้งปวง มอบให้เป็นมรดกแก่ชาวปักษ์ใต้ทั้งหมด พร้อมด้วย

ตำแหน่งอันมีเกียรติของเราด้วย พวกเราจึงขอให้ชาวปักษ์ใต้ที่ได้อุปถัมภ์ค้ำจุนพวกเราทุกๆ คน จงประสบแต่ความสุขความเจริญภิญโญยิ่งด้วยยศ ลาภ อายุ วรรณะ สุขะ สมบูรณ์ทุกๆ คนเถิด

อนึ่ง วัดและสำนักต่างๆ ของจงจิรังถาวรเจริญรุ่งเรืองเพื่อประโยชน์แก่คนส่วนรวมเถิด

๒๙. พรรษา ๔๒ จำพรรษาที่ถ้ำขาม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร (พ.ศ. ๒๕๐๗)

เมื่อเราออกจากเกาะภูเก็ตเปลื้องปลดภาระอันนั้นแล้ว เราก็ตั้งใจแสวงหาที่วิเวก ความสงบตามวิสัยเดิมของตน เมื่อเที่ยวไปเยี่ยมท่านอาจารย์ฝั้น อาจาโร ที่อำเภอพรรณานิคม ไปเห็นวัดถ้ำขามของท่านเข้า เรารู้สึกชอบใจ เราจึงขอจำพรรษา ณ ที่นั้นหนึ่งพรรษา ที่นี่ถึงแม้บริเวณวัดจะไม่กว้างขวางเท่าไรนัก แลเขาก็ไม่สู้จะสูงแต่อากาศดีมาก ท่านเป็นคนขยัน ออกพรรษาแล้วพาญาติโยมทำทางขึ้นเขาทุกปีจนเกือบถึงยอดเขา พวกญาติโยมก็ชอบใจเสียด้วย ถ้าอาจารย์ฝั้นเรียกทำงานแล้วการงานส่วนตัวจะมากสักเท่าไรก็ทอดทิ้ง ผู้ที่ขึ้นไปถึง แม้จะได้รับความเหน็ดเหนื่อยหายใจไม่ทั่วท้องก็ตาม พอขึ้นไปถึงวัดท่านแล้ว พักอยู่ ๕ - ๖ นาที อากาศที่นี่เรียกเอากำลังมาเพิ่มให้คุ้มค่าเหนื่อยที่เสียไป **ตามสำนวนของผู้ติดถิ่นที่ว่าไม่ต้องหาสถานที่และอากาศที่ไหนๆ มันอยู่ที่ตัวของเรา เราทำตัวของเราให้วิเวกแล้ว มันก็วิเวกเท่านั้นเอง นั้นไม่จริง สัปปายะทั้งสี่เป็นกำลังของการปฏิบัติธรรมได้อย่างแท้จริง ถ้าเราไม่ทำตัวของเราให้เหมือนกับหมู่บ้านแล้ว การเปลี่ยนสถานที่หมายถึงการเปลี่ยนบรรยากาศและอารมณ์ด้วย หมู่ป่ากับหมู่บ้านย่อมมีสภาพผิดแผกกันมาก แม้แต่อาหารและอากัปกิริยาย่อมส่อให้เห็นตรงกันข้ามเลย**

ในพรรษานี่ เราได้บำเพ็ญความเพียรอย่างเต็มที่ เพราะญาติโยมและหมู่เพื่อนที่อยู่จำพรรษาด้วยล้วนแต่เป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์ฝั้น ที่ท่านได้อบรมมาดีแล้วทั้งนั้น เราไม่ต้องเป็นภาระที่จะต้องอบรมเขาอีก **เมื่อเราได้มีโอกาสประกอบความเพียรติดต่อกันสม่ำเสมอ ความรู้และอุบายต่างๆ ที่เป็นของเฉพาะตัวย่อมเกิดมีขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์ เราไม่ต้องนั่งหลับตาภาวนาละ แม้จะนั่งอยู่ ณ สถานที่ใดเวลาไหน มันเป็นภาวนาไปในตัวตลอดกาล จะพิจารณาตนและคนอื่น ตลอดถึงทิวทัศน์ มันให้เกิดอุบายเป็นธรรมไปทั้งนั้น อดีตารมณ์ไม่ว่าจะเป็นส่วนอิฏฐารมณ์ และอนิฏฐารมณ์ก็ตาม สัญญาเก่ามันนำหยิบยกขึ้นมา ให้ดูล้วนแต่เป็นไปเพื่อธรรมสังเวชทั้งสิ้น**

ออกพรรษาแล้วพระอาจารย์ขาวพาคณะลูกศิษย์ของท่านขึ้นไปเยี่ยมอยู่พักหนึ่ง ท่านก็ชอบใจเหมือนกัน ท่านยังได้ขอร้องให้เราไปอยู่ถ้ำกลองเพลแทนด้วย แล้วท่านจะมาอยู่ที่นี้ แต่เราปลดเปลื้องภาระแล้ว ไม่ต้องการความยุ่ง หลังจากนั้นมาไม่นาน เขาได้นิมนต์ให้เรามาทำบุญงานศพที่อุดรฯ แล้วเราเลยไปเยี่ยมถ้ำกองเพลเป็นครั้งแรก แต่เราไม่ค่อยชอบอากาศ (คือที่เดิมอยู่หลังถ้ำ) พอเสร็จงานพิธี

แล้วเราจึงได้ออกเดินทางจากอุดรฯ มาพักที่วัดป่าพระสถิตย์ อำเภอศรีเชียงใหม่ กับพระอาจารย์บัวพา ปัญญาภาโส* จากนั้นจึงได้ลงเรือไปพักวิเวกอยู่ที่หินหมากเป้งกับพระคำพัน

๓๐. พรรษา ๔๓ - ๕๐ จำพรรษาที่หินหมากเป้ง (พ.ศ. ๒๕๐๘ - ๒๕๑๕)

หินหมากเป้ง เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในหมู่ชนแถบนี้ในความที่หนาวจัดดังคำพังเพยที่ว่า *"ไม่มีผ้าฟา (ผ้าห่ม) อย่าไปนอนหินหมากเป้ง"* ในแถบนี้หินหมากเป้งหนาวกว่าเขาทั้งหมดในฤดูหนาว และมีผีดุ ทั้งเป็นที่อยู่ของสัตว์ร้ายต่างๆ มีเสือ หมี ผี เป็นต้น เมื่อก่อนราว ๔๐ ปีมาแล้ว คนมาทางเรือพอมาถึงบริเวณนี้แล้วจะพากันเงียบกริบไม่มีเสียงเลย แม้แต่จะเงยหน้าขึ้นดูตลิ่งก็ไม่อยากดู ในนามเป็นที่วิเวกเพราะความกลัวของคนนั่นเอง จึงไม่ค่อยมีใครกล้าเข้ามา พระกัมมัฏฐานมักจะมาอยู่วิเวกเพื่อทดสอบความเป็นผู้ยอมเสียสละ พระกัมมัฏฐานรูปไหนมาอยู่ได้ก็เป็นที่เชื่อใจตนเองได้แล้วว่าเป็นผู้กล้าหาญพึ่งตนเองได้ และหมู่เพื่อนก็ยอมรับว่าเป็นผู้กล้าหาญยอมสละได้จริง และเป็นที่รู้จักกันดีของกองปราบทั้งหลาย คือเมื่อผู้คนหนาแน่นเข้า สัตว์ร้ายต่างๆ ก็ค่อยหายไป ภายหลังกลับมาเป็นด่านขนของหนีภาษีและขโมยวัวควายข้ามฟาก เมื่อวัวควายหายหรือได้ข่าวว่าจะมีคนขนของหนีภาษีแล้วเจ้าหน้าที่หรือเจ้าของทรัพย์จะต้องมาพักซุ่มคอยจับเอาตรงนี้ แลที่สุดบ้านโคกซวกพระบาท ห้วยหัดซึ่งอยู่ติดกันนี้พลอยเหม็นโฉ่ไปด้วย อนึ่งเมื่อผู้เฒ่าคนเก่านักประวัติศาสตร์สังสรรค์กันแล้ว มักจะพูดกันถึงเรื่องหินหมากเป้งข้างหน้าว่า กษัตริย์ทั้งสามพระนครจะพากันสร้างหินหมากเป้งให้เจริญ เพราะหินสามก้อนซึ่งตั้งเรียงรายกันอยู่ฝั่งแม่น้ำโขงนี้ (ความจริงมันติดเป็นพืดอันเดียวกันไป เมื่อดูมาแต่ไกลคล้ายกับเป็นสามก้อน) ก้อนเหนือ (คือเหนือน้ำ) เป็นของหลวงพระบาง ก้อนกลางเป็นของบางกอก ก้อนใต้เป็นของเวียงจันทน์ เราฟังแล้วน่าขบขันมาก ใครจะมาสร้างเพื่อประโยชน์อะไร ป่าทึบรกจะตาย เป็นที่อยู่ของสัตว์ร้ายทั้งนั้น ถึงแม้กาลเวลาจะผ่านพ้นไปแล้ว ๔๐ กว่าปีก็ตาม เมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เราเข้ามาสู่สถานที่นี้เป็นครั้งแรก เรายังได้ดูและฟังเสียงอีเก้งและนกกระทาขันอยู่เลย ลิงทโมนตัวเบิ้มยังอุตส่าห์ด้อมๆ ไต่กิ่งไม้มาให้เราชมเป็นขวัญตาในวาระสุดท้ายของมันอีกด้วย ทั้งอากาศและทิวทัศน์เช่นนี้จะหาดูได้ยากเหมือนกัน เรามาเห็นเข้าแล้วนึกชอบใจ แล้วเราตั้งใจจะอยู่จำพรรษากับพระคำพันต่อไป ในใจเราคิดว่าจะหยุดการก่อสร้างและรับภาระใดๆ ทั้งหมดละ แต่คนอื่นอาจเห็นไปว่าความคิดเช่นนี้อาจเป็นของเลอะเลือนไปก็ได้ แต่ในใจจริงของเราแล้วเห็นว่าการก่อสร้างและการบริหารหมู่คณะตลอดถึงการรับแขก เราได้ทำมามากแล้ว ควรจะหยุดเสียที แล้วรีบเร่งประกอบความเพียรเตรียมตายเสียดีกว่า เพราะอายุของเราก็มากถึงขนาดนี้แล้วไม่ทราบว่ามันจะตายวันไหน จึงได้ปรารภกับพระคำพันว่า *ผมจะมาขอพักผ่อนอยู่กับคุณ เรื่องการก่อสร้างและอื่นๆ ใด ขอให้เป็นภาระของคุณทั้งหมด หากต้องการจะศึกษาอบรมในด้านปฏิบัติแล้ว ผมยินดีแนะนำให้* เธอก็รับและยินดีด้วยเธอยัง

---

* พระครูปัญญาวิสุทธิ

บอกว่า *ผมไม่มีความสามารถในการหาทุนมาก่อสร้าง หากมีทุนผมจะรับภาระได้* แล้วเราก็ได้บอกกับเธอว่า *บางทีอาจมีก็ไม่แน่ แต่ผมก็ไม่หาแล้ว มีผู้ให้ก็เอา ไม่มีผู้ให้ก็แล้วไป*

ออกพรรษาแล้วได้มีนางติ๋ม (ร้านขายเครื่องอะไหล่รถยนต์) นครเวียงจันทน์ พ่อลี แม่เป่า (พา) บ้านโคกซวก กับนายประสพ คุณะนิติสาร และญาติ (อุดรธานี) ได้มีศรัทธาพากันมาสร้างกุฏิไม้ถวายคนละหลัง คิดเป็นมูลค่าหลังละประมาณ ๕,๐๐๐ บาท (กุฏิในวัดทั้งหมดทำเป็นแบบเรือนทรงไทยทั้งนั้น) นางนวยได้สร้างกุฏิอุทิศให้นางบัวแถว มาลัยกรอง หนึ่งหลังเป็นมูลค่า ๑๐,๐๐๐ บาท

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ ญาติโยมทางกรุงเทพฯ ได้ลงเรือมาเยี่ยม เมื่อมาเห็นสถานที่และสภาพความเป็นอยู่ของวัดแล้ว พากันชอบใจเกิดศรัทธาหาเงินมาบูรณะและก่อสร้างศาลาการเปรียญ เป็นเรือนไม้ทรงไทย รูปสองชั้น ข้างล่างมุงเป็นระเบียงรอบสามด้าน พื้นลาดซีเมนต์เสมอกัน ข้างบนยาว ๑๗ เมตร กว้าง ๑๑ เมตร ข้างล่างยาว ๑๙.๕๐ เมตร กว้าง ๑๖ เมตร เสร็จเรียบร้อยเมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๐ คิดเป็นมูลค่าประมาณแปดหมื่นบาทเศษ (๘๔,๗๖๓ บาท) แรงงานส่วนมากพระเณรพากันทำเอง พระคำพันป่วยเจ็บตาได้หนีไปรักษาแล้วไม่กลับมาอีก

อนึ่ง ในศกเดียวกันนี้ทุนของญาติโยมทางกรุงเทพฯ อีกนั่นแหละ สร้างกุฏิถวายอีกสองหลัง และนายศักดิ์ชัยพร้อมด้วยญาติที่ตลาดพังโคน อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร หนึ่งหลัง เป็นมูลค่าลังละประมาณ ๗,๐๐๐ บาท พร้อมกันนี้ได้ทำส้วมอีก ๔ ห้อง โดยทุนของวัด

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้สร้างถังเก็บน้ำฝนคอนกรีตเสริมเหล็กหลังศาลาการเปรียญยาว ๑๑ เมตร กว้าง ๓ เมตร สูง ๑.๘๐ เมตร สิ้นเงินไป ๑๕,๐๐๐ บาท

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้สร้างกุฏิสองชั้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง โดยทุนของ คุณนายทรัพย์ ศรีมุกติ (กรุงเทพฯ) ๑๕,๐๐๐ บาท นอกนั้นเป็นทุนของวัด เสร็จเรียบร้อยแล้ว สิ้นเงินประมาณ ๗๐,๐๐๐ บาท แล้วก่ออิฐกั้นห้องใต้ดินอีก หมดราว ๒,๐๐๐ บาท โดยทุนของวัด

อนึ่ง เถ้าแก่กิมก่าย (นายธเนตร เอียสกุล) (หนองคาย) ได้มีศรัทธาสร้างกุฏิไม้ถวายอีกหนึ่งหลัง สิ้นเงินไปประมาณ ๒๐,๐๐๐ บาท ปีนี้ได้มุงหลังคาวิหารพระใหญ่โดยทุนของแม่เหลี่ยน ศรีสุนทร (สกลนคร) และนายกิมเซ็ง (นครเวียงจันทน์) เป็นเงินราว ๓,๐๐๐ บาท พร้อมกันนี้ก็ได้ปลูกศาลาบ้านชีอีกหนึ่งหลังโดยทุนของวัด สิ้นไปประมาณ ๒๐,๐๐๐ บาท

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๓ นายวิสิทธิ์ วงษ์สุวรรณ โรงสีวงษ์ทอง ได้มีศรัทธาสร้างกุฏิไม้ถวายหนึ่งหลังเป็นเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท ปีนี้ได้เกิดพายุลมแรง อันเป็นเหตุให้ต้นไม้หักทับระเบียงศาลาการเปรียญด้านตะวันตก ทำความเสียหายหมดไป ๒๐,๐๐๐ บาท โดยทางการกรุณาช่วยเหลือออกให้

ในปีเดียวกันนี้ได้สร้างถังเก็บน้ำฝนเทคอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๓ เมตร ยาว ๖ เมตร สูง ๒ เมตร ที่บ้านชี ๑ ถัง ที่กุฏิเถ้าแก่กิมก่าย ๑ ถัง โดยยาว ๕ เมตร กว้าง ๔ เมตร สูง ๑.๒๐ เมตร ทั้งสองถังสิ้นเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท โดยทุนของวัดเอง พร้อมกันนี้ได้ก่ออิฐกั้นลานหน้าศาลาการเปรียญ สิ้น

เงินไป ๕,๓๓๖ บาท ปีนี้ออกพรรษาแล้วได้มีนักศึกษาพระสังฆาธิการ ๓๐ รูป จากนครราชสีมา พักอบรมกัมมัฏฐานอยู่ที่นี่ ๕ วัน

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ ทางวัดได้สร้างกุฏิไม้อีกหนึ่งหลัง โดยทุนของวัดสิ้นไปราว ๒๐,๐๐๐ บาท และได้ทำห้องส้วมบ้านชีอีก ๔ ห้อง ไว้รับแขกอีกสองห้อง บ้านพักแขกอีก ๑ หลัง โดยทุนของวัดทั้งหมด ทำถังน้ำฝนหน้าอุโบสถ เทคอนกรีตเสริมเหล็กยาว ๑๐.๔๐ เมตร กว้าง ๕ เมตร สูง ๒ เมตร สิ้นเงินไปประมาณ ๓๐,๐๐๐ บาทเศษ โดยทุนของวัด

ราววันที่ ๕ กรกฎาคม ก่อนเข้าพรรษาเราได้เกิดอาพาธ ทีแรกเป็นไข้หวัดประสมกับหลอดลมอักเสบ ซึ่งเป็นอยู่ก่อนแล้ว ได้ให้แพทย์ประจำไร่ยาสูบบ้านหม้อมารักษา แต่อาการก็ไม่ทุเลาลง แพทย์หญิงทวินศรี สมรไกรสรกิจ ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงพยาบาลหนองคาย กับคุณถวัล เศรษฐการจังหวัดได้เอารถมารับไปรักษาที่โรงพยาบาลหนองคาย หมอได้ให้การรักษาอยู่ ๕ วัน แต่อาการก็ไม่ดีขึ้น เมื่อฉายเอกซเรย์ดูก็ได้ทราบว่าน้ำท่วมปอด และที่ปอดมีพยาธิสภาพเล็กน้อย คุณตุ๊ โฆวินทะ จึงได้โทรเลขติดต่อศาสตราจารย์นายแพทย์อุดม โปษะกฤษณะ

นายแพทย์อุดม โปษะกฤษณะ เมื่อได้ทราบดังนั้นจึงให้นิมนต์ไปกรุงเทพฯ และคุณหมอได้รอรับอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราชแล้ว อนึ่ง เนื่องจากหมอที่หนองคายนี้ที่เชี่ยวชาญโรคด้านนี้ไม่มี เครื่องมือก็ไม่พร้อม ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องไปกรุงเทพฯ เถ้าแก่กิมก่ายพร้อมทั้งนายแพทย์สมศักดิ์ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลหนองคาย ได้นำเอาเราขึ้นเครื่องบินส่งที่โรงพยาบาลศิริราช เราเป็นคนไข้ของคุณหมออุดม โปษะกฤษณะ โดยมีคุณหมอธีระ ลิ่มศิลา เป็นหมอดูแลประจำ หมอทุกคนได้ให้การรักษาเราเป็นอย่างดีเลิศ หมอได้เอาน้ำออกจากช่องปอดเป็นจำนวนมาก ในอาทิตย์แรกอาการของโรคดีขึ้นเป็นลำดับ แต่ในอาทิตย์ที่สองเริ่มแพ้ยา กลับมีอาการอย่างอื่นเกิดแทรกแซงขึ้นอีก และจะเป็นเพราะเดิมปกติเราไม่ค่อยถูกกับเรือนตึกอยู่แล้ว หรืออย่างไรก็ไม่ทราบ เมื่อไปนอนอยู่โรงพยาบาลนาน ตอนหลังอาการจึงได้ทรุดลงๆ จนลมอ่อน พูดเสียงแผ่วเกือบจะไม่ได้ยิน หมอได้มาดูดน้ำออกจากช่องปอดอีกเป็นจำนวนมาก อาการของร่างกายค่อยเบาขึ้นมาหน่อย แต่ความอ่อนเพลียยังไม่ดีขึ้น เราจึงได้ขอลาหมอออกจากโรงพยาบาล แต่หมอก็ได้ขอร้องให้เราอยู่ต่อไปอีก เราไม่สามารถจะอยู่ต่อไปได้ จึงลาออกจากโรงพยาบาลเมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

ตอนนี้ เราเห็นโทษเบื่อหน่ายในร่างกายมากเพราะกายก้อนนี้แท้ๆ จึงได้ทำให้เราเกิดโรคเป็นทุกข์แก่ตนเองแลผู้อื่นอีกด้วย อาหารที่เราฉันอยู่นี้วันละนิดเดียวมันจะมีประโยชน์อันใด คิดแล้วตัดสินใจว่าวันนี้อย่าฉันเลย ได้บอกกับคุณกัณฑรัตน์ ทรัพย์ยิ่ง ผู้ถวายอาหารประจำว่า วันนี้อย่าเอาอาหารมาเลยเราไม่ฉันละ คุณกัณฑรัตน์ร้องไห้ไปตามแพทย์หญิงชะวดี รัตพงศ์ แล้วแพทย์หญิงชะวดีได้ไปเชิญคุณหมอโรจน์ สุวรรณสุทธิ มา เพราะคุณหมออุดมไปราชการต่างจังหวัด เราได้เล่าอาการของโรคที่เป็นอยู่ และความที่เราไม่ค่อยถูกกับบ้านตึกให้หมอฟัง คุณหมอโรจน์จึงได้อนุญาตแลจัดรถส่งเราไปพักที่บ้านคุณกัณฑรัตน์ ๓ คืน ก่อนออกจากโรงพยาบาลคุณหมอบัญญัติ ปริชญานนท์ ได้มาตรวจ

อาการและให้คำแนะนำในการรักษา คุณหมอโรจน์และคุณหมอชะวดีได้ตามไปรักษาและถวายยาทุกวัน อาการค่อยดีขึ้น เราพิจารณาตัวเอง แล้วเห็นว่ายังไม่ตายก่อน แต่ในสายตาคนทั่วไปแล้วอาจเห็นตรงกันข้ามก็ได้ หมอดูบางคนยังทายว่าเราไม่เกิน ๕ วันต้องตายแน่ เมื่อศาสตราจารย์นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ไปเยี่ยม เราขอความเห็นจากคุณหมออวยว่า *อาตมาจะกลับวัด หมอเห็นว่าอย่างไร* คุณหมออวยตอบว่า *กลับเร็วเท่าไรยิ่งเป็นการดี* เราแปลกใจและดีใจที่จะได้กลับวัด เพราะเราคิดว่าถึงจะตายก็ขอได้ไปตายที่วัดเราดีกว่า และสมแก่สมณสารูปโดยแท้

วันนั้นเถ้าแก่กิมก่ายได้เหมาเครื่องบินพิเศษส่งเรา มีพระและญาติโยมตามมาส่งเราเต็มเครื่องบิน ถึงสนามบินหนองคายเกือบเที่ยง พอดีแม่น้ำโขงกำลังนองเจิ่งล้นฝั่ง จึงต้องขอยืมเรือ น.ป.ข. จากบ้านกองนาง นำส่งถึงวัดหินหมากเป้ง ถึงวัดราว ๕ โมงเย็น หมอชะวดีก็ได้ตามมารักษาโดยตลอดจนถึงวัด และเฝ้าดูอาการไข้ถวายยาประจำราว ๕ - ๖ วัน เห็นว่าเรามีอาการดีขึ้นและปลอดภัยแล้ว หมอจึงเดินทางกลับกรุงเทพฯ

เราเริ่มป่วยครั้งนี้ตั้งแต่เข้าโรงพยาบาลหนองคาย จนกระทั่งถึงโรงพยาบาลศิริราช พระสงฆ์สามเณรตลอดถึงประชาชนทั้งที่เราเคยรู้จักและไม่เคยรู้จักต่างพากันสนใจให้ความเมตตาแก่เรามาก ดังจะเห็นเมื่อเราไปอยู่ที่โรงพยาบาลหนองคาย ได้มีทั้งพระเณร ตลอดถึงฆราวาสไปเยี่ยมเราแน่นขนัดทุกวัน โดยเฉพาะที่โรงพยาบาลศิริราช พากันไปมากเป็นพิเศษจนหมอห้ามเยี่ยม บางคนมาเยี่ยมไม่เห็นเรา เพียงแต่ขอกราบอยู่ข้างนอกก็มี จึงเป็นที่แปลกใจมากทีเดียวว่าไม่ค่อยรู้จักกับคนกรุงเทพฯ เท่าไรนัก เวลาเราป่วยจึงมีคนมาเยี่ยมเรามากมายเล่า บางคนพอเห็นเราเข้าแล้ว ทั้งๆ ที่เขาผู้นั้นยังไม่เคยเห็นหน้าเรามาแต่ก่อน ยังไม่ทันจะกราบก็ร้องไห้น้ำตาพรูออกมาก็มี

ฉะนั้น เราจึงขอจารึกน้ำใจเมตตาปราณีของท่านทั้งหลายเหล่านั้น อันมีแก่เราไว้ในความทรงจำตลอดสิ้นกาลนาน ผู้ที่น่าสงสารและขอขอบคุณมากที่สุดก็คือ ผู้ที่มาเยี่ยมและผู้ที่มาช่วยเหลือรักษาพยาบาลเราที่วัดหินหมากเป้ง เมื่อกลับไปแล้วยังย้อนกลับมาอีกก็มี ในขณะนั้นการกลับไปกลับมาเป็นการลำบากมาก ต้องใช้เรือหางยาวเป็นพาหนะ เพราะเป็นเวลากำลังน้ำท่วมและถนนก็ขาด บางทีต้องนั่งเรือตั้ง ๓ - ๔ ชั่วโมงก็มี จึงเป็นที่น่าเห็นใจมากที่สุด เมื่อเรามาถึงวัดแล้วอาการโรคทั่วไปค่อยดีขึ้นเป็นลำดับ ผู้ที่เคารพนับถือต่างก็พากันมาเยี่ยม พรรษานี้เรายอมขาดพรรษาเพราะกับวัดไม่ทัน

การที่เราอาพาธครั้งนี้ เป็นผลดีแก่การภาวนาของเรามาก พอเราไปถึงโรงพยาบาลหนองคาย อาการโรคของเราไม่ดีขึ้นเลย มีแต่จะทรุดลง เราจึงได้เตรียมตายทันที ยอมสละทุกๆ วิถีทาง แล้วบอกกับตัวเราเองว่า ร่างกายและโรคภัยของเจ้า เจ้าจงมอบให้เป็นธุระของหมอเสีย เจ้าจงเตรียมตายสำรวมจิต ตั้งสติให้แข็งแกร่ง แล้วพิจารณาชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์หมดจดก็แล้วกัน หลังจากนั้นมาจิตสงบสบาย ปราศจากความรำคาญใดๆ ทั้งหมด หมอมาถามอาการโรค เราก็ได้บอกแต่ว่าสบายๆ เถ้าแก่กิมก่ายมารับเอาเราขึ้นเครื่องบินไปกรุงเทพฯ เราก็ยอมแม้ไปถึงโรงพยาบาลศิริราช หมอมาถามอาการ เราก็บอกว่า อาการไข้ของเราสบายอยู่เช่นเคย แต่คนภายนอกดูแล้วเห็นจะตรงกันข้าม เมื่ออยู่

โรงพยาบาลนานวันเป็นเหตุให้เกิดความรำคาญขึ้นมา เวลาวันคืนดูเหมือนเป็นของยาวนานเอาเสียเหลือเกิน เราจึงได้ย้อนระลึกถึงความยอมสละตายของเราแต่เบื้องต้นว่า **เราได้ยอมสละตายแล้วมิใช่หรือ ทำไมจึงต้องไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องพรรค์นี้ เรื่องเหล่านั้นเขาก็เป็นไปตามกาลเวลาหน้าที่ของเขาต่างหาก ความตายหาได้เกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านั้นไม่ ต่างก็ทำหน้าที่ของตนๆ จนถึงที่สุดด้วยกันทั้งนั้น ตอนนี้ความรู้สึกของเราที่ยอมสละเรื่องต่างๆ แล้วเข้ามาสงบอยู่ในปัจจุบันธรรมจนไม่มีความรู้สึกว่าเวลาไหนเป็นกลางวัน เวลาไหนเป็นกลางคืน มีแต่ความสว่างจ้าของจิต แล้วสงบอยู่เฉพาะตนคนเดียว ภายหลังเมื่อมาตรวจดูกายและจิตของตนเองแล้วเห็นว่าเรายังไม่แตกดับก่อน หากเราอยู่ ณ ที่นี้อายตนะผัสสะของเรายังมีอยู่จำต้องกระทบกับอารมณ์ภายนอกอยู่เรื่อยไป เมื่อกระทบเข้าแล้วก็จะต้องใช้กำลังสมาธิและอุบายปัญญาต่างๆ ต่อสู้กันร่ำไป อย่าเลย เรากลับไปต่อสู้กันที่สนามชัยของเรา (คือที่วัด) ดีกว่า** แล้วจึงได้กลับวัดดังได้กล่าวมาแล้ว

ในปี ๒๕๑๕ ได้เริ่มทำการก่อสร้างอุโบสถ ซึ่งรายละเอียดจะได้กล่าวแยกเป็นบทหนึ่งต่างหากต่อไป พร้อมกับขณะที่ทำการก่อสร้างอุโบสถอยู่นี้ ก็ได้ปลูกศาลาบ้านชีอีกหนึ่งหลังทำเป็นเรือนไม้สองชั้น เสาคอนกรีตต่อไม้มุงกระเบื้องลอนเล็ก กว้าง ๔ เมตร ยาว ๘ เมตร ข้างล่างทำระเบียงรอบ ข้างละ ๔ เมตร พื้นราดซีเมนต์เสมอกันกับพื้นข้างใน สิ้นเงินไปประมาร ๗ หมื่นบาทเศษ โดยทุนของวัด

๓๑. พรรษา ๕๑ - ๕๒ จัดเสนาสนะ วังน้ำมอก (พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๑๗)

ได้ช่วยย้ายโรงเรียนเก่า บ้านโคกซวก และบ้านพระบาท มาปลูกต่อหลังที่ปลูกใหม่เป็นอาคารไม้ ๔ ห้องเรียน เสาคอนกรีตต่อไม้ สิ้นเงินไป ๘๐,๐๐๐ บาท แต่ยังไม่เสร็จ เพราะหมดทุน มา พ.ศ. ๒๕๑๗ นี้ได้เริ่มทำต่อ โดยเชื่อมหลังใหม่กับหลังเก่าให้ติดกัน แล้วได้กั้นให้เป็นห้องทำงานครูใหญ่ ข้างล่างได้ทำเป็นถังเก็บน้ำฝนเทคอนกรีตเสริมเหล็กโดยยาว ๗ เมตร กว้าง ๖ เมตร สูง ๑ เมตร

ขณะที่ย้ายโรงเรียนอยู่นี้ ได้ไปจัดเสนาสนะขึ้นที่ป่าวังน้ำมอก ซึ่งไกลจากที่วัดหินหมากเป้งไปทิศทางตะวันตกราว ๖ กม. อีกแห่งหนึ่ง เพื่อให้เป็นที่วิเวกของผู้ต้องการเจริญภาวนากัมมัฏฐาน เพราะสถานที่แห่งนั้นยังมีสภาพเป็น ป่า มีถ้ำ เขและแม่น้ำลำธารสมบูรณ์เป็นที่วิเวกดีอยู่ เพื่อรักษาสภาพของป่าธรรมชาติไว้

๓๒. พรรษา ๕๓ สร้างวัดลุมพินี (พ.ศ. ๒๕๑๘)

มีโยมคนหนึ่งถวายที่ที่ตำบลลุมพินี เนื้อที่ประมาณ ๓ ไร่ แล้วมีคนอื่นซื้อเพิ่มเติมอีก ทั้งหมดเป็นที่ประมาณ ๑๑ - ๑๒ ไร่ จึงได้ตั้งเป็นสถานที่พักวิเวกอีกแห่งหนึ่ง วัดลุมพินีนี้ไม่แพ้วังน้ำมอกที่ได้สร้างมาแล้ว เพราะมีอาณาเขตจดแม่น้ำทั้งสี่ทิศ สร้างไว้เพื่อผู้ต้องการวิเวกไปอยู่ เนื่องจากที่วัดหิน

หมากเป้งบางคราวไม่มีความสงบ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ รู้สึกว่าคนทางภาคกลางสนใจมาสมาคมกับวัดต่างๆ ทางภาคอีสานมากขึ้นเป็นลำดับ วัดเราก็พลอยได้ต้อนรับชาวกรุงมากขึ้นด้วย

ในปี ๒๕๑๘ นี้ **สมเด็จพระญาณสังวร*** ได้สนับสนุนพระภิกษุชาวต่างประเทศ ซึ่งได้อุปสมบทที่วัดบวรนิเวศฯ ให้ออกไปศึกษาธรรมะที่วัดภาคต่างๆ ของเมืองไทยหลายแห่ง และได้ส่งมาจำพรรษาอยู่ที่นี่หลายรูป ท่านก็สนใจและตั้งใจปฏิบัติด้วยกันทุกองค์

๓๓. พรรษา ๕๔ ไปแสดงธรรมต่างประเทศ (พ.ศ. ๒๕๑๙ - ๒๕๒๐)

การไปต่างประเทศของเราครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนและความอุปการะจากหลายฝ่าย โดยมีความมุ่งหมายจุดเดียวกัน คือ เพื่อการอบรมศีลธรรมในต่างประเทศ นอกจากนั้นเราเองยังต้องการที่จะไปเยี่ยมและให้กำลังใจแก่เพื่อนๆ ทั้งพระไทยและพระต่างประเทศ ที่ได้ไปอบรมเผยแพร่พุทธศาสนาในประเทศเหล่านั้นอีกด้วย

มันเป็นสิ่งที่น่าขบขันอยู่อย่างหนึ่งก็คือ รู้สึกตัวว่าแก่จวนจะตายอยู่แล้ว ยังอุตส่าห์ไปเมืองนอกกับเขา มิหนำซ้ำภาษาของเขาก็ยังไม่รู้เสียอีกด้วย ว่าที่จริงแล้วการเดินทางไปต่างประเทศครั้งนี้ยังไม่ถูกต้องตามอุดมคติของเราในเรื่องของการเดินทางสามประการคือ

๑. การไปในภูมิภาคหรือถิ่นฐานใดๆ ก็ตาม ต้องรู้ภาษาคำพูดของเขา

๒. ต้องรู้จักเข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีของเขา

๓. ต้องรู้จักการอาชีพในภูมิภาค และถิ่นฐานนั้นๆ ของเขา

ทั้งนี้ เพื่อเราจะได้สมาคมกับเขาและพูดเรื่องราวของเขาได้ถูกต้อง แต่นี่เมื่อเราไม่รู้ภาษาของเขาเสียอย่างเดียวแล้ว สองข้อข้างท้ายก็เลยเกือบไม่ต้องพูดถึง อย่างไรก็ดี เราก็ได้รับความอนุเคราะห์จากท่านผู้รู้มากหลายช่วยเป็นสื่อภาษา ให้ความรู้ความเข้าใจแก่เราเป็นอย่างดี ทำให้อุปสรรคด้านภาษาแทบจะหมดความหมายไร้ค่าไปทีเดียว

เรารู้ตัวดีว่า เราอายุมากแล้ว ล่วงเข้าวัยชรามากแล้ว ไม่อยากไปไหนมาไหน ไปมาก็มากแล้ว หาที่ตายได้ขนาดวัดหินหมากเป้งนี้ก็ดีโขแล้ว อยู่ๆ แม่ชีชวน (คนสิงคโปร์มีศรัทธาในพุทธศาสนาและได้มาบวชเป็นชี และมาจำพรรษาอยู่วัดหินหมากเป้ง) มานิมนต์ให้เราไปสิงคโปร์ – ออสเตรเลีย – อินโดนีเซีย เพราะเธอเห็นว่าเราแก่แล้วอยู่วัดไม่วัดไม่มีเวลาพักผ่อน บางทีรับแขกตลอดวัน โดยมากมาเรื่องขอบัตรขอเบอร์กันทั้งนั้น ไปทางโน้นคงมีเวลาพักผ่อนบ้าง เราได้มาพิจารณาดูแล้วเห็นว่าการไปต่างประเทศเมื่อไม่รู้ภาษาของเขา ย่อมเป็นการลำบาก และเมื่อเขาเห็นเป็นคนแปลกหน้าเขาก็จะยิ่งแห่กันมาดู มันจะได้พักผ่อนอย่างไร ยิ่งกว่านั้นเรานั้นเป็นพระสาธารณะ แก่แล้ว จะไปมา ณ ที่ใด ต้องพิจารณาให้รอบคอบ บางทีไปเกิดอันตรายเจ็บป่วยหรือตายลง อาจเป็นเหตุทำความเดือดร้อนให้แก่คนอื่น โดยเฉพาะผู้นิมนต์ไปนั้นเอง เขาจะหาว่า

---

* ปัจจุบัน สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก

นิมนต์ไปแล้วไม่ช่วยรักษา ถึงกระนั้นแล้วก็ตาม เธอก็ไม่สิ้นความพยายามจะนิมนต์ไปให้ได้ กอปรทั้งพี่ชายของเธอซึ่งเป็นหัวหน้ากองชุมชนชาวพุทธที่เมืองเพิร์ธในออสเตรเลียก็ได้จดหมายมานิมนต์ให้ไปโปรดชาวพุทธที่โน่นด้วย

เราได้พิจารณาแล้ว มีเหตุผลที่ควรแก่การรับนิมนต์ ๓ ประการว่า การไปครั้งนี้มีผลคุ้มค่าแน่

ประการแรก ประเทศอินโดนีเซียมีพลเมือง ๑๓๐ กว่าล้าน ยังนับถือพุทธศาสนาอยู่ ๑๐ กว่าล้าน ในท่ามกลางศาสนาอื่นคือ ฮินดู – อิสลาม – คริสต์ โดยมิได้มีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำเลย เราได้ฟังจากคนอื่นมาเล่าเรื่องนี้ให้ฟังแล้วทำให้เกิดความสงสารชาวอินโดนีเซียมาก แล้วยังได้ทราบว่าเขาเหล่านั้นชอบในการภาวนานั่งสมาธิอีกด้วย (ทุกๆ ศาสนาที่เขานับถือพระเจ้าเขาจะต้องนั่งสมาธิรวมใจให้สงบ ยึดเอาพระเจ้าของเขาเป็นอารมณ์ เรายิ่งชอบใจใหญ่เลย)

ประการที่สอง พระที่มาบวชที่วัดบวรนิเวศวิหารกับสมเด็จพระญาณสังวร (ปัจจุบัน สมเด็จพระญาณ-สังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปรินายก) ที่มาทางสายอินโดนีเซีย – ออสเตรเลีย ก็มีจำนวนมาก ก่อนเข้าพรรษาปีนี้พระดอน (Donald Riches) ซึ่งเป็นชาวอังกฤษ ก็ได้นำเอาเทปอัดธรรมเทศนาและรูปของเราไปเผยแพร่ทางออสเตรเลียก่อนแล้ว เมื่อเขาได้ทราบว่าเราพร้อมด้วยคณะจะเดินทางไปออสเตรเลียก็พากันเตรียมรับรอง บางคนดีใจถึงกับนอนไม่หลับ ที่ออสเตรเลียนี้มีพระไทยรูปหนึ่งชื่อบุญฤทธิ์* เธอบวชมานานได้ออกไปเผยแพร่พุทธศาสนาอยู่ก่อนแล้ว ท่านรูปนี้ได้ทำประโยชน์แก่การเผยแพร่พุทธศาสนาในออสเตรเลียมาก มีหลายรูปที่ได้ไปอบรมกับท่านแล้วเข้ามาบวชในเมืองไทย

ประการที่สาม เรานึกอยู่เสมอว่าต่อไปพุทธศาสนาจะเผยแพร่ไปในนานาชาติมากขึ้น และอาจเผยแพร่แบบบาทหลวงของคริสต์ศาสนา ถ้าเป็นพระไทยออกไปเผยแพร่แล้วมักจะเอาเปลือกของพุทธศาสนาออกไปเผยแพร่ หากเป็นคนชาติของเขาเองเข้ามาบวชและอบรมให้เข้าถึงแก่นของพุทธศาสนาที่แท้จริงแล้ว เขาได้นำเอาแก่นแท้ของพุทธศาสนาออกไปเผยแพร่เอง นั่นแหละจึงจะได้แก่น เมื่อพรรษาที่แล้ว (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็ได้มีพระสุธัมโมชาวอินโดนีเซีย ซึ่งบวชกับสมเด็จพระญาณสังวร วัดบวรนิเวศวิหาร มาจำพรรษาที่วัดหินหมากเป้ง เวลานี้เธอยังรอรับคณะของเราอยู่ที่อินโดนีเซียนั้นเอง ซึ่งเป็นพระสำคัญรูปหนึ่งที่จะนำเอาแก่นของพุทธศาสนาออกไปเผยแพร่

เมื่อพิจารณาดูถึงเหตุผลทั้ง ๓ ประการดังกล่าวแล้ว จึงได้ตัดสินใจด้วยตนเองว่า ชีวิตของเราที่ยังเหลืออยู่จะขอยอมสละทำประโยชน์เพื่อพระศาสนาเท่าที่สามารถจะทำได้ เมื่อตกลงอย่างนั้นแล้วก็มองเห็นคุณค่าชีวิตของตนมากขึ้นอันเป็นเหตุให้เรายอมสละความสุขส่วนตัวเพื่อพระศาสนาอย่างเด็ดเดี่ยว

แท้จริงมีคนกรุงเทพฯ หลายคนหลายหมู่ได้เคยมานิมนต์ให้เราไปอินเดีย เพื่อนมัสการกราบไหว้ปูชนียสถานต่างๆ โดยรับบริการให้ความสะดวกทุกประการ แต่เราก็ยังไม่ยอมรับอยู่นั่นเอง ได้เคยวาดมโนภาพที่จะไปอินเดียดูมาหลายครั้งแล้ว เพื่อให้เกิดฉันทะในการที่จะไปอินเดีย แต่แล้วใจมันก็เฉยๆ เมื่อมาพิจารณาดู

---

* พระบุญฤทธิ์ ปัณฑิโต

เหตุผลว่า อินเดียเป็นที่อุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนา เมื่อเราเกิดไม่ทันพระพุทธเจ้า หรือสัมยที่พระพุทธศาสนายังรุ่งโรจน์อยู่ เมื่อปูชนียสถานยังคงเหลืออยู่ควรจะไปนมัสการเพื่อจะได้เกิดธรรมสังเวชหรือความเลื่อมใส แต่แล้วใจมันก็ตื้อเฉยๆ อยู่เช่นเคย หรือว่าเราอาจได้เกิดมาเป็นพระสงฆ์ในสมัยยุคฮินดูปราบพระและปูชนียวัตถุให้ราบเรียบไป เราอาจเป็นคนหนึ่งในจำนวนพระที่ถูกฮินดูปราบนั้นก็ได้ เราเลยเข็ดอินดูในอินเดียแต่ครั้งกระโน้นแล้ว เลยไม่อยากไปอีกในชาตินี้กระมัง ใครมีศรัทธามีโอกาสไปกราบไหว้ปูชนียสถานทั้งสี่ ก็นับเป็นมหากุศลอันยิ่งใหญ่ ดังที่พระองค์ได้ตรัสแก่พระอานนท์ว่า *"ปูชนียวัตถุทั้งสี่ จะเป็นบ่อบุญแก่สาธุชนเป็นอันมากเมื่อเรานิพพานไปแล้ว"* เราวาสนาน้อยมิได้ไปก็ขออนุโมทนาด้วย แล้วก็ขอเป็นหนี้บุญคุณประเทศอินเดียซึ่งเป็นที่อุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนาไว้ในโอกาสนี้ด้วย

ก่อนจะเดินทางไปต่างประเทศครั้งนี้ ได้มาพัก ณ ที่พักสงฆ์ สวนของ พลอากาศโทโพยม เย็นสุดใจที่ดอนเมือง กลางคืนจะมีผู้มาฟังเทศน์อบรมสมาธิมากขึ้นทุกๆ คืน รู้สึกว่าคนกรุงเทพฯ สมัยนี้คงจะมีความรู้สึกตัวดีกว่าสมัยก่อนว่า เรามาเกิดในเมืองเทวดาตามสมัญญาสมมุติต่างหาก แต่ตัวของเราเองยังคงเป็นมนุษย์ดิ้นรนกระเสือกกระสนทำมาหาเลี้ยงชีพแย่งกันเหมือนๆ มนุษย์ทั่วไปนั่นเอง จึงอยากจะสร้างตนเองให้ได้เป็นเทวดาที่แท้จริงก็ได้ เพราะเคยได้ทราบมาว่าเทวดาที่ไปเกิดในสวรรค์นั้น ไม่มีโอกาสจะได้ทำบุญเหมือนเมืองมนุษย์เรา เมื่อเสวยผลบุญที่ตนเองได้กระทำไว้แต่เมืองมนุษย์นี้หมดแล้ว ก็กลับมาเกิดในเมืองมนุษย์นี้อีก บางทีไม่แน่นอนอาจไปเกิดในอบายก็ได้ ไม่เหมือนพระเสขะอริยบุคคลมีพระโสดาเป็นต้น ท่านเหล่านั้นตายแล้วไม่ไปเกิดในอบายอีกแน่

เราเป็นพระแก่เกิดในถิ่นด้อยการศึกษา บางทีเขานิมนต์ให้เราไปเทศน์อบรมศีลธรรมแก่ผู้ที่มีการศึกษาดี เบื้องต้นเรามีความรู้สึกเหนียมๆ ตัวเองเหมือนกัน แต่มันเข้ากับหลักพุทธศาสนาที่ไม่ให้ถือชั้นวรรณะ ให้ถือเอาความรู้ดีประพฤติดีเป็นประมาณ เพราะคนรู้ดีทำชั่ว ย่อมทำความเดือดร้อนให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองยิ่งกว่าคนไม่มีความรู้ คนไม่มีความรู้แต่เขาไม่ทำชั่ว ดีกว่าคนที่มีความรู้มาก แต่นำความรู้นั้นๆ ไปใช้ในทางที่ชั่ว คนรู้น้อยแต่เขาพยายามสร้างแต่ความดีย่อมนำความเจริญมาให้แก่หมู่คณะตลอดถึงประเทศชาติได้ เมื่อได้มาพิจารณาถึงเหตุผลดังกล่าวแล้ว เราก็สามารถพูดอบรมได้อย่างภาคภูมิใจ เพราะเทศน์อบรมศีลธรรมแก่ผู้มีการศึกษาดีย่อมเข้าใจง่าย ศีลธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น สอนให้รู้จักของธรรมชาติ จึงเข้ากับหลักวิทยาศาสตร์ทันสมัยดีที่สุด นักศึกษาที่ดีทั้งหลายย่อมมุ่งแสวงหาแต่ความรู้ที่เป็นสาระอันจะนำเอามาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของคนเท่านั้น อย่างสมัยนี้ครูสอนศิษย์มีความรู้สูงๆ แล้วศิษย์กลับนำเอาความรู้นั้นๆ มาสอนครูอีกก็มี ไม่เหมือนศิษย์ที่เลวๆ บางคนบางกลุ่ม เห็นครูอาจารย์ทำผิดอะไรนิดๆ หน่อยๆ หรือมีความคิดความเห็นไม่ตรงกับของตนแล้ว ถือว่าครูอาจารย์เป็นเรือจ้างรวมหัวกันรุมจิกขับไล่ถือว่าได้หน้ามีเกียรติ อย่างนี้มันเป็นสมัยพัฒนาวิชาอุบาทว์ มีแต่จะนำมาซึ่งความเสื่อมถ่ายเดียว

๓๓.๑ ถึงสิงคโปร์ประเทศแรก

คณะเราอันมีพระสตีเฟ่น พระชัยชาญ หมอชะวดี และแม่ชีชวน ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๙ ถึงสิงคโปร์ในวันเดียวกัน คณะศรัทธามารับและพาไปชมเมืองจนทั่ว

สิงคโปร์เป็นเกาะเล็กๆ อยู่กลางทะเล มีเนื้อที่เพียง ๓๐ x ๒๕ กม. เท่านั้น มีผู้คนอยู่หนาแน่น มีพลเมืองรวมทั้งเกาะเล็กเกาะน้อยรอบๆ ๓ ล้านเศษ เพราะเนื้อที่น้อย ฉะนั้น เขาจึงปลูกแฟลตสูงๆ สิบชั้นยี่สิบชั้นขึ้นไป เพื่อมิให้เปลืองเนื้อที่ คนไปเห็นแฟลตสูงๆ แล้วเข้าใจว่าคนสิงคโปร์มีแต่คนรวยๆ กันทั้งนั้น แท้จริงแล้วก็เหมือนๆ กับประเทศอื่นๆ ทั่วไปในโลกนี้แหละ บ้านธรรมดาๆ มุงกระเบื้องสังกะสีแม้แต่มุงจากอย่างบ้านเราก็มีเหมือนกัน เมื่อมนุษย์เรายังมีกิเลสอยู่ตราบใดแล้วจะมีทุกสิ่งทุกอย่างเสมอภาคกันเป็นไปไม่ได้ รัฐบาลของทุกประเทศก็พากันพยายามต้องการอยากให้เป็นเช่นนั้น แต่แล้วก็ไม่เห็นเป็นไปตามประสงค์สักประเทศเดียว แม้แต่ประเทศที่ปกครองด้วยระบบคอมมิวนิสต์ ก็โฆษณานักหนาว่าประชาชนพลเมืองของเขาอุดมสมบูรณ์ไม่เดือดร้อน มีสิทธิเสมอภาคกันทั่วหมด แล้วทำไมพลเมืองเหล่านั้นจึงพากันดิ้นรนเล็ดรอดหนีตายจากเมืองพระศรีอาริย์มาเล่า อันนั้นเพราะอะไร ก็เพราะกิเลสของคนเรามันแก่ตัวเกินไปน่ะซี เรื่องนี้พระพุทธองค์สอนนักสอนหนาว่า ให้เห็นอกเขาอกเรา จงมีเมตตาปรารถนาหวังดีต่อกันและกัน ทุกๆ คนก็ปรารถนาเช่นนั้นเหมือนกัน แต่บทเมื่อมาถึงตัวเองเข้า กิเลสปิดบังห่อหุ้มเลยลืมหมด ลงของเก่า

เราเคยสงสัยว่า เหตุใดสิงคโปร์ซึ่งเป็นเกาะเล็กๆ จึงแยกตัวออกจากมาเลเซียเป็นเอกราชต่างหาก ทำไมจึงไม่รวมกันกับมาเลเซียเพื่อจะได้เป็นประเทศใหญ่ๆ ให้เป็นปึกแผ่นแน่นหนา เมื่อไปเห็นความจริงแล้ว การแยกออกจากมาเลเซียไปเป็นเอกราชต่างหากนั้นมันเหมาะสมแล้ว เพราะเรื่องวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและศาสนา ตลอดจนนิสัยของคนสิงคโปร์อาจแปลกต่างไปจากมาเลเซียก็ได้ อนึ่ง สิงคโปร์เป็นเกาะเล็กมีพลเมืองหนาแน่น อาจมีรายได้ดีกว่ามาเลเซีย แล้วผู้คนก็อาจปกครองง่ายกว่ามาเลเซีย แต่ถึงอย่างไรก็ตาม สิงคโปร์ก็ยังต้องอาศัยวัตถุดิบ เช่น ไม้ เป็นต้น จากมาเลเซียอยู่นั่นเอง น้ำเป็นปัจจัยสำคัญประจำชีวิตของมนุษย์อย่างยิ่ง สิงคโปร์มีพื้นที่น้อย ไม่พอจะทำการกสิกรรมและเกษตรกรรมแม้แต่น้ำบริโภคและน้ำใช้ ก็ต้องอาศัยต่อท่อไปจากมาเลเซียทั้งนั้น ฉะนั้นมาเลเซียกับสิงคโปร์ถึงแม้จะแยกจากกันไปคนละประเทศแล้วก็ตาม แต่สัมพันธไมตรีด้านอื่นๆ ยังแน่นแฟ้นอยู่ตามเดิม หากจะตัดก็ต้องตัดสายน้ำนี้แหละจึงจะขาด

ด้านการจราจรนั้น ถนนหนทางเขากว้างและมีมากพอแก่รถราจะวิ่ง ไม่คับคั่ง ทั้งคนขับก็ช่วยกันรักษาการจราจร ไม่เห็นแก่ตัว ตามสี่แยกต่างๆ จะหาตำรวจจราจรมาทำยาสักนายเดียวก็ไม่มี มีแต่ไฟแดง – ไฟเขียวทำหน้าที่โดยอัตโนมัติอย่างน่าสงสาร ถนนหนทางเขารักษาความสะอาดได้ดี ไม่ค่อยจะมีคนเดินพลุกพล่านตามหน้าร้านมีบานกระจกปิดกันฝุ่นเรียบร้อย นอกจากแฟลตที่สูงๆ แล้ว บ้านช่องเขาปลูกมีระเบียบเรียบร้อยน่าดู ริมถนนและระหว่างบ้านต่อบ้านเขาปลูกต้นไม้ร่มเย็นน่าชมน่าเที่ยว ที่ใดบ้านห่างๆ ไม่ว่าตามในเมืองหรือชานเมืองก็ตาม เขาทำเป็นสวนสาธารณะเล็กบ้างใหญ่บ้าง แล้วทำที่พักนั่งเล่นตามโคนต้นไม้ไว้ให้คนไปนั่งพักผ่อนสบาย ตามชายทะเลที่ไม่มีต้นไม้ เขาก็ปลูกต้นไม้ลงแล้วทำลานจอดรถไว้เป็นระเบียบเรียบร้อยแทบทุกแห่ง ไม่ว่าบ้านริมถนนหรือกำแพงบ้าน ตลอดจนสวนสาธารณะ เขาชอบปลูกดอกไม้พรรณต่างๆ สวยงามมาก ดินของเขาก็ดี อากาศและฝนก็อำนวยตกบ่อย จึงทำให้ดอกไม้ของเขาเขียวชอุ่มอยู่ตลอดกาล สิงคโปร์เป็นเกาะเล็กพลเมืองหนาแน่น อย่าพึงเข้าใจว่าจะไม่มีป่าเลย แม้แต่ในเมืองก็ยังมีป่าดงดิบอยู่ ทั้งนี้เพราะเขามีป่าน้อย เขาจึงรักป่าและพันธุ์ไม้แล้วสงวนไว้ดังกล่าวแล้ว สิงคโปร์เป็นเกาะอยู่บนกลางทะเลสูงกว่าระดับน้ำ ฉะนั้นถึงน้ำ

จะดี ฝนตกเสมอ แต่น้ำก็ไม่ขังชื้นแฉะ จึงทำความสะอาดได้ง่ายกว่ากรุงเทพฯ ของเรา ประจวบกับพลเมืองก็เอาใจใส่ช่วยกันรักษากฎหมายบ้านเมืองเป็นอย่างดี **ถึงอย่างไรก็ดี อย่าได้ลืมตัว เพราะคนเราเกิดมาก็เกิดที่สกปรก แล้วก็คลุกคลีอยู่ด้วยของสกปรกทั้งภายนอกและภายในตลอดกาล ชำระสะสางอาบแล้วเดี๋ยวก็สกปรกอีก ผลที่สุดเมื่อตายแล้วก็เปื่อยเน่าสกปรกอีก** เมื่อมันเป็นอยู่เช่นนั้นแล้ว คนเราไปอยู่ที่ไหนมันจะสะอาดได้อย่างไรเล่า นอกจากทุกๆ คนที่อยู่ร่วมกันเข้าใจความจริงนั้นแล้ว แต่ก็ช่วยกันรักษาความสะอาดตามหน้าที่ของตนๆ รักษาความสะอาดภายในตัวของเราอย่างไร ก็ให้รักษาความสะอาดภายนอกเช่นนั้นก็แล้วกัน

บ้านเมืองใดก็ตามที่เจริญสมบูรณ์ต้องพร้อมด้วยเหตุผล ๔ ประการ ดังนี้ คือ

๑. ภูมิประเทศที่เป็นชัยภูมิเหมาะสมแก่ผู้คนที่ไปอยู่อาศัย

๒. หัวหน้าผู้บริหารวางระเบียบกฎหมายเป็นยุติธรรม ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนผู้อยู่อาศัยและหย่อนยานเกินไป

๓. พลเมืองช่วยกันรักษาระเบียบกฎหมาย เคารพต่อกฎหมายบ้านเมือง

๔. ผู้บริหารตั้งอยู่ในยุติธรรม

ถ้าพร้อมด้วยเหตุ ๔ ประการนี้แล้ว บ้านเมืองนั้นก็จะอุดมสมบูรณ์ ถ้าขาดอันใดข้อหนึ่ง ถึงแม้จะอุดมแต่ก็จะไม่สมบูรณ์ กรุงเทพฯ เราจะทำให้สะอาดสมบูรณ์เหมือนสิงคโปร์ไม่ได้เด็ดขาด เพราะสถานที่ไม่อำนวยอยู่ที่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเล ใครก็ตามเถิดอย่ามาคุยโอ่เลยว่า จะทำกรุงเทพฯ ให้สะอาดอย่างนั้นอย่างนี้พอเป็นขี้ปากหนังสือพิมพ์เปล่าๆ ทางที่ดีควรมาช่วยกันรักษาความสะอาดตามหน้าที่ของตนๆ ขออย่าได้พากันมักง่ายเห็นแก่ตัวจะดีกว่า เห็นอะไรผิดนิดก็ด่า หน่อยก็โจมตีกันอย่างสาดเสียไร้มารยาท ขาดวัฒนธรรมอันดีงามเหมือนคนไม่มีการศึกษา

ช่วงระยะที่คณะของเราได้อยู่ที่สิงคโปร์นี้เป็นเวลาสิบคืน เราได้อบรมศีลธรรมฝึกกรรมฐานให้ชาวสิงคโปร์ทุกๆ คืนๆ ละไม่เกิน ๓ ชั่วโมง มีคนมารับการอบรมคืนละ ๒๐ - ๓๐ คน แท้จริงการอบรมศีลธรรมก็คือการชี้ให้เห็นโทษของทางโลกตามเป็นจริงนั้นเอง ผู้ใดเห็นโทษของโลกนั้นก็ได้ชื่อว่ามองเห็นธรรมแล้ว เพราะโลกกับธรรมอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ ฉะนั้นเมื่อเราแสดงถึงธรรม ปัญหาของโลกจึงหลั่งไหลเข้ามารอบด้าน ปัญหาทั้งหมดก็เหมือนๆ กับที่มีอยู่ในโลกทั่วๆ ไปนั้นเอง เมื่อสรุปแล้วก็คงอยู่ในวงขอบเขต ๓ ประการ ดังนี้คือ

๑. ปัญหาในครอบครัวและการครองชีพ

๒. ปัญหาที่พึ่งทางใจ

๓. ปัญหาเรื่องต้องการเปลื้องทุกข์ให้หลุดพ้น

ข้อแรก ก็ไม่เห็นแปลกแตกต่างอะไร เมื่อมีโลกก็ต้องมีปัญหาโลกแตกเป็นธรรมดา เมื่อเราผูกเองก็ต้องแก้เองเป็นละซี คนอื่นใครจะแก้ให้ได้ นอกจากบอกวิธีแก้ให้เท่านั้นเอง ปลาติดเบ็ดนายพรานเพราะเหยื่อของนายพรานหุ้มพรางไว้ ปลาเห็นเข้าโฉบเอาด้วยความหิว เมื่อเบ็ดเกี่ยวปากเหยื่อก็กินไม่ได้กิน ยังเหลือแต่ความเจ็บปวดรวดร้าวอย่างเดียว ความหิวทำให้เกิดทุกข์อย่างนี้ เราให้ความเห็นว่าจงอดเอาเถิด เมื่อเราหลงเหยื่อ

จนเบ็ดเกี่ยวปากแล้ว ยิ่งดิ้นก็จะมีแต่ความเจ็บปวดทวีคูณ ปลงอนิจจังสังเวชตัวเองว่าเป็นทุกข์เช่นนี้ ก็เพราะความหลงผิดแท้ๆ นิ่งๆ เอาไว้ให้นายพรานมาปลดเอาไปต้มยำเป็นอาหารเย็น ก็จะเป็นโชคดีของแก

ข้อสอง คนเราเมื่อยังมีหวังอยู่ก็จะต้องดิ้นรนไปจนสุดเหวี่ยงจนหาที่หยุดสุดสิ้นไม่ได้ ตามใจที่ยังไม่ได้อบรมเหมือนกับสัตว์ป่าที่จับมาใหม่ๆ จะฮึกเท่าไรดิ้นเท่าไรเมื่อเชือกยังเหนียวไม่ขาด สัตว์ป่าก็จะเหนื่อยรู้กำลังตนเองแล้วนิ่งยอมจำนน คนเราก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อไม่สมหวังในสิ่งนั้นๆ ที่เข้าใจว่าจะนำความสุขมาให้ แล้วใจก็จะสงบสุข นั่นแหละจึงจะเห็นเป็นที่พึ่งของใจว่าที่เราแสวงหาความสุขในที่นั่นๆ ด้วยวัตถุภายนอกนั้นที่แท้จริงไม่ใช่แสวงหาความสุขอันแท้จริง เป็นแต่สุขปลอมๆ เปลือกๆ สุขที่แท้จริงได้แก่สุขที่จิตนิ่งไม่ดิ้นรนต่างหาก ผู้มาจับจุดความสุขที่แท้จริงได้อย่างนี้แล้ว แม้ผู้นั้นจะอยู่ในอิริยาบถใด ประกอบภารกิจงานใดๆ อยู่ก็ตาม เขาจะมีใจเป็นสุขอยู่ตลอดกาลทุกเมื่อ แต่เมื่อผู้ที่ยังไม่ถึงและไม่เห็นเช่นนั้นแล้วก็เหมือนเป่าปี่ให้ควายฟัง

ข้อสาม เราได้สอนให้เขาทบทวนย้อนไปพิจารณาถึงข้อ ๑ - ๒ จนให้เห็นว่านอกจากความสุขอันเกิดจากความสงบแล้ว นอกนี้เป็นความสุขเพียงเพื่ออาศัยและสุขปลอมๆ เท่านั้น แล้วสอนให้เขาเหล่านั้นหมั่นบำเพ็ญเจริญพิจารณาอยู่อย่างนั้นตลอดไปจนชำนาญ เมื่อชำนาญแล้วจะอยู่ด้วยอาการอย่างไรก็อยู่ได้ตามใจปรารถนา เมื่อทำได้อย่างนี้แล้วใครจะอยู่ด้วยความสุขก็อยู่ไป ใครจะอยู่ด้วยความทุกข์อย่างไรก็อยู่ไปโดยอิสระเสรี

เท่าที่ได้อบรมมาแล้วและได้ฟังความคิดความเห็นของชาวสิงคโปร์ นับว่าพวกเขามีโชคดีที่มีความคิดความเห็นเป็นธรรม เห็นโทษทุกข์ในความมาเกิดในโลกนี้ เห็นว่าชีวิตของคนเราไม่มีสาระ เป็นเพียงมายาเท่านั้น อนึ่งเราเองก็ไม่ได้นึกได้ฝันเลยว่า คนสิงคโปร์จะมีความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าถึงอย่างนี้ เมื่อก่อนคนชาวสิงคโปร์โดยมากถือฮินดูบ้าง คริสต์บ้าง และลัทธิมหายานบ้าง แต่เมื่อพากันมาได้อบรมศึกษาในหลักคำสอนของพุทธศาสนาที่ถูกต้องแล้ว ความเชื่อในลัทธิและศาสนาเหล่านั้นไม่ทราบจมหายไปไหน คงยังเหลือแต่แก่นแท้ของสัจธรรม เป็นที่น่าชื่นชมที่เขาได้พากันแสดงออกมาซึ่งความเชื่อมั่นความกล้าหาญความร่าเริงในการที่เขาได้เข้าใจในสัจธรรมที่เป็นสาระอย่างจริงจัง เป็นที่น่าอัศจรรย์ที่บางคนมีศีลห้าโดยอัตโนมัติ หัดภาวนาทำสมาธิแน่วแน่จนทำให้เกิดญาณรู้เรื่องราวต่างๆ ทั้งเรื่องของตนและของคนอื่นอีกด้วย

๓๓.๒ ไปออสเตรเลีย

จากสิงคโปร์ เราได้บินไปออสเตรเลียในวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน แวะลงพักที่เพิร์ธเป็นเมืองด่านแรก แล้วก็ไปเมลเบอร์น ซิดนีย์ แคนเบอร์ร่า ตามเมืองใหญ่ๆ ที่มีผู้สนใจพุทธศาสนา หรือพุทธสมาคมนิมนต์ให้ไปอบรมศีลธรรมทุกแห่ง ไม่ว่าไทย ลาว พม่า ศรีลังกา ฝรั่งมังค่า ต่างให้การต้อนรับนับว่าดีเลิศ คณะของเราขอขอบพระคุณท่านเหล่านั้นไว้ ณ โอกาสนี้ เป็นอย่างยิ่ง

คำสนทนากับหัวหน้าฮินดู

ระหว่างอยู่เพิร์ธมีสวามีมาเยี่ยม สวามีหมายถึงนักบวชลัทธิฮินดู นุ่งห่มและสีผ้าคล้ายๆ กับพระธิเบต ตัวท่านเองก็บอกว่าท่านเองเป็นฮินดูลามะ ฮินดูมีหลายลัทธิ ถือพระเจ้าหลายพระองค์เหลือเกิน

จะถือพระเจ้ากี่องค์ๆ ก็ไม่ว่า ขอให้ถือว่าพระเจ้าเหล่านั้นล้วนแยกออกมาจากพระเจ้าองค์เดียวกันก็ใช้ได้ (คือพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างโลกผู้ไม่มีตัว) ท่านองค์นี้บวชมาได้ ๔๕ ปีแล้ว อายุก็ได้ ๗๖ ปีพอดี ท่านมานั่งรอเราอยู่ที่ห้องรับแขกก่อนแล้ว พอเห็นเราก็ยกมือไหว้เราก่อนด้วยความยินดี มีศีลธรรมอย่างน่ารักมาก เราได้ยกมือไหว้ตอบ สนทนาสัมโมทนียกถาพอเป็นเครื่องทำให้เกิดความอิ่มใจในกันและกันพอสมควรแล้ว เราเริ่มถามถึงลัทธิของท่านที่ท่านประพฤติอยู่ว่าท่านดำเนินไปในแนวไหนและหนักไปในทางใดด้วยความเป็นกันเอง ท่านได้บอกว่าท่านเป็นสวามีลามะหัวหน้าสอนศาสนาลัทธิฮินดู ตระกูลของท่านถือฮินดูและตัวท่านเองก็เคร่งในลัทธิฮินดู ได้บวชแต่ยังหนุ่มจนบัดนี้แล้วก็เคยเข้าไปหาพระในธิเบตลัทธิมหายาน

ยังมีสวามีอีกคนหนึ่ง แต่คนนี้เขาไม่บวชเหมือนคนก่อน เป็นฆราวาสเหมือนคนธรรมดาๆ เรานี้เอง อายุ ๘๑ ปีแล้ว แต่รูปร่างหน้าตาน่ารักมาก ผิวพรรณผุดผ่องยิ้มแย้มอยู่ตลอดเวลา ดูท่าทีแล้วเหมือนคนอายุ ๖๑ ปีเท่านั้นเอง เขาได้มานั่งรอเราอยู่ในห้องรับแขกก่อนแล้ว พอเราออกจากห้องมาเขาเห็นเราเข้าแล้วก็ยกมือไหว้เราก่อนเหมือนสวามีคนก่อน เขาบอกว่าพอเห็นเราแล้วเมตตามาก (ตามภาษาบ้านเราคือเคารพรักมากนั่นเอง) เมื่อทักทายและแสดงความดีใจซึ่งกันและกันพอสมควรแล้ว เราได้เริ่มซักถามถึงลัทธิที่เขานับถือก่อนเช่นเดียวกับสวามีคนก่อน ก่อนที่เราจะถามเราได้ขอโทษเขา แต่เขาได้บอกว่าไม่ต้องขอโทษ เรามีธรรมเสมอกัน (คอยฟังมติของเขาต่อไป) เขาบอกว่าเขาไม่นับถือศาสนาอะไรๆ ทั้งหมด *“เพราะในโลกนี้มีพระเจ้าองค์เดียวเท่านั้น”* ศาสดาของแต่ละศาสนาล้วนแล้วแต่แยกออกมาจากพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียวกัน (คือพระพรหม) เมื่อทำดีถูกต้องแล้วก็เข้าถึงพระเจ้าองค์เดิมเหมือนกัน เขาบอกว่า เขาได้ไปศึกษาแบบโยคะกับอาจารย์ต่างๆ ในประเทศอินเดียถึง ๖ อาจารย์ อาจารย์ของเขาสอนหลายแบบ เป็นต้นว่า แบบฤาษีดัดกาย แบบอดอาหารและกลั้นลมหายใจเข้าออกเป็นต้น (แสดงว่าลัทธิเหล่านี้มาแต่ก่อนพุทธกาล คงยังเหลืออยู่จนบัดนี้) เขาเป็นผู้มีความรู้และความสามารถในลัทธิฮินดู และเป็นผู้ยอมสละทุกๆ อย่าง (ไม่มีครอบครัว) ฮินดูศาสนิกทั้งหลาย จึงได้ยกเขาเป็นสวามี

เมื่อเราทั้งสองสนทนากันโดยมีพระสตีเฟนเป็นล่ามคนกลางพอสมควร และเราทั้งสองฝ่ายก็พอใจและยินดีในคำพูดของกันและกันแล้ว ก่อนเขาจะลากลับเขาขอกราบเท้าเราเพื่อเป็นสิริมงคล (เราเลยกลายเป็นพระผู้เป็นเจ้าไปเลย) เรารู้สึกละอายใจมาก เพราะเขาเป็นคนดีมีอายุมากและมีคุณธรรมน่าเลื่อมใส จึงบอกว่าไม่ต้องกราบดอก เรามีธรรมเสมอกันก็เป็นสิริมงคลดีอยู่แล้ว ก่อนจะลาไปเขาได้หันหน้ามาไหว้แล้วไหว้เล่าๆ แสดงว่าเขาเคารพด้วยความจริงใจ

สวามีทั้งสองนั้นถึงคนหนึ่งบวชเป็นพระอีกคนหนึ่งไม่ได้บวชก็ตาม แต่ลัทธิวิธีเข้าถึงพระเป็นเจ้าอย่างเดียวกัน เพราะเป็นลัทธิฮินดูเหมือนกัน เราได้ขอร้องให้ทั้งสองอธิบายวิธีที่จะเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้า ทั้งสองได้อธิบายเหมือนกัน

คือองค์แรกบอกว่าบริกรรม โอมะ ช้าๆ สัก ๒ - ๓ ครั้ง โดยระลึกเอาพระเจ้ามาไว้ที่ใจ เอาใจมาระลึกถึงพระเจ้า แล้วพระเจ้าก็จะมาปรากฏเป็นภาพต่างๆ ขึ้นที่ใจ พระเจ้าจะสอนให้รู้จักผิด รู้จักถูก...ให้ทำดีละชั่ว...บางทีก็ไม่ปรากฏภาพแต่จะมีเสียง (ในหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนาตอนนี้เรียกว่ารูปญาณ ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรา...ธรรมเป็นศาสดาตามพร่ำสอนผู้ปฏิบัติดีแล้วไม่ให้ตกไปในทางที่ผิด) แล้วพระเจ้านั้นจะหายไปยังเหลือแต่ความว่างเปล่า เราเข้าถึงพระเจ้านิรันดรแล้ว (อรูปฌานซึ่งอาฬารดาบสและอุทกดาบสเจริญอยู่ พระสิทธัตถะกุมารไปศึกษาได้แล้วเห็นว่า ยังยึดอยู่นั่นแหละไม่เป็นทางพ้นทุกข์ได้ ละทั้งดีและชั่วแล้วจึงจะพ้นทุกข์ จึงได้หนีไปทำทุกรกิริยา)

ส่วนสวามีคนที่สองไม่ได้บวชก็อธิบายเหมือนกัน แต่เขาไม่ได้พูดถึงบริกรรม อาจเป็นเพราะเขาหวงเคล็ดลับในลัทธิของเขาก็ได้ แต่เข้าใจว่าคงบริกรรมเช่นเดียวกันเพราะลัทธิเดียวกัน แล้วก็พูดแต่เพียงว่า เมื่อเข้าถึงพระเจ้าแล้ว พระเจ้าจะแสดงภาพต่างๆ มาสอนหรือมีแต่เสียงมาสอน ไม่ได้พูดว่าเมื่อภาพและเสียงนั้นหายไปแล้วยังเหลือแต่ความว่าง แล้วเข้าถึงพระเจ้านิรันดร

สิ่งที่ควรจะเป็นสาระ

นักสนใจในศาสนาทั้งหลายฟังแล้วสนุกไหม ได้ความว่าอย่างไร เราขอแสดงความเห็นดังต่อไปนี้ หากผิดถูกอย่างไร ขอนักสนใจในศาสนาทั้งหลายได้ให้อภัยด้วย เพราะเราไม่มีโอกาสได้ค้นคว้าตำราศาสนาอื่นๆ นอกจากพุทธศาสนา

เขาให้ทำความเชื่อมั่นแน่วแน่ว่า พระเจ้าเขามีแต่ไม่เห็นตัว พระเจ้าที่เขาเชื่อนั้นแหละ เมื่อทำความเชื่อมั่นแล้วน้อมเอาพระเจ้าหรือเอาใจของเราเข้าไปไว้ในพระเจ้าแล้ว พระเจ้าก็จะมาปรากฏให้เห็น ณ ที่นั้น แม้พุทธศาสนาฝ่ายมหายานก็ในทำนองเดียวกันนี้ ส่วนฝ่ายเถรวาทหรือหินยาน พระพุทธเจ้ามีตัวคือพระราชโอรสสิทธัตถะแห่งศากยราช เสด็จออกทรวงผนวช ทรงบำเพ็ญเพียรชำระกิเลสในใจจนหมดจดบริสุทธิ์ ได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าเพราะคุณธรรมทั้งหลาย แต่ไม่ให้ถือเอาเพียงกายของพระสิทธัตถะเท่านั้นมาเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อผู้มีความเชื่อและเลื่อมใสในพระคุณของพระพุทธเจ้า แล้วน้อมเอาคุณความดีทั้งหลายเหล่านั้นมาไว้ที่ใจหรือน้อมเอาใจของตนไปตั้งไว้ที่ความดีเหล่านั้นก็ดี เมื่อใจตั้งมั่นอยู่ในความดีเหล่านั้นแน่วแน่เต็มที่แล้ว (เอกัคคตารมณ์) อาจเกิดภาพนิมิตต่างๆ หรือเสียงปรากฏ ณ ที่นั้น ลัทธิพระเจ้าไม่มีตัวตนนั้น เขาถือว่านั่นถึงพระเจ้าแล้วพระเจ้ามาสอนแล้ว ส่วนพุทธศาสนาถือว่านิมิตนิมิตของภาวนาหากมีเสียงสอนบอกกล่าวก็ถือว่าพระธรรมเป็นเครื่องพร่ำสอน ถ้ามีภาพปรากฏก็ถือว่าเป็นภาพนิมิต พระธรรมเป็นของไม่มีรูปร่าง ผู้เห็นผู้ฟังยังเป็นของมีรูปร่างอยู่ พระธรรมจึงแสดงภาพให้เข้ากับผู้เห็นผู้ฟัง

เมื่อสรุปแล้วทุกๆ ศาสนาและลัทธินิกายสอนให้ศาสนิกชนของตนๆ ละชั่วทำดี น้อมจิตเอาคุณความดีของพระเป็นเจ้ามาไว้ที่ใจของตน หรือเอาจิตของตนให้เข้าไปอยู่ในพระเป็นเจ้า เพื่อเราจะได้เข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าเหมือนๆ กันทุกๆ ศาสนา ศาสนิกชนของศาสนานั้นๆ เมื่อไม่เข้าใจในหลักของจริงของศาสนาดังกล่าวมานี้แล้ว มักจะถือว่าอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งนับถือปฏิบัติไม่เหมือนตนก็เหมาว่าผิด ตนเท่านั้น

ถูก แล้วก็หาเรื่องโฆษณาโจมตีกันและกันเพื่อให้ฝ่ายของตนเด่น คนจะได้เข้ามานับถือฝ่ายตนให้มากขึ้น นอกจากมิใช่คำสอนของศาสดาที่ดีมีธรรมเป็นเครื่องอยู่แล้ว ยังจะเป็นที่เพ่งเล็งของปราชญ์ที่ดีทั้งหลายอีกด้วย การถือภาพนิมิตของการภาวนากับการเข้าถึงพระเจ้าน่าจะเป็นเครื่องพิสูจน์ของนักปฏิบัติด้วยดี

ให้คติแก่ท่านมหาสมัย

ระหว่างเดินทางอยู่ในออสเตรเลียครั้งนี้ นอกจากจะได้อบรมศีลธรรมแก่ผู้ที่สนใจในหลักพุทธศาสนาแล้ว ยังได้แลกเปลี่ยนทัศนคติกับหมู่เพื่อนอีกด้วย โดยเฉพาะท่านมหาสมัย ซึ่งทางมหามกุฏราชวิทยาลัยส่งมาอยู่ประจำวัดพุทธรังษี เมืองซิดนีย์

พระมหาสมัยรูปนี้เดิมเป็นคนชาวจำปาศักดิ์ ประเทศลาว ได้มาอยู่วัดสระปทุมแต่เล็ก จนได้บวชเป็นสามเณรแล้วบวชเป็นพระสอบ ป.ธ. ๕ สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อปี ๒๕๐๒ แล้วได้อาสามาเผยแพร่พุทธศาสนาในออสเตรเลียนี้ได้ ๒ ปี* แล้ว เป็นรุ่นที่ ๒ ต่อจากเจ้าคุณปริยัติ แล้วก็เป็นรูปแรกที่ได้เข้ามาอยู่วัดนี้ เวลานี้ได้ ๑๓ พรรษา* แล้วท่านเป็นพระสุภาพเรียบร้อยน่าเคารพเลื่อมใสมาก

ท่านได้ชื่อว่าเป็นตัวแทนตัวแทนพระสงฆ์ไทยไปเผยแพร่พุทธศาสนาในทวีปออสเตรเลีย เพราะเมื่อก่อนออสเตรเลียไม่เคยมีพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาท เขาถือศาสนาคริสต์เป็นพื้น เพิ่งมีวัดและพระฝ่ายเถรวาทครั้งนี้เอง คนเราสมัยนี้ทั้งโลกมีการศึกษาดีโดยเฉพาะด้านวิชาวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีหลักค้นคว้าหาเหตุผลข้อเท็จจริง ส่วนคำสอนของคริสต์ศาสนาสอนให้ใช้คำเชื่อห้ามวิพากษ์วิจารณ์คำสอนที่ตนนับถือ มันเลยขัดกับหลักวิชาวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ สันตะปาปาเคยลงโทษใครคนหนึ่ง เมื่อเขาคิดคำนวณว่าโลกกลมมาแล้ว แต่ในที่สุดคนทั้งโลกรวมสันตะปาปารุ่นหลังๆ ก็ได้นำเอาหลักวิชาของตาคนนั้นมาใช้อยู่จนทุกวันนี้ ส่วนหลักคำสอนในพุทธศาสนาปล่อยให้มีสิทธิเสรีเต็มที่ในการคิดค้นใดๆ ก็ตาม แม้แต่ในหลักคำสอนของพุทธศาสนา เพราะหลักคำสอนในพุทธศาสนาสูงกว่าหลักวิชาวิทยาศาสตร์มาก พิสูจน์ข้อเท็จจริงได้มิใช่ด้านวัตถุอย่างเดียว แต่สามารถพิสูจน์ข้อเท็จจริงได้ทั้งด้านนามธรรมอีกด้วย เมื่อพิสูจน์ได้ข้อเท็จจริงแล้ว ก็มิได้นำเอามาใช้ในทางที่ให้เกิดโทษ มีแต่จะนำมาใช้ในทางสันติให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่นอีกด้วย บางท่านได้นำมาใช้ได้ผลจนโลกตามเกาะไม่ติด พ้นจากโลกไปเลยก็มี เช่น พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นต้น

จึงเป็นที่น่าเสียดายที่คนเราในสมัยนี้มีการศึกษาดีและสูงๆ แต่โดยมากเข้าใจว่าการศึกษาตำราได้สำเร็จปริญญาแล้วก็เป็นพอ บางคนอาจไม่คิดเลยก็ได้ว่า ตำราที่จะเขียนออกมาเป็นหลักสูตรนั้น เบื้องต้นออกมาจากมันสมองซึ่งนอกเหนือจากตำรา ความรู้ที่ได้มาจากตำรามิใช่ความรู้ที่เกิดจากสมองของตนเอง ประสบการณ์ที่กระตุ้นให้เกิดความรู้จากสมองนั้น แลจึงจะเป็นความรู้ของเราเองโดยแท้ ในทาง

---

* นับถึงปีที่บันทึกข้อความตอนนี้ พ.ศ ๒๕๑๙

พุทธศาสนาท่านเรียกว่า *"ปัจจัตตัง"* เห็นหรือรู้ชัดด้วยตนเอง อันเนื่องมาจากพลังของใจที่ได้อบรมให้เข้าถึงความสงบดีแล้วเกิดความรู้ชนิดนี้และจะปฏิบัติตนเองให้เปลี่ยนสภาพเดิมได้โดยแท้จริง แล้วเข้าถึงสภาพของจริงตามหลักสัจธรรมในพุทธศาสนา ฉะนั้นผู้จะรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมคำสอนในพุทธศาสนา จะต้องมีทั้งการศึกษาและการปฏิบัติควบคู่กันไป จะมีแต่อย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ผู้จะเป็นนักเผยแพร่พุทธศาสนาในสมัยคนมีการศึกษาดีความรู้สูง จึงจำเป็นจะต้องฝึกฝนตนให้พร้อมทั้งสองอย่างดังกล่าวแล้ว ถ้าหาไม่แล้วก็จะไม่เป็นผลดีแก่การเผยแพร่เท่าที่ควร

นอกจากนั้น เราได้แนะนำท่านว่า เราควรจะเผยแพร่ให้เต็มแบบฉบับ กล่าวคือ นอกจากเราจะรักษาศีลพระปาฏิโมกข์ให้สมบูรณ์แล้ว เมื่อคณะของเรายังมีน้อยไม่สามารถจะจัดการศึกษาได้ ก็จงรักษากิจวัตรอื่นๆ เช่น ธุดงควัตร มีการออกบิณฑบาต เป็นต้น ทั้งจะเป็นการแบ่งเบาเงินบำรุงโรงครัวอีกด้วย

การเผยแพร่พุทธศาสนาต้องมีการศึกษาพร้อมกับการลงมือปฏิบัติไปด้วยกัน พุทธศาสนาจึงจะมีรากตั้งมั่นอยู่ได้นาน หมู่เพื่อนพร้อมทั้งท่านมหาสมัยต่างก็เห็นดีด้วย แล้วก็รับว่าจะนำเอาไปปฏิบัติให้เป็นไปตามมตินี้ต่อไป

เราได้ให้คติท่านมหาสมัยไว้ว่า อุปสรรคบนท้องถนนของการเผยแพร่พุทธศาสนาในต่างประเทศมีข้อใหญ่ๆ อยู่สามประการ คือ

๑. พระเอาเปรียบชาวบ้านไม่ทำมาหากิน มีแต่ขอทานชาวบ้านร่ำไป

๒. พระลัทธิเถรวาทใจแคบ ไม่ช่วยประชาชนที่ทุกข์ยากลำบาก ไม่เหมือนศาสนาและลัทธิอื่น

๓. พระเถรวาทห้ามเขาฆ่าสัตว์ แต่ตัวเองยังฉันเนื้อสัตว์อยู่

ผู้จะออกไปเผยแพร่พุทธศาสนาในต่างประเทศจะต้องประสบอุปสรรคเหล่านี้แน่ ฉะนั้นผู้เขียนจึงได้แนะท่านมหาสมัยให้เตรียมเครื่องมือไว้สำหรับแก้ไขอุปสรรคเหล่านี้ หากท่านไม่ลืมเมื่อเกิดมีอุปสรรคดังว่านั้นขึ้นมา คงจะจับมาใช้ได้ทันที

อนึ่ง อันตรายที่ร้ายกาจยิ่งกว่านั้นของพระผู้จะออกไปเผยแพร่พุทธศาสนาในต่างประเทศ คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีของเขาซึ่งเรายังไม่เคยชิน อาจเป็นเครื่องกีดขวางและบาดหูบาดตาในเวลาที่ได้ไปประสบเข้า แล้วทำให้ท้อแท้ระอาเบื่อหน่ายแก่ใจก็ได้ หรือมิฉะนั้นก็อาจทำให้ลืมตัวลืมใจหลงระเริงไปตามเขาก็ได้

ข้อคิดที่ได้จากออสเตรเลีย

ตามประวัติ เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วนั้นว่า ออสเตรเลียเดิมเป็นเมืองป่า ผู้คนยังไม่ทันเจริญ เผ่าไหนที่เจริญแล้วก็หาล่าเผ่าที่ยังไม่เจริญ เล่นอย่างนายพรานล่าสัตว์กินอย่างนั้นแหละ ชาวอังกฤษเกลียดนักโทษอันธพาลจึงได้ขนใส่เรือมาเทไว้ที่เกาะนี้เพื่อให้สมน้ำหน้า ดีไม่ดีจะได้ถูกเขาล่าเล่นเป็นสัตว์ไปในที่สุดก็ได้ นักโทษเหล่านั้นคงจะรู้สึกสำนึกตนได้ เพราะเป็นธรรมดาของคนผู้ไม่มีที่พึ่งแล้วต้องพึ่งตนเอง จึงพากันตั้งหน้าตั้งตาทำมาหากินในด้านเกษตรกรรมด้วยความอุตสาหะวิริยะ จนตั้งตัว

เป็นหลักเป็นแหล่งได้ พอดีเหมาะสมกับโลกเขาเจริญด้วยเครื่องจักรยนต์กลไกซึ่งเขาต้องการวัตถุดิบเอามาป้อนโรงงานให้มากๆ พร้อมกับออสเตรเลียสมบูรณ์ด้วยน้ำด้วยดินอยู่แล้ว เมื่อประชากรมีที่จำหน่ายผลผลิตจากเกษตรกรรมก็ยิ่งทำกันเป็นการใหญ่ รายได้จึงเพิ่มทวีขึ้นเป็นลำดับ เลยกลายมาเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์อย่างที่ปรากฏเห็นอยู่แล้ว ชาวอังกฤษซึ่งสมัยโน้นพากันดูถูกเหยียดหยามออสเตรเลียมาเวลานี้ชักจะอายๆ ออสเตรเลียไปเสียแล้ว

ออสเตรเลียยังมีทรัพยากรธรรมชาติอยู่มาก พื้นที่ยังกว้างขวางมาก แต่พลเมือง ๑๓ ล้านคนเท่านั้น ทรัพยากรเป็นปัจจัยทำให้ประเทศชาติเจริญอยู่ได้นานๆ ออสเตรเลียเป็นประเทศหนึ่งของโลกที่มีทรัพยากรมากที่สุด โลหะต่างๆ เกือบจะมีครบถ้วน ในขณะที่บางประเทศหาทรัพยากรบนพื้นแผ่นดินในน้ำมาใช้บริโภคจนหมดสิ้น แล้วก็ขุดหรือดำลงไปเอาใต้น้ำใต้ดินมาใช้กำลังจวนจะหมดอยู่แล้วก็มีบางประเทศก็คุ้ยขุดออกมาโชว์เพื่ออวดความรวยความมีของตนก็มี แต่ออสเตรเลียไม่ได้อวดใครเพราะทรัพยากรบนผิวดินบนน้ำยังมีอยู่เหลือหลาย พลเมืองของประเทศจะเอามาใช้มาบริโภคก็ยังไม่หมดต่อไปในอนาคตหากไฟบรรลัยโลกยังไม่อุบัติขึ้น ออสเตรเลียอาจเป็นพี่เลี้ยงสำคัญของโลกประเทศหนึ่งก็ได้

แม้ว่าในขณะนี้โลกจะให้สมัญญาสมมุติว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วก็ตาม แต่มิได้หมายความว่าเมื่อพัฒนาแล้วออสเตรเลียมิได้ทำอะไรอีก นั่งกินนอนกินอยู่เป็นสุขสบายเลย แต่แท้จริงเขาได้พยายามทะนุถนอมรักษาสิ่งที่เขาได้พัฒนานั้น และยังพยายามหาทางพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นต่อไปอีก

จงหันมาดูเมืองเทวดาของไทยเราซิ เข้าไปในเมืองแล้ว เทวดาสักองค์เดียวก็ไม่เห็น เห็นมีแต่จิ๊กโก๋จิ๊กกี๋ฮิปปี้เต็มไปหมดในท้องถนน คนไม่เคยพัฒนาและไม่รู้จักความหมายในคำว่าพัฒนาก็เข้าใจว่าทำสิ่งใดลงไปเสร็จแล้ว สิ่งนั้นจะไม่ต้องทำอีกต่อไป เข้าใจเช่นนั้นผิด เด็กเมื่อเจริญมาถึงขั้นเป็นหนุ่มเป็นสาวก็ชอบใจ เมื่อมาถึงขั้นแก่แล้วจึงจะรู้ตัวว่า หนุ่มๆ สาวๆ นั้น คือแก่ยังมาไม่ถึงต่างหาก มิใช่หนุ่มสาวดอก บ้านเมืองถนนหนทางที่ทำให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามนั้น ที่แท้คือไปเอาวัตถุอันนั้นมาจากที่อื่นซึ่งเขาสูญสิ้นไปมาประกอบขึ้น ณ ที่นั้นต่างหาก อันแสดงถึงการเก็บเอาของจาก ณ ที่นั้นไปปรับปรุง ณ ที่โน้นให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเท่านั้นเอง คนเราเจริญเติบโตอยู่ได้เพราะอาหาร แต่ต้องสิ้นเปลืองเลือดเนื้อของสัตว์อื่นและพืชพันธุ์อื่นเป็นอันมาก คนเราเดินทางมุ่งแต่จะให้ถึงจุดหมายปลายทาง แต่ลืมว่าเราได้ละต้นทางกลออกไปทุกทีๆ คนเราจงอย่าได้มองแต่ข้างหน้าถ่ายเดียวตามสายตาซึ่งมันมีอยู่ข้างหน้า จงใช้ปัญญาย้อนมาดูข้างหลังบ้างจึงจะเห็นของจริง แล้วจึงจะทำให้เราหายเมาหลงลืมตัว เข้าถึงหลักสัจธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

๓๓.๓ เยี่ยมอินโดนีเซีย

จากออสเตรเลีย เรากลับมาพักที่สิงคโปร์แล้วจึงเดินทางต่อไปอินโดนีเซียเมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๑๙ มีบรรดาพวกเพื่อนของเราที่อยู่ในอินโดนีเซียเกือบทั้งหมดคือ ท่านเจ้าคุณสุวีรญาณ พระครูธรรมธรสมบัติ พระสุธัมโม พระอัคคปาโล และพระเขมิโย ต่างมาคอยรอรับที่สนามบิน

จากาตาร์ด้วย รวมชาวพุทธสมาคมที่นั่นด้วย นอกจากนครจากาตาร์แล้ว เราได้มีโอกาสไปเยี่ยมเมืองอื่นๆ อีก เช่น บันดุง ยอร์คจากาตาร์ เมนดุด สะมารัง สุราบายา และบาหลี เป็นต้น ได้ไปเยี่ยมพุทธสมาคมและวัดทางพุทธศาสนาที่คณะธรรมทูตของเราอันมีท่านเจ้าคุณวิธูรธรรมาภรณ์ เป็นหัวหน้าคณะะรรมทูตได้เป็นหัวหน้าจัดสร้างไว้ดังเช่น วัดมัชฌิมศาสนวงศ์ที่อยู่ติดเจดีย์เมนดุด หรือวัดธรรมทีปารามที่บาตู มาลัง สุราบายา แต่ละแห่งเราได้เห็นด้วยความปลื้มใจ ทุกเย็นจะมีพุทธบริษัททั้งหญิงชายและหนุ่มแก่ มารวมไหว้พระสวดมนต์มิได้ขาด หลังจากนั้นพระท่านก็จะเทศนาอบรมและพาให้ทำสมาธิกันเป็นประจำ

ทัศนคติของเรา

เราเข้ามาในอินโดนีเซียได้เห็นปูชนียวัตถุอันมีลักษณะเป็นศาสนาประสมกันแล้ว อดที่จะเกิดความสลดสังเวชไม่ได้ พร้อมทั้งหวนระลึกถึงเมืองไทยของเรา เราปฏิเสธอนุสาวรีย์และปูชนียสถานไม่ได้ว่าเป็นของไม่มีค่ามหาศาล ดูแต่ชาวอินโดนีเซียซิ พระสงฆ์และคัมภีร์พุทธศาสนาก็ไม่ทราบว่าหายสาบสูญไปจากอินโดนีเซียแต่เมื่อไร ไม่มีใครทราบเลย ฮินดูยิ่งแล้วใหญ่ไม่มีพระเลยมีแต่ปูชนียวัตถุและคัมภีร์เท่านั้น ด้วยความยึดมั่นในศาสนวัตถุปูชนียสถานแท้ๆ ที่ยังมีชาวอินโดนีเซียเหลือนับถือพุทธศาสนาอยู่ ๑๐ กว่าล้านคนในจำนวนพลเมือง ๑๑๓ ล้านคน แล้วทำไมนะคนเราจะต่างคนต่างอยู่ไม่ได้เทียวหรือ ทำไมจึงต้องอิจฉาทำลายล้างผลาญซึ่งกันและกันอันมิใช่หน้าที่ของตน ทำไมมนุษย์เราจึงหน้ามืดด้วยกิเลสตัณหา ไม่เห็นใจคนอื่นประเทศอื่นเขาบ้างเลย การเสียเอกราชของชาติย่อมหมายถึงเสียสิทธิเสรีและอธิปไตยทั้งหมด อินโดนีเซียไม่ทราบว่าได้เสียเอกราชให้แก่ชาวมุสลิมแต่เมื่อไร ไม่เคยมีประวัติกล่าวไว้ด้วย เพราะหนังสือประวัติต่างๆ เขาเผาทิ้งหมด มาทราบเอาบ้างก็ตอนฮอลันดามาปกครองอยู่ ๓๐๐ กว่าปีนี้เอง ถึงกระนั้นก็ตาม หนังสือและคัมภีร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซียนั้น ฮอลันดาก็เก็บเอาไปหมด ชาวอินโดนีเซียจึงไม่ผิดอะไรกับเขาจับไก่มาถอนขนแล้วปล่อยไปมิหนำซ้ำปูชนียสถานต่างๆ ซึ่งสร้างมาด้วยศรัทธา (ตามประวัติว่าสร้างอยู่ ๔๐ ปี) ตามที่ดูก้อนหินต่างๆ แล้วแสดงว่ายังไม่เรียบร้อยดีเลย ซึ่งคนในอีกล้านปีข้างหน้าหากจะสร้างด้วยเงินก็ไม่มีวันจะทำได้สำเร็จ หินล้วนๆ แท้ๆ ไม่มีจิตใจจะไปโกรธแค้นใคร ยังไม่พ้นน้ำมือของอสุรกายไปทำลายจนได้แล้วทำเช่นนั้นมันจะได้อะไรแก่ผู้ทำเล่า นอกจากชาวโลกรุ่นหลังๆ อีกกี่ร้อยกี่พันปีมาเห็นเข้าแล้วทั้งๆ ที่มิใช่ประเทศของเขาและเขาก็ไม่เห็นหน้าและทราบชื่อผู้กระทำนั้นต่างก็พากันสาปแช่งไม่ให้มาผุดมาเกิดเห็นโลกนี้อีกต่อไป โลกนี้จึงเป็นของที่น่าเบื่อหน่ายนักหนา

เมื่อหวนระลึกถึงเมืองไทยประเทศไทยแล้ว ปูชนียวัตถุในพุทธศาสนายิ่งมีค่ามากกว่าที่อินโดนีเซียเสียอีก ถึงอินโดนีเซียจะมีปูชนียวัตถุเป็นของใหญ่โตน่ามหัศจรรย์สักเท่าไรก็ตาม แต่ก็ยังไม่เป็นทัศนียสถานเหมือนโบสถ์วิหารในเมืองไทยเรา ในโลกนี้ไม่มีที่ไหนอีกแล้วที่จะมีปูชนียสถานอันน่าเลื่อมใสยิ่งไปกว่าเมืองไทยเรา เราเชื่อ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์เลยว่า ถ้าหากคนไทยศึกษาให้เข้าใจในความหมายของพุทธศาสนาที่แท้จริงแล้วยอมปฏิบัติตามให้ถูกต้อง ลัทธิและการเมืองใดเล่าในโลกนี้จะ

มาทำลายพุทธศาสนาให้สูญสิ้นไปจากเมืองไทยได้ย่อมไม่มี ขณะที่เราตระเวนอยู่ในอินโดนีเซีย เจ้าคุณสุรีวรญาณ และพระครูธรรมธรสมบัติ พระสุธัมโมเป็นผู้รับรองทั้งเป็นมัคคุเทศก์ด้วยโดยตลอด เจ้าคุณวิธูรธรรมาภรณ์ไม่อยู่ ไปกรุงเทพฯยังไม่กลับ เมื่อไปเห็นร่องรอยและความเลื่อมใสอันฝังลึกเข้าถึงจิตใจของชาวอินโดนีเซียในตัวของเจ้าคุณวิธูรฯ แล้ว ทำให้เราเกิดความเลื่อมใสและเห็นความสามารถของท่านมากๆ เด็กๆ ตัวเล็กๆ เมื่อเอ่ยชื่อถึงท่านเจ้าคุณวิธูรฯ แล้วจะรู้จักกันทั้งนั้น ท่านเป็นพระที่ยอมเสียสละและอดทนอย่างยอมพลีชีพ เพื่อบูชาพระศาสนาจริงๆ นับว่าเป็นกำลังใหญ่สำคัญแก่สมเด็จพระญาณสังวร และพระสงฆ์ไทยในการไปเผยแพร่พุทธศาสนาในอินโดนีเซียมาก หลายศตวรรษมาแล้วนับแต่พระสงฆ์ไทยได้ออกไปเผยแพร่พุทธศาสนาในต่างประเทศ หลังจากเจ้าคุณพระอุบาลีสมัยกรุงศรีอยุธยาได้นำคณะสงฆ์ไทย ๑๕ รูป ออกไปเผยแพร่พุทธศาสนาในศรีลังกา ก็เห็นจะมีครั้งนี้กระมังที่เอากันจริงจัง แล้วก็ปรากฏเห็นผลเป็นที่พอใจมาก แต่เป็นที่น่าเสียดาย รู้สึกว่าหาพระผู้จะเป็นเช่นอย่างเจ้าคุณวิธูรฯ นี้มีน้อย ถ้าหาได้มากๆ รูปหน่อยก็จะเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนา และแก่นานาชาติซึ่งเขากำลังต้องการอยู่มากในเวลานี้ **ผู้ให้เมื่อมีของต้องการอยู่ก็ควรให้เขา ในเมื่อเขาอยากได้มิใช่หรือ** หรือพระสงฆ์ไทยเรามีจำนวนเป็นแสนๆ พากันเป็นพระจนไม่มีอะไรจะเอาไปแจกจ่ายเขาแล้วอย่างนั้นหรือ?

เวลานี้ชาวอินโดนีเซียพากันตื่นตัวขะมักเขม้นฟื้นฟูพุทธศาสนากันอย่างเอาเป็นเอาตายกันทีเดียว ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีบุคคลบางกลุ่มกีดกันไม่ให้เจ้าคุณวิธูรฯ กลับไปอินโดนีเซียอีก ชาวพุทธเขาพร้อมกันต่อต้านเอาหัวชนเสาเลย ทุกระแหงแม้ตามชนบทบ้านนอก ถึงแม้จะไม่มีพระเป็นผู้นำเขา เขาก็นำกันเอง โดยมีหัวหน้าซึ่งเขาตั้งกันขึ้นเองเรียกว่า บัณฑิตตะ แนะนำชักชวนให้เข้ามาเป็นพุทธมามกะเป็นกลุ่มๆ แล้วตั้งชื่อให้ว่าพุทธสมาคม แล้วชาวอินโดนีเซียยังเชื่อมั่นฝังอยู่ในใจของทุกๆ คนว่า พ.ศ. ๒๕๒๐ นี้ พุทธศาสนาในอินโดนีเซียจะฟื้นฟูกลับคืนมาอีกวาระหนึ่ง

มีเรื่องเล่าไว้ว่า อินโดนีเซียรุ่งโรจน์ด้วยพุทธศาสนา มีเอกราชอธิปไตยของตนเองมานานแสนนาน จะด้วยเหตุผลอันใดก็ไม่ทราบได้ เจ้าผู้เป็นใหญ่ในเมืองโมโจเคอร์โต เป็นศูนย์กลางของราชวงศ์มิชะปาหะโต ที่กลับใจไปนับถืออิสลามแล้วก็ประกาศให้ชาวเมืองหันไปนับถือด้วย มีแต่พระราชบุตรองค์เดียวที่ใจแข็ง ยอมสละชีวิตไม่ยอมนับถือศาสนาอิสลามหนีเข้าป่าเลย ก่อนจะหนีเข้าป่ายังได้ประกาศออกมาอย่างเด็ดเดี่ยวอีกว่า อีก ๕๐๐ ปีข้างหน้าจะกลับมาฟื้นฟูพุทธศาสนาในอินโดนีเซียให้รุ่งเรืองอีกครั้งหนึ่ง แล้วก็นับมาจากนั้นมาถึง พ.ศ. ๒๕๒๐ ครบถ้วน ๕๐๐ ปีพอดี ฉะนั้นชาวอินโดนีเซียจึงเชื่อมั่นตามคำพยากรณ์ของพระราชบุตรองค์นั้นว่า พุทธศาสนาจะรุ่งเรืองขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ นี้แน่นอน

เราอยากอ้อนวอนเจ้ากูผู้มีเมตตา ได้แผ่ความเมตตาไปในทิศอินโดนีเซียบ้างเถิด เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธศาสนา สนองพระมหากรุณาคุณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๓๓.๔ ความรู้สึกในการไปต่างประเทศ

หลังจากที่ตระเวนไปตามเมืองต่างๆ สิงคโปร์ ๓ ครั้ง ออสเตรเลียและอินโดนีเซีย แล้วเราก็กลับมาถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๒๐ เป็นเวลารวมทั้งสิ้นสองเดือนเศษ

แม้จะเป็นระยะเวลาสั้น แต่ก็ได้ประโยชน์เกินกว่าที่คาดหมายไว้มาก ที่สิงคโปร์และออสเตรเลียมีผู้สนใจศึกษาธรรมะอย่างจริงจังจำนวนไม่น้อย ส่วนในอินโดนีเซียยิ่งมีผู้สนใจศาสนาพุทธมากขึ้นไปอีก เมื่อเราไปอบรมเพิ่มเติมก็ยิ่งมีความกระตือรือร้นมากขึ้น เราไปเห็นแล้วก็น่าสงสาร แม้จะมีคนสอนน้อย แต่กระนั้นการปฏิบัติของเขาก็เป็นไปโดยส่วนมาก

การอบรมธรรมะเราได้เรขียนไว้แล้วในหนังสือ *"ปุจฉาวิสัชนาธรรมะในต่างประเทศ"* ส่วนรายละเอียดของการเดินทางก็ได้เล่าเอาไว้แล้วใน *"ประวัติชีวิตการไปต่างประเทศ"* ท่านผู้สนใจอาจหาอ่านได้ตามใจ

ทุเรียนมีเปลือกหนา หนามคม ก็เพื่อรักษาเนื้อในของมันไว้ ท่านที่ต้องการรับประทานจงค่อยพลิกหาที่ต่อระหว่างพูของมัน ฉีกออก ท่านก็คงได้รับประทานและรู้จักรสอันโอชะสมหวัง ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้มีอะไรบ้างที่ดีแล้ว ถูกแล้วหมดทุกประการ นอกจากคนฉลาดผู้มีปัญญาจะรู้จักฝึกฝนตนเองให้ดีและถูกต้องเท่านั้น

มนุษย์เราทุกเพศทุกวัยและทุกชาติภาษา แม้ตลอดถึงสัตว์ทุกจำพวกคงไม่มีใครสักคนเดียวที่จะปฏิเสธว่า เขาเหล่านั้นไม่ต้องการความสุขเพื่อตนเอง แล้วต่างก็เกลียดความทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้นด้วยเหตุผลทั้งสองประการนี้แล มนุษย์ชาวโลกตลอดถึงสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย จึงได้พากันดิ้นรนกระเสือกกระสน เพื่อหาหนทางให้พ้นจากทุกข์ที่ตนเกลียด แล้วให้ได้มาซึ่งความสุขที่ตนต้องการนั้น

การดิ้นรนที่ว่านี้แหละบางทีมันก็ออกมาในรูปการพัฒนาด้านต่างๆ พร้อมกันไปในตัว แต่การพัฒนาที่ว่านี้ถึงแม้จะเป็นการพัฒนาด้วยเหตุผลก็จริงแล ถ้าพิจารณาให้ดีๆ จะเห็นว่ามันเจริญไปด้านหนึ่งของมัน แต่อีกด้านหนึ่งมันกลับให้เสื่อมลงๆ ความทุกข์เป็นคุณมหาศาลแก่การพัฒนา (คือทำให้เกิดความฉลาดเพื่อเอาตนรอด) แต่พร้อมกันนั้นมันก็ได้นำเอาความทุกข์เดือดร้อนมาปล่อยไว้ให้โลกนี้เป็นอเนกประการ เราเมื่อก่อนไม่เคยไปเมืองนอกเมืองนากับเขา นอกจากเช้ามาแจวเรือข้ามแม่น้ำโขงไปฉันที่นครเวียงจันทน์ของลาว แล้วก็กลับมาจำวัดที่วัดเท่านั้น ครั้งนี้แก่จวนจะเข้าโลงอยู่แล้วบังเอิญได้ไปเที่ยวเมืองนอกกับเขา เมื่อไปแล้วก็ไม่เห็นความสนุกตื่นเต้นอะไร นอกจากจะได้ไปเห็นข้อเท็จจริงความเป็นอยู่เป็นไปของมนุษย์เราตลอดถึงสัตว์ทั่วๆ ไปในแต่ละประเทศ ก็มีสภาพเช่นเดียวกับประเทศของเรา และประเทศลาวที่ได้ไปเห็นมาแล้ว จะผิดแผกกันบ้างเล็กน้อยก็ที่รสนิยมของแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ ข้อใหญ่ก็ลงจุดเดียวกัน คือ เกลียดทุกข์ดิ้นรนเพื่อให้ตนได้พ้นไปจากทุกข์

ฉะนั้นในเมื่อคนเราไม่ต้องการทุกข์ สัตว์จำพวกอื่นก็เช่นเดียวกัน แต่เมื่อเกิดมาอยู่ในวงล้อมของสิ่งสองประการนี้แล้ว จึงควรคำนึงถึงวิถีชีวิตของตนๆ สามประการดังจะกล่าวต่อไปนี้ ซึ่งทุกๆ คนจะต้องดำเนินให้ถูกต้องเป็นธรรม ถ้าหากเราไม่เข้าใจในวิถีชีวิตและดำเนินไม่ถูกต้องเป็นธรรมแล้ว ผล

ที่ได้รับนอกจากจะไม่นำความสุขมาให้แก่ตนเองและคนอื่นแล้ว ยังจะต้องเพิ่มทวีความทุกข์เดือดร้อนให้แก่ตนและคนอื่นอีกด้วย

ทุกคนทั้งผู้มีอำนาจมีความฉลาดรู้ดี และคนมีคนจนพากันพูดเสียงเดียวกันหมด ในเมื่อพูดถึงความดีของศีลธรรมอันดีงามว่า *"สังคมมันพาไป"* เมื่อรู้ว่าสังคมมันเลวแล้ว และเราคนหนึ่งมิใช่หรือที่มีส่วนในสังคมนั้น แล้วทำไมแต่ละคนจึงไม่ช่วยกันคิดแก้ไขหรือต้านทานสังคมนั้นไว้บ้าง แล้วพากันเอาสังคมที่ดีๆ มีประโยชน์มาใช้เสียสังคมมันจะได้ดีขึ้น

ครอบครัวก็ดี สังคมก็ดี และอาชีพก็ดี ทั้งสามอย่างนี้จะดำเนินไปได้ด้วยความราบรื่นและเรียบร้อยเป็นสุขแล้ว ต้องดำเนินให้ถูกต้องตามหลักฆราวาสธรรม (คิหิปฏิบัติ) ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ถ้าหาไม่แล้วจะไร้ค่านำมาแต่ความเดือดร้อนเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว ศีลธรรมเครื่องนำโลกให้เกิดความสุข ประเทศชาติบ้านเมืองใดก็ตามจะเจริญก้าวหน้าในด้านวัตถุก็ดีหรือในด้านบริหาร จะเป็นระบอบและลัทธิใดก็ตาม หากขาดหลักศีลธรรมดังว่านี้แล้ว จะหาความสุขทางใจให้สมบูรณ์ได้ยาก ธรรมคือการไม่ประพฤติชั่วของแต่ละคนก็ดี และแต่ละคนต่างก็กลัวต่อความไม่ดีด้วยกันแล้วนั่นแล คือความเจริญที่แท้จริงของครอบครัวและของสังคม ตลอดถึงอาชีพและประเทศชาติเป็นที่สุด

การเดินทางครั้งนี้ พล. อ. ท. ชู สุทธิโชติ กรรมการผู้จัดการ บริษัท การบินไทย จำกัด ได้ช่วยเป็นธุระ จัดทำเรื่องการเดินทางให้เรียบร้อยทุกอย่าง นับตั้งแต่การทำหนังสือเดินทาง วีซ่า ตั๋วเครื่องบินเป็นต้นไป แล้วยังติดตามไปส่งจนถึงสิงคโปร์ (และอินโดนีเซียในตอนหลัง) เมื่อตนเองไม่สามารถจะไปด้วยได้ตลอด ก็ยังอุตส่าห์ติดต่อส่งข่าวไปยังสาขาต่างๆ ที่สิงคโปร์ ซิดนีย์ จาการ์ตา และบาหลี ตลอดจนเจ้าหน้าที่ประจำเรือบินให้การต้อนรับและให้ความสะดวกเป็นอย่างดียิ่ง โดยเฉพาะที่จาการ์ตา ซึ่งมีคุณสุทธิพร กรรณสูต เป็นผู้จัดการ เธอและภรรยา (คุณติ๊ก) ยังได้เป็นธุระช่วยเหลือเรื่องที่พักและการเดินทางภาคพื้นดินไปเมืองต่างๆ อีกด้วย จึงขอจารึกน้ำใจและบุญคุณของ พล. อ. ท. ชู และคุณสุภาพ สุทธิโชติ พร้อมทั้งขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของบริษัทการบินไทยทุกท่านเป็นอย่างมาก ที่ได้เอื้อเฟื้อคณะของเราไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

เมื่อกลับมาแล้วประมาณ ๒ เดือน ชาวสิงคโปร์ได้นิมนต์กลับไปอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ดูที่เขาอยากสร้างวัดเพื่ออบรมกัมมัฏฐาน ได้ไปดูที่ประมาณ ๑๐ แห่ง แต่ไม่มีที่แห่งใดเหมาะที่จะสร้างวัดได้ การที่ไม่ได้ก็ดีเหมือนกัน ถ้ามีการสร้างวัดขึ้นมาก็จะต้องเป็นกังวลอีก เพราะสร้างแล้วก็จะเป็นภาระมีธุระคอยดูแล

๓๔. พรรษา ๕๕ - ๕๖ สังขารนี้เป็นวัฏจักร (พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๒๑)

สังขารร่างกายเป็นวัฏจักรมีการหมุนไปไม่มีที่สิ้นสุด แม้จิตใจของผู้ที่ไม่ได้ฝึกฝนอบรมก็ต้องเป็นวัฏจักรด้วย ผู้ที่ฝึกฝนแล้วจึงจะเห็นเป็นของเบื่อหน่าย อย่างตัวของเราเมื่อออกจากหมู่ที่ภูเก็ต

พ.ศ. ๒๕๐๗ อยู่เฉยๆ เสียงก็แหบแห้งจนจะพูดไม่ออก มาคราวนี้ก็อีกเหมือนกัน หลังจากพวกพระนวกะ (นักศึกษาแพทย์ศิริราช) ที่มาอบรมศึกษาะรรมะเพิ่งกลับไป เราอาพาธเล็กๆ น้อยๆ แต่เสียงก็แหบแห้งไปเฉยๆ จนกระทั่งบัดนี้เสียงก็ยังไม่กลับเหมือนเดิม คุณหมอโรจน์ สุวรรณสุทธิ ได้นิมนต์ให้ไปตรวจสุขภาพทั่วไปที่ รพ. ศิริราช เมื่อตรวจแล้วก็ไม่ปรากฏว่ามีโรคอันใด นอกจากโรคชราเท่านั้น **วัฏจักรย่อมเป็นไปอย่างนี้ ทุกรูปทุกนามก็จะเป็นอย่างนี้ทั้งหมด จะต่างกันก็แต่อาการเท่านั้น**

๓๕. พรรษา ๕๗ - พรรษา ๗๐ ๒๘ ปีที่หินหมากเป้ง (พ.ศ. ๒๕๒๒ - ๒๕๓๕)

จำเดิมแต่เรามาอยู่หินหมากเป้งได้ ๒๘ ปีเข้านี่แล้ว นับว่านานโข ถ้าเป็นฆราวาสก็พอสร้างฐานะได้ พอมีอันอยู่อันกินได้พอสมควร เป็นพระแก่ก็อยู่เฝ้าวัดเป็นธรรมดาๆ อย่างพระแก่ทั่วไป ไปไหนก็ไม่ได้อย่างเมื่อก่อน ถึงไปก็ไม่มีป่าเที่ยวรุกขมูลอย่างพระธุดงค์เหมือนแต่ก่อน เขาโค่นป่าทิ้งหมดแล้ว และลูกหลานก็มากเข้าทุกวันๆ ไปไหนก็มีลูกเกิดจากโอษฐ์ มิได้เกิดจากอุทรแห่ตามกันเป็นพรวน ดังเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ พล.อ.อ. หะริน หงสกุล นิมนต์ไปวิเวกที่ออบหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ก็มีผู้ตามเป็นพรวนไปเลย แทนที่จะอดอาหารทรมานกาย ทำความเพียรภาวนา มันตรงกันข้าม อาหารการกินก็รุ่มรวยมาก มีเบาะมีเตียงชั้นดีให้นอน **เรื่องปัจจัยธาตุสี่นี้ถ้ามันฟุ่มเฟือยมากก็เป็นอุปสรรค์แก่ก่ารภาวนาของผู้ที่ยังไม่เป็นอย่างสำคัญ วัดใดสำนักใดมีปัจจัยลาภมากมักทะเลาะกัน และการศึกษาธรรมะก็ไม่เจริญเท่าที่ควร ถึงทางโลกๆ ที่เป็นพื้นฐานนี้ก็เช่นเดียวกัน ลาภสักการะเกิดมีขึ้น ณ ที่ใด ที่นั้นย่อมเป็นภัยอันตรายแก่คนหมู่มาก เป็นเจ้านายฉ้อราษฎร์บังหลวง โกงกินกันแหลกลาญไปหมด ทะเลาะกันเพราะผลประโยชน์ไม่เท่ากัน พ่อค้าประชาชน ผู้มีอิทธิพลขัดผลประโยชน์กัน ฆ่ากันตายนับไม่ถ้วน พระพุทธองค์จึงตรัสไว้ว่า "กาโร กาปุริสํ หนติ" สักการะย่อมฆ่าบุรุษผู้มีปัญญาทราม ดังนี้**

อยู่ที่เก่านานเกินไปชอนฝังรากลึกลงไปทุกที ญาติโยมไปเห็นสิ่งไม่ดีไม่งามในบริเวณวัด ก็มีศรัทธาก่อสร้างขึ้นเป็นถาวรวัตถุสวยๆ งามๆ เมื่อก่อสร้างสวยงามขึ้นมาแล้วก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องรักษา เมื่อไม่รักษาก็เป็นโทษตามวินัยของพระ ผู้รักษาก็จะใครล่ะก็พระแก่นั่นแหละ อบรม สั่งสอน การนั่งนอน อยู่กิน บิณฑบาต และกิจวัตรทั้งปวง ตลอดถึงการศึกษาของพระภิกษุและสามเณรทั้งหมดที่อยู่ในวัดมาเป็นภาระของพระแก่คนเดียว เขาให้ชื่อว่า สมภาร สมจริงดังเขาว่า เรื่องนี้หลีกเลี่ยงก็ไม่ได้ จำเป็นต้องสู้ไปจนกว่าจะสิ้นชีพ

บุญคุณของพุทธศาสนา

เมื่อมาคิดถึงครูบาอาจารย์และพระผู้ใหญ่แต่ปางก่อน มีพระพุทธเจ้า เป็นต้น ท่านนำพระศาสนาก็ด้วยอาการอย่างนี้แล้วก็มีใจกล้าหาญขึ้นมาว่า เราคนหนึ่งก็ได้นำพระศาสนามาได้โดยลำดับ ไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นคน แล้วยังบวชในพระพุทธศาสนา ยังได้ทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ เมื่อเขาทำอัญชลีกรรมกราบไหว้หรือทำทานวัตถุต่างๆ ก็นึกถึงตนเสมอว่า เขากราบไหว้อะไร เขากับเราก็เช่นเดียวกัน คือ เป็นก้อน ดิน น้ำ ไฟ ลม เหมือนกัน แท้จริงอย่างน้อยเขาก็เห็นแก่ผ้ากาสาวพัตร์อันเป็นเครื่องหมายของพระอรหันต์แล้วจึงกราบไหว้ พระศาสนาอยู่ได้ด้วยความเชื่อถืออย่างนี้ ถึงแม้จะยังไม่เห็นจริงจังด้วยใจของตน แต่เชื่อด้วยความเห็นสืบๆ กันมา

เราคิดถึงบุญคุณของพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง แต่บวชมาก็นานแล้ว ศาสนาได้ปรนปรือตัวเราให้เป็นคนดีตลอดเวลา ศาสนามิได้แนะนำสอนให้เราทำความชั่วแม้แต่น้อย แต่ถึงขนาดนั้นพวกเราก็ยังฝ่าฝืนคิดจะทำความชั่วอยู่ร่ำไป ที่อยู่ ที่นอน เสื่อ หมอน มุ้งม่านและอาหารการกินทุกอย่าง ที่เราบริโภคใช้สอยอยู่ทุกวันนี้ล้วนแต่เป็นของพุทธศาสนาทั้งนั้น ยาแก้โรคภัยไข้เจ็บก็เป็นของผู้มีศรัทธาในพระศาสนาสละมาทำทานทั้งนั้น เราบวชมาเป็นพระครั้งแรกก็ต้องอาศัยผ้ากาสาวพัตร์อันเป็นเครื่องหมายของท่านผู้วิเศษที่อุปัชฌาย์อาจารย์ให้แก่เราแล้วทั้งนั้น (อุปัชฌาย์อาจารย์ก็เป็นเพียงตัวแทนพุทธศาสนาเท่านั้น เพราะท่านทั้งหลายเหล่านั้นก็ล้วนแล้วแต่ยึดเอาพระรัตนตรัยมาเป็นหลักด้วยกันทั้งนั้น) เมื่อได้เครื่องทรงอันวิเศษนี้แล้ว เขาก็กราบไหว้ทำบุญสุนทานจนเหลือหลาย เราไม่ตายอยู่มาได้จนตราบเท่าทุกวันนี้ก็เพราะศาสนา พุทธศาสนามีคุณอเนกอนันต์มหันต์เหลือที่จะพรรณนานับแก่ตัวของเราพร้อมทั้งโลกทั้งหมดด้วยกัน

เมื่อเราได้มาอยู่ที่นี่หรือที่ไหนๆ ก็ตาม เมื่อกำลังทางกายมีอยู่เราก็ได้ก่อสร้างถาวรวัตถุทางพุทธศาสนาไว้เป็นหลักฐานตามสมควรแก่อัตภาพของตน เมื่อเราแก่แล้วเราไม่มีกำลังกายพอจะก่อสร้างได้ ญาติโยมเขามีศรัทธาบริจาคทรัพย์ เราก็เอาทรัพย์นั้นมาก่อสร้างถาวรวัตถุในพุทธศาสนาแทนตัวต่อไป **ถ้าหากมีเหลือพอเฉลี่ยให้แก่วัดอื่นๆ ได้เราก็เฉลี่ยไป แต่ไม่ยอมเป็นทาสของอิฐ ปูน หรือไม้ แต่ไหนแต่ไรมา เพราะเราเห็นว่าของเหล่านั้นเป็นภายนอก ของเหล่านั้นจะสร้างให้สวยสดงดงามสักปานใดจะหมดเงินกี่ร้อยล้านก็ตาม หากตัวของเราไม่ดีประพฤติเหลวไหลแล้ว ของเหล่านั้นไม่มีความหมายเลย แก่นพุทธศาสนาแท้มิใช่อยู่ที่วัตถุ แต่หากอยู่ที่ตัวผู้ปฏิบัติต่างหาก อันนี้เป็นหลักใจของเรา การบวชที่ได้นามว่า เนกขัมมะเพื่อละกามทั้งหลาย ตั้งใจปฏิบัติตามสัจธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อพ้นจากทุกข์ทั้งปวงนั้น จึงไม่ควรจะนำเอาตัวของตนไปฝังไว้ในกองอิฐกองปูนโดยแท้**

๓๕.๑ อุโบสถวัดหินหมากเป้ง

ในราว พ.ศ. ๒๕๐๙ นายกอง ผิวศิริ อยู่บ้านโคกซวก ตำบลพระพุทธบาทนี้ มีจิตศรัทธาสร้างพระประดิษฐานบนก้อนหินใหญ่ หันหน้าไปทางแม่น้ำโขง ทำด้วยหินปูนและทราย ไม่ได้ผูกเหล็ก โดยใช้หินก้อนใหญ่ที่หาเอาในบริเวณวัดนี้ผสมกับปูนและทรายก่อขึ้นเป็นองค์พระ แกหาทุนทรัพย์และดำเนินการหาช่างมาก่อสร้างด้วยลำพังตนเอง เราไม่เกี่ยวข้องด้วยแต่อย่างไร ทราบว่าสิ้นเงินไปราว ๑,๐๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งพันบาท) ได้พระพุทธรูปองค์ใหญ่ปางสะดุ้งมาร ขนาดหน้าตักกว้างราว ๔ เมตรเศษ สูงตั้งแต่ฐานจรดยอดพระเกศราว ๕ เมตรเศษ แต่รูปร่างลักษณะก็มิได้งดงามอย่างนี้ เพราะช่างที่ว่าจ้างมานั้นเป็นช่างพื้นบ้านธรรมดาๆ ไม่มีความสามารถและชำนาญในการปั้นพระมากนัก ต่อมาเราได้หาช่างที่มีความสามารถมาตกแต่งแก้ไข โดยเฉพาะพระพักตร์ตกแต่งแก้ไขอีกสองสามครั้ง จึงสำเร็จเรียบร้อยสวยงามดังที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ เสร็จแล้วเราได้สร้างศาลาครอบองค์พระไว้ โดยทุนของวัดและพระเณรช่วยกันทำเอง

ต่อมาทางวัดได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ เราจึงพิจารณาเห็นว่าวัดหินหมากเป้งแห่งนี้ นับว่าเป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมายโดยสมบูรณ์ สมควรที่จะมีอุโบสถไว้เพื่อประกอบสังฆกรรมตามธรรมวินัย เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาสืบไป และเห็นว่าบริเวณที่ประดิษฐานพระองค์ใหญ่นั้น หากจะสร้างอุโบสถครอบไว้แล้วคงจะเหมาะสมดีนัก เมื่อเสร็จแล้วจะได้ทั้งพระอุโบสถและพระประธานพร้อมกันทีเดียว

จึงได้ทำพิธีวางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕ โดยเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์ ธัมมธโร) วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพฯ เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พลอากาศโท ชู สุทธิโชติ เป็นประธานฝ่ายฆราวาส

อุโบสถหลังนี้ทำเป็นหลังคาสองชั้น กว้าง ๗ เมตร ยาว ๒๑ เมตร สูงจากพื้นถึงเพดาน ๔ เมตร มุงกระเบื้องดินเผากาบกล้วย โดยคุณไขศรี ตันศิริ กรมอนามัย เป็นผู้ออกแบบ อาจารย์เลื่อน พุกะพงษ์ แห่งกรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบลวดลายต่างๆ ตลอดจนแนะนำการก่อสร้าง นายไพบูลย์ จันทด เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง เฉพาะค่าแรงงานราคา ๓๐๐,๐๐๐ บาท(สามแสนบาทถ้วน) น.ท. พูนศักดิ์ รัตติธรรม เป็นผู้หาเครื่องอุปกรณ์ที่มีอยู่ทางกรุงเทพฯ นายแสงเพ็ชร จันทด เป็นเหรัญญิกและหาอุปกรณ์ตลอดจนควบคุมการก่อสร้างโดยใกล้ชิด ทุนทรัพย์ที่ใช้ในการก่อสร้างรวมทั้งสิ้นประมาณ ๗๐๐,๐๐๐ บาท (เจ็ดแสนบาท) ได้จากผู้มีจิตศรัทธาทั้งสิ้น ได้จัดให้มีการฉลองอุโบสถยกช่อฟ้า ผูกพัทธสีมาตัดลูกนิมิต เมื่อวันที่ ๕ - ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๖ โดยมีเจ้าพระคุณ สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ (พิมพ์) เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และพลอากาศโทชู สุทธิโชติ เป็นประธานฝ่ายฆราวาสอีกเช่นกัน

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ได้ทำการซ่อมแซมเปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคาเป็นกระเบื้องซีเแพคโมเนีย ทำช่อฟ้าใบระกาคันทวยหางหงส์ ทำลวดลายปูนปั้นซุ้มประตู หน้าต่าง บัวหัวเสา กำแพงแก้วรอบอุโบสถ ทาสีทั้งภายในและภายนอก สิ้นทุนทรัพย์ ๔๕๐,๐๐๐ บาท (สี่แสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

ในปีพ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ทำการปิดทองพระประธานองค์ใหญ่ สิ้นทุนทรัพย์อีก ๒๙๙,๕๐๐.๐๐ บาท (สองแสนเก้าหมื่นเก้าพันห้าร้อยบาทถ้วน

๓๕.๒ มณฑปแห่งวัดหินหมากเป้ง

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ เราได้พิจารณาเห็นว่า สถานที่ตรงริมแม่น้ำโขงนี้เป็นทำเลเหมาะ คิดอยากจะสร้างมณฑปขึ้นสักหลังหนึ่ง ให้มีลักษณะเป็นศิลปะแห่งลุ่มแม่น้ำโขง

เพื่อเป็นสถานที่ประดิษฐานสิ่งสักการบูชา มีพระพุทธรูป พระบรมสารีริกธาตุ เป็นอาทิ นอกจากนั้นเราได้แอบนึกปรารถนาไว้ในใจว่าเพื่อความไม่ประมาท หากเรามีอันเป็นไปก็จะได้ไม่ต้องเป็นภาระให้คนอยู่หลังจัดหาที่เก็บกระดูกของเราให้ยุ่งยากไปด้วย

เราได้ปรารภความประสงค์การจัดสร้างมณฑปนี้แก่บุคคลเป็นจำนวนมาก แต่ในที่สุดเรื่องนั้นจำต้องเงียบหายไป เพราะไม่มีทุนทรัพย์

ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๒๐ คุณประพัฒน์ เกษสอาด ได้มาเยี่ยมที่วัด เราได้ปรารภเรื่องนี้อีก คุณประพัฒน์เกิดสนใจเห็นดีด้วย ได้รับอาสาว่าจะเขียนแบบแปลนตัวมณฑปมาให้ดู เมื่อคุณประพัฒน์เขียนแบบโครงร่างมณฑปเสร็จแล้วก็นำไปปรึกษาคุณประเวศ ลิมปรังสี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป์แห่งกรมศิลปากร ให้ช่วยพิจารณาตกแต่งแก้ไขเพิ่มเติมรายละเอียดต่างๆ ของตัวมณฑป คุณประเวศ เป็นผู้ที่สันทัดกับศิลปกรรมแห่งลุ่มแม่น้ำโขงผู้หนึ่งในปัจจุบันนี้ ได้ให้ความสนใจช่วยเหลือด้วยความยินดียิ่ง และในโอกาสต่อมาก็เป็นผู้รับออกแบบตรวจตราแก้ไขเพิ่มเติมงานก่อสร้างมณฑป ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งเสร็จสมบูรณ์ รวมทั้งการตกแต่งภายในด้วย

เมื่อแบบแปลนมณฑปเสร็จเรียบร้อยแล้ว คุณประพัฒน์ได้นำมาให้ดู นับว่าเป็นแบบมณฑปที่งดงามสง่าน่าดูหลังหนึ่งทีเดียว แต่ยังมิได้คำนวณเกี่ยวกับเรื่องโครงสร้างซึ่งเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก จึงได้นำแบบแปลนกลับไปดำเนินงานต่อแล้วก็หายเงียบไปอีกครั้งหนึ่ง เป็นระยะเวลานานพอสมควร จนคิดว่าคงจะไม่สำเร็จเสียแล้ว เราจึงได้ตัดสินใจเลิกล้มความคิดที่จะทำเสีย

ต่อมาเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๒๒ คุณประพัฒน์ ได้มาพบเรา ในระยะที่เงียบหายไปนั้น เธอได้นำแบบไปให้วิศวกรช่วยคำนวณโครงสร้างคอนกรีตของตัวอาคารอยู่ และในเวลาเดียวกันก็ได้พยายามหาผู้มาช่วยคำนวณพื้นฐานรากด้วย เมื่องานยังไม่เสร็จจึงยังไม่ได้มาแจ้งเรื่องราวให้ทราบ เธอขอดำเนินการต่อไป

เมื่อ นายแพทย์ วันชัย พงศ์พิพัฒน์ แห่งโรงพยาบาลพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ผู้เคยมาบวชและจำพรรษาที่วัดหินหมากเป้งนี้ เมื่อทราบเรื่องเข้าก็ถวายเงินไว้ให้สองแสนบาท เพื่อเริ่มต้นงานก่อสร้าง และภายหลังยังได้ถวายเพิ่มอีกหนึ่งแสนบาท

ตัวมณฑปเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กขนาดใหญ่ ๓ ชั้น ความกว้าง x ยาว วัดได้ ๑๓ x ๑๓ เมตร ส่วนสูงประมาณ ๓๖ เมตร ได้อาศัยผู้เชี่ยวชาญหลายฝ่ายร่วมกันพิจารณาและดำเนินการ กล่าวคือ งานด้านสถาปนิกและศิลปกรรม คุณประพัฒน์และคุณประเวศเป็นผู้ควบคุมดูแล งานด้านโครงสร้างอาคารซึ่งเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมดนั้น ร.อ. ชัยชาญ ภิญญาวัธน์ ร.น. เป็นผู้คำนวณให้ ส่วนความมั่นคงของฐานรากของมณฑปหลังนี้ ซึ่งมีความยากลำบากเป็นพิเศษ เพราะพื้นฐานรากทั้งหมดของตัวอาคารต้องสร้างลงบนดินตลิ่งที่ลาดชันของฝั่งแม่น้ำโขง จะต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญโดยเฉพาะ การนี้ ศาสตราจารย์ ดร. ชัย มุกตพันธุ์ ได้รับภาระมาตรวจสอบพื้นที่และชั้นหินต่างๆ แล้วออกแบบกำหนดฐานรากอาคารให้ทั้งหมด ทั้งๆ ที่ท่านมีงานรัดตัวอยู่มากมาย ก็ยังหาโอกาสปลีกตนและเวลามาเป็นธุระให้ด้วยความยินดี น่าอนุโมทนาในกุศลจิตของท่าน

ผู้ที่ทำการก่อสร้างคือ คุณประมุข บรรเจิดสกุล แห่งบริษัท ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง ได้ช่วยเหลือถือเสมือนเป็นการก่อสร้างของตัวเอง สิ่งใดไม่ดีไม่เหมาะก็พยายามแก้ไขดัดแปลงให้ดีขึ้นอยู่เสมอ แม้ว่าจะอยู่นอกรายการข้อผูกพันสัญญาก็ตาม

การก่อสร้างได้เริ่มขึ้นโดยทำสัญญาการก่อสร้างฉบับแรกเมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๒๒ และฉบับที่สองเมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม ปีเดียวกัน ในราคาก่อสร้างทั้งสิ้นสองล้านเจ็ดแสนหนึ่งหมื่นกพันเก้าร้อยสามสิบบาท นี้เป็นราคาเริ่มแรก ภายหลังต่อมาได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมรายการต่างๆ เพื่อความเรียบร้อยสวยงาม และเหมาะสมขึ้นไปอีก เมื่อรวมเบ็ดเสร็จแล้วเป็นค่าก่อสร้างทั้งสิ้นประมาณห้าล้านบาท

เมื่อการก่อสร้างเริ่มขึ้น ก็มีผู้มีจิตศรัทธาถวายปัจจัยร่วมการก่อสร้างมาโดยลำดับ คุณกษมา (ตุ๊) ศุภสมุทร ถวายหนึ่งแสนบาท คณะการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และบริษัทการบินไทย ได้ร่วมกันทอดกฐินสามัคคี ปี ๒๕๒๒ เพื่อหาปัจจัยสร้างมณฑป ได้เงินหกแสนสี่หมื่นบาท กรมการศาสนาอนุมัติเงินอุดหนุนสองแสนห้าหมื่นบาท และเมื่อการก่อสร้างดำเนินมาจนปรากฏเป็นรูปร่างบ้างแล้ว ก็มีผู้ศรัทธามาจากทั่วสารทิศ เป็นรายบุคคลบ้าง เป็นคณะบ้าง มาได้เห็นการก่อสร้างก็เกิดจิตศรัทธาร่วมบริจาคสมทบทุนการก่อสร้างเป็นอันมาก จนเหลือที่จะกล่าวนามท่านเหล่านั้นได้ในที่นี้ได้หมดสิ้น ผู้ที่ร่วมบริจาคมากที่สุดและเป็นกำลังสำคัญเห็นจะเป็น คุณธเนตร เอียสกุล ได้บริจาควัสดุอุปกรณ์และเงินสด ซึ่งเมื่อคิดรวมทั้งหมดแล้วก็เป็นมูลค่ามากกว่าหกแสนบาท นับว่าเป็นกำลังสำคัญผู้หนึ่งทีเดียว

มณฑปหลังนี้ นับว่าเป็นสิ่งก่อสร้างที่ค่อนข้างพิเศษ กล่าวคือ ได้รับการเอาใจใส่และเลือกสรรอย่างพิเศษทุกขั้นตอน เริ่มแต่การเลือกตำแหน่งสถานที่ก่อสร้าง ซึ่งจะเห็นว่าเป็นจุดที่เด่นและเหมาะสม เมื่อมองจากภายในอาคารสามารถเห็นทิวทัศน์โดยรอบ ไม่มีจุดอับ การออกแบบรูปทรงของอาคารเป็นมณฑป ซึ่งมีความงดงาม มีลักษณะพิเศษ เป็นศิลปะแห่งลุ่มแม่น้ำโขงโดยเฉพาะ โครงสร้างตลอดจนฐานรากสร้างอย่างแข็งแรงเป็นพิเศษ ทั้งนี้ด้วยความมุ่งหมายจะให้เป็นถาวรวัตถุ เป็นปูชนียสถานอันมั่นคงไว้ชั่วกาลนาน

พระพุทธรูปประธานราคา ๙๕,๐๐๐ บาท บริษัท ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง และคุณจวบจิต รอดบุญ คุณโรส บริบาลบุรีภัณฑ์และคณะ ออกคนละครึ่ง เป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการออกแบบและสร้างขึ้นอย่างงดงามสมส่วนในลักษณะศิลปะร่วมสมัย โดยปฏิมากรผู้ชำนาญแห่งกรมศิลปากร มีความสง่างามและมีความนุ่มนวลเป็นพิเศษ ผิดไปจากพระพุทธรูปตามวัดหรือปูชนียสถานอื่นๆ

ชุกชีที่ประดิษฐานของพระพุทธรูป พร้อมทั้งเครื่องประดับประดาตกแต่งทั้งหมด น.พ. แสวง วัจนะสวัสดิ์ และญาติมิตร เป็นผู้ถวายค่าก่อสร้าง เป็นเงินสี่แสนสองหมื่นห้าพันบาท

ความพิเศษสุดท้าย ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นความพิเศษยอดสุด ก็คือว่า มณฑปหลังนี้สำเร็จเป็นรูปร่างขึ้นมาได้ก็ด้วยแรงศรัทธาล้วนๆ ทุนทรัพย์ที่ใช้ในการก่อสร้างทั้งหมด มาจากการบริจาคด้วยศรัทธาอันบริสุทธิ์ของสาธุชนทั้งหลาย โดยที่ทางวัดไม่ได้มีการเรี่ยไรหรือออกฎีกาบอกบุญแต่อย่างใดเลย นับว่าเป็นความพิเศษอย่างยิ่งยากที่จะมีได้ในยุคปัจจุบันนี้

นับตั้งแต่ริเริ่มมา จนกระทั่งสำเร็จเสร็จสิ้นสมบูรณ์ลงได้ในที่สุด ก็ด้วยความร่วมมือร่วมใจจากคนหลายฝ่าย ซึ่งตากก็มาร่วมมือร่วมใจกันด้วยความยินดี เต็มอกเต็มใจ ทั้งนี้เพราะ ทุกคนที่เราได้กล่าวนามถึงก็ดี ไม่ได้กล่าวนามก็ดี ต่างก็มีศรัทธาตรงกัน จึงได้มาร่วมกันทั้งกำลังทรัพย์ ทั้งกำลังกายกำลังปัญญาความคิดอันเป็นเหตุผลักดันให้เกิดมณฑปที่ทรงความสง่าเป็นเอก ยากที่จะมีอาคารหรือปูชนียสถานอื่นใดในสมัยนี้ทัดเทียมได้ สมควรที่สาธุชนทั้งหลายจะได้มีความภาคภูมิใจ เราปลื้มปีติในกุศลเจตนา และขออนุโมทนาในส่วนกุศลอันเกิดจากศรัทธาของท่านทุกผู้ทุกคน

อนึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ทำการซ่อมแซมทาสีภายนอกใหม่ทั้งหมด พร้อมทั้งปิดทองแต่สันหลังคาขึ้นไปจรดยอดมณฑป สิ้นทุนทรัพย์อีก ๓๓๗,๗๕๐.๐๐ บาท (สามแสนสามหมื่นเจ็ดพันเจ็ดร้อยห้าสิบบาทถ้วน) ซึ่งก็ได้จากศรัทะาของท่านสาธุชนทั้งหลายที่พร้อมใจกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และเป็นอนุสรณ์แก่เราผู้สร้างซึ่งมีอายุครบ ๙๐ ปีบริบูรณ์ เมื่อ ๒๖ เมษายน ๒๕๓๕ นั้นด้วย

๓๕.๓ ศาลาเทสรังสี

ปฐมศาลาของวัดหินหมากเป้งเป็นศาลาโรงฉันย่อมๆ ยกพื้นสูง เสาไม้ พื้นปูไม้กระดาน ฝาใช้ไม้ไผ่ขัดแตะ หลังคามุงด้วยสังกะสี มีสภาพไม่คงทนถาวร เมื่อเราได้มาพักอยู่ที่นี้ได้ในราวสองปี ญาติโยมทางกรุงเทพฯ ก็เดินทางมาที่แห่งนี้มากขึ้น เมื่อได้มาพบเห็นสถานที่แล้วชอบใจเกิดศรัทธาเลื่อมใส จึงร่วมใจกันหาเงินมาก่อสร้างศาลาการเปรียญขึ้นใหม่แทนศาลาหลังเดิมซึ่งชำรุดทรุดโทรมมากแล้ว

ศาลาการเปรียญที่ก่อสร้างขึ้นนั้น มีลักษณะเป็นเรือนไม้ทรงไทย สองชั้น ขนาดกว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๑๗ เมตร โดยใช้แรงงานของพระภิกษุสามเณรช่วยกันก่อสร้างเป็นส่วนใหญ่ สร้างเสร็จเรียบร้อยเมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๐ ค่าก่อสร้างเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๘๔,๗๖๓.๐๐ บาท (แปดหมื่นสี่พันเจ็ดร้อยหกสิบสามบาทถ้วน) และได้ให้นามศาลาหลังนั้นว่า “ศาลาเทสก์ประดิษฐ์”

กาลเวลาล่วงเลยมาโดยลำดับ ญาติโยมจากทางกรุงเทพฯ และจังหวัดต่างๆ ได้พากันมาที่วัดหินหมากเป้งนี้มากขึ้น กอปรด้วยการคมนาคมสะดวกขึ้น เพราะทางราชการได้ตัดถนนผ่านหน้าวัด พระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ที่มาอยู่พักจำพรรษารักษาศีลปฏิบัติภาวนา ทั้งที่มาอยู่ประจำและมาพักเป็นครั้งคราวก็เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อถึงเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ศาลาการเปรียญที่มีอยู่จึงไม่สามารถต้อนรับญาติโยม อุบาสกอุบาสิกาได้เพียงพอ ประกอบกับศาลาเทสก์ประดิษฐ์ก็ชำรุดทรุดโทรม เนื่องจากปลวกกัดกินจนเสียหายเป็นบางส่วน อาจไม่ปลอดภัยและอาจเกิดอันตรายขึ้นได้ในภายหน้า คณะกรรมการวัดหินหมกเป้งจึงได้มาปรึกษาหารือกันกับเรา และมีความเห็นพ้องตรงกันว่าควรจะสร้างศาลาการเรียญหลังใหม่ให้กว้างขวางและคงทนถาวรขึ้นกว่าเดิม เพื่อเป็นที่ประกอบศาสนกิจสืบต่อไป

ศาลาการเปรียญหลังใหม่นี้ได้สร้างขึ้นที่เดิม โดยรื้อศาลาหลังเก่าออกเสีย มีลักษณะเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น ขนาดกว้าง ๒๓.๐ เมตร ยาว ๔๔.๐ เมตร ชั้นบนภายในตัวอาคารเป็นห้องโถงตลอด ปูพื้นด้วยไม้ปาร์เก้ กั้นฝาโดยรอบด้วยกระจกกรอบอะลูมิเนียม พร้อมทั้งติดประตูหน้าต่างโดยรอบ ระเบียงและชานศาลารอบตัวอาคารปูพื้นด้วยหินอ่อน ชั้นล่างเป็นห้องโถงตลอด ปูพื้นด้วยหินอ่อนทั้งหมด ชานพักบันไดและขั้นบันไดทำด้วยินกรวดล้าง

การออกแบบโดย อาจารย์สาคร พรหมทะสาร แห่งวิทยาลัยเทคนิคหนองคาย ทำสัญญาจ้างเหมาแรงงานกับนายกองศรี แก้วหิน เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๒๘ โดยทางวัดเป็นผู้จัดหาวัสดุก่อสร้างทั้งหมด การก่อสร้างแล้วเสร็จตามสัญญาเมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ค่าก่อสร้างทั้งศาลาการเปรียญและหอระฆัง เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๗,๖๙๓,๙๒๖.๕๒ บาท (เจ็ดล้านหกแสนเก้าหมื่นสามพันเก้าร้อยยี่สิบหกบาทห้าสิบสองสตางค์) เสร็จแล้วได้ขนานนามศาลาหลังนี้ว่า "ศาลาเทสรังสี พ.ศ. ๒๕๒๙"

๓๕.๔ จิตรกรรมฝาผนัง

ภายหลังบรรดาศิษยานุศิษย์ได้มีจิตศรัทธา จะให้มีการวาดภาพจิตกรรมฝาผนังศาลาการเปรียญชั้นบน จึงได้ว่าจ้างช่างเขียนภาพจิตกรรมฝาผนังด้วยสีน้ำมันอย่างดี ช่วงกลางเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติตอนประสูติ เสด็จออกบรรพชา ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ และเสด็จดับขันธปรินิพพาน ช่องด้านขวามือเป็นภาพเรื่องราวเกี่ยวกับวัดหินหมากเป้ง ด้านซ้ายมือเป็นภาพพระธาตุพนม และเรื่องราวประเพณีท้องถิ่นภาคอีสาน โดยทำสัญญาจ้างกับนายสามารถ ทองสม เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๐ ในราคา ๖๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท(หกแสนห้าหมื่นบาทถ้วน)กำหนดแล้วเสร็จภายใน ๑๒ เดือน ทั้งนี้อยู่ในความควบคุมของคุณไข่มุกด์ ชูโต

๓๕.๕ หอระฆัง

ต่อมาได้สร้างหอระฆังไว้ตรงมุมศาลาด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการกอสร้างหอระฆังดังกล่าวนั้น คุณธเนตร เอียสกุล มีจิตศรทธาบริจาคค่าแรงงานในการก่อสร้างทั้งหมดตามสัญญา

จำนวน ๓๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท (สามแสนห้าหมื่นบาทถ้วน) และได้หล่อระฆังมาถวายอีกด้วยในราคา ๖๐,๐๐๐.๐๐ บาท (หกหมื่นบาทถ้วน)

๓๕.๖ หอสมุดวัดหินหมากเป้ง

หอสมุดเดิมเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวตั้งอยู่ตรงอาคารหอสมุดหลังปัจจุบันนี้ เมื่อทางวัดได้ดำเนินการก่อสร้างศาลาการเปรียญใกล้จะแล้วเสร็จตามสัญญาเราพิจารณาเห็นว่าควรจะสร้างอาคารหอสมุดขึ้นใหม่ ให้มีสภาพสอดคล้องกับศาลาการเปรียญก็ได้รับความช่วยเหลือด้วยดีจาก คุณชัชวาลย์ พริ้งพวงแก้ว แห่งบริษัทดีไซด์ ๑๐๓ จำกัด กรุงเทพฯ ช่วยออกแบบแปลนให้มีลักษณะเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น ขนาดกว้าง ๑๒.๓๐ เมตร ยาว ๑๓.๐๐ เมตรหลังคาทรงไทยแบบสามมุข มีหน้าบันทำลวดลายปูนปั้นทั้ง สามด้าน ทำสัญญาจ้างเหมาแรงงานกับนายกองศรีแก้วหิน เมื่อวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๘ โดยทางวัดเป็นผู้จัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการก่อสร้างทั้งหมด แล้วเสร็จตามสัญญาเมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๒๙ สิ้นค่าก่อสร้างจำนวน ๗๒๕,๐๕๔.๖๓ บาท (เจ็ดแสนสองหมื่นห้าพันห้าสิบสี่บาทหกสิบสามสตางค์)

๓๕.๗ หอกลอง

เมื่องานก่อสร้างหอสมุดเสร็จเรียบร้อยตามสัญญาแล้วคุณเธนตร เอียสกุล ผู้มีศรัทธาแข็งกล้าคนหนึ่ง ได้ปวรณาขออนุญาตต่อเรา ขอเป็นเจ้าภาพสร้างหอกลองพร้อมกับจัดหากลองใหญ่มาถวาย เพื่อให้เป็นคู่กันกับหอระฆังสมบูรณ์แบบตามประเพณีนิยม ประกอบกับศรัทธาญาติโยมทางจังหวัดสกลนคร จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดมุกดาหาร และบ้านขัวสูง มีจิตศรัทธาสร้างโปงขนาดใหญ่มาถวาย เราจึงได้ออกแบบและว่าจ้างให้ช่างมาทำหอกลองขึ้น ชั้นบนเป็นที่ตั้งกลอง ชั้นล่างเป็นที่แขวนโปง สิ้นค่าก่อสร้างเป็นเงิน ๖๕,๐๐๐.๐๐ บาท (หกหมื่นห้าพันบาทถ้วน) คุณธเนตร รับเป็นเจ้าภาพออกเงินทั้งหมด

๓๕.๘ กุฏิเสนาสนะ

กุฏิ เสนาสนะที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งที่ต้องจัดให้มีขึ้นตามความเหมาะสม กุฏิที่สร้างขึ้นแต่แรกมาอยู่ใหม่ๆ เพียงไม่กี่หลัง บางหลังก็ชำรุดทรุดโทรมจำเป็นต้องซ่อมแซม หรือรื้อทำเสียใหม่ให้ถาวรก็มีขณะเดียวกันก็สร้างเพิ่มเติมขึ้นมาอีกด้วยเพื่อให้เพียงพอกับความต้องการของพระภิกษุสามเณรที่เพิ่มขึ้น

กุฏิในวัดหินหมากเป้งส่วนใหญ่เป็นกุฏิทรงไทยขนาดเล็กใหญ่ตามความเหมาะสม ซึ่งล้วนแล้วแต่เกิดจากศรัทธาของญาติโยมทั้งหลายมาปลูกสร้างถวายคนละหลังสองหลังบางท่านถึงสามหลังก็มีเพื่อหวังประโยชน์แก่พระภิกษุสามเณรจะได้อยู่พักจำพรรษา และผู้ที่สนใจในการปฏิบัติก็มาขอปลูกบ้านพักเพื่ออยู่ภาวนาบำเพ็ญเพียร จนปัจจุบันนี้มีกุฏิถาวรสำหรับพระภิกษุสามเณรจำนวน๕๖ หลัง บ้านพักชีและบ้านพักญาติโยม จำนวน๓๗ หลังศาลาแม่ชี โรงครัว ห้องน้ำห้องส้วม ถังน้ำประปาขนาดใหญ่สำหรับจ่ายน้ำใช้ทั่วทั้งวัด เครื่องกำเนิดไฟฟ้าเมื่อประมาณราคาแล้วมีมูลค่าไม่ต่ำกว่า ๑๐ ล้านบาท

เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๖ นายบุญ สกุลคู พร้อมด้วยญาติมิตรได้มีจิตศรัทธาสร้างอาคารมอบถวายเป็นอาคารเรียนนักธรรมแก่พระภิกษุสามเณรที่อยู่จำพรรษา เป็นอาคารชั้นเดียวหนึ่งหลังสิ้นเงินค่าก่อสร้างในราว ๓๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (สามแสนบาทถ้วน)

๓๕.๙ กำแพงวัด

นับแต่เราได้มาอยู่ที่วัดหินหมากเป้งตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๘ การพัฒนาวัดและการก่อสร้างถาวรวัตถุก็ค่อยเจริญเป็นมาโดยลำดับ ด้วยแรงศัรทธาของศิษยานุศิษย์และญาติโยมทั้งหลายขณะเดียวกันก็ซื้อที่ดินขยายอาณาเขตของวัดเพิ่มขึ้นอีกด้วยในปี พ.ศ.๒๕๒๘ นายสรศักดิ์ สร้อยสนธ์ (นายอำเภอศรีเชียงใหม่ขณะนั้น) ได้ช่วยเป็นธุระติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของกรมที่ดิน เพื่อขอเอกสารสิทธิต่อทางราชการให้ถูกต้องตามกฎหมายจนสำเร็จเรียบร้อยตามประสงค์ ปรากฏตามหลักฐานหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส.๓ ก.) เลขที่ ๐๐๐๑ เล่มที่ ๑ ก. หน้าที่ ๐๑ ออกให้เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๘ เนื้อที่ ๒๖๑ ไร่ ๒ งาน ๙๒ ตารางวา นับว่าเป็นสถานที่แห่งแรกและแห่งเดียวในเขตพื้นที่นี้ที่ได้รับเอกสารสิทธิถูกต้องตามกฎหมาย

เราจึงพิจารณาเห็นว่าวัดหินหมากเป้งก็มีการพัฒนาเจริญขึ้นมากแล้ว บ้านเมืองโดยเฉพาะหมู่บ้านใกล้เคียงก็เจริญขยายกว้างขวางขึ้นโดยลำดับ สมควรที่จะกำหนดเขตแดนของวัดให้เป็นเอกเทศส่วนหนึ่งต่างหากให้ชัดเจนจึงได้ขอความร่วมมือไปยังสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) จังหวัดหนองคายก็ได้รับความร่วมมือดีจากคุณวรพจน์ ธีระอำพน หัวหน้าสำนักงานในด้านการออกแบบการปรับปรุงพื้นที่เตรียมการก่อสร้างและทำถนนดินรอบแนวกำแพงหลังจากก่อสร้างเสร็จแล้ว โดยได้ส่งช่างผู้ชำนาญงานมาคอยดูแลช่วยเหลือตลอดจนงานแล้วเสร็จ

ทำสัญญาจ้างเหมาทั้งแรงงานและวัสดุอุปกรณ์กับ นายกองศรี แก้วหิน เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ ด้านหน้าจากประตูใหญ่ไปจนสุดเขตแดนทางทิศตะวันตกความยาว ๖๕๔ เมตร ทางทิศตะวันตกทำไปจนจรดริมแม่น้ำโขง ความยาว ๕๓๓ เมตร รวมค่าก่อสร้างทั้งสองด้านเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๑,๖๑๓,๓๒๐.๐๐ บาท (หนึ่งล้านหกแสนหนึ่งหมื่นสามพันสามร้อยยี่สิบบาทถ้วน)

อนึ่ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้สร้างกำพงคอนกรีตเสริมเหล็ก ด้านหน้าวัดจากซุ้มประตู ไปจนจรดแม่น้ำโขงทางด้านทิศใต้ ความยาวประมาณ ๖๕๐ เมตร สิ้นทุนทรัพย์อีก ๑,๐๙๐,๐๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งล้านเก้าหมื่นบาทถ้วน)

ถวายพระราชกุศล

หลังจากการก่อสร้างศาลาการเปรียญ หอสมุด หอระฆัง หอกลองและกำแพงวัดเสร็จเรียบร้อยตามประสงค์ เราเห็นว่าถาวรวัตถุเล่านี้เกิดขึ้นด้วยแรงศรัทธาของญาติโยมทั้งหมดเมื่อการก่อสร้างเสร็จเรียบร้อย ก็จำเป็นที่ควรจะมีการฉลองเพื่อประกาศให้ท่านผู้มีส่วนช่วยเหลือในการนั้นๆ ได้ทราบถึงความสำเร็จ และได้ร่วมอนุโมทนากุศลบุญโดยพร้อมเพรียงกันประกอบกันในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งชาวไทยทั้งหลายถือว่าเป็นโอกาสมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ของปวงชน

ชาวไทยทั้งหลายทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบจึงได้กำหนดการฉลองถาวรวัตถุเหล่านั้น ในวันที่ ๒๕ - ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งเป็นวาระที่เรามีอายุครบ ๘๕ ปีบริบูรณ์ และได้ทำพิธีถวายพระราชกุศลแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมกันทีเดียวในการนี้มีพระวราเทพวราลังการ* (ศรีจันทร์ วัณณาโภ) รองเจ้าคณะภาค ๑๑(ธ) วัดศรีสุทธาวาส จังหวัดเลย เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พร้อมด้วยพระธรรมไตรโลกาจารย์** (รักษ์ มีวรรณดิษฐ์)เจ้าคณะภาค ๙ (ธ) วัดศรีเมือง จังหวัดหนองคาย พระเทพเมธาจารย์*** รองเจ้าคณะภาค๘ (ธ) วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี พระภาวนาพิศาลเถระ**** (พุธ ฐานิโย) วัดป่าสาลวัน จังหวัดนครราชสีมา และพระเถรานุเถระทั้งหลาย ฝ่ายฆราวาสมี พล.อ.อ. หะริน หงสกุล เป็นองค์ประธานในพิธีนำถวายถาวรวัตถุเหล่านั้น และนำถวายพระราชกุศล ได้รับความกรุณาจากสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวัฑฒโน) วัดบวรนิเวศ กรุงเทพฯ ซึ่งขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระญาณสังวร ทรงแต่งคำถวาย

นอกจากการก่อสร้างเป็นการตอบแทนบุญคุณของพระพุทธศาสนา สำหรับในวัดหินหมากเป้ง ที่เราได้อาศัยร่มเงาอยู่มาเป็นเวลากว่ายี่สิบปีดังกล่าวแล้ว ทรัพย์ที่ญาติโยมมีศรัทธาบริจาค ปวารณาถวายเป็นการส่วนตัวแก่เราก็ยังมีเหลือพออยู่อีกเฉลี่ยให้แก่วัดอื่นๆ ได้เราก็เฉลี่ยไป เพื่อการก่อสร้างถาวรวัตถุให้เป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นมีญาติโยมมารายงานถึงความจำเป็นที่ควรต้องช่วยด้านสาธารณประโยชน์ต่างๆ อันมีกิจการโรงเรียน หรือโรงพยาบาล เป็นอาทิ เราก็ช่วยเหลือเจือจานไปตามกำลังความสามารถ เพื่อประโยชน์ของผู้บริจาคเงินปวารณาถวายทานแก่เราแต่เบื้องต้นด้วย

การก่อสร้างทั้งหมดโดยสรุปใจความมานี้ ย่อมเป็นการยุ่งยากแก่ผู้กระทำอย่างยิ่ง โดยส่วนมากผู้ที่ไม่ค่อยสำเร็จก็เพราะขาดทุนทรัพย์และศรัทธา โดยเฉพาะอย่างยิ่งขาดคุณธรรมประจำตัวเมื่อทำสำเร็จก็ดีอกดีใจ เมื่อทำไม่สำเร็จก็ตีอกชกหัววุ่นวายไปหมด **แต่สำหรับตัวเราที่กระทำมาทั้งหมดนั้นไม่รู้สึกอะไรเลย สำเร็จก็ช่าง ไม่สำเร็จก็ช่าง ใจมันเฉยๆอยู่**

การกระทำสิ่งใดๆเราถือว่าเป็นสักแต่ว่าทำเพื่อกิจพระศาสนาปัจจัยที่ทำก็ไม่ใช่ทุนทรัพย์ของตนเป็นศรัทธาญาติโยมชาวบ้านทั้งหมด เมื่อทำสำเร็จไปได้ก็เป็นระโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และเป็นบุญ

---

* ปัจจุบันเป็นที่ พระธรรมวราลังการ รองเจ้าคณะภาค ๘ (ธ)

** ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๙ (ธ)

*** ปัจจุบันเป็นที่ พระธรรมบัณฑิต (จันทร์ศรี จันททีโป) เจ้าคณะภาค ๙ (ธ)

**** ปัจจุบันเป็นที่ พระราชสังวรญาณ

กุศลแก่ญาติโยมทั้งหลาย การจะทำอะไรก็ต้องบอกบุญเรี่ยไร การบอกบุญเรี่ยไรเป็นการจู้จี้ทำให้รำคาญเบื่อหน่าย

การที่เราได้กระทำไปจนสำเร็จทุกรายการนั้น ก็ด้วยทุนทรัพย์ที่ญาติโยมจากจตุรทิศทั้งสี่ จากต่างประเทศก็มีได้มาปวารณาถวายไว้ ในส่วนที่ปวารณาถวายเป็น กฐิน ผ้าป่า สังฆทาน ค่าภัตตาหาร ค่าไฟฟ้า น้ำประปานั้น ได้รวบรวมไว้เป็นทุนทรัพย์ของทางวันพระโดยเฉพาะ ใช้เฉพาะในกิจการของวัดหินหมากเป้งเท่านั้น ในส่วนที่ปวารณาถวายเป็นการส่วนตัวแล้วแต่เราจะใช้ในกิจการใดตามอัธยาศัย ตั้งแต่หนึ่งบาท สิบบาท ร้อยบาท พันบาท หมื่นบาท แสนบาท ตามกำลังทรัพย์และศรัทธานั้น เมื่อเห็นว่ามีจำนวนมากพอสมควรที่จะสร้างถาวรวัตถุเพื่อสาธารณประโยชน์ จึงได้นำไปใช้ในกิจการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนทุนทรัพย์ก็ไม่เห็นขาดตกบกพร่อง ศรัทธาความเชื่อมั่นในกิจการงานของตนก็ตั้งมั่นดิบดี ส่วนคุณธรรมของตัวเองก็ไม่เสื่อมถอย กระทำมาโดยเรียบร้อย สาธุ สาธุ สาธุ เรื่องเหล่านี้เป็นเพราะบุญกุศลที่เราเคยกระทำมา จึงสำเร็จเรียบร้อยด้วยดีโดยประการทั้งปวงดังกล่าวแล้ว

เราเองหาเงินไม่เป็นเลยแม้แต่สตางค์เดียว ญาติโยมจากจตุรทิศทั้งสี่มามอบถวายทำบุญไว้ เราเลยกลายเป็น “พระคลังสมบัติ” ของพุทธบริษัท ที่มาบริจาคทำบุญในพระพุทธศาสนาไปเลยทีเดียว

“พระคลังสมบัติ” ของพุทธศาสนิกชนที่บริจาคปัจจัยทำบุญถวายไว้ในพระพุทธศาสนานี้ เป็นการยากมากแก่ผู้บริหาร เพราะลูกค้า (ผู้ถวาย) ไม่มีสมุดบัญชีบันทึกไว้ เป็นแต่พระคลังสมบัติมีไว้ฝ่ายเดียว เหตุนั้นจึงเป็นการยากที่จะบริหาร แต่การบริหารก็ได้เป็นไปแล้วโดยเรียบร้อย กล่าวคือเมื่อมีเงินทุนมากพอสมควรที่จะสร้างสิ่งใดได้ จะเป็นอุโบสถ ศาลาการเปรียญ อาคารเรียน หรือสิ่งใดก็ดี ก็จะถอนทั้งเงินทุนและดอกเบี้ยมาใช้จ่ายให้หมดจนเกลี้ยง ไม่เหลือหลอแม้แต่สตางค์เดียว ผู้จะเป็นนายพระคลังสมบัติบริหารทุนทรัพย์ของพุทธศาสนิกชนที่มาทำบุญนี้ ถ้าหากไม่เชื่อฝีมืออันขาวบริสุทธิ์ของตนเองถึง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์แล้วอย่าพึงทำเลย ขืนทำไปก็เสื่อมเสียพุทธศาสนาอันเป็นที่เคารพของตน และตนเองก็เสื่อมเสียด้วย ดังมีตัวอย่างให้เห็นได้ในที่ทั่วไป ตัว “ง” ตัวนี้ร้ายกาจมาก ทำให้คนเสียมานับไม่ถ้วนแล้ว แต่ผู้บริหารพระคลังสมบัตินี้ขอยืนยันว่า เรื่องเหล่านี้บริสุทธิ์สะอาดเต็มที่ ผู้มีคุณธรรมหิริโอตตัปปะอยู่ในตัว อย่ากลัวเลยว่าจะเป็นเช่นนั้น

การทำสิ่งใดเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ย่อมก่อให้เกิดผลเสียหาย การสร้างสิ่งต่างๆ เพื่อพระพุทธศาสนาและศาสนิกชนทั่วไป ถ้าหวังจะได้อย่างเดียวย่อมเป็นการเสียหายมาก ถ้าหากมุ่งประโยชน์เพื่อพระพุทธศาสนาและสาธารณกุศล ไม่ใช่ของใครทั้งหมด จะเป็นผลดีมาก **โดยเฉพาะ “พระ” เมื่อก่อสร้างสิ่งต่างๆ แล้วสิ่งเหล่านั้นย่อมพาไป ส่วนตนเองทอดทิ้งกิจในพระพุทธศาสนาและพระธรรมวินัยหมด ไปสร้างสิ่งต่างๆ ภายนอก แต่ตนไม่สร้างตนเอง ย่อมเป็นการเสื่อมเสียอย่างยิ่ง**

จากสภาพของป่าดงทึบที่เราได้เคยเห็นครั้งแรกเมื่อประมาณกว่า ๖๐ ปีก่อนหน้านี้ เราได้มาอยู่ตั้งแต่ปี ๒๕๐๗ และพัฒนาสถานที่นี้ จนถึงบัดนี้กาลเวลาได้ล่วงเลยมายี่สิบกว่าปีแล้ว การพัฒนาวัดที่ค่อยเจริญมาโดยลำดับ ตั้งแต่ต้นจนสำเร็จบริบูรณ์เป็นวัดที่ถาวรดังที่ปรากฏแก่สายตาของท่านทั้งหลาย

อยู่ ณ บัดนี้แล้วนั้นที่สำคัญที่สุดก็คือ เกิดจากศรัทธาของญาติโยมทั้งหลาย บรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ต่างก็ร่วมแรงร่วมใจกันทั้งกำลังกาย กำลังทรัพย์ ตามความสามารถของแต่ละท่านแต่ละคนเกินกว่าที่จะกล่าวนามท่านทั้งหลายได้หมด ผลงานจึงปรากฏอยู่จนบัดนี้ เมื่อคราวที่สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์ วาสโน) เสด็จมาเป็นประธานในพิธีฉลองมณฑปทรงพอพระทัยมาก โปรดให้ยกขึ้นเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง พร้อมทั้งประทานประกาศนียบัตรและพัดพัฒนาให้เป็นที่ระลึก เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๒๕ นับว่าเป็นเกียรติประวัติที่สำคัญของวัดหินหมากเป้ง อีกอย่างหนึ่ง

เราหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วัดหินหมากเป้งแห่งนี้จะเป็นศาสนสถานสำหรับบำเพ็ญสมณกิจ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาสืบต่อไปอีกนานเท่านาน จึงขออนุโมทนาให้ท่านทั้งหลายทั้งมวล ที่มีส่วนช่วยในการทำนุบำรุงวัดหินหมากเป้งแห่งนี้ จงประสบแต่ความสุขความเจริญ งอกงามไพบูลย์มั่นคงในบวรพุทธศาสนาตลอดไปชั่วกาลนาน

การทำประโยชน์ให้แก่คนอื่น อันจะเป็นประโยชน์ได้ที่แท้จริงนั้น จะต้องทำประโยชน์ของตนให้ได้เสียก่อน แล้วนำประโยชน์นั้นๆ ออกแจกให้แก่คนอื่น หากคนอื่นเขาไม่รับของเราเราก็ไม่เสียหายไปไหน อันนี้เป็นกรณียกิจที่แท้จริงของเรา นับแต่เราได้บวชมาในพุทธศาสนา ได้กระทำมามิได้ขาดตลอดเวลา

ในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ นี้ ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ให้เราเป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ **พระนิโรธรังสี คัมภีรปัญญาวิสิษฏ์ ยติคณิสสร บวรสังฆาราม อรัณยวาสี**

สำหรับการได้รับสมณศักดิ์ของพระกัมมัฏฐาน โดยเฉพาะคณะลูกศิษย์ของท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ นี้ เรายังคงยืนยันความรู้สึกส่วนตัวดังที่เคยกล่าวไว้แล้วในช่วงประวัติของเรา ตอนที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคระชั้นสามัญเมื่อปี ๒๕๐๐ นั้น

แต่นั่นแหละ ท่านผู้ใหญ่ได้อธิบายว่า การสถาปนาเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์นี้ เป็นพระราชประเพณีอันมีมาแต่โบราณกาล เป็นส่วนพระราชทานสังคหธรรมของพระมหากษัตริย์ไทยองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงยกย่องพระมหาเถรานุเถระผู้รับธุระในพระพุทธศาสนา เป็นภาระสั่งสอนช่วยระงับอธิกรณ์และอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณร ให้ดำรงอยู่ในสมณฐานันดรโดยสมควร และเมื่อได้บำเพ็ญคุณความดีเพิ่มขึ้นก็จะพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ถวายต่างเครื่องราชสักการะเป็นการประกาศเกียรติคุณ

เราพระป่า ก็ได้แต่ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณขอถวายอนุโมทนา และถวายพระพร

๓๖. พรรษา ๗๑ - ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๖ - ๒๕๓๗)

เราได้พาท่านผู้อ่านทั้งหลายเที่ยวชมโลกของวัดหินหมากเป้งเสียยืดยาวมาเป็นเวลานานพอสมควร เป็นธรรมดาของโลก เมื่ออยู่ที่ใดที่หนึ่งนานๆ หรือแม้แต่การมีอายุชีวิตที่ยืนยาวนาน ก็ย่อมปรากฏร่องรอยและหลักฐานของสิ่งนั้นๆ เป็นสักขีพยานตามวิสัย ต่างแต่ดีกับชั่วเท่านั้น ซึ่งท่านผู้มีปัญญาและคุณธรรมเพียงพอย่อมสามารถพิจารณาหาเหตุผลได้ด้วยตนเองตามความเป็นจริง

คนเราทุกคนที่เกิดมาแล้วย่อมมีชรา และพยาธิเบียดเบียน ไม่มากก็น้อยตามแต่บุญกรรมจะประดิษฐ์ เราเองก็หาได้พ้นจากธรรมข้อนี้ไม่ ยิ่งชราภาพมากขึ้นพยาธิก็ยิ่งทวีขึ้นเป็นเงาตามตัว เวทนาก็ปรากฏอยู่เนืองๆ แต่ด้วยอาศัยการอบรมสมาธิ ปฏิบัติกรรมฐานซึ่งเราได้บำเพ็ญมาโดยตลอดชีวิตนี้ก็พออาศัยอุบายปัญญารักษาตนเรื่อยมาโดยลำดับ จนเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ เราก็ถูกพยาธิเข้าครอบงำอีกวาระหนึ่ง ตามวิชาการแพทย์สมัยปัจจุบันเรียกว่าโรคเส้นโลหิตในสมองตีบ เป็นผลให้ร่างกายซีกซ้ายทำงานไม่เป็นปกติ เมื่อสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ทรงทราบถึงการอาพาธของเรา ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายแพทย์รุ่งธรรม ลัดพลี นายแพทย์หลวงประจำพระองค์ พร้อมด้วยศาสตราจารย์นายแพทย์นิพนธ์ พวงวรินทร์ ประจำคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มาดูแลรักษาเราที่วัดหินหมากเป้งอย่างดีที่สุด พร้อมด้วยคณะแพทย์จากจังหวัดหนองคาย มีนายแพทย์บุญเรียง ชูชัยแสงรัตน์ (ผู้อำนวยการโรงพยาบาลสังคมขณะนั้น) นายแพทย์วันชัย สัตยวุฒิพงศ์ (ผู้อำนวยการโรงพยาบาลโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชท่าบ่อคนปัจจุบัน) นายแพทยปิยวัฒน์ นิลดำ เป็นต้น พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลอีกหลายท่านเกินกว่าที่เราจะกล่าวนามท่านทั้งหมดได้ เรารู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของล้นเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์ ตลอดจนคณะแพทย์ทั้งหลายเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง

การอาพาธของเราในครั้งนั้นได้รับการดูแลรักษาอย่างดีจากคณะแพทย์ดังกล่าวแล้วนั้น เพียงไม่กี่สัปดาห์อาการอาพาธของเราก็หายคืนจนเป็นที่น่าพอใจของคณะแพทย์ แต่ก็นั่นแหละ คนแก่ก็ไม่ต่างอะไรกับไม้ผุๆ แม้จะเยียวยารักษาบำรุงสักปานใด ก็พอได้อาศัยมีชีวิตอยู่ไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น หลังจากการอาพาธของเราในครั้งนั้นสุขภาพของเราก็ค่อยร่วงโรยลงตามวัยอายุสังขารตามลำดับ จนถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๕ เราก็ได้อาพาธหนักอีกครั้งหนึ่งด้วยโรคปอดอักเสบ (ตามที่แพทย์ลงความเห็น) และหลังจากนั้นโรคแทรกอื่นๆ ก็ค่อยหาช่องทางและอุบายเข้ามากรบกวนอยู่เสมอๆ แม้คณะแพทย์จะพยายามดูแลรักษาเราอย่างดีจนหายจากการอาพาธ แต่สุขภาพร่างกายของเราก็ไม่เอื้ออำนวยที่จะให้แข็งแรงดังเดิม เป็นเหตุให้เรารำลึกถึงสถานที่เก่าซึ่งมีสภาพภูมิประเทศ โดยเฉพาะอากาศที่สัปปายะแก่ธาตุขันธ์ของเรามาก ทั้งเราเคยได้รับความวิเวกมาแต่ก่อนที่จะไปอยู่วัดหินหมากเป้ง สถานที่นั้นคือ วัดถ้ำขาม อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ซึ่งเราเคยมาอยู่จำพรรษาแต่ปี พ.ศ. ๒๔๐๗ ที่นี่เป็นวัดเก่าของท่านอาจารย์ฝั้น อาจาโร ท่านเคยอยู่มาก่อน เราจึงได้ตัดสินใจลาหมู่เพื่อนและญาติโยมออกจากวัดหินหมากเป้งเมื่อวันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ มาขออาศัยอยู่ ณ วัดถ้ำขาม

ซึ่งมีพระอาจารย์เขี่ยม โสรโย เป็นเจ้าอาวาส ท่านก็ยินดีและเต็มใจอย่างยิ่ง อำนวยความสะดวกแก่เราทุกอย่างทุกประการเท่าที่ท่านจะกระทำได้ มิให้เราต้องอนาทรเดือดร้อนเลยแม้สักเล็กน้อย เราได้มาพักอยู่ที่กุฏิเก่าที่ท่านอาจารย์ฝั้นเคยอยู่ เมื่อเราได้มารับอากาศและสัมผัสสถานที่ที่วัดถ้ำขามไม่นาน สุขภาพร่างกายของเราก็ฟื้นฟูขึ้นอย่างน่าแปลก การฉันอาหารกลับมีรสชาติดี การสรงน้ำก็สดชื่น อาการอ่อนเพลียที่เคยเป็น และโรคภัยบางอย่างก็หายไปเองโดยปริยาย เราจึงตัดสินใจอยู่จำพรรษา ณ วัดถ้ำขามกับพระอาจารย์เขี่ยมเรื่อยมาจนปัจจุบัน ถึงกระนั้นก็ตาม ศาสตราจารย์นายแพทย์นิพนธ์ พวงวรินทร์ และนายแพทย์วันชัย สัตยาวุฒิพงศ์ ก็ยังติดตามมาเยี่ยมเยียนดูแลสุขภาพร่างกายของเราอยู่เสมอๆ มิได้ขาด ทั้งคณะแพทย์ในบริเวณใกล้เคียงมีโรงพยาบาลพรรณานิคม (โรงพยาบาลพระอาจารย์ฝั้น) โรงพยาบาลพังโคน โรงพยาบาลสว่างแดนดิน โรงพยาบาลสกลนคร ตลอดจนญาติโยมชาวจังหวัดสกลนครก็ได้ให้การอุปการะแก่เราอย่างดียิ่ง จึงขอจารึกน้ำใจของท่านทั้งหลายเหล่านั้นไว้ ณ ที่นี้ด้วย

๓๗. บทสรุป

นับแต่อุปสมบทมาจนบัดนี้ มีพรรษา ๗๑ แล้ว เราได้บำเพ็ญแต่กรณียกิจสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนและเพื่อคนอื่นตลอดมา โดยได้เริ่มตั้งต้นแต่ประโยชน์ตน แล้วก็ต่อไปเพื่อประโยชน์คนอื่น

กล่าวคือ ได้ออกเที่ยวธุดงค์ตั้งแต่ได้อุปสมบทพรรษาแรก ได้ติดตามครูบาอาจารย์ประกอบกิจวัตร และตั้งใจฝึกหัดตามคำสอนของท่านโดยลำดับ ไม่มีกิจธุระอย่างอื่นที่ต้องทำจึงได้มีโอกาสบำเพ็ญเพียรภาวนาดีมาก พอพรรษาต่อๆ มาได้แยกตัวออกไป ต้องรับภาระมาก มีหมู่เพื่อนคอยติดตามอยู่เสมอ และจะต้องเป็นภาระในการอบรมสั่งสอนญาติโยมเป็นประจำ เพราะสมัยนั้นพระกัมมัฏฐานมีจำนวนน้อย พอเห็นรูปใดมีลูกศิษย์ติดตามมากหน่อยเขาก็ถือว่าเป็นอาจารย์ แล้วก็แห่กันไปหารูปนั้น ถึงอย่างนั้นก็ดี เรามิได้ท้อแท้ใจในการทำความเพียร ดูเหมือนเป็นเครื่องเตือนสติของเราให้ทำความเพียรกล้าแข็งขึ้นไปเสียอีก ตกลงประโยชน์ของเราก็ได้ คนอื่นก็ไม่เสีย

๓๗.๑ บุญคุณของบิดามารดา

คนเกิดมาได้ชื่อว่าเป็นบุญคุณของกันและกัน บุตรธิดาเป็นหนี้บุญคุณของบิดามารดา บิดามารดาเป็นหนี้ใหม่ของบุตรธิดา ต่างก็คิดถึงหนี้ของกันและกันโดยที่ใครๆ มิได้ทวงหนี้ แต่หากคิดถึงหนี้เอาเอง แล้วก็ใช้หนี้ด้วยตนเองตามความสำนึกของตนๆ บางคนก็น้อยบ้างมากบ้าง เพราะหนี้ชนิดนี้เป็นหนี้ที่ตนหลงมาทำให้เกิดขึ้นเอง ไม่มีใครบังคับและค้ำประกัน บางคนคิดถึงหนี้สินที่ตนมีแก่บิดามารดามากมายเหลือที่จะคณานับ แต่เกิดจนตาย บิดามารดาถนอมเลี้ยงลูกด้วยความเอ็นดูทุกอย่างเป็นต้นว่า นั่ง นอน ยืน เดิน พูดจา ต้องอาศัยบิดามารดาสั่งสอนทุกอย่าง เวลาเกิดโทสะฟาดตีด้วยไม้หรือฝ่ามือก็ยังมีความระลึกตัวอยู่ว่านี่ลูกนะๆ บางทีตีไม่ลงก็ยังมี มันเป็นสัญชาตญาณของสัตว์ผู้เกิดมา บิดามารดาย่อมมีความรักบุตร แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานก็ยังมีความรักลูกโดยไม่ทราบความรักนั้นรักเพื่ออะไร และหวัง

ประโยชน์อะไรจะช่วยเหลืออะไรแก่ตนบ้าง ลูกๆ ก็ทำนองเดียวกันนี้ แต่สัตว์มันยังรู้หายเป็น รักกันชั่วประเดี๋ยวประด๋าว รักกันแต่ยังเล็กๆ เมื่อเติบโตแล้วก็ลืมกันไปหมด **มนุษย์นี้รักกันไม่รู้จักหายถึงตายแล้วก็ยังรักกันอยู่อีก ตายแล้วมันคืนมาได้อย่างไร มนุษย์คนใดไม่รู้จักคุณบิดามารดา แลไม่ตอบสนองบุญคุณของท่าน มนุษย์ผู้นั้นได้ชื่อว่าเลวร้ายกว่าสัตว์ดิรัจฉานไปเสียอีก**

เราบวชแต่ยังเล็กมิได้หาเลี้ยงบิดามารดาเหมือนกับคนธรรมดา แต่หล่อเลี้ยงน้ำใจของท่านด้วยเพศสมณะ ตอนนี้เราคุยโม้อวดโตได้เลยว่า **เราเกิดมาเป็นลูกผู้ชาย ได้บวชแต่เล็ก มิได้เลี้ยงบิดามารดาเหมือนคนธรรมดาสามัญทั่วไป แต่หล่อเลี้ยงน้ำใจของท่านทั้งสองด้วยทัศนะสมณเพศอันเป็นที่ชอบใจของท่านเป็นอย่างยิ่ง ระลึกถึงยู่เสมอว่า ลูกของเราได้บวชแล้วๆ ถึงอยู่ใกล้หรือไกลตั้งพันกิโลเมตรก็มีความดีใจอยู่อย่างนั้นแล้วก็สมประสงค์อีกด้วย ตอนท่านทั้งสองแก่เฒ่าลง เราก็ได้กลับมาสอนท่านให้เพิ่มศรัทธาบารมีขึ้นอีกจนบวชเป็นชีปะขาวทั้งสองคน (แท้จริงท่านก็มีศรัทธาอยู่แล้ว เรามาสอนเพิ่มเติมเข้ากระทั่งมีศรัทธาแก่กล้าจนได้บวชเป็นชีปะขาว) และภาวนาเกิดความอัศจรรย์หลายอย่างทำให้ศรัทธามั่นคงขึ้นไปอีก เราสอนไปในทางสุขคติ ท่านทั้งสองก็ตั้งใจฟังโดยดี เหมือนอาจารย์กับศิษย์จริงๆ เต็มใจรับโอวาททุกอย่าง ท่านไม่ถือว่าลูกสอนพ่อแม่ บิดาบวชเป็นชีปะขาวอยู่ได้ ๑๑ ปี ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๗๗ ปี มารดาบวชเป็นชีอยู่ได้ ๑๗ ปี จึงถึงแก่กรรม อายุได้ ๘๒ ปี มารดาเสียทีหลังบิดา ตอนจะตายเราก็ได้แนะนำสั่งสอนจนสุดความสามารถ เราได้ชื่อว่าได้ใช้หนี้บุญคุณของบิดามารดาสำเร็จแล้ว หนี้อื่นนอกจากนี้ไม่มีอีกแล้ว ท่านทั้งสองล่วงลับไปแล้ว เราก็ได้ทำฌาปนกิจศพให้สมเกียรติท่านและตามวิสัยของเราผู้เป็นสมณะอีกด้วย**

ดีเหมือนกันที่เราบวชอยู่ในพุทธศาสนา และอยู่ได้นานมาถึงป่านนี้ ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังขารร่างกายพร้อมทั้งโลกภายนอกด้วย ได้เห็นอะไรหลายอย่างทั้งดีและชั่ว เพิ่มปัญญาความรู้ของเราขึ้นมาอีกแยะ นับว่าไม่เสียทีที่เกิดมาร่วมโลกกะเขา คิดว่าเราเป็นหนี้บุญคุณของโลก เราเอา ดิน น้ำ ไฟ ลม ของเขามาปั้นเป็นรูปเป็นกาย แล้วเราจึงได้มาครองอยู่มาบริโภคใช้สอยของที่มีอยู่ในโลกนี้ทั้งนั้น ของเราแท้ๆ ไม่มีอะไรเลย ตายแล้วก็สละปล่อยทิ้งไว้ในโลกทั้งนั้น บางคนไม่คิดถึงเรื่องเหล่านี้จึงหลงเข้าไปยึดถือเอาจนเหนียวแน่นว่าอะไรๆ ก็ของกูๆ ไปหมด ผัวเมีย ลูกหลาน ข้าวของ เครื่องใช้ในบ้านของกูทั้งนั้น แม้ที่สุดของเหล่านั้นที่มันหายสูญไปแล้ว หรือมันแตกสลายไป ก็ยังไปยึดว่าของกูอยู่ร่ำไป

๓๗.๒ กิจที่ไม่ควรกระทำ และกรรมที่ไม่ควรก่อสร้าง

กิจที่ไม่ควรกระทำ แต่เกิดขึ้นมาแล้วจำยอมทำ เพราะคนผู้เกิดมาได้อัตภาพอันนี้ อันได้นามชื่อว่า สังขาร จะต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย เป็นธรรมดา ไม่มีใครสักคนเดียวที่อยากให้เป็นเช่นนั้น จะแก่หง่อมเฒ่าชราจนกระทั่งไปไหนไม่ได้แล้วก็ตามก็ยังไม่อยากตาย อยากอยู่เห็นหน้าลูกลานต่อไป เมื่อตายลงคนที่อยู่ข้างหลังแม้แต่ลูกหลานก็ไม่ยอมเก็บศพไว้ที่บ้าน อย่างนานก็ไม่เกิน ๑๕ วัน โดยส่วน

มากแล้วจะต้องเอาไปเผาทิ้ง นั่นได้ชื่อว่า **กิจไม่ควรทำ** เพราะคนที่เราเคารพนับถือแท้ๆ แต่เอาไปเผาทิ้ง จึงเป็นสิ่งไม่สมควรอย่างยิ่ง แต่ก็จำเป็นต้องกระทำ และไม่มีใครจะเอาผีไว้ในบ้านให้เฝ้าเรือน

กรรมที่ไม่ควรก่อสร้างนั้น เมื่อตายแล้วจะเป็นใครก็ตาม เป็นบิดา มารดา พี่ชาย น้องชาย พี่หญิง น้องหญิง หรือญาติคนอื่นๆ เช่น ครูบาอาจารย์ที่เคารพนับถือ อย่างไรก็ตาม เมื่อตายแล้วจะต้องมีการทำฌาปนกิจศพ การทำศพนี้จะต้องใช้คนและสิ่งของมาก ไม่เหมือนเมื่อเกิด เกิดนั้นมีสองคนตายายเท่านั้นก็สำเร็จได้ นี่จะต้องเลี้ยงแขก เลี้ยงคน เลี้ยงพระ เลี้ยงสงฆ์ หรือหาของมาถวายพระอีกด้วย นับว่าเป็นภาระแก่ผู้ยังอยู่ ที่มีฐานะค่อนข้างฝืดเคืองมิใช่น้อย เมื่อไม่มีก็ต้องไปยืมพี่ยืมน้องเป็นหนี้สินสืบไป การเป็นหนี้เช่นนี้ไม่มีรายได้อะไรเลยมีแต่จะขาดทุน เว้นแต่ผู้ใจบุญจริงๆ เอาบุญนี้มาเป็นกำไร แต่ถึงอย่างไรก็ได้ชื่อว่า **เป็นของไม่ควรกระทำ** แต่เมื่อมันเกิดขึ้นมาเฉพาะหน้าของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จำเป็นต้องทำ

๓๗.๓ การเกิด – การตาย

การเกิด การตาย สำหรับสัตว์โลกถือไม่เหมือนกัน โดยการเกิดจะต้องลำดับในบิดามารดาเดียวกัน ใครเกิดก่อนก็เรียกว่าพี่ เกิดทีหลังก็เรียกว่าน้อง แต่การตายไม่เป็นอย่างนั้น **ใครจะตายก่อนตายทีหลังก็แล้วแต่กรรม บุญกรรมของใครของมัน** บางทีน้องตายก่อนพี่ก็มี หรือพี่ตายก่อนน้องก็มี ตายแล้วก็ไม่จำเป็นต้องไปเกิดเป็นพี่เป็นน้องกันอีก ก็แล้วแต่บุญกรรมจะส่งให้ไปเกิดที่ใดเหมือนกัน **บางคนทำชั่วอาจไปเกิดเป็นเปรตอสุรกาย หรือตกนรกหมกไหม้อยู่ในอเวจีก็มี บางคนทำดีจิตใจผ่องใสบริสุทธิ์หลุดพ้นจากกองทุกข์ถึงพระนิพพานก็มีเอาแน่ไม่ได้**

ดังโยมบิดามารดาของเราผู้ถึงแก่กรรมไปแล้ว **ท่านทั้งสองนั้นเราคิดว่าไม่ได้เป็นหนี้บุญคุณของท่านอีกแล้ว ใช้หนี้กันหมดเสียที เพราะเราเป็นลูกผู้ชายคนสุดท้ายของท่าน ได้ทำกิจอันสมควรแก่สมณะให้แก่ท่านทั้งสองทุกอย่าง ไม่มีการบกพร่องแต่ประการใด ถึงแม้ท่านทั้งสองก็คงคิดเช่นนั้นเหมือนกัน คงไม่คิดจะทวงเอาหนี้สินจากเราอีกแล้ว เพราะสมเจตนาของท่านแล้วทุกประการ**

อาจารย์คำดี พี่ชายคนหัวปีนั้นรักเรายิ่งกว่าลูกสุดสวาท น่าเสียดายมาถึงแก่กรรมเมื่อเราไม่อยู่ไปจำพรรษาที่จังหวัดจันทบุรี ไม่ได้ทำศพสนองบุญคุณให้สมกับความรักของท่าน **นอกจากนั้นพี่ๆ ทุกคนเมื่อมีชีวิตอยู่เราก็ได้อบรมสั่งสอนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมตามสมควรแก่นิสัยวาสนาของตนๆ เมื่อตายแล้วก็ได้เป็นที่พึ่งทางใจอย่างดี ไม่เสียทีที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนาแล้วได้ปฏิบัติตามสติกำลังของตน**

นางอาน ปราบพาล พี่สาวคนที่สอง ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ อายุได้ ๘๘ ปี

นางแนน เชียงทอง พี่สาวคนที่สาม ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ อายุได้ ๙๐ ปี

นายเปลี่ยน พี่ชายคนที่สี่ ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ อายุได้ ๘๐ ปี

นางนวล กล้าแข็ง พี่สาวคนที่ห้า ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ อายุได้ ๗๙ ปี

พระเกต พี่ชายคนที่หก ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ อายุได้ ๔๘ ปี พรรษา ๑๔

นางธูป ดีมั่น น้องสาวคนสุดท้อง ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ อายุได้ ๘๖ ปี

พี่น้องทั้งหมด เราได้ทำฌาปนกิจศพให้สมบูรณ์บริบูรณ์ทุกอย่าง สมเจตนารมณ์ของผู้ตายแล้วทุกประการ เฉพาะนางธูป น้องสาวคนสุดท้องนี้ ในช่วงบั้นปลายชีวิตเธอได้มาถือศีลบวชชีอยู่รับการอบรมกับเราที่วัดหินหมากเป้งหลายปี การปฏิบัติภาวนาของเธอคงจะได้ผล มีที่พึ่งทางใจอย่างดีโดยไม่เป็นที่น่าสงสัย เมื่อป่วยหนักบุตรได้มารับตัวไปรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลจังหวัดสกลนคร เล่าว่าเธอมีสติดี รู้สึกตัวตลอดเวลาจนวาระสุดท้าย บอกลูกหลานผู้พยาบาลได้ทุกระยะว่ารู้สึกอย่างไรว่า รู้สึกเริ่มเย็นมาแต่ปลายเท้า มาถึงหน้าแข้ง มาถึงเข่า มาถึงหน้าอก เธอเพ่งดูจิตที่หน้าอกอย่างมีสติ ลมหายใจแผ่วลง แผ่วลง และจนสงบไปในที่สุด

บัดนี้ยังเหลือแต่เราเป็นที่พึ่งของเราเท่านั้นแหละ ญาติพี่น้องและครูบาอาจารย์ไม่มีใครเป็นที่พึ่งแก่ตัวเองแล้ว เราจะพยายามทำความดีจนกว่าชีวิตจะหาไม่ เพราะคนเราตายแล้วความดีและความชั่วไม่มีใครทำให้

อัตตโนประวัติแต่เริ่มมา จนอายุครบเก้าสิบสองปี ก็เห็นจะจบลงเพียงแค่นี้